భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

★

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

ఆగస్టు 1955

సంపుటము 32 : : సంచిక 8

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

[illegible]

విషయానుక్రమణిక

ఆగస్టు 1955

త్రివర్ణ చిత్రము: పృథ్వీపుత్రి—చిత్రకారుడు: శ్రీ హెచ్. వి. రామగోపాల్

ఉషోగీతి

శ్రీ యామిజాల పద్మనాభస్వామి

ఉషోరేఖ ! ఉషోరేఖ !
ఉదయభాను జయపతాక !
ఉషోరేఖ ! ఉషోరేఖ !

స్వర్ణనగ సువర్ణభూష
స్వర్గంగా వీచిఘోష
సప్తర్షి ప్రకృత్యుపా
సనా పవిత్రమంత్రభాష
ఉషోరేఖ !

చలజ్జ్వాల ద్భడబానల
గళజ్జలమయ జ్వాలా
విలయతాండవావేశో
జ్జ్వలమణీ కిరీటరేఖ
ఉషోరేఖ !

పురాజననదుష్టకర్మ
పరామృశన్నికృష్టరోగ
భయంకర వికారాపహ
భవ్యసౌఖ్య సుకృతవర్మ
ఉషోరేఖ!

అరుణారుణ కిరణాంచిత
తరుణాకృతి ధర్మమూర్తి
స్మరణాభినివేశ శుభం
కరణోన్నత ఫలస్ఫూర్తి !
ఉషోరేఖ !

స్వర్గనదీ తటోచ్చల త్ప్రి
భాకరాశ్వ పిపాసార్తి
నిర్గమన విధాన దివ్య
నిర్మల జలదాళికీర్తి
ఉషోరేఖ !

తిగ్మభాను వాజిఖురో
ద్రేకనాట్యరంగతలో
దీర్ణ కనకచూర్ణ కలిత
దివ్యధామ జగద్రేఖ
ఉషోరేఖ !

తరుసంతతి కిసలయమై
సరోజముల పుప్పొడియై
జలనిధి అంతఃపురాన
చలత్ప్రవాళ వల్లియైన
ఉషోరేఖ!

నిశాలతా విచ్ఛేదన
నిశిత పరశు రూపంబై
భువన త్రయ దివ్యాంగణ
పుణ్యరత్న దీపంబౌ
ఉషోరేఖ!

ప్రాతస్సంధ్యావందన
చేతః పద్మవికాశిత
చైతన్య జ్ఞానదీప
జగదారాధ్యంబైనది.
ఉషోరేఖ!

పాపాటవ్యుత్పాటన
కోపోగ్ర రవిప్రభా వి
రూపాక్షి స్ఫుటప్రణవ
దీప్రదీప మాలికయౌ
ఉషోరేఖ!

త్రయీధర్మ శాసనముల
నయాంచిత సుభాషణముల
ప్రకృష్టార్థ దివ్యప్రభ
సుకృత ఫలిత చిత్రప్రభ!
ఉషోరేఖ!

ఆర్షతత్వ బోధమహా
శీర్ష లసద్బ్రహ్మమూర్తి
సప్తలోక సంచారక
సప్తసప్తి విమల కీర్తి
ఉషోరేఖ!

ఉషోరేఖ! ఉషోరేఖ
ఉదయభాను జయపతాక
ఉషోరేఖ! ఉషోరేఖ!!!

పరీక్ష

'బాలకృష్ణ'

రెయిల్ కట్ట ప్రక్క, ఆ వాలు క్రింద దిట్టంగా మొలచి ఉన్న రెల్లు గుబ్బులో పడివుంది ఒక మొండెం. రక్తం చారలు ... గట్టువాలు పై గడ్డి పైన—అప్యాయంగా ఒకకుక్క నాకుతోంది. కాకులు పొడుచుకు తింటున్నాయి వాటి పిండుకు అడ్డువస్తున్నాయి రాబందులు. పట్టాలమధ్య ఉన్నతల; మెడదగ్గిర రక్తం గడ్డకట్టింది. అదంతా నెత్తురు ముద్దుగు.

కొద్ది గంటల క్రితం ఒక వ్యక్తి రైలు క్రింద పెట్టాడు తల. ఈబాధ అంతులేనిది అనుకున్నాడు. భరించలే ననుకున్నాడు. రైలు క్రిందపడితే ఒక్క క్షణం. ఒక్క క్షణం. అంతే ఇంక అంతా సుఖం. అదీ అతనుకన్న స్వప్నం. ఈపరిస్థితుల్లో జీవించడం కన్న అదే మేలనిపించింది. గుండె రాయి చేసుకున్నాడు.

స్కూలు ఫైనలు పరీక్ష పోయింది రామానికి. 'ఫరవాలేదు నాయనా' అన్నాడు తండ్రి. తల్లి 'ఏం చేస్తాం నాయనా' అంది.

భార్యనంబరు కొట్టవచ్చినట్టుంది పేపర్లో. తనను చూసి, స్కూలు ఫైనలు ప్యాసవలేనివాణ్ణిచూసి నవ్వుకుంది ప్యాసయినభార్య. ఫరవాలేదన్న తండ్రి మాటలో 'దవటా' అనే ధ్వని వినిపించింది. 'ఏం చేస్తాం' అన్న తల్లి నిట్టూర్పులో—యీదద్దమ్మ నా కెందుకు పుట్టాడు అన్న స్ఫురణ ఉంది. 'ఛీ అల్లా అంటారా?' తల్లిదండ్రులు అల్లా ఆలోచిస్తారా? అదంతా తనభావన అనుకున్నాడు. కాదు. ఒకసారా రెండుసార్లా ఇది మూడోసారాయె.

"వట్టి వెధవలంతా ప్యాస్ అవుతున్నారు మీ వాడు అవలేకపోవడం...."

ఆమాట అంటున్న దెవరవుతే నేం. వెధవలకంట వెధవ్వ, దవటలకంట దవటవు. అనే సూచన ఇమిడే ఉంది అందులో. ఇటువంటి సూటీపోటీ మాటల్ని రామం తట్టుకోలేకపోయాడు.

పేపరుకోసం కళ్లు కాయలు కాసేట్టు ఎదురు చూశాడు. ఈమారు తప్పకుండా దాటగలన నే ధీమా ఉంది.

అత్తవారి ఇంటికి వెళ్లినప్పుడు 'ఏమోయ్ ఈమారు ఎల్లా రాశావు?' అంది అత్తగారు.

రూప ఆత్రంగా ప్రక్కనుంచి వింటూ ఉండడం తను గమనించక పోలేదు.

'ఈమారు చాలా బాగా రాశాను' అనబో యాడు.

కాని ప్రశ్నలో నే నువ్వు 'ఫూలిష్' అన్న స్ఫురించి ఆగిపోయాడు. ఈమారు తప్పకుండా ప్యా అవుతాడు తను.

సగర్వంగా చెప్పాడు 'మాస్టారు గారేపు' అని

గర్వంగా మెరిశాయో—మూర్ఖంగా ఏమాత్ర దాటలేరో అని సవాలు చేశాయో తేల్చుకో పోయాడు రూపకళ్లు చూసి.

సాయంత్రం ఇంక షైరు వెళ్దాం అనుకుం న్నాడు. రామం ఏమంత చిన్న వయసువాడు కా అది కోర్కెలు తలలు ఎత్తే వయసు. పంధొమ్మి రూపకి పదిహేను. స్కూలు ఫైనలు పరీక్షలు రాసిం అడుగుదాం అనుకున్నాడు ఎల్లా రాసిందో. తను— అడగడం. ఇంతకుముందు రెండుమూడుమార్లు ప్రశ త్నించాడు. అడగలేకపోయాడు. ఎల్లాగ—తి పెద్దదానివు చదువుతున్నావా? — ఎల్లా రాశా పెళ్లాన్ని అడిగేందుకు — రూపను ఎన్నో సా అడుగుదాం అనుకున్నాడు తను అయినవాళ్లం రూప ఉన్నప్పుడు అడిగినట్టు అడుగుదాం అని.

శెక్కల పేపరు పుచ్చుకు నేవాడు! ఏదీ బజారు బిల్లు—తెయ్యలే...ఇక తెయ్యలేదూ? ఇల్లా అంటూ పెద్దశికం వెళ్లలో నేవాడు.

... అత్తగారు, అల్లుడు కూడా చదువులో అ శ్రద్ధ చూపించడం చూసి చాలా సంతోషించింది. అ రామం ఇందుమిందు పెళ్లి చేసుకు నేప్పుడే నిశ్చ చేసుకున్నారు. తను కాలేజీలో చదివేప్పు

రెండేళ్లు హాస్టల్లో ఉండి - తర్వాత దాన్ని స్కూలు ఫైనలు కాగానే తనదగ్గిరికి తీసుకువెళ్ళి కాలేజీలో చేర్పించాలని.

డబ్బుకేంలోటు లేదు. తను తండ్రికి ఒక్కడే కొడుకు. అది వాళ్ళకు ఒక్కతే కూతురు. డబ్బు యిద్దరూ సమానంగా ఇళ్లదగ్గర్నుంచి తెచ్చుకుంటూ ఇద్దరూ హాస్టల్లో ఉండడమూ? లేకపోతే కాపరం పెట్టి యిద్దరూ ఒకచోటే ఉండడమూ?

'వివాహం విద్య నాశనం ... శోభనం సర్వ నాశనం'—అది పూర్వం...

తల దువ్వుకుంటున్నాడు. రూప అలంకరించుకుని ఎందుకో వసారాలోంచి వెళ్తోంది. ఎల్లా రాసింకో పేపర్లు అడుగుదాం అనుకున్నాడు.

రూపను చూడగానే ఇంకేదోలా అనిపించింది. పిలిచాడు. ఎల్లా రాశావన్నాడు.

"ఏమో—నాకు తెలియదండి. ఏదో రాసి వచ్చానంతే—ఏం జరుగుతుందో—"

ఈ ధోరణిలో చెప్పింది. ఆడవాళ్ళే యింత. పిచ్చి మొహాలు. ఏం రాశారో తెలియదు. ఏ ఫలితం వస్తుందో తెలియదు. తెలివి ఇలాగే ఉంది. 'ఏం రాశావో తెలియదూ !'

పెద్దరికం చూపించాడు.

చూపించి ఏదో ఉడికి వస్తున్న కోర్కె... తనువు మీద నుంచి దృష్టి మరిలిందగానే...

"కాలేజీకి వెళ్తారు కదూ..." అటువంటిమాటే అంది. ఈ మాటే కాకపోయినా. ఈ ప్రశ్నకు అర్థం జవాబులో ఉన్నది కాదు మరేదో—

"నే నొక్కడ్నే వెళ్లిస్తే బెంగ పెట్టుకోకు... వినూ..."

సిగ్గు పడింది.

ఒక్కడుగు తిరిగి వేసింది.

ముఖం దాచుకుంది.

రాముం ముందుకు వేశాడు అడుగు.

రూప స్కూలు ఫైనలు ప్యాసయింది. తన నంబరు లేదు. రూపనంబరు వెక్కిరించింది రాముణ్ని.

"ఏరా రామూ....పోయిందిట్రా?"

పరామర్శ—వాడు వట్టి పిక్కొగాడు. తెలుగులో కూడా రెండు మాటలు కలిపి రాయలేడు. ఇంటరు ప్యాసయ్యాడు థర్డుక్లాసులో రాముం 'సహాధ్యాయి

కళ్ళ నీళ్ల పర్యంతం అయింది.

"పోన్లేరా యీమారు—అక్టోబరుకు ప్రయత్నిం చెయ్యి తప్పకుండా ప్యాస్ అవుతావు—మరేం ఫరవాలేదు. వెధవలంతా ప్యాసవుతున్నారు..."

"............"

"ఇదుగో...పిలక మాష్టారున్నారు చూశావ్. ఆయనకు పిలకుంటే మనకేం చేసింది కానీ—గొప్పగా కోచింగ్ యిస్తారులే..."

ఎక్కడికో పరుగెత్తుకు పోయాడు రాముం.

ఆ శవం దృశ్యం ఎదురయింది.

* * * *

ఆ రాత్రి పడుకున్నాడు. కళ్ళ వెంట నీళ్లు రావట్లేదు కాని ఏమిటో నోరు తడారి పోయినట్టు ఉంది. బ్రతుకు బీడు వారినట్టు ఉంది. భవిష్యత్ శూన్యంలా ఉంది. ఒక్కొక్కళ్లే—అంతా తనని వెక్కిరిస్తున్నారు. ఒక్కళ్ళలోనూ మానవత్వం లేదు.

తను కష్టపడి చదివిన చదువు ఒక్కళ్లకీ అక్కర్లేదేం ? తెల్లవార్లూ చదివిన రోజులు ఉన్నాయి.

రాముం చదువుతూ ఉంటే—చెప్తే వినకపోతే తండ్రి బలవంతాన కేకలు పెట్టి పడుకోమన్న రోజులు ఉన్నాయి. ఇల్లా ఎందుకు జరుగుతోంది. అసలు మెదడనేది తనకు లేదా? లేదూ. రైలంటే—ఏ జంతువు లాగుతుందనో ఆలోచించే రూపపాటి తెలివి లేదూ తనకి? ఒక్కటి పద్యం కనపడితే భావంమాట అటుఉంచి అర్థంకోసమే నిఘంటువుల్ని ఆశ్రయించేవాళ్ళపాటి బుర్ర లేదూ? బజారుకు వెళ్తే అరవీశె వంకాయలు కొనేందుకు పెన్సిలూ కాగితం తెచ్చేవాళ్ళకంటే తీసిపోయాడా?...

ఏదో యిందులో ఉంది. ఈ పరీక్షలు తెలివికి కొలతబద్దలా?...

రాముం ఆలోచించుకుంటూ పడుకున్నాడు బాహ్యప్రపంచాన్ని మరచిపోయి. ఎవేవో ఆలోచనలు తిరుగుతున్నాయి.

ఆ శవం — ఆ మొండెం — (భయంకర దృశ్యం...)

రాముం తనూ ఆత్మహత్యే శరణ్యం అనుకున్నాడు.

పరుగెత్తుకు వెళ్ళాడు. అంతా తనని వెంటాడుతున్నారు. అంతా వెక్కిరిస్తున్నారు. రైలుక్రింద పడడం సుఖం అనుకున్నాడు.

ఆ తలను రక్తాన్ని చూడగానే తల తిరిగి పోయింది. ఆ మొండెం...

పడిపోయాడు రైలుమీద. ఆ వాలుమీదుగా దొర్లిపోయాడు.

తలకు దెబ్బ తగిలి సొమ్మసిల్లిపోయాడు.

చీకటి ఆవరించుకుంటోంది. రైలు కూత దిగంతాల దాకా ప్రతిధ్వనించింది. రామం భయంతో వణికిపోయాడు. అది ఒక రాక్షసి. చప్పుడు గుండెమీద సమ్మెటతో కొట్టినట్టు ఉంది. రైలు కాంతి ఆ పట్టాల మీద పడి — తెలుపు కత్తివాలుపై తళుకులా ఉంది. భయంతో కళ్ళు మూసుకున్నాడు.

లేద్దాం అనుకున్నాడు. నిస్సత్తువ ఆవహించుకుంది.

రైలు గుండెలమీదనుంచిలా దొర్లిపోయింది. పెనుభూతం గుండెలమీదనుంచి దిగిపోయింది.

తను చచ్చిపోతే!...

అమ్మా నాన్నా!...

రూప!...

ఒక్కడే కొడుకు రామం. గారాంగా చూసుకుంటున్నారు. జ్వరం వస్తే ఒక్క క్షణం వదలక— అమ్మ...

జ్వరం వచ్చింది. అమ్మ రాత్రి అనక పగలనక అల్లా కూర్చునివుండేది తలాపుదిక్కున. తల తిప్పాను ఎందుకో ఏదో అమ్మతో చెప్దాం అని. అమ్మ కన్నీరు చూసి చాలా బాధ అనిపించింది.

'ఎందుకమ్మా ఏడుస్తావు?' రామం కడుపు తరుక్కుపోయింది.

తల్లి, నుదుటిమీద చెయ్యి వేసి

"అబ్బే, కంట్లో నలక పడ్డేను..."

అమ్మ చెయ్యి చేతుల్లోకి తీసుకున్నాడు.

"అమ్మా.. నాన్నగారు" అని తను ఏదో చెప్పబోతూ ఉంటే...

"ఏమండోయ్...మిమ్మల్ని పిలుస్తున్నాడండి"

అది అర్ధరాత్రి వేళ.

వెంటనే వచ్చారు నాన్నగారు

"ఏం కావాలి నాయనా" అంటూ.

నాన్నగారు కూడా కునుకు లేకుండా కూర్చున్నారా తనకోసం.

"నాకు నిద్దర వస్తోంది. మీరుకూడా పడుకోండి"

"నిద్దర రావట్లే నాయనా... పగలు పడుకున్నాదూ..." అంది అమ్మ. అది అబద్ధం. అమ్మ అసలు తనదగ్గర్నుంచి కదలందే.

తను చచ్చిపోతే అమ్మ ఎంత బాధ పడిపోతుంది. తను సుఖపడ్తాడు ఆత్మ హత్య చేసుకుంటే. మరి అమ్మమాట. పంధొమ్మిదేళ్లు హృదయం యిచ్చి ప్రేమించి పెంచిన చిరాన్న నికృష్టమయిన బాధలు పడుతుంది. ఇంక ప్రేమించేందుకు ఎవరున్నారని. ఎవరిని చూసుకుని బ్రతుకుతుంది?

'అమ్మకూడా నాకుమల్లేనే...'

గుండె గుభేలుమంది.

ఇంటి దగ్గర ఏం జరుగుతోందో...

తలంతా దిమ్ముగా ఉంది. మైకంగా ఉంది. భూమంతా తిరుగుతున్నట్టు. నీరసం కదలనివ్వనట్టు. బహుం కష్టంమీద చేతులు ఆన్చి లేవగలిగాడు. మెత్తగా తగిలింది ఏదో.

అది శవం.

ఇతను చేసినపని! ఎంతమంది గుండెలు పగిలి ఏడుస్తున్నారో! ... ఇతనికీ రూపవంటి భార్య ఉందేమో!

తన జీవితాన్ని, భర్త జీవితంతో పెనవేసుకుని ఉన్న ఆమెను కూడా హత్యచేశాడు నీవును—

తల్లిదండ్రులు ముసలివాళ్ళేమో. ఇతనే ఆధారమేమో వాళ్ళకి.

పైకి వచ్చి ఉద్ధరిస్తాడని ధైర్యంతో వేలు అప్పులు చేసి చదివిస్తున్నారేమో—

వాళ్ల పీకలు చేతులారా నులిమాడు.

చిన్న బాధను తట్టుకోలేని పిరికిపంద.

బలవంతాన చచ్చిన వాళ్లు భూతాలవుతారు

ఒక్కసారి భయం ఆవరించుకుంది.

దూరంగా కాంతి. కాంతిలో వెలుపు. పెద్ద చప్పుడు. చప్పుడు నుంచి భూతం ఆవిర్భవించింది.

"ఏమిటన్నావ్ పిరికిపందవా?"

దబాయిస్తోంది.

కాదని నోటి చివరవరకూ వచ్చి ధైర్యం చేసి 'అవును అక్షరాలా' అన్నాడు రామం.

"నువ్వు చెయ్యబోయిన ఘనకార్యం ఏమిటి?"

ముదలకించింది భూతం.

అవును తను చెయ్యబోయింది ఏమిటి?

"లేదే నిన్ను తప్పించాను. లేకపోతే యిందాకే రైలు క్రింద పడేవాడివు. నాలాగే నువ్వూ చచ్చేవాడవు!

కాదనలేక పోయాడు రామం.

"స్వార్థం చూసుకున్నాను...

మానవుడిలా మాట్లాడుతోంది భూతం. భూతాల్లో కూడా మానవత్వం ఉంటుందన్నమాట, మానవుల్లో భూతాల తత్వం ఉన్నట్టే—

"ఏబాధలూ అట్టేఉండవు. ఏ గాయం మానక పోదంలేదు. అది కొత్తలో వచ్చేబాధ వేస్తుంది. సద్దాం అనిపిస్తుంది. కాని కాలం మాన్పితీరుతుంది..."

రామానికి అంతే అనిపించింది.

"స్వార్థంకోసం క్షణం బాధ అనుభవించలేక వచ్చాను రైలు క్రిందపడి. ముక్కలు ముక్కలైపోయింది. నా అభిమానం దెబ్బతింది. అల్లాచూడు నేననుకునే నేను, ఎల్లా తూట్లు పడిపోయానో; ఆ నేను నేను కాదు. ఆ శవాకారమే నేనయితే ఇంక నేను ఎల్లా రాగలిగాను. ఆ నేను, నేను కాను. ఇప్పుడు కనపడే నేను, నేను. ఆ భౌతిక దేహాన్ని చంపేస్తే యింక సుఖం అనుకున్నా....

కాదామరి అనుకున్నాడు రామం.

'చావడం సుళువే. ఇంజన్ను చూసుకున్నట్టే, అంతే. చురుక్కుమనగానే చచ్చిపోయి ఉంటాం. అందులో బాధ ఏంలేదు .."

అన్నీ మర్చిపోయి—తనసంగతి జ్ఞాపకంవచ్చి చచ్చిపోతే బాగుండు ననుకున్నాడు రామం...

"కాని ఇప్పుడే మాయింటికి వెళ్ళివచ్చా. ఆ దేహంతో మనం నాశనంకాం అసలు 'నేను' ఇల్లా ఉండిపోతుంది మా అమ్మ గుండెలు పగిలేట్టు ఏడుస్తోంది. నా భార్య శోకాలు పెడ్తోంది. ఇంకా నే నీ ఘన కార్యం చేశానని తెలీయదు. పాపం వెతుక్కుంటున్నారు. ఈవిషయం తెలియగానే..."

"రామం—యింక అల్లా స్థాణువులా ఉండలేక పోయాడు.

భూతం కళ్ళ వెంట నీళ్లు పెట్టుకుంది.

కన్నీళ్లు తుడుద్దాం అనుకున్నాడు. చేతులుతీసి తన తలచుట్టూ వంగి, ఏదో చెప్పబోతున్న భూతం కళ్లనీళ్లు తుడవబోయాడు. ఏదో తడిలా తగిలింది.

రామం తలమంచి కారిన నెత్తురు గడ్డ కడ్తోంది.

నీరసంగా లేవబోయాడు.

లేచాడు కష్టంమీద.

భూతం మాయమయింది. కనపడకపోయినా ఏవో అస్పష్టంగా చెప్తానే ఉంది. వినపడ్తూనే ఉన్నాయి.

"అన్ని పాపాలకంటే మహాపాపం, దారుణం, పిరికితనం కల్గిఉండడం. మన పిరికితనంవల్ల యితరులని బాధలు పెట్టడం. చిన్నబాధల్ని ఓర్చుకోలేని మనం ఎందుకు పనికివస్తాం. కష్టసుఖాలు వస్తూ ఉంటాయి—పోతూ ఉంటాయి.

క్షణం బాధ ఓర్చుకోలేక—మనసారా మన కోసం ప్రాణాల్ని అర్పించే వ్యక్తుల్ని బాధపెట్టడం కంటే అన్యాయముందా?

నువ్వు బాధపడ్డా నువ్వు ప్రేమించేవ్యక్తిని సుఖపెట్టు. నీశరీరం కష్టపడ్డా, నీ అహం దెబ్బతిన్నా, నీ దేహంపోయినా, మిగిలిపోయిన నేను సుఖపడుతుంది..."

అల్లా భూతం గొణుగుడు వినపడుతూనే ఉంది.

అది వింటూ పోతున్నాడు రామం.

ఎదురుగొప్పి తగిలింది. పడ్డాడు. అయినా పెద్ద దెబ్బేంతగల్లా.

ఇంటిదగ్గర తనకోసం ఎంత కంగారుపడుతున్నారో.

అమ్మ, తను ఏదో అయిపోయాడని ఆత్మహత్య...

రామం పరుగెత్తాడు.

తడబడుతున్నాయి కాళ్లు. పడుతున్నాడు. లేస్తున్నాడు.

వెలుతురు మీదపడింది.

వెంటనే 'యిరుగో రా అబ్బాయి గా' రనే పాలేరుమాట—దెబ్బ అనే పాలికేకలు వినపడ్డాయి.

ఒక్కమారు నీరసం ఆవరించుకుంది. కూలిపోయాడు కుప్పలా.

* * * *

జ్వరం—పేలాపన. అందులో నే ఆలోచన. అందరికంటె తను తీసిపోయాడా?...

భూతాన్కి తలలేదు. ఒకోమారు తలతోటే ఒకోసారి తలలేకండానూ కనపడుతోంది. తల ఉన్నప్పుడయినా తల మొండెం వేరుగా కనపడుతున్నాయి.

"తీసిపోయాం అనుకుంటాం—మనం ఏమీ తీసిపోలా ఎవరిక్కన్నా—"

నిక్కచ్చిగా, తీర్పుగా, బల్లగుద్ది చెప్పింది భూతం.

"మరి నేనెందుకు యిల్లా తప్పిపోతున్నాను?"

భూతం ఏదో చెప్పబోతోంది.

తల్లి తట్టి లేపింది.

'ఇదుగో చూడు నాయనా...అదే ఆలోచనా. అనేసో అనబోతోంది.

భూతం సమాధానంకోసం ఎదురుచూస్తున్న రామం నెమ్మదిగా కళ్లు తెరిచాడు.

"కలొచ్చిందా నాయనా?"

నీరసంగా ఉన్నాడు. విసుపు వచ్చింది. ఏమిటో మాటిమాటికీ కొంప మునిగినట్టు లేపుతుంది. అదే అనేశాడు.

"ఎందుకు అస్తమానూ నట్టాడిస్తావు యిల్లా పడి ఉండనివ్వక?"

తల్లి చిన్నబోయింది. పాపం నీరసంగా ఉండి అసలు మాట్లాడలేకపోతున్నాడు కాబోలు ఎందుకు మాట్లాడించావా అని బాధపడింది.

కళ్లుమూసుకు పడుకుంటే నిస్త్రాణ వచ్చిందేమో అనే భయం.

గ్లూకోజు ఇస్తే కొంచెం తగ్గుతుందనే ఆశ.

ఏమిటో మాట్లాడకుండా అల్లా కొడుకువైపు చూస్తూఉంటే ఏదో ఆదుర్దా.

డాక్టరు ఏం ఫరవాలేదని చెప్పారు. రక్తం కొంచెం నష్టం అయింది అంతేట—

ఉండుండీ ఉడికుండీ ఏమిటో 'నే నెందుకు ఫెయిల్ అయాను' అంటూఉంటాడు.

అదేదో మానసిక వ్యాధిగా పరిణమిస్తోందని తల్లి భయం.

తండ్రి భయం.

కళ్లుమూసుకున్న రామానికి మళ్ళీ తలలేని భూతం సాక్షాత్కరించింది.

'తెలివికి ఈ పరీక్షలు కొలతలు కావు. నేను చక్కటి బొమ్మలు గీసేవాణ్ణి. నా అంత తమాషాగా కబుర్లు చెప్పగలవాళ్లు లేరు నా ముందు ఇంగ్లీషు మాట్లాడసం అంటే నే దడగా ఉండేది మాష్టారిక్కి!....

"మరెందుకు పోయిందీ..."

"నాయనా... యిదుగో......" మళ్ళీ వెన్ను రాస్తూ లేపింది తల్లి. "కొంచెం గ్లూకోజునీళ్లు ఇమ్మంటావా?"

"అబ్బబ్బ....కొంచెంసేపు ప్రశాంతంగా పడుకోనివ్వవు కదా కర్మ వచ్చింది...చచ్చినా సుఖపడి ఉందును..."

ఆ తల్లిగుండెల్లో బాకులు దూసుకువున్నాయి ముఖం వివర్ణమయింది.

తన ప్రశ్నకు, సమాధానం రాకుండా, భూతం మాయం అవడానిక్కారణం అమ్మ. ఆ భూతం తనకు దైవం. తను ఆత్మహత్య చేసుకోకుండా కాపాడింది. ఇప్పుడు తనకి ఒక దారిని చూపిస్తుంది. అదీ రామం ఆశ. అమ్మ ప్రతీసారీ అడ్డుపడ్తోంది పానకంలో పుడకలా. రెండు మూడుసార్లు ఇల్లా జరుగులే భూతంగారికి కోపం వచ్చి మళ్ళీ రారు కూడాను.

రంగు రంగుల చోటులు. రంగురంగుల బాటలు. బాటల్లో వింతవింత ఆకర్షణలు. వాటిలో ఒకచోట ఒక దేవకన్య.

ఎవరా అని పట్టిపట్టి చూశాడులనుకుంటూ.

రూప!...

రూప స్కూలుఫైనలు పాస్ అయింది.

తనూ!...

పకపకా నవ్వందిరూప.

తనని వెక్కిరిస్తోంది

చాలా కోపం వచ్చింది. కొట్టాలనిపించింది.

సిగ్గేసింది.

భూమిలో కూరుకుపోవాలనిపించింది.

భూతం వచ్చింది దైవంలా.

"అన్నీ నువ్వే అనుకుంటున్నావు. నీ మానసిక స్థితిలో ఉంది. ఏదృష్టితో చూస్తే — అన్నీ అల్లాగే కనపడతాయి, కామెర్లవాళ్లకి కనపడ్డట్టు..."

"మరి రూపెందుకు నవ్వతోందీ...?"

తల్లి, రూపనుగురించి పలకరించడం వింది. లేపుదాం అనుకుంది. వద్దనుకుంది. ఆధోరణి మారింది కదా అని సంతోషించింది.

"నిన్ను సంతోషపెడ్దాం అని నవ్వతోంది. వెక్కిరిద్దాం అనికాదు. నువ్వే అనుకుంటున్నావు అల్లాఅని."

'కాదు' అన్నాడు రామం...

రూపని చేత్తో లాక్కొచ్చింది భూతం తీసుకొచ్చి ప్రక్కన కూర్చోపెట్టింది. విూ ఆయన పరీక్ష తప్పాడు. నువ్వు పాస్ అయావు. నువ్వే తెలివయిన దానవు—అని పకపకా నవ్వింది భూతం.

రామం రూప ముఖం జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తున్నాడు.

రూప ముఖం కంపిగడ్డ అయింది. ప్రక్కనున్న బత్తాయి చాకు విసిరింది. అది భూతం పోసంలో కలిసిపోయింది.

అప్పుడు భూతం చూశావా రామం అన్నట్టు చూసింది. వారిస్తూ రూప చెయ్యపట్టుకున్నాడు.

"చూడండి ఏమంటున్నాడో" అంది.

"తియా పాకి అన్నాడు నన స్నేహితుడేనే" అన్నాడు రామం.

"అవు లేమాత్రం" అని విషాదాటంగా చూసింది.

"........."

"ఇటువంటివాట్లోనా వేళాకోళం. మీగోరికి పోలేరు ఎవరూ. మీరు గొంతెత్తితే భువనాలే పులకిస్తాయి..."

"నిజంగా అది నీ ఉద్దేశ్యమా?" రామం అడిగాడు నమ్మలేనట్టు...

"కాక...." ఓరగా చూసింది.

"రూపా..." గుండెలకు హత్తుకున్నాడు.

పులకించింది మేను.

ఇద్దరూ చిన్మయానందంలో లీనమయారు.

నిద్రపోయాడు రామం

రామం తల్లి అక్కడ కూర్చుని ఉంది, బొట్టు చమటకు చారలు కడ్తూండగా.

తండ్రి రామందగ్గర కూర్చుని ఆమెను నిద్ర పొమ్మన్నారు.

'కొడుకుమాట పలవరిస్తున్నాడండీ' అంది.

* * * *

రామాన్ని చూడగానే రూపకు చాలా బాధ అనిపించింది. ఇల్లా అయిపోయారేమిటి? తలకు కట్టు అక్కడిక్కడ ప్లాస్టరు. నీరసపు దృక్కులు. తిన్నగా రామం దగ్గరకు వచ్చింది.

రామం కళ్ళు మూసుకుని ఉన్నాడు.

"నేనండి..." అంది తలవంచుకుని నిలబడి.

ఆనాడు కలలో కనపడ్డ రూప యిల్లానే ఉంది.

'కూర్చో' ప్రక్క చూపించాడు.

సిగ్గు పడింది.

"ఫరవాలే" అన్నట్లు చూసింది.

ఆ చూపులో నే మత్తెక్కించేదేదో ఉంది.

'కూర్చో చెప్తా..'

కూర్చుంది.

"పాట్యపరయావుకదూ. చాలాబావుంది' అన్నాడు ప్రశాంతంగా.

'ఊ' అంది వినపడీ వినపడకుండా.

"కాలేజీలో చదువుకుంటావా?"

ఏదో మాట్లాడలేని స్థితిలో అల్లా కూర్చుని ఉంది.

"ఫరవాలేదు రూపా. చదువుకో వస్తాంటే మానడం ఎందుకు. నాకు ఆ యోగ్యత ఎల్లాగూ లేదు..."

నోటికి చెయ్యి అడ్డం పెట్టింది.

తల్లి వచ్చింది.

లేచి నుంచుంది రూప.

నవ్వుకుంది తల్లి.

బల్లమీద పెట్టి "సగ్గుజావ తీసుకోమన్నారమ్మా డాక్టరుగారు. కొంచెం చల్లారపెట్టి..."

రూప జారుకుంటోంది మాట్లాడకుండా.

"ఇల్లా చూడు, అమ్మాయి. నాకు పనుంది..."

అంటూ తనే ముందు వెళ్ళిపోయింది.

రామం తల్లివంకకు. భార్య వంకకు చూపులు మళ్ళిస్తున్నాడు.

ఇద్దరూ తనని ప్రేమిస్తున్నారు.

కాని యిద్దర్లోనూ తేడా ఉంది.

తను ప్రేమించక పోయినా ప్రేమిస్తుంది అమ్మ. తననుంచి ఏమీ ఆశించదు. కాని తనకి ఆమె ప్రేమలో ఏదో కొతర కనిపిస్తుంది. అది తనకు చాలదు. ఇంకా ఏదో కావాలి. అది అమ్మదగ్గర లేదు. అది ఆమె యివ్వలేదు.

రూప....

రూప...జావ చల్లారి పోతోంది.

"అంత యివ్వడం యిష్టం లేకపోతే అమ్మనే యిమ్మనలేకపోయినావ్?"

చురుగ్గా చూసింది రూప. అదే సమాధానం. అది అంత చేసిస్తే పుచ్చుకోడం యిష్టం లేకపోతే ఆవిడ్ని యిమ్మని పట్టుపట్టకపోయారూ అన్నట్టు; చాల్లెండి కొంటెతనం—అన్నట్టు; పోదురూ—అని విదిలించి సిగ్గుపడ్డట్టు ఎన్నో చెప్పింది ఆ చూపు.

ఎంతో తృప్తిగా వుంది ఎందుచేతో.

ఎన్నో విషయాలు ఆలోచించడం మానేశాడు రామం.

చెంచాతో తీసి నోటికి అందివ్వబోయింది.

"ఇల్లా పడుకుని తాగడం కష్టమండి..."

'అన్నీ మళ్ళిమరుపు' అని నొచ్చుకున్నట్టు చూసి—లేచి కూర్చోండి అన్నట్టు, అవ్యక్త సంజ్ఞ తోటి తర్కం చేసింది.

"మాట్లాడితే ముత్యాలు ఒలికిపోతాయా?"

ముక్కు మీద వేలు వేసుకుని, వరండాలోకి చూపింది. ఏకో వుందని చూశాడు. నాన్నగారు...

మారాం చేస్తుంటే ధియపెత్తే బుద్ధిమంతుడయిపోయిన పిల్లాడిముఖం పెట్టి లేచి కూర్చోబోయాడు.

చేయూత ఇచ్చి కూర్చోపెట్టింది.

రామానికి మనోవికారాలు కలుగుతున్నాయి.

చంటిపిల్లవాణ్ణి పాకే తల్లిలాగుంది రూప.

జావ ఒక్కొక్క చెంచాడే పట్టింది.

మధ్య మధ్య చటకలు వేస్తూ "చాల్లే యింక చాలు" అంటూ బ్రతిమాలించుకుని, బామాలించుకుని, జావ త్రాగాడు రామం.

నీళ్ళతో మూతి కడిగింది.

కొంగు అందుకుని తుడుచుకున్నాడు.

నాన్నగారు కొడుకు కొంటెతనం చూసి నవ్వుకున్నారు. అన్నీ మర్చిపోవడం చూసి సంతోషించారు.

మామగారు యిదంతా చూశారని గ్రహించి సిగ్గుపడిపోయింది కోడలు.

* * * *

'అమ్మా' అది రామం పిలుపు.

జారుముడి వేసుకుంటూవచ్చింది రూప. తలంటు పోసుకుంది. మల్లె మొగ్గలాగుంది.

"నిన్నెవరు రమ్మన్నారు?"

"మరే పాపం మీరు రమ్మంటే వచ్చానేమిటి?"

"మరెందుకు వచ్చావు?"

"నాఅంతట నేనే వచ్చాను. ఏమన్నా అవసరం ఉంటుంది అయ్యగారికి అడిగిపోదామని...."

'నా అమ్మని పిలవడం అవసరం...'

"మీ అమ్మగారు రారు..."

"ఏం"

సంజ్ఞ చేసింది. నాన్నకి నీళ్ళుపోసుకుంటున్నారు అని అర్థం. కొన్ని కొన్ని విషయాలు సంజ్ఞలో చెప్తూ ఉంటుంది. ఆ సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదం అంతా వంటబట్టింది రామానికి.

"అవునే నాన్నగార్ని పిలు..."

"ఆ...తగినవారే..."

"ఏం..."

తల అడ్డంగా ఊపింది.

"పోనీ—నువ్విల్లారా..."

"మరి..."

"మరికేం భయం రానివ్వనులే ... కూర్చో ...చాలా ముఖ్యమయిన విషయం మాట్లాడాలి .."

దూరంగా ముక్కాలిపీటమీద కూర్చుంది.

"కాలేజీలు తెరుస్తారు..."

"అంటే...?"

"కాలేజీలో చదివేమాటుంటే చెప్పుగాని..."

అది రోజూ అనే మాటే...

"మీరు వండిపెడ్తా రాకూడావచ్చి..."

కనపడని ముల్లు కలుక్కుమన్నా, ఆమె హృదయాన్ని అర్థం చేసుకున్న రామం పరిహాసంలోని పరిమళాన్ని ఆస్వాదించగలిగాడు.

"పెద్దప్లాను వేశాను. నీసలహాకూడా కావాలి."

"నే నేం యివ్వలేను సుమండీ..."

"అమ్మాయి తలుపుతియ్యమ్మా..." అది నాన్నగారి పిలుపు.

వెళ్ళిపోయింది రూప.

బుక్ పోస్టు వచ్చిందని తెచ్చియిచ్చారు నాన్నగారు.

"నాన్నగారు—నేను యింక యీ స్కూలు ఫైనలు మానేసి..."

"పూర్తిగా మానెయ్య..."

"సంగీతం సాధకం చేద్దామనుకుంటున్నా.."

"అల్లాగే" అన్నారు...

అంతకంటె ఆయనకు కావల్సింది ఏముంది. రామం ఎల్లాగయినా సుఖంగా ఉంటే అదేచాలు.

విజయనగరం ప్రయాణంఅని, ఎప్పుడా ఎప్పుడా చెప్పడం అని ఉరకలు వేస్తోంది అతనిమనస్సు.

నాన్నగారు అటువెళ్లారు — యిటువచ్చింది రూప.

"కాలేజీలు తెరుస్తారు" అంది.

"అంటే...?—రామం

"కాలేజీలో చేరేమాటుంటే చెప్పరుగాని.." రూప.

"మీరు వండిపెడ్తారా కూడావచ్చి..." రామం.

కిలకిల్లా నవ్వింది రూప.

నవ్వుకున్నారు యిద్దరూ.

ఆనందత్రయము

లౌకికానందము - కావ్యానందము - ఆత్మానందము

శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రి

లౌకికానందము

మన మొక కొండెను గాని కోరిన వస్తువును గాని చూచి సంతసింతుము. పసిపాపల పలుకులు గాని కోయిలల రొదలు గాని విని సొగయుదుము. అగలు పొగలు గాని పూలతావి గాని మూర్కొని మురియుదుము. తేనియలు క్రోలి గాని భక్ష్యముల నారగించి గాని తనియుదుము. మలయమారుని స్పర్శవల్ల గాని మిత్రుల యాలింగనమువల్ల గాని మేమరతుము. ఈ సుఖమెల్ల జ్ఞానేంద్రియములవల్ల.

కర్మేంద్రియములచేగూడ నిటులే మనకు సుఖము కలిగించు వస్తువులు విషయములు. కాగా మన మనుభవించునది విషయసుఖము. లేక లౌకికసుఖము.

ఇంద్రియములకును మనస్సునకు విషయములతో గలుగు సంబంధమునకు వృత్తి యని పేరు. విషయముల కింద్రియములతో సంబంధమున్నను మనస్సు చేరకచో నుండదే లేని విషయజ్ఞానమే కలుగదు. ఇక సుఖ మెట్లు కలుగును? దీనివల్ల సుఖమనుభవించునది మనస్సని తేలినది.

అన్ని వస్తువులవలనను అందరకును సుఖము కలుగదు. జంతుభేదమువలన స్వభావభేదమువలన కొన్ని వస్తువులవల్లనే కొందరికే సుఖము కలుగును. 'తలకొక బుద్ధి; నాల్కకొక రుచి' అని సామెత. మరియు విషయము లేనిదే లౌకికసుఖము లేదు.

"గోవిందా యనుకొంచూ గొబ్బురీ తినుకొంచూ, నారాయణా యంచు నములుకొంచూ" అను పాటలో చెప్పినటులు సుఖపానమును ఆహారమును ప్రీతితో నమలి భుజింతు మనుకొందము. నములుటతో పాటు ఆహారము స్వాదిష్ఠమై నములినకొలది సుస్వాదిష్ఠమై రసమును చున్నది. అపుడు రసముగొని సత్త్వముచే పదునై ఏకాగ్రమైన చిత్తమునందు స్వాత్మానందము ప్రతిబింబించును. విషయోపభోగమునం దెల్లెడ నిదేరీతి.

వేరొకరీతి — విషయలబ్ధి కలిగి కోరిక తీరగా చిత్తవృత్తి సాత్త్వికమై యేకాగ్రతి చెందును. అపుడు దానియందు స్వాత్మానందము ప్రతిఫలించును. ఈ ప్రతిబింబానందమే విషయానందము. అనుభవసమయమునందు చిత్తవృత్తికిని చైతన్యమునకును సంబంధ ముండును గాన ఆ సుఖము అంతఃకరణవృత్తితో గూడిన చైతన్యస్వరూపము. తాతగారి మాటలలో నిది యిటుల చెప్పబడినది: —

శా. 'ఎందే డెందము గందళించు రహిచే, నేకాగ్రతన్
నిర్వృతిం జెందుం బొందిగతి ప్రదీపకలికా శ్రీ దోప
చెందెం దెందులో కెందే నింద్రియముల్ సుఖంబునను...'

ఈపద్య మింతవరకే ఉపయోగించుకొనవలెను. ఈ సుఖము 'పంచకోశవివేకముచే మిథ్యాత్వసిద్ధి గావా కాదా? ఇది అంతర్బుద్ధి నూహింపుమా' అని అవధానికే వదిలెను.

సుఖమందరకును అనుభవమే. కాని దానికి లక్షణము చెప్పమన్న చెప్పుటకు తటపటాయించవలెను. 'యదర్థమ్ సర్వమ్', యన్నానార్థమ్, తత్ సుఖమ్' అని సుఖమునకు లక్షణము. 'మన ప్రవృత్తియంతయు దేనికొరకో అది సుఖము. ప్రతివాడును ఏపని చేసినను అది సుఖముకొరకే కదా. మరియు ఏది మరొకదానికి ఉపాయము కాదో అది సుఖము. అనగా సుఖమే ఉపేయము. అనగా ప్రాప్యము. దానికి మరియొక ప్రాప్యము లేదు.

ఈ విషయసుఖాతిశయమును (ముక్తిగా మోసగించుచు) తెనాలి రామకృష్ణకవి —

సీ. కీలారమునమండి పాలింటికే చేర
బహుధాన్యములు చేలఁబండి యింటఁగ
రొసఁగెసెఁ బెండ్లింట్ల వసుగులు కోడమఁ
గృహార్థులై యర్థింతు నర్థులలరఁ
బరిచారికాకోటి పనిపాటు పాటింపఁ
జట్టంపు సందడి నెట్టుకొనఁగ
గ్రామమెంతయు నిజప్రాభవంబున మన
సత్యనిష్ఠకుఁ దివ్య సాక్షిగార

గీ. నిత్యనైమిత్తికములు నిస్తంద్రబుద్ధి
సాధించుచు హరిభక్తి నాత్మభార్య
భక్తినిఁ భుక్తిఁ గొను మున్కె ముక్తిగాని
నిదురవంటిది రాతివంటిదియుఁ గాదు

అని ఒక కరణము సుఖమో — దేశపాండ్యా సుఖమో కొప్పఆనందముగా చెప్పెను. (ఇది గౌణార్థి) తైత్తిరీయము ఇట్లు చెప్పెను — ఆరోగ్యము బలము దార్ఢ్యము, జగువు, ఇవి కల పిన్నవానికి పృథివి యెల్ల యున్నచో నొసఁగు ఆనందము ఒక మానుష ఆనందము. ఈ యానందము కూడ ఆరోగ్యాదులలో చేరి పోయినను పోవును గాన అల్పము. దానసే — 'యో వై భూమా తత్ సుఖమ్, నాల్పే సుఖమస్తి' అని సనత్కుమారుడు. అనగా ఏది పరిపూర్ణమో అది సుఖము; అల్పము సుఖము కాదు. కాన దీని తెలియుటకు ముందు కావ్యానందం లేక రసానందము కనుగొందము.

కా వ్యా నం ద ము

పూర్వమొక పండితుడు — 'ఇంతనుండి పండితులు రసమును గూర్చి తలాయొక రీతిగా తర్జుడు గ్రంథములు వ్రాసిరి. నేను సులువుగా చెప్పెదను వినుడు —

గీ. 'పాలు ద్రాగెను మార్జాల పరివృఢుండు' అని చెప్పెనట. 'ఇందు రసమేమి కలదండీ?' అని అడుగగా 'పాలకు మించిన రసమెక్కడ నున్నదయ్యా?' అని అనెనట. 'సరే పద్యమునకు నాలుగు పాదము లుండవలెనే' అని అనుగగా 'పిల్లికి లేవటయ్యా' అనెనట! కాగా రసమీమాంస పిల్లి పాలు కావలసివచ్చెను అది యటుండె.

మనకిపుడు తీరికయు ఓపికయు లేదు గాన కావ్యాంగణములో గాక నాటకరంగములో ప్రవేశింతము. పుష్పోద్యానములో అదుగో ఇరువురు. ఒకడు యువకుడు, ఓ స్త్రీ యువతి. ఆమె విసిరిన క్రీడాపుష్పమే అతనిపై తూపుగా విసరెను. అతని హృదయము పనస కాయ యాయెను.

వీరు వలపుగొన్నారని మన లోకరు పాఠము చెప్పవలెనా?

అదుగో — ఇరువురు! కన్నులలో నిప్పులు! కంఠములలో పికుపులు! వారుగో మల్లపరము చున్నారు! వీరు క్రుద్ధులని వార్తాపత్రికలు చూపవలెనా? నిట్టూర్పులతో విరిసిన వెంట్రుకలతో కన్నీటితో మింటి మోమై ఇతర మెరుగని ఒక డిదుగో! ఇతడు శోకదగ్ధుడని గాలకు రప్పలకును తెలియును. ఇతడింకొకడు. విప్పారిన కనులు. ప్రసన్నమగు మోము. నిష్పాపపు చూపు. ఆనందాశ్రువులు. పులకలు. అనిశ్చలత. ఇతడు విస్మయావిష్టుడు కాడా? మేన చెమటతో కదలు కనీనికలతో ఎండిన ఓష్ఠములతో గద్గద కంఠములో వణవణకుచు ఇదె పోవువానిని చూచి — మన మాట వినిపించుకొనకున్నను 'భయము వలనని' ఆశ్రయ మీయకుందుమా?

వీడుగో ఒక మీసము పైకి మరొకటి క్రిందికి! పాగాపై బొట్టు, మోకాల పాట్లు! ముక్కుమీద బొట్టు, ఎగుకుడుగున కట్టు! ఇట్టి ఇతనితో మనము ప్రతి కలుపకున్న నవ్వపోరా?

అదె బూడిద బుస్సను చేల! గద్దలు, గోళ్లకు మెలివైచిన ప్రేవులను ముకుపట్టుకొరులతో లాగు చున్నవి! కాలుచున్న తలనుండి మెదడు, సురసురలె వెలికుబుకుచున్నది! ఈ స్థితి చూచి నీ వేమనుకొనవో! ఓహో! ఎట్టి జుగుప్స నీకు!

సముద్రమువలె గంభీరతా రామణీయకము లీతనిలో! ఎవరిని చూచి 'నీకీ భ్రాంతి యేల? నేటికైన మంచిదారికి రా! రానిచో ఇదె నా భుజము కోరలు లేని త్రోవ' అని అనుచున్నాడు. కర్తవ్యార్థములం దితడు పట్టినపట్టు విడువని ఉద్యమములకును తెలియును!

ఓహో మనుష్యరూపమును విడిచి నిజము! గోచిపాతరాయకు. ఏకాగ్రదృష్టి! పిల్లలు వెంటబడు చున్నారు! ఇతనికి చేతులు తమంత తామే మోడ్చును.

కవుల మనోవికారములకు స్పందించుట అనగా హృదయసంవాదము చెందుట మానవస్వభావము. దీనికి సంస్కారము బీజము.

శబ్దశక్తియు అర్థశక్తియు మనకు తెలియును గదా — భావనాశక్తియు వానికి తీసికట్టుగా గలదు — ఇట్టి మనము ఒక కవి చక్కని సన్నివేశములచే నాయికాదులను, కటాక్షపాతాశ్రుపాతాదులను, హాస్యచింతాదులను, వర్ణింపగా, నటీనటుల వాగంగసత్త్వాభినయము ద్వారమున, వినుచు కనుచు — నున్నాము. వీనిలో నాయికానాయకాదులు, వారి కటాక్షాదులు, ఉద్యానాదులు, మన హృదయమున ప్రతిబింబించుటతో పాటు రస మంకురించెను. అనగా మనలోని రాగాది వాసన మేలుకొనెను. ఇప్పుడు సీతారాములలో శకుంతలా దుష్యంతులలో వారివారి కటాక్షాదులలో అశ్రుపాతాదులలో కార్యకారణములతో తమతమ సంబంధమునకు చెల్లుచీటి యిచ్చిరి. ఇప్పుడు వీనిని విద్వాంసులు విభావములనియు అనుభావములనియు నందురు. రాగాది సహకారులగు హర్షామర్షాదులు విభావానుభావములచే వ్యక్తములగుచో వ్యభిచారులందురు. మనము వీనిని విభావనము అనుభావనము సంచారణమును చేయుదుము. ఇవి అలౌకిక వ్యాపారములు. వీనికే సాధారణ, చర్వణ, స్వదన, భావన, వ్యంజన అని పేళ్లు. మన మిప్పుడు రసానందములో మునిగితిమి. ఇప్పుడు నాయికాదులందును, వారి చేతలందును, చిత్తవృత్తులందును పరత్వముగాని, మమత్వముగాని, పరకీయత్వముగాని స్వకీయత్వముగాని లేదు. మన యీ రసానుభవవేళ విభావాదిత్రితయము రత్యాదివిశిష్టమై మిళితమై అభిన్నమై యున్నవి. ఇచట ఈ ఉద్దాలకునిమాట గమనింతము — 'తేనెటీగలు నానాపుష్పముల నానారసముల నేకరసత్వ మొందించుచున్నవి. ఆ తేనియలో ఇది మావిపూరసము, ఇది మాలతీపూరసము, అని వేరుపరుప లేము' — 'యథా సోమ్య మధు మధుకృతో నిస్తిష్ఠంతి నానాత్యయానాం వృక్షాణాం రసాన్ సమవహార మేకతాం రసం గమయన్తి। తే యథా తత్ర న వివేకం లభన్తేఽముష్యాహం వృక్షస్య రసోఽస్మ్యముష్యాహం వృక్షస్య రసోఽస్మీతి [ఛాం.-6 9]

ఈ రాగక్రోధహర్షామర్షాదులు వాసనలు. ఇవి సాక్షిభాస్యములు. లౌకికములగు రాగక్రోధ హర్షామర్షాదులలో చిదాభాసభాస్యములు. కావున వానిలోని క్రోధామర్షాద్యనుభూతిలో క్రోధాదులేగాని ఆనందము లేదు. లౌకిక రాగహర్షాదులందైన కావ్యానందమువంటి ఆనందము లేదు.

మంచి నాటకము చూచి మైమరచుటతో ఇతర వృత్తులు పోయి హృదయసంవాదము కలిగి నాయికానాయకులయందుగాని నాయక ప్రతినాయకులయందుగాని అనురాగక్రోధములచే మనలోని అనురాగక్రోధములు మేలుకొనును. ఇచట మనము ప్రేమించుటకు స్త్రీలును ద్వేషించుటకు శత్రువులును లేరు. కవి పుణ్యమా యని స్త్రీలు, శత్రువులు మొదలగువారు లేకుండనే కవి ప్రవేశపెట్టిన బొమ్మలయాటను మనలోని రాగ క్రోధ హాస శోక భయోత్సాహజుగుప్సావిస్మయ నిర్వేదాదు లుద్బుద్ధములై మేల్కొనుచున్నవి. ఇది మాత్రమే యేల? రసానుభవ విశ్రాంతి ప్రధానముగా ఇట చేగనుక. ఎంత వింత! ఈ యలౌకిక వ్యాపార మావరణమును తొలగించినది. ఇప్పుడు స్వప్రకాశమగు ఆత్మ సాక్షియై యీ అలౌకిక రాగాదులను ప్రకాశింపజేయుచున్నాడు. అలౌకిక మగు ఈ రత్యాదికము సాత్త్వికము గాన స్వస్వరూపానందముతో కలిసి మనకు గోచరమైనది. భక్ష్యభోజ్య చోష్య లేహ్యములను నమిలి ఆస్వదించి రసముగొని ఆనందించినట్లు విభావాదులచే అంకురితమైన కావుననే అలౌకికమైన యీ రత్యాది స్థాయిభావములను అనుభావ సాత్త్విక భావ సంచారిభావములతో నమలి — భావనచేసి — చర్వణమొనరించి రసముగొని మన మానందించుచుంటిమి.

ఈ రసము జ్ఞాప్యమును కార్యమును నిత్యమును అనిత్యమును భావము కలదియును లేనిదియును వర్తమానమును భూతమును భవిష్యమును సవికల్పక నిర్వికల్పక జ్ఞానవిషయమును పరోక్షమును ప్రత్యక్షమును కాదు. లోకమం దిట్టిది లేదు. పోనిండు! అసలిది లేదందమా? కలదనుటకు సహృదయుడెల్ల సాక్షి. కావున నిది అలౌకికము. విషయానందముకంటె భిన్నము. విషయములు లేకుండ నీలోని రాగాదులను నీవు చర్వణమొనరించి సాక్షివై ఆనందించుచుండుట లేదా? ఇక చాలు.

ఈ యానందముగూడ చర్వణాసమనంతరము నందే అంతమగునుగాన నిదియు నల్పము. కావున నిప్పుడాత్మానందమును అన్వేషింతము.

ఆత్మానందము

బృహదారణ్యక మీమాంసాత్మానందము నెంతో సుందరముగ నిరూపించెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు అమృతత్వమును గోరు మైత్రేయి కిటులు చెప్పెను — పత్నికి పతి ప్రియుడగును. దానికి కారణము పతి కాదు! మరి యేమి? పతిలో పత్ని తన స్వరూపము చూచుకొనును గావుననే పతి ప్రియుడు. ఇటులే పతికి పత్ని ప్రేయసి అగుచుండును. దానికి కారణము పత్ని కాదు. మరి యెవరు? పత్నిలో పతి తనస్వరూపమును చూచుకొనును గావుననే పత్ని ప్రేయసి. కాగా తేలినదేమి? 'ఆత్మయే ప్రియతమ మని' ఆత్మ సంబంధము లేనిచో నేదియును ప్రియము కాదు' అని. ఆత్మప్రీతి కొరకు కారణము లేదు. విషయప్రీతికో సుఖము కారణము. అది ఆనందముయొక్కయే ప్రకాశము.

విశ్వమెల్ల తన రూపరాశిచే మన ఆత్మయొక్క ఆనందమును మేలుకొల్పును. ఈ రూపరాశిలో మనము విశ్వాత్మనే చూడఁగలుగునది. కావున ఈ రూపరాశి ఆత్మయొక్కయే విశ్వరూపము.

ఏ యానంద మీ విశ్వమూలమునందో ఆ యానందమే మన హృదయారవిందమందు — 'కో హ్యేవాన్యాత్ కః ప్రాణ్యా ద్యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్' = హృదయగుహాయం దానందము లేనిచో ఎవడు ఊర్చును? నిట్టూర్చును? అనగా బ్రతుకును? అని తిత్తిరి. ఆ యానందమే ఆత్మ. ఇటు లాత్మయే పరమాత్మ.

'ఆత్మ ఆనందము కావుననే దాని నిరతిశయ ప్రీతి. ఆ యానందమే ఆత్మ. ఇటులు ఆత్మయే పరమాత్మ.

ఆత్మ ఆనందము కావుననే నిరతిశయప్రీతి! మన కానందము వలయును! ఏల? మన స్వరూపము ఆనందము కావున.

ఆత్మని విశ్వరూపము విశ్వప్రీతికి నిదానము. విశ్వప్రీతి కాత్మప్రీతి పునాది. కాన ఆత్మ అందరి కంటె అంతరతరము. దాన ఆత్మపుత్రునికంటె విత్తము కంటె మరి యన్నిటికంటె ప్రియతరము. ప్రియతరము కావుననే ఆనందము.

మనకు బాహ్యవిషయములతో సంబంధము కలిగినపుడు ఆయా వస్తువుల జ్ఞానము చిద్రూపమని తెలియవచ్చును. ఆత్మ ఆనందరూపమేని ఈ చిత్తవృత్తులలో చిద్రూపము తెలిసినటులు ఆనందరూపము ఏల తెలియదు?

మన యింద్రియము లేకైక గుణగ్రాహులు. కన్నె రూపము గ్రహించును చెవియే శబ్దము నెరుగును. అటులే చిత్తము సత్త్వవృత్తిచేతనే ఆనందమును పొందును. చిత్తమునందు సత్త్వరజస్తమస్సులు చక్రనేమిక్రమమునుగను, అక్రమమునుగను తిరుగుచుండును. సత్త్వవృత్తి, కాదాచిత్కము. అది మాత్రమే ఆనందగ్రాహకము. రజోవృత్తి చలితము. కావున ఆనందాంశము తిరస్కృతము. సత్త్వవృత్తిలో ఇది లేదు. అది శుద్ధము. కావున అందు చిదానందైక్యము గోచరించును.

'రసో వై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతి' అని తిత్తిరి. అనగా — ఆతడు రసమే. జీవుడు రసమును పొందియేకదా ఆనంది యగుచున్నాడు.

సారము, లేక స్థిరాంశమే, రసము; దాని గ్రోలియే మన మానందింతుము. విషయసుఖమునం దిది విశ్వజనీనము.

నిద్రలో విజ్ఞానఘనోపాధికుడగు ఆనందమయుడు సూక్ష్మములగు అజ్ఞానవృత్తులచే ఆనందించును. అపుడతడు సాక్షియు భోక్తయు. కావుననే అతడు — 'సుఖముగ నిద్రించితిని; ఏమియు నెరుగను' అని మేలుకువ గని అనును. 'సుషుప్తస్థాన ఏకీభూతః ప్రజ్ఞానఘన ఏ వానందమయో హ్యానందభుక్ చేతోముఖః' (మాం — 1 5)

ఆవరణము లేమికే ఆనందము. ఆనంద సంవేదన మిందు లేదు. అదియు ఆనందస్వరూపము. కాగా ఆవరణము లేని ఆత్మ ఆనందము. కావున ఆత్మనే ఉపాసింపవలెను — 'ఆత్మాన మేవ ప్రియ ముపాసీత' [బృ — 1 4 8]

ఇటులు కాక 'నేను వేరు, దేవుడు వేరని' తలచువా డజ్ఞుడు; వాడు దేవతలకు పశువు — 'అన్యో ఽసా వన్యో ఽహ మస్మీతి, న స వేద, యథా పశురేవం స దేవానామ్' [బృహ 1 . 4 . 10] ఇటులు ఆత్మయే బ్రహ్మము. ఆత్మానందమే బ్రహ్మానందము. అఖండమగు ఆత్మాకారచిత్తవృత్తి కలుగుటయే ఆవరణనాశము. ఆ చిత్తవృత్తి క్రమక్రమముగా ఆత్మహత్య చేసికొనును. నిర్మలమును నిస్తరంగమును అగు ఆనందము! విషయలబ్ధివల్ల చిత్తము సాత్త్వికమై ఏకాగ్రతి చెందగా, అందు ప్రతిబింబించిన స్వాత్మానందమే విషయానందము లేక లౌకికానందము.

విషయములవల్ల చిత్తము సత్త్వము చెంది ఏకాగ్రత పొందగా అందు ప్రతిబింబించిన స్వాత్మానందమే లౌకికానందము.

కవివ్యాపారముచే ఏకాగ్రమైన చిత్తము మేలుకనిన రాగాదివాసనలతో కలిసి భాసించు స్వాత్మానందమే రసానందము, లేక కావ్యానందము.

చిత్తవృత్తులు భస్మీభూతములు కాగా ఉన్మన్యవస్థలో శేషించిన ఆనందమే ఆత్మానందము.

భ్రాంతి

శ్రీ జొ. రమాకాంత్

కాన్వకేషన్ వట్టి పనికి మాలిన లాంఛనమని, మూర్తి తీవ్రముగా వాదించువాడు. తన బి.ఏ. డిగ్రీ పంతమునకు 'పోష్టు' ద్వారా తెప్పించుకొనెను. ఈ సారి వెడలినచో స్నేహితు లెగతాళి చేయుదురేమోనని కూడ స్ఫురించలేదు. ఎందుకు స్ఫురించును? తానేమియును మారలేదు. 'కాన్వకేషన్' ఒక సాకు మాత్రమే... తన ప్రయాణము తనకే హాస్యాస్పదముగా నుండెను.

మృదంగ నినాదముతో రైలు సాగిపోవుచుండెను. ఆ పెట్టెలో యితరు లెవ్వరును లేరు. అది యామాఘమాసము. శుక్లపక్షము. ఆకాశము మేఘావృతమై యుండెను. అప్పుడప్పుడు సన్నని తుప్పర పడుచుండెను. నీటి తెరలవెనుక ప్రకృతి నగ్న సౌందర్యము మిక్కిలి ముచ్చటగ నుండెను. ఆ వాయువుల వెఱ్ఱి మైకములో లీనమై యాతడు ప్రస్తుతమును మఱచి పూర్వమును తలచుకొనుచుండెను...

అతనికి చిన్ననాటి నుండియు స్నేహితులు తక్కువ. నిత్యము సముద్రమున కేగెడి వాడు. దూరమున నున్న గుట్టలలో నొక బండపై గూర్చుని యేవేవో, యెన్నెన్నో ఆలోచించెడివాడు. వానిలో చాలభాగము లోకము కసితీరా నిర్మూలించెను. మిగిలిన వాటిని జీవితము బలిగొనెను .. ఆ ప్రాంతములకే కమల కూడ వచ్చెడిది. ఇసుక తిన్నెలపై యొంటరిగ గూర్చొని యేదో దీర్ఘముగ యోచించుచుండెడిది. మొదటిలో నటునైపు తిరుగుటకే బిడియపడువాడు. అదికూడ చూడనట్లు ప్రవర్తించెడిది. త్వరలోనే లజ్జ పోయెను. అప్పుడప్పుడామె రానిచో కొఱతగానుండెడిది. కాని యీ కొఱత యెటువంటిదోనని తర్కించలేదు... ఒకనాడు ఆమె అకారణముగ, హఠాత్తుగ, చిలిపిగ నవ్వెను. నరములన్నియును సర్దుకొనుటకు గాబోలు, యొడలంతయు బిగుసుకొనెను. చెరగని పైటను సవరించెను సరిగానున్న పైటనే సర్దెను. మూర్తి యొడలు జలదరించెను. మనస్సునేక వికారములు చెందెను అంతులేని యాలోచన లెన్నియో చెలరేగెను.

"పురుషుడు స్త్రీని చూచిన వెంటనే పొందు అసంపూర్ణ భావ రాగానుభూతియే ప్రేమయనియు, యయ్యది క్షణిక మైనను పరిపక్వము నొందజాలకపోయినను, జంతు ధర్మము నతిక్రమించు నొక మనోభావమని జూల్సె రోమె (*Jules Romain*) నిర్వచించెను. ఈ భావము పురుషునకు ప్రతి స్త్రీయందును జనించదు. నాగరికయైన యంగననైనను చూచినచో కలగవచ్చును. మూర్తి కమలను నిత్యము చూచుటలో చూచి ముచ్చటపడుటలో నాశ్చర్యములేదు. కమల నాతడు ప్రేమించెనా? దానికి సమాధానము లేదు. ఆమె యెవరో తెలిసికొన యత్నించెను. అవివాహితయో, వితంతువో గావలెనని యూహించెను. కాని యనుభవము లేకనో, ధైర్యము చాలకనో, సిగ్గువల్లనో యామెను పలుకరించలేదు. ఆమెను వాంఛించెనా? చెప్పుటకు వీలులేదు. కాదనుట సత్యము కాదు. మరి యిపుడు వికారమేల చెందవలెను? సాధారణముగా నొక వ్యక్తిని చూచినపుడు, యాతని వేషభాషలను బట్టియో, యాతని ప్రవర్తన, పరపతి, గౌరవము, తదితరలక్షణములను బట్టియో, స్థూలముగ నిట్టివాడనుకొందుము. కొన్ని గుణములను కల్పింతుము. వాని సత్యాసత్యములతో నిమిత్తము లేదు. భావనాప్రపంచమున నొక మూర్తిని సృష్టింతుము. అతడు యీమూర్తి కెంతో భిన్నముగ ప్రవర్తించినను, పోలికలనుజూచి మురియుదుముగాని సామాన్యముగ తొలిభావమును సంస్కరించ సాహసించము. ఇది మానవప్రకృతి. కాదు వికృతి. ఈ భిన్నత్వమే మూర్తికి హఠాత్తుగ గోచరించెను. కాని నమ్మలేదు. సత్యమును నమ్ముట యంత సులభము గాదు. దాని కనుభవము నుండవలెను. అతనికి సంశయము మాత్రము పొడచూపెను. దిగ్భ్రాంతి నొందెను. ఆమెను మఱల చూడ నెంచెను.

సంధ్యచీకట్లు క్రమ్ముచుండెను. ఆమె చిరునవ్వు నవ్వుచున్నట్లు చూచాయగ నగుపించెను.. కాదు కాదు. ఇదియంతయు తన భ్రాంతియే! ఏదియో కీటకము ఆమెతలపై బడవచ్చును. పిడుగుమీదికి దూకవచ్చును. పయ్యెదపై వ్రాలవచ్చును. దానికామె నవ్వవచ్చును... కాదు. ఆమె తొలుతనే నవ్వెను... ఆమెదసలు నవ్వుముఖము... చీకట్లు ముదిరెను. కాని మనశ్శాంతి కుదురలేదు. ఆమెవద్దకుబోయి పరీక్షింపవలెనని బయనమయ్యెను. కమల యచ్చటలేదు.

ఆనాటిరాత్రి యాతడొకచిత్రమైన కలగనెను. అదొకయడవి. గాలివాన. అక్కడక్కడ చెట్లనీడను కొందరు తలదాచుకొనుచుండిరి. అతడు ఒంటరిగ సాగిపోవుచుండెను. బాటయంతయును నీటితోడను విరిగిపడిపోయిన చెట్లతోడను నానాభీభత్సముగ నుండెను. ఇంతలో పిడుగుపడెను; ఒక చెట్టు దానియండనున్నవారిమీదకి కూలెను. తప్పించుకొని బయటబడగల్గిన దొక్క స్త్రీమాత్రమే! సహాయార్థ మామె కడకు పరుగెత్తెను. పరీక్షించిచూడ నామె కమల! వెంటనే చేతులలోనికి తీసికొనెను. ఆమె గుర్తుపట్టెను గాబోలు, చిరునవ్వు నవ్వెను. మాటలేమి తోచెనో యేమో, చేతులు పెనవేసికొని కౌగిలిలోని కదృశ్యయయ్యెను. 'కమలా' యని యులికిపడి మేల్కాంచెను. ఆరాత్రియంతయును కలతనిదురే.

మరునాడు యథాప్రకారము సముద్రతీరమున కరిగెను. మూర్తి [illegible] కమలకూడ వచ్చెను. చిరునవ్వు నవ్వుచు యాతనివద్దనున్న వేరొకబండపై జతికిలబడెను. అతనికి ముచ్చెమటలు క్రమ్మెను. ఏవగించుకొనెను. ఒక వస్తువును కాంక్షింతుము. దానిని పొందుటకు ప్రయత్నించెదము. విచారించెదము. బాధపడుదుము. తుదకు సాధించినపుడు ఆనందింతుము. అయ్యది యప్రయత్నముగ లభించినచో నిరసింతుము. అంత సులభసాధ్యముగుదానిని నాశించి యందుకు సిగ్గుపడుదుము. మూర్తి యామె స్నేహము వాంఛించెను. కాని తనకు తానై వచ్చినపుడు జుగుప్సాభావము కలిగెను. ఆ భావ మామెయందు కలిగెనో లేక తన యూహాప్రపంచపు కమలకును, యీయామెకును గల ప్రస్ఫుటభేదమును గుర్తించుటవలన కలిగెనో యనిశ్చితము ... ఆమె చిరునవ్వు నవ్వుచుండెను. ఏమనుటకును నోరాడలేదు. ఏమి చేయుటకును తోచలేదు. వెంటనే యటనుండి వెడలిపోయెను.

తరువాత మరల సముద్రమునకు పోలేదు.

* * *

...మధురస్మృతుల మైకములో తన యొంటరితనమును గూడ మఱచెను.... ఈ సంవత్సరపు జీవిత మాతని బూర్తిగ మార్చివైచెను. తానభిలషించిన స్త్రీ కలవచ్చినపుడు పిచ్చిభ్రమలు పడి బెదరిపోయిన మూర్తికిని యీతనికిని పోలికలేదు. ఈతడు స్త్రీ కుతూహలమును యిక్కలి సులభముగ పసికట్టగలడు. చాకచక్యముతో యభీష్ట కామమును సాధించును. 'కాన్వకేషన్' అని తెలిసినవెంటనే కమల జ్ఞాపకమువచ్చెను. ఏవేవో కలలు! ఎన్నెన్నో భ్రమలు! ప్రయాణ సంసిద్ధుడయ్యెను. ఈమార్పునకు కారణము గలదు. ఏవూరియందైనను తన స్నేహము వాంఛించువారనేకులుండెడివారు. అట్లే యొకడు తటస్థించెను. వానితోను వాని భార్యతోడను యేవేవో కబురులు చెప్పుకొనుచు 'టీ' సేవించెడివారు. తాను మాటలాడునపుడు యువతి శ్రద్ధగ వినుచుండెడిది. వెకిలిగ వ్యంగముగ నవ్వుచుండెడిది...ఒకప్పుడామె కాలు తగిలెను. వస్తుతః నమాయకుడు, వెంటనే తన కాలు వెనుకకు లాగుకొనెను. ఆమె బిగ్గరగా చిలిపిగా నవ్వెను. అతనికి చెప్పరానంతభయము వైచెను. గుండె దడదడలాడెను. తన స్నేహితునిజూడ నాతనికిది తెలియునో తెలియదో నిర్ణయింపరాకుండెను...... తరువాత కాలు తగులుచునే యుండెడిది. ఒకనాడు చీకటిపడినపిదప దొంగలకో మూర్తి వారింటికి పోయెను. ఆయన 'సినిమా'కు వెళ్లెనని చెప్పెను. తిరిగివచ్చుచుండ 'పోతున్నారా' యని తీయముగ ననెను. అతడు వెనుకకు తిరిగిచూచెను. ఆ క్రీగంటి చూపులు, నొలికిరణముల వెలుగుతో మందహాసము తాండవించుచున్న చిరుపెదవులు, భీతితో, ఆసక్తితో, యానందముతో యదరుచుండిన డెందము అతని హృదయాంతరాళమున దాగియున్న బడబాగ్ని నొక్కపెట్టున రెచ్చగొట్టి, రక్తము నుడికించి, యున్మత్తుని గావించెను......

మూర్తి పట్టిపిరికివాడు. ఆపిరికితన మెందు బోయెను. పూర్వము కమల యాతని పొంత గూర్చుండుటయే నసహ్యించుకొనెను. ఆ యసహ్య మేది? ఈ తారతమ్యమేమి? దీనికి సంబంధము గలదా?

కమలవద్దనుండి తానెందుకు జారిపోయెను? ఇంటికి పోయినపిదప తాను ప్రవర్తించిన విధానమంతయును సావధానముగ విమర్శించి యుండవచ్చును. హఠాత్తుగ సంభవించిన సంఘటనకు భీతినొంది తబ్బిబ్బైన నొక యనుభవశూన్యుని వెంగలితనమని భావించి యుండవచ్చును. జరిగినదానికి విచారించి యుండ వచ్చును. అవగా యింకొకసారి యన్యథా ప్రవర్తింప వలెనని తనలో తాను నిశ్చయించుకొనె నన్నమాట. ఇప్పుడు సాహసించెను. నిద్రాణమైయున్న అతని కోరిక ఫలించెను.

* * *

...రైలు వేగము తగ్గెను. ఎఱ్ఱనివి పచ్చనివి దీపము లగుపించుచుండెను. ఈ 'స్టేషన్'లో నైనను యెవ్వరైన వత్తురని యాశపడెను. కొంతసేపటికి రైలాగెను. చింపిరితల, ఎఱ్ఱకళ్లు, గుండీలు లేని చొక్కా, మాసిన ధోవతితో నెవ్వడో ప్రవేశించెను. మూర్తి కాతని నెక్కడో చూచినట్లనిపించెను. పలుకరించి తెలుసుకొనవెంచి, 'ఎక్కడిదాకా నండీ?' యనెను. వెంటనే యాతను చిరాకుగా మురదుగా చూచుచు, మూటముల్లెలు సర్దుకొని వెడలి పోయెను. మూర్తి కొంచెము భయపడెను.

అతని ముఖ మచ్చుగుద్దినట్లు కమలదివి, హఠాత్తుగ స్ఫురించెను. దిగి యా చెదమనుకొనుచుండగ వే రైలు బయలుదేరెను.

రైలుబండి యథాప్రకారము సాగిపోవుచుండెను. జరిగినదంతయును కలయేమో యనిపించెను. కిటికీనుండి వెనుకకు చూచెను. దూరమున నున్న 'స్టేషన్' లాంతరుతప్ప మరేమియు నగుపించుటలేదు. అప్పటికి చంద్రుడస్తమించెను. కారుచీకట్లలో నా సన్ననిదీప మాతని కేవో యసంపూర్ణ భావములు రేకెత్తించెను. ఇంతలో దీపము రెపరెపా కొట్టుకొనెను. మిణుల ప్రకాశించెను. అసంవర్భముగ నారిపోయెను —రైలు వంపుతిరిగెను.

సాయంకాలమే చేరవలసిన రైలు, ప్రొద్దుపోయిన పిదప కాని గమ్యస్థానము చేరలేదు. త్వరత్వరగ సామానంతయును విశ్రాంతి గదిలోనికి చేర్చి, మూర్తి, యత్యంతమైన ఆశతోను, ఉత్సాహము తోను బయల్వెడలెను. అవి వెన్నెలరోజులు. కమల మేడపైనుండి వీధివంక చూచుచుండెను. దూరమునుండియే మూర్తిని గుర్తించెను. ముత్తుగ కన్నులుమూసి తల వాల్చెను. లేవెన్నెల విరజిమ్ము చిరునవ్వులు వెదజల్లెను. అతడు పట్టరాని సంతోషముతోను, ఉద్రేకముతోను తబ్బిబ్బయ్యెను. రెండంగలలో కమల యెదుట వ్రాలెను.

కమలను చూచి తన దృష్టిని తాను నమ్మలేక పోయెను. ఆమె ముఖము చాల కటువుగాను, తీక్ష్ణముగా నుండెను. పొరపాటు జరిగినదేమోయని తడబడెను. ఇంతలో 'ఎవరు మీర'ని యామె సూటిగా ప్రశ్నించెను

నిజమే! తానెవరు? ఇంతమటుకు నాతని నట్లు ప్రశ్నించినవారు లేరు. తానెవరో తెలియదా? ఎట్లు మఱచిపోగలదు ఐనను తానెవ్వరైననేమి? దానితో నిమిత్తములేదుగదా. కాని సమాధానము చెప్పవలెను. జంకుచు 'నే నెవరో తెలియదా' యనెను.

ఆమె కలవరపడెను. తెలియకేమి. తెలియును. పాపము తన కర్మ కాతడెట్లు బాధ్యుడు. అతని వెనుకచూచి కరగిపోయెను. తన తొలి వన్నెవేళ ములు జ్ఞప్తికివచ్చెను. తన చరిత్ర యంతయు కన్నుల యెదుట తాండవించెను. చెప్పరానికోపము పట్టరాని యావేశము, ఆపలేని దుఃఖము కలిగెను. 'మీరు పొరబడ్డారు. వెళ్ళిపొండి. వెళ్ళిపొండి' యని దఢదఢా లోనికిపోయెను. మూర్తి కంతయు నగమ్యగోచరముగ నుండెను. కాని యామెను వెంబడించెను.

వసారా పడకగది దాటి యామె సరాసరి వెరాండాలోనికి పోయెను. దీర్ఘముగ నేలవంక చూచుచు నిలుచుండెను. మూర్తి వసారా ప్రవేశించి నలుమూలల చూచెను. ప్రసిద్ధ చిత్రకారులు గీచిన బొమ్మలతో నలంకరింపబడియుండెను. అతని దృష్టిని తూర్పువనున్న నొక చిత్ర మాకర్షించెను. అది వట్టిది. కారుచీకటి. వర్షము కురిసి వెలిసినట్లు ఆకు లన్నియును వాలియుండెను. ఒక చెట్టుక్రింద సమిథల చిరుమంటకు యిరువురు వ్యక్తులు చలికాచుకొను చుండిరి. ఒక పిట్ట మంటలో మాడాయగ నగుపించు చుండెను. ఇంకొకటి యందు దుముకుచుండెను... మైమఱచి కొంతక్షణము లట్లే చూచుచు నిలుచుండెను... బల్లమీద నొక చిత్రపటముండెను. అందలి స్త్రీ కమల కావచ్చును. బాలుడు ఆమెను పోలియుండెను.

కొడుకో తమ్ముడో కావలెను. వానిపై నీటిచుక్కలుండెను!...

ప్రకృతికంతయు వెండిపూసినట్లు చంద్రుడు ప్రకాశించుచుండెను. చిరుగాలికి కమల ముంగురులు నాట్యమాడుచుండెను. మూర్తి దేహము పులకించెను. ఆమె భుజములపై చేతులు వేయుచూ 'ఎంత హాయిగా ఉన్న దీ వెన్నెల' యనెను. పురుష స్పర్శవలన కలుగు శారీరిక మనోవికారముల కలవాటుబడిన ప్రాణి! త్రుటిలో మైకము క్రమ్ముకువచ్చెను. వెఱ్ఱిగ యాత్రముగ నాతనివంక చూచెను.

మూర్తి యభీష్టము సిద్ధించెను.

ప్రయాణ బడలికచే యొడలెరుంగక నిద్రించెను. తెల్లవారుఝామున చల్లని వస్తువేదో తగిలినట్లై మేల్కానెను. అతని ప్రక్క కమల నిద్రించుచుండెను. ఆమె వైఖరి యసాధారణముగ గన్పించెను. ఆమెను తాకెను. కొయ్యబారినట్లుండెను. కదల్పెను. కట్టెవలె కదిలెను. ఉలికిపడి దీపము వెలిగించెను. ఆమె తలవద్ద నొక కాగితముండెను. తాను శయనించినప్పుడది యుండలేదని గుర్తుకువచ్చెను. అవగా?—మూర్తి కంపించిపోయెను. ఛీ ఛీ! పాడు ఆలోచనలు, నిదురమత్తున వచ్చినవి కాబోలు. అమంగళము ప్రతిహతమగుగాక!...ఆ కాగితమునందేమున్నదో జూచవలె ననిపించెను. అందిట్లుండెను.

“నీకీ ఉత్తరం అందేప్పటికి నేనీ లోకంలో ఉండను. నువ్వన్న మాటలన్నీ అసత్యాలనుకొన్నా; నిజంగా నన్ను నేనే మోసపుచ్చుకొన్నా! ఇవ్వాళ్ళ ఋజువైంది...కాని నేనీ వృత్తి నవలంబించింది మటుకు నీకొఱకే. అది పరమ సత్యం...భగవంతుడు నిన్ను నా కప్పగించి నాన్నను అమ్మను ఎత్తుకు పోయాడు. ఉన్న ఎకరంన్నరలో వచ్చే గింజలు మూడునెల్లకు చాలవాయె. ఏ ఉద్యోగానికైనా నాకు చదువా సంధ్యా లేదాయె.. నీకోసమే చావును కూడా బలిచేశా, ఇక శరీర మొక లెక్కా!...నా త్యాగానికి నేనే మురిసిపోయినా. గర్వించా. అది అహంకారమో, మూర్ఖతో, ఆనందమో కాని కామేచ్ఛమటుకు కాదు. అదే శరీరాన్ని పరికరంగా చేసికొని నన్ను బానిసను చేసుకుంది. మూర్ఖురాల్ని మోసగించింది. సత్యాన్నసత్యంగా మార్చింది... శారీరక వాంఛకులొంగి నీకు కళంకంగా, నీ ఆశయాలకి విశ్వాసాలకి విరుద్ధంగా నేను బ్రతుకలేను .. నన్ను మఱచిపో బాబూ!....”

మూర్తికి మతిపోయినట్లయ్యెను. ఆమెను తాకుటకు కూడ భయపడెను. అంతలో యింకొక గంటకు తన యూరికి రైలుండెనని జ్ఞప్తికివచ్చెను. రెండడుగులు ముందుకువైచెను. చేతి నాయుత్తరముండెను. దాని నేమిచేయుటకును తోచలేదు. తాను వచ్చునప్పటికి ప్రొద్దుపోయెను. తనకు తెలిసినవా రెవ్వరికిని తా నగుపించలేదు. తానీ రైలుకు పోయినచో తన రాకపోక లెవ్వరికిని తెలియవు. కర్మముచాలక యెవ్వరైనను తన్ననుమానించినచో ఈ కాగితము తన రాకను నిరూపించును. ఆమె పుణ్యమాయని తన పేరు నుదహరింపలేదు. ఉత్తరమును తీసినచోటనే పదిలముగనుంచి దరదర వెడలిపోయెను.

...నాటికి నేటికి, కమల ఆత్మహత్యకు తానెంతమటుకు బాధ్యుడో మూర్తికి బోధపడలేదు!

క్రీడాభిరామము

శ్రీ కె. ఎల్. నరసింహారావు

సమకాలిక సాంఘిక జీవనము

ఈ అనంత విశాల విశ్వములో కవి యొక ప్రత్యేక వ్యక్తి. తన శేముషీనైపుణ్యముతో, వాగ్దేవి కరుణా కటాక్ష వీక్షణాలతోనూ తన కావ్యజగత్తును నిర్మించగల మహాధీరుఁడు. కాని కవికూడా సంఘములో నొక వ్యక్తి. సంఘజీవి. ఊహా డోలికలలో, భావనా ప్రపంచములో స్వైరవిహారము చేయఁగల ధీరుఁడైనప్పటికి, తన పరిసరములను, నిత్యజీవిత విషయములను, ఒక్కసారిగా మరచి, మించిపోయి కేవలము కల్పనాచాతురినే ఆధారముగ గ్రహింపజాలఁడు. తనకు తెలిసియో, తెలియకయో, సమకాలీన జీవిత పద్ధతులు, విలాస చాతురీ విశేషములు కవి కావ్యమునందు ప్రతిబింబించును. మనుచరిత్రయందు హిమాలయమందలి గారుడోత్కీర్ణ భవనములు, జటిల ద్రాక్షాగుళుచ్ఛములు, 'చెంగలువ కేదారములు' మున్నగునవి విజయనగర పరిసరములందు పెద్దన ప్రతి నిత్యము చూచునవే గదా! 'ఆముక్తమాల్యద' యందు యామునాచార్యుఁడు కుమారునికి బోధించిన రాజనీతి శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తమ నిత్య కృత్యములందనుసరించుచున్నదియే గదా! ఉద్యోగపర్వమునందలి సంజయ, శ్రీకృష్ణరాయబార ఘట్టములందు మూర్తీభవించిన రాజనీతియే యనదగు, తిక్కయజ్వ సాక్షాత్కరించుట లేదా. ఇటులనే ఏ కాలపు సారస్వతమునందైనను ఆయా కాలపు, జీవితపద్ధతులు, సంఘాచారములు ప్రతిబింబింపబడియే యున్నవి గదా! ఆంగ్ల వాఙ్మయమునందు, 'చాసర్ కథలు' పదునాల్గవ శతాబ్ది సామాజిక జీవితమునకు, 'షేక్స్పియర్' నాటకములు పదునారవ శతాబ్ది సామాజిక జీవితమునకు ప్రతిబింబములు గావా! కావున సారస్వతమునకు, జాతీయ జీవితమునకు, అవినాభావసంబంధము గాన్పించుచున్నది. అటులనే ఈ 'క్రీడాభిరామము' గూడ మధ్యకాలపు (పదునైదవ శతాబ్దపు) ఆంధ్ర రాజధానియగు ఓరుఁగల్లు నందలి ప్రజాజీవితమును వ్యక్తపరచుట కొక ముకురము వంటిది.

'క్రీడాభిరామము' గ్రంథ కర్తృత్వమొక విషమ సమస్య. గ్రంథమున వినుకొండ వల్లభరాయామాత్యుఁడే కృతికర్తగాఁ జెప్పబడియున్నను కొందఱు విద్వజ్జనులు అందలి కవిత్వప్రౌఢిమలను, భావ సామ్యములను బట్టియు, లాక్షణికు లిందలి పద్యములను, శ్రీనాథ కవికృతియగు 'వీధినాటక' మందలివిగా గుర్తించియుండుటచేతను శ్రీనాథమహాకవినే కృతికర్తగా భావించుచున్నారు. ఈ సమస్య ఎటులున్నను ఈ నాటక మింపగు వర్ణనలతో గూడి, నాటి ప్రజల సాంఘిక జీవితమును బహిర్గత మొనరించుటలో మన కమోఘముగ తోడ్పడుచున్నది.

కౌసల్యాపతి మాధవుని కుమారుఁడును, సింహాచలప్పయ్యగారి మేనల్లుఁడును నగు గోవిందమంచనశర్మ, తన ప్రియురాలును, ఓరుగల్లునివాసియు నగు 'కామమంజరి' పుత్తెంచిన మదనరేఖ సందేశంబును పఠియించి, తన యనుంగుఁ జెలికాఁడగు 'టిట్టిభశెట్టి'తో నోరుగల్లునకు పయనించి, గోధూళికాలగ్నంబున పురప్రవేశంబు గావించి యచ్చటచట జరుగు వింత ప్రదర్శనముల గాంచుచు, సాయంసమయమునకా 'కామమంజరి' దరిజేరి యా పూర్వరాత్రమున కామసౌఖ్యముల దేల్చుట—ఇందలి కథావస్తువు. ఈ కథావస్తువు ఏకశిలానగరవీథులలో గన్పట్టుటనుబట్టి, ప్రసంగానుప్రసక్తముగ వివిధవిషయములు వర్ణితములయ్యె. అవియే మన కమూల్యములై, నాటి సామాజిక వ్యవస్థను, చక్కగా చాటుచున్నవి.

నాటి సామాజికవ్యవస్థ :

ఆ కాలమునందు పట్టణములు 'వెలిపాళెము' 'లోపాళెము' అని రెండుభాగములుగ విభజింపబడి యుండెడివి. ఇందు 'వెలిపాళెము' పురబాహ్య ప్రదేశమున నుండి 'మేదర' 'మాతంగ' 'కరణ

మొదలగు వెనుకబడినజాతివారికి నివాసయోగ్యమై యుండెడిది. ఈ 'పలిపాశము' నకును 'హోలిపాటి' యను ప్రదేశముండెడిది. అందు హోలికులు నివసించుచుండెడివారు. తరుపరి 'మోహరివాడ' (యుద్ధ భటులుండు స్థానము) యుండెడిది. ఈ పురబాహ్య నివాసులగు మేదర, కరణ, హోలిక మొదలగు జాతుల కొఱకు ఒక ప్రత్యేకసంత జరుగుచుండెడిది. దీనిని 'మైలసంత' యని యనుచుండెడివారు. ఈ సంతయందు 'జూదము' లుండెడివి. ఇచట కరణకాంతలు 'సంపెగ నూనె' నమ్ముట గమనింపదగ్గవిశేషము—

లోపాశము :

ప్రాకారమునకు లోభాగములన్నియు 'లోపాశము' అనబడియుండెను. ఇందు రాజమార్గము వారణ ఘటాఘోటక శకటికాభటసంకులమై యుండెడిది— ఇందు 'అక్కలవాడ' 'వేశ్యలవాడ' మొదలగునవి ఆయా జాతులకు ప్రత్యేకముగా కట్టబడియుండెను. ఓరుగల్లు పురము మిక్కిలి లోతైన పరిఖను, 'తారకా కుంభిల స్తబకావలంబమై కనుమాపుకోనవి ప్రాకార రేఖను' కలిగియుండెను. పెద్దగవని తలుపులు అభేద్యములై 'మెఱుగు టెక్కలతో నీ మేరుశైలము'ను బోలియుండెను.

వేశ్యవాటిక :

ఆకాలమున పట్టణములందు వేశ్యలొక ప్రత్యేక స్థలమునందుండుట గమనింపదగ్గవిషయము. ఈ ప్రదేశమునకు "వేశ్యవాటిక' యని అనియెడివారు. వేశ్యాంగనాగృహములు సకలసంపత్సౌభాగ్యాధిరితములై, రమణీయ చిత్రపటవిరాజితములై యొప్పారుచుండెడివి. ఇందుల కుదాహరణము ప్రప్రథమమున, గోవిందశర్మ, టిట్టిభులు దర్శించిన 'ప్రతాపరుద్ర ధరణీశోపాత్త ప్రతిష్ఠాపారీణ' యగు మాచల్దేవి గృహమే. ఈ వేశ్యవాటికయందు గమనార్హములగు విషయములు మరి రెండు గలవు (1) ముకురదీక్షావిధానము, (2) జార ధర్మాసనము.

"ముకురదీక్షావిధానంబు మొదలలేక | వెలపడంతికి గాదు విటునిగవయ" ఇది ఆకాలపు వేశ్యాచారము.

జార ధర్మాసనము:

ఇందు, పౌరవిటలోకంబు, విటులకు వేశ్యమాతలకు గలుగు కలహంబుల దీర్చుచుందురు. వేశ్యమాత లావర్పు కల్లలకు ముక్కుపోఁగంబు దాకను కోక్కుటయు, 'బోసినోరుగ బండ్లూడ బొడచుటయు' 'గూబలంటగ కెవిగోయి గోయుటయు' తగిన శిక్షలట.

పూటకూటియిండ్లు:

వేశ్యవాటిక తరువాత ఎన్నదగినవి పూటకూటి యిండ్లు. వీనికిని, నేటి భోజనవిశ్రాంతిగృహములకు చాలవరకు సామ్యము గలదు. అవి యిప్పటి వానివలె ఆహారవిహారంబులకుఁ దావలంబులు. కప్పురపు భోగివంటకము, పిండివంటలను, క్రొత్తగగాచిన యాల నేయియు గడ్డపెరుగును గల భోజనము నాడొక రూకకు లభించుచుండెను. మరియు సరకులో విట రత్నములకందు వారివిహారంబులకుఁ దగిన సౌకర్యంబు లొనర్పబడుచుండెడివి.

ఆచార వ్యవహారములు:

నేటి ఆచారవ్యవహారములు చాలవరకు నాటి వాటినే బోలుచున్నవి. ఆకాలపువారికి 'శకునము' లందు విశేషమైన నమ్మిక యుండెడిది. 'వామ శిక్కున ఘుక్కని మాటిమాటికి గోటకం పల్కుట' విజయసూచకమట. అటులనే 'గీగోయని లేగొదమ సెమలిపల్కుట' గెలుపునకు నిదర్శనము. "కోత్తి యేత్రెంత, కొంకనక్క, సెమలి, ఈనాలుగింటి దర్శనంబు, వీని తీరుబలుకు, ఉర్వీజనులకుఁ గొంగుబంగారమట". గోధూళిలగ్నంబున బుధ ప్రవేశము శుభావహము. ఉషఃకాలము సర్వకార్యారంభములకు ప్రశస్తంబట. ఆ కాలపు శాకునికుల మతి యీ క్రిందివిధముగా నుండెడిది—

"గార్గ్యసిద్ధాంతి మతి ముహుఃకాలకలన |
శకున మానుట యది బృహస్పతిమతంబు
వాత్స్యమతము మనః ప్రసాదాతిశయము |
విప్రజనవాక్యమరయంగ విష్ణు మతము"—

భక్తవరప్రదాయినియగు 'ఏకవీర' ఓరుగంటి ప్రజల యిలువేలుపు. ఈమె 'కాకతమ్మ'కు సైదోడు. ఈ 'కాకతమ్మ' కాకతీయాంధ్రచక్రవర్తుల యిలువేల్పు. 'మైలారదేవర' భైరవుని తోడిజోడట. భైరవునిగుడి, జమదేశ్వరి మహాశక్తినగరు, వీరభద్రేశ్వరాగార మంటపము, బొప్పవిహారము, కొమరసామిగుడి,

తురకమసీదు మున్నగునవి ఓరుగల్లున గలవు. శైవ, స్వయంభూదేవాలయము లట ప్రసిద్ధికెక్కినవి— పై వానినిబట్టిచూడ, ఆ కాలమున వీరశైవము, వైష్ణవము, శక్తిమతములు, బౌద్ధము మున్నగునవి ప్రజలయందు వ్యాప్తిగాంచి యుండెడివనియు, ప్రజలు వివిధమతావలంబులైనను, ఐకమత్యమున వర్తిల్లుచుండిరనియు విశదమగును— హైందవనగరమున 'మసీదు' గానబడుట హిందూముస్లిము ఐక్యతకు చిహ్నము.

వినోదములు:-

ఓరుగంటియందు 'పల్నాటివీరుల' యాలయము గలదు. అచట పల్నాటివీరుల పావనచరితమును తాళలయాదులు తప్పకుండ నటనాభినయపూర్వకముగ పాడుచుండిరి. వారి వీరతకు చిహ్నముగ వారి కొలయములుకూడ నెలకొల్పబడి యుండినవి. అనగా ఆ కాలమున ఇప్పటివలెనే వీరుల స్మృతిచిహ్నముల నెలకొల్పి వారిని ఆరాధించెడి యలవాటుండెడిదని తెలియనగును. మరియు, ఏకవీరాదేవికథలు 'పరశురామవిజయము', 'మాహూరమ్మకథలు' మొదలగునవి ఆ నగరమున పాడబడుచుండెడివి. జక్కులపురంధ్రి ప్రసిద్ధికెక్కిన 'కామవల్లీ మహాలక్ష్మి కైటభారి వలపు' పాడుచుండెడిది. మైలారదేవరపేరణిటులు గొరగ పడతులచే గొండ్లి యాడించుట ఆకాలపువారి వినోదములలో నొకటి. 'అహితుండిక గరళ విద్యాధిరాజము' పాముల నెంగని నాగస్వరప్రేరితములై ఆడుచుండు భోగీంద్రములు, కంఠగ్రైవేయ ఘంటికారవంబులు చెలంగ యుద్ధసన్నద్ధంబులై వీలికలవెంట చనుదెంచు మేషంబులు, చరణాంగుళీ కుటిల నఖాశిఖాకోటి కుట్టనంబులం వక్షస్థలంబులు వ్రచ్చి వందరలాడు' కృకవాకంబులు, కాంచీనూపుర కంకణక్వణనములు దమ్మనుసరింప సురపొన్నక్రీడ కందుకక్రీడ రొనర్చు క్షేత్రబాహ్యంపు పడతులు, నాటి వారి వినోద సాధనములు. మరియు 'శ్రీకాకుళపు దిర్నాళ్లు' అందు వర్ణింపబడిన వివిధవర్ణముల గబ్బిమిటారుల యుబ్బులు ఆనాటి వారి కమందానందహేతువులు. వినోద విహార సాధనములు—

పై విధముగ 'క్రీడాభిరామము' మనకాకాలపు (15వ శతాబ్దమునందలి) ఆంధ్ర రాజధానియందలి ప్రజల జీవిత పద్ధతులను, ఆచార వ్యవహార వినోదములను, సాంఘిక కట్టుబాట్లను, మనకు వేముఖముల వెల్లడించుచున్నయది.

విషబీజము

శ్రీ ఓగేటి శివరామకృష్ణ

పుస్తకాలు యింట్లోవుంచి రామం బయటకు వస్తూంటే తల్లి శాంతమ్మ కేక వేసింది.

"ఏం అమ్మా!" — అంటూ ముందడుగు వేసిన రామం వెనక్కు తిరిగి యింట్లోకి వచ్చాడు.

"ఏరా" — శాంతమ్మ రామంవయిపు జాలి గొలిపేటట్లుగా చూసింది.

"ఏం అమ్మా"— పితృవాక్యపరిపాలనార్థం అడవికి బయలుదేరిన రాముడిలాగ తల్లివాక్యం శిరసావహించేతలంపుతో వినయంగా అన్నాడు రామం!

సంగతి చెప్పకుండానే శాంతమ్మ కళ్లు చెమర్చాయి:

రామం గుండె దడదడలాడింది: "ఏమిటమ్మా ఏం జరిగింది?"—ఆదుర్దాగా అడిగాడతడు.

"అది కాదు నాయనా"—శాంతమ్మ మిగిలిన మాటలు చెప్పలేకపోయింది. తల్లిమనస్సులో యేమిటో దాచుకొని బాధపడుతున్నదనుకున్నాడు రామం!

"నీ వుద్దేశమేమిటో చెప్పమ్మా! తప్పకుండా నీ యిష్టప్రకారం నడుచుకుంటాను. కన్నతల్లి కోర్కె తీర్చటం కంటె మరి నాకు కావలసిందేమిటమ్మా"

శాంతమ్మ, రామంవంక చూసి, చిరునవ్వు నవ్వింది! ఆమె కళ్ళనుంచి ఆనందబాష్పాలు రాలి నేలపడ్డాయి. రామం, తనమాటకు యెదురాడడని, ఆమెకు తెలుసు. అయినా...

"నాకు తెలుసు నాయనా! నా రామం అందరిలాంటి వాడు కాదు బంగారు కొండ"—అందామె!

"ముందు సంగతేమో చెప్పమ్మా"—ఆదుర్దాగా అడిగాడు రామం.

"మామయ్య వచ్చాడురా" అంది శాంతమ్మ.

ఇప్పుడు రామానికంతా అర్థమయింది.

మేనమామ, రామేశ్వరంగారు పెళ్లికబుర్లు మాటాడడానికి వచ్చాడన్నమాట. ఆయన తనకుమార్తె కమలను, తన్ను పెండ్లిచేసుకోమని కోరుతున్నాడు. తన తల్లి అన్నగారిమీదవుండే మమకారంచేత కమలను, తన్ను పెండ్లిచేసుకోమని కోరుతోంది. తానింతవరకూ తల్లిచాటున పెరిగాడు; తాను పుట్టి, పెరిగిన పది సంవత్సరాలకే, తనతండ్రి చనిపోయాడు.

అప్పటినుంచీ తల్లి తన కెటువంటి లోటూ రాకుండా పువ్వుల్లో పెట్టి పెంచింది. వున్న ఆస్తి పాస్తులు చూసుకుంటూ, తన భవిష్యత్తుకోసం, కాలేజీ చదువు చదివిస్తోంది ఇంతవరకూ, తాను తల్లిమాటలకు యెదురు తిరిగింది లేదు. ఆమె యిష్టమే, తన యిష్టం. ఆమె యిష్టప్రకారం నడుచుకుంటూంటే—ఆమె మనస్సు సంతృప్తి పడటమే కాదు—తన మనస్సు సైతం తేలిక పడుతుంది.. అయితే—

తన అన్న కూతురు, కమలను పెండ్లిచేసుకోమంటుంది తల్లి — తన కామెను వివాహం చేసుకోవటం యేమాత్రం యిష్టం లేదు.

పుట్టుకనుంచీ—తాను కమల నెరుగును. ఆమె—అందగత్తే—చదువు సంధ్యలు బాగా నేర్చుకొన్నదే! కాని అహంభావం ఆమె సొత్తు. పుట్టుకనుంచీ యితరులను తేలికగా చూడటం, హేళన చేయటం ఆమె కలవాటయినాయి.

చిన్నతనంలో తాను కమలను ప్రేమించాడు. కాని ఒక సంఘటనను పురస్కరించుకొని, తాను తన అభిప్రాయం మార్చుకున్నాడు. మేనత్త అనే అభిమానం అయినా వుంచక, ఒకమారు కమల, తన తల్లిని తూలనాడింది; అంతేకాదు-తనుకున్న ఐశ్వర్యాన్ని పురస్కరించుకొని "నోరుముయ్యి" — అని తాను అన్నమాటకు బదులుగా"మిమ్మల్ని అసలు యెవరు మాట్లాడమన్నారు?"—అంది కమల హేళనగా!

ఆ మాటలతో తన తల కొట్టివేసినట్లయింది. తనకు—మరి అక్కడ ఒక్క నిమిషం వుండటానికి యిష్టం లేకపోయింది. ఆ చిన్నతనంలోనే—

"నువ్వు వస్తే రా అమ్మా... లేకుంటే మాను. నేనుమాత్రం యిక్కడ మరి ఒక్క నిమిషం వుండను'-అంటూ తాను బయటకొచ్చాడు. తల్లి అన్నమీది ప్రేమచేత—"పుల్లడి, రేపు పెళ్ళయిన తరువాత అలాగంటుందేమిటిరా ... మనం సర్దుకుపోవాలి—" అని ప్రథమంలో అన్నా—తనమీద ప్రేమచేత—వెంటనే తనతో వచ్చేసింది. నాటినుండి నేటివరకూ—. తాను మామగారియింటికి వెళ్లిందే లేదు. కమలను చూచింది లేదు. కమలమాత్రం—అన్నమాటలు అప్పటే

మరచిపోయినట్లుగా తర్వాత నాలుగయిదుమార్లు తన యింటికి వచ్చింది. సిగ్గువిడిచి తనతో మాటాడ ప్రయత్నించింది. తాను మాత్రం నోరు మెదల్చింది లేదు...

కాలం తిరిగింది. కాలంతో పాటు తనలో యిప్పుడు మార్పులు వచ్చాయ్. తానిప్పుడు బి. ఏ. చదువుతున్నాడు .. కమల స్కూలు ఫైనలుతో తన చదువు సంధ్యల నాపు చేసింది... కాని—ఒకప్పుడు కమలమీద యేర్పరుచుకొన్న చెడ్డ అభిప్రాయం మాత్రం తనమండి తొలగిపోలేదు. అటువంటి కమలను పెండ్లిచేసుకోమని గత రెండు సంవత్సరాలనుంచీ మేనమామ రామేశ్వరంగారు తెగ వత్తిడి చేస్తున్నాడు. నెలకొకమారయినా—వచ్చి తల్లితో మాటాడి పోతున్నాడు. అన్నమీద అభిమానం కొద్దీ—తన ఉద్దేశం ఆమెకు తెలిసివున్నా "మావాడు దాన్ని పెళ్ళిచేసుకోటానికి అభ్యంతరం చెబుతున్నాడు" నే మాట—అనలేకపోతూంది. అందువల్లనే ఆయన ఆశతో రాకపోకలు సాగించటం... ఇంతవరకూ—తల్లి — పెండ్లి సంగతి రెట్టింది కాని— తన అభిప్రాయాన్ని మాత్రం అడగలేదు. కానీ నేడు—

గతాన్ని స్ఫురణకు తెచ్చుకొన్న రామం — తల్లివయిపు చూస్తూ : "వచ్చి యేమన్నాడమ్మా"— అన్నాడు...

శాంతమ్మ ఆశగా — రామంవంక చూసి : "పెండ్లి విషయం మాటాడాడు" అంది.

రామంకు అంతా తెలుసు— కాని—

"ఏమని ?" — అని తల్లిని రెట్టగా ప్రశ్న వేశాడు.

"కమలను, మరి వుంచటం తన కిష్టం లేదట"

"ఉహూ—"

"అందుకని తొందరగా పెళ్ళిచేసేయాలట.... నీ పరీక్షలయ్యేవరకూ వుంచటానికి గూడా వీలు లేదట...."

"అయితే ఆయన యిష్టమొచ్చినట్లుగానే చేసుకోమను"—తన అభ్యంతరం మరో మార్గాన వ్యక్త పరిచాడు రామం.

"అలాగ అంటే యేలాగరా నాయనా దాని.... పెళ్ళి అంటే —అది మన రెండు కుటుంబాలకూ సంబంధించినది....నీ కభ్యంతరం లేకుంటే చేసేయవమ్మ— కానీ నా దృష్టికి పరీక్ష లడ్డువచ్చాయ్. ఏమంటావ్ ?"

"నీ మాటలు నాకేం అర్థం కావటం లేదమ్మా"— అన్నాడు రామం—తన అయిష్టతను వ్యక్త పరుస్తూ.

కొడుకు శాంతమ్మ — తన అభిప్రాయం : "అర్థం అవటాని కేముందిరా .... అది పుట్టిన నాటి నుంచీ— మన రెండు కుటుంబాలూ మీ గురించి నిర్ణయించుకొన్న అభిప్రాయం—వివాహం చేయటం — ఆ మహారాజు బ్రతికివుంటే—అంతా తన చేతులతో చేసుకొని ఆనందించేవాడు. కాని"—అని రుద్ధ కంఠముతో కళ్ళనీళ్లు పెట్టుకుంది :

"కమలకు నన్నిచ్చి పెళ్ళిచేద్దామనా !"

"అవున్నాయనా — నీ మేనమామ కూతురు కమల ; దాని పుట్టుకతోనే యేర్పరుచుకొన్న అభిప్రాయం అది"—అంది శాంతమ్మ రామంవయిపు చూస్తూ....

"ఒకప్పుడు నిన్ను హేళనచేసిన కమల—మీరు మా యింటికి యెందుకు వచ్చారు?"—అని గర్వంతో మనల్ని అన్న కమల—హుం....దాన్ని నే పెళ్ళిచేసుకోవాలా అమ్మా..." —అన్నాడు రామం. అతడి కళ్లు యెందుకో చమర్చాయి....

"అవన్నీ కుఱ్ఱతనంచేష్టలు నాన్నా .... ఆనాడు హేళన చేసినా యీనాడు అది నీ కోసం పలవరిస్తోంది — మీ మామయ్య తలచుకుంటే కోటి సంబంధాలు తీసుకురాగలడు. అది వివాహం చేసుకుంటే— నిన్నే చేసుకుంటానని మంకపట్టుతో కూర్చుంది."

"అయితే"—

"అందుకనే మామయ్య—గత సంవత్సరంన్నర నుంచీ—మన యింటి చుట్టూ తెగ ప్రదక్షిణం చేస్తూంట. తన మాటలుగా చెప్పమని — మామయ్యచేత అది యెన్ని మార్లో కబురు పంపింది. కాని—నిన్ను కలుసుకోనందున మామయ్య ఎప్పటి విషయాలు అప్పుడు నాకు చెబుతూంటాడు" — కుమారుడి అభిప్రాయం మార్చటం కోసం శాంతమ్మ చెప్పబోయింది....

"అయితే మాత్రం" — అన్నాడు ఆ మాటలు అంతగా పట్టించుకోకుండా రామం.

"అందుకనే నువ్వు కమలను వివాహం చేసుకు తీరాలి"—శాంతమ్మ రామం వంక చూసి నవ్వింది :

"నువ్వు కమలనుగూర్చి యేమిటో వూహిస్తున్నావ్ అమ్మా.. కానీ— నేను చాలా దూరం యోచించాను....నీ యిష్టప్రకారం నేను తప్పక వివాహం చేసుకుంటాను....నీ యిష్టప్రకారం యేపిల్లనయినా సరే... కానీ కమలను మాత్రం కాదు. దాన్ని పెళ్ళిచేసుకోమని, నన్ను నిర్బంధించకు.... నేను నీవడిలో పెరిగాను. నిన్ను వదలి ఒక నిమిషం అయినా వుండలేను. అమాయ, గర్వం, ద్వేషం వీటికి ఆటపట్టు కమల. కేవలం అన్న కూతురు అనే అభిమానంతో నువ్వు దాన్ని పెళ్ళిచేసుకోమంటున్నావ్. కొరివితో తలగోక్కోవటం అవుతుంది నేను కమలను పెండ్లిచేసుకోవటం.. ఆ సంగతి గుర్తించమమ్మా....ఏమీ తెలియని—చిన్నతనపు అమాయకపు రోజుల్లో వుండిన ద్వేషబీజాలు -

మరి తప్పకుండా అభివృద్ధి పొందుతాయి. అటువంటి వాళ్ళకు పశ్చాత్తాపం వుండదు ... నే నెంతగానో వూహించి, చెబుతున్నానమ్మా .. నా మాటలు సత్యం అయి తీరుతాయి. నే మంచిచెడ్డలు బాగా యోచించానమ్మా....కమలను వివాహం చేసుకోవటం సుఖంగా చీకూ చింతా లేకుండా బ్రతుకుతున్న మన మధ్య చీలికలు తెచ్చుకోవటం. అంతకంటె మరేం లేదు. నే పరిస్థితులకు దాసుడ నయిపోతాను — నా మాట నమ్మమ్మ. నీ అభిప్రాయం మార్చుకో" — రామం తీవ్రకంఠంతో యీ మాటలన్నాడు ప్రత్యుత్తరం కాంతమ్మ కళ్లనుండి నీళ్లు !

"ఏం అమ్మా... నా మాటలు నీకు బాధ కల్గించాయా? ఇంతవరకూ నీ యిష్టప్రకారం నడుచుకొన్న నాకు — అలా చేయడంకంటె మరేం కావాలమ్మా? కానీ — యీ సందర్భంలో మట్టుకు" —

"అది కాదు నాయనా...." రామం మాటలకు అడ్డు వస్తూ అంది కాంతమ్మ:

"పేరు ప్రతిష్ఠలు సంపాదించుకున్న మన రెండు వంశాలమధ్య, జ్యోతుల్లాగ--మన రెండు కుటుంబాలు మాత్రమే మిగిలాయి... రక్తసంబంధం గనుక — అవిధమైన ప్రేమ దూలో వుంటూంటుంది. ముందు రోజు లేవిధంగా వున్నా కమలను పెండ్లి చేసుకోవటమే నా కోరిక....మామయ్య బోలెడు ఆస్తి సంపాదించాడు — కానీ — ముసలివాడయి పోయాడు. వెనకా ముందూ మనకంటె మరి హితులెవరూ లేరు....ఎంతో ఆశ మన మీద పెట్టుకొని ఆయన జీవిస్తున్నాడు... ఈ వివాహంతో మన రెండు కుటుంబాలూ కలసిపోతాయ్. అటు మామయ్యకు గాని — యిటు నాకు గానీ మరి చింతలుండవు. 'కృష్ణా రామా' అనుకుంటూ బ్రతుకుతాం. మీరేవిధంగా వున్నా నాకు బాధవుండదు. భవిష్యత్తు అలాగా వుంటుందని వూహించి నువ్వు బెంగ పెట్టుకోకు .... మీ రెక్కడ వున్నా యేవిధంగా వున్నా సుఖంగా వుండటమే కావలసింది. కాటికి కాళ్లు చాచుకొని వున్నవాళ్లం మేం...."

"అవేం మాటలమ్మా" — అన్నాడు రామం అడ్డు తగిలి —

"కాక" — అని నవ్వింది కాంతమ్మ.

"అటువంటి మాటలనకమ్మా. భగవంతుడి దయవల్ల నువ్వు చాలా కాలం వుండాలి...."

"ఇంతకీ నీ అభిప్రాయం..." — అని నవ్వింది కాంతమ్మ....

"నే చెప్పవలసిందంతా చెప్పానమ్మా...ఇక నీ యిష్టం — భవిష్యత్తు సంగతి కొంచెం వూహించి, నీ యిష్ట మెచ్చినట్లుగా చేయమ్మా ..."

"భవిష్యత్తుకేం....చక్కగా వుంటుంది .... మరి కొద్దిరోజుల్లో ఒక శుభముహూర్తాన కమల నీ భార్య అయిపోతుంది. ఎంతకాలంనుంచో వూహిస్తున్న నా ఆశలు ఆనాటికి ఫలిస్తాయి" — అంది కాంతమ్మ.... నవ్వి !

"సరి" — అంటూ రామం బయటకు నడిచాడు!

"నా బంగారు కొండ. ఎప్పుడూ యెదురు చెప్పడు" — అని మురిసిపోయింది — చీకట్లో సాగిపోతున్న కొడుకును చూచి కాంతమ్మ.

* * * *

పరీక్షలటు అవటం — యిటు కమలా — రామంల వివాహం జరిగటం యించుమించుగా వొక్కసారిగా జరిగాయి. కొద్ది రోజులు గడిచాయ్....కమల కాపురానికి గూడా వచ్చింది....

ఆ వచ్చిన రోజున —

కాంతమ్మ — మందహాసంతో కోడలును పిలిచింది !

"ఏం" — అంటూ అధికారహోదా ప్రదర్శిస్తూ కమల, కాంతమ్మ దగ్గరికి వచ్చింది !

"ఏం లేదమ్మా...నువ్వు యిదివరకటి విధంగా యెదిరించకూడదు. కొంచెం వినయంగా మసులుకు పోతూండాలి..." — అని కాంతమ్మ యింకా యేమో చెప్పబోయింది :

"నాకేం చెప్పక్కరలేదు" — అంది విసురుగా కమల !

కాంతమ్మ నవ్వింది: నవ్వి; "అలాగంటే యేలాగ.... నేను నీ అత్తగార్ని...ఇకమీద నా యిష్ట ప్రకారం నడవాలి. తెలుసా" — అంది !

"నే నడవనవసరం లేదు. నీ యిష్ట మెచ్చినట్లు చేసుకో" — అంది —

కాంతమ్మ మాటలు వినిపించుకోకుండా, మేడ మెట్లు యెక్కుతూ కమల.

కాంతమ్మ తెల్లబోయింది :

రామం భార్యతో యిదిగా మసులుకు పోటం లేదని — పెండ్లినాడే ఆమె గుర్తించింది. నయంగా ఆ సంగతి కోడలితో చెప్పి, కుమారుడి అనురాగం పొందమని చెబుదామని — కమల నామె పిలిచింది. కానీ ఆదిలోనే ఆటంకం యేర్పడింది. చెప్పు దెబ్బకొట్టినట్లయింది. కాని — కాంతమ్మ దాన్ని పట్టించుకోలేదు :

* * * *

ఆ రాత్రి —

పడకగదిలో —

రామం : "నువ్వు యీ యింట్లో ఆనందంగా జీవించాలనుకుంటే—సుఖంగా వుండాలంటే—మా అమ్మ మాటలకు యెదురాడకూడదు. తెలిసిందా"— అన్నాడు.

భర్త అనురాగం పొందలేకపోతున్న భార్యగనుక—కపటపునవ్వు పైకి నవ్వి: "మీరు నాకు విడిగా చెప్పాలండీ...ఆ సంగతి నాకు మాత్రం తెలియదూ?"— అని యేలాగో అనగలిగింది కమల!

"ఇదివరకటి విధంగా యెదిరిస్తే మరీ యింట్లో ఒక్క నిమిషం వుండవ్. తెలిసిందా ..."— అన్నాడనాలోచితంగా రామం...

"మీరంతగా, నాతో చెప్పనక్కరలేదు. ఏ విధంగా మసులుకుపోవాలో నాకు తెలుసు. అనవసరంగా మీరు నాతో చెప్పకండి"—అంది పెటుకుగా కమల!

"అనవసరమా"—అంటూ కమలను దగ్గరకు తీసుకొన్నాడు రామం—

"కాక"—పైకి అని, రామునికి లొంగిపోయి—హఠాత్తుగా భర్త మాటలమూలకంగా—యేర్పడ్డ ద్వేష భావంతో—అత్తను గూర్చి యేమిటో ఆలోచించింది కమల.

కొంతకాలం గడిచింది...

పరీక్షా ఫలితాలు వచ్చాయి. రామం ఫస్టు క్లాసులో ప్యాసయ్యాడు.

ఇదివరకటి విధంగా కాకుండా—రామం భార్యతో కొంచెం హితవుగానే మాటాడుతున్నాడు...

భర్తయెడ అనురాగం చూపిస్తున్న కమల—అతనితో పెటుకుగా అప్పుడప్పుడు మాటాడుతున్నా—లొంగిపోయి నడుస్తోంది. కాని—అత్త శాంతమ్మపట్ల మాత్రం — అహంభావంతోనూ — ద్వేషంతోనూ ఆమె సంచరిస్తోంది...

ఇంట్లో వలసిన పనులన్నీ శాంతమ్మే చూసుకుంటోంది. కమల చేయవలసిన పని లేదు. ఆ భార్యాభర్తలు ఆనందంగా వుండటమే చాలని భావించే శాంతమ్మ—కమలచేత అసలు పనులే చేయించదు. ఒక వేళ—విపరీతపరిస్థితులు యేర్పడినప్పుడు—తప్పనిసరిగా పిలవటం జరుగుతూంటుంది...

"ఏం కొంప మునిగిపోయిందని పిలిచావ్"—అంటూ విసురుగా వస్తుంది కమల!

నవ్వుతూ పనేమో శాంతమ్మ చెబుతుంది:

"అలాంటి వెధవ పనులు చేయటానికి నాకు తీరుబడి లేదు"—అని పనిచేయకుండా విసురుగా వెళ్లిపోతుంది కమల!

శాంతమ్మ చేసేది లేక దిగాలుగా చూస్తుంది. ఆమె కళ్ళవెంబడి నీళ్లు కారుతాయ్, కమలమీద ఆమెకు కోపం వస్తుంది. కుమారుడితో చెబితే—ఆమె లొంగుతుందని — అతను చితకకొడతాడనీ శాంతమ్మకు తెలుసు. కానీ — ఇప్పుడిప్పుడే అనురాగం భార్యయెడల చూపిస్తున్న రామం—పానకంలో పుడక లాగ — తానేమైనా చెప్పిన పక్షంలో — ఆమె ముఖం చూడటం మానుకుంటాడు:—ఆ విధంగా కుటుంబంలో విచ్ఛిత్తి, తాను తీసుకొని వచ్చిన దవుతుంది...

కమల యే విధంగా మసులుకుపోతున్నా—యే విధంగా మాటలు అంటున్నా — తల ఒగ్గివుండటం చాలా మంచిదని శాంతమ్మ గుర్తించింది.

కమల—తన్ను వంటమనిషికంటె చులకనగా చూస్తున్నా "పాపం వెర్రిపిల్ల" — అని జాలిపడుతోంది శాంతమ్మ...

ఆమె మనస్సు—ఒకప్పుడు పడినబాధ యిప్పుడు పడుతోంది కాని దాన్ని వ్యక్తపరచకుండా—కుమారుడు పొందే ఆనందాన్ని—తన ఆనందంగా భావిస్తూ—కాలం గడుపుతోంది...

ఈలా వుండగా హఠాత్తుగా—శాంతమ్మ అన్న రామేశ్వరం గారికి జబ్బు చేసింది...

* * * *

శాంతమ్మ, కమలా, రామం—చేరిన కొద్దిరోజులకే రామేశ్వరం గారు చనిపోయారు.

శాంతమ్మ కిప్పుడు — పెద్దవాళ్లు ముట్టాల్లో యెవరూ లేరు...అన్న తాలూకు కమల, భర్త తాలూకు రామం ఆమె కిప్పుడు మిగిలారు. అన్న చనిపోయినందుకు—ఒకమూల దుఃఖిస్తున్న శాంతమ్మకు—ఒక దృఢమైన అభిప్రాయం గూడా అప్పుడే యేర్పడింది.

తనకున్న రెండుకళ్ళూ — కోడలూ, కొడుకూను...

తన అన్న చనిపోయాడు: ఇక తన సర్వస్వం—ఆస్తికాదు. కమలా, రామమూను; వాళ్ళ కెటువంటి బాధలూ కల్గకుండా—తాను చూస్తూండాలి. వాళ్ళ ఆనందమే తన ఆనందం: వాళ్ళే విధంగానూ—అసౌఖ్యం పొందకుండా—తాను చూస్తూండాలి. చివరకు తన ప్రాణాలు పోయినా సరే—

ఈవిధంగా వుంది శాంతమ్మ వుద్దేశం:

కానీ—

రామేశ్వరం గారు పోయిన కొద్ది రోజుల తరువాత:

ఒక దినం—

ఎప్పుడూ—మామను గురించి మాటలు రాని—రామం నోటినుంచి మాటలు వచ్చాయ్: అతను శాంతమ్మతో అన్నాడు: "అమ్మా! చనిపోయిన మామ యేలాగూ తిరిగి రాడు. పోలేదు ఆస్తిపాస్తులూ, పెద్ద మేడా యిదీని..." ఆయన మరణంతో మన కవన్నీ సంక్రమించాయి — ఈ పరిస్థితుల్లో మనం అక్కడికి వెళ్ళిపోతే — యిక్కడి నుంచి చెడ్డలు యెవరు మాస్తూంటారమ్మా? అని యిక్కడే వుండి పోదామంటూంది... మన పొలం పుట్రలు కూడా యిక్కడే వున్నాయ్—మేమె మిగిలిపోయిస్తే—అక్కడ మనకేం లేదు. దాన్ని యెవరికయినా అద్దెకిచ్చివేస్తే మరి గొడవుండదు"—అని.

ఆ మాటలు శాంతమ్మ వింది: ఆమె వదనం వికసించింది. రామం నోటినుంచి అటువంటి మాటలు వస్తాయని ఆమె అనుకోలేదు—ఎటునుంచి, యెటు వచ్చినా ఆమె వాంఛిందేదీ అదే!

"మంచి ఆలోచన. కమల చిన్న పిల్ల అయినా—పెద్ద ఆలోచనలు గల పిల్ల. అవిధంగా నే చేయండి"—అంది శాంతమ్మ ఆనందాన్ని వ్యక్తపరుస్తూ — తల్లి అంగీకరించినందుకు రామం యెంతోగానో సంతోషించాడు—

కమల ముఖం మాత్రం గుటగుట లాడించింది పైగా—ఆ రాత్రి—రామంతో.

"మీ రాధిపెను గూడా వుంచేమన్నారేమిటి" - అంది.

"ఏం?"—అదిపె మనతో వుంటే యెక్కడకు వెళుతుంది?"—అన్నాడు రామం!

కమల మంచి, చెడ్డ లాలోచించలేదు: "అడ్డమైనవాళ్ళనూ — మేపడానికిక్కడ వీలు లేదు అంతే"—అంది కచ్చితంగా!

రామం: "నోరు ముయ్యి. అడ్డమైన వాళ్ళెవరు వున్నారు? నా కన్నతల్లి నీకు — బయటి మనిషా? మనకు వివాహం చేసిన ఆమె అడ్డమైన వాళ్ళతో జమ అయిపోయిందా? పళ్ళూడగొట్టాయి జాగ్రత్త"—అని తీవ్రంగా అన్నాడు...

కమల భయపడిపోయింది: ఇదివరలో వినంగా నోరు మెదల్చటానికామెకు ధైర్యం చాలలేదు. "సరే"—అనే మాటలతో ఆమె నోరు మూతపడింది. కాని భార్యాభర్తల మాటలు విన్న శాంతమ్మ — అప్పటికప్పుడే ఒక నిశ్చయానికి వచ్చింది: యౌవనంలో అడుగిడిన దంపతులు వాళ్లు. వాళ్ళ అభిరుచులను పురస్కరించుకొని — నాగరికతతో వాళ్లు మసులుకుపోతుంటారు. అటువంటప్పుడు — తానిక్కడ వుండటం — పానకంలో పుడకలాగ—అడ్డు తగలటమే ...వాళ్లు యిక్కడ ఆనందంతో వుంటారంటే—తాను స్వగ్రామం పోయి—కృష్ణా రామా అంటూ కాలక్షేపం చేస్తే చాలా బాగుంటుంది...చూడాలని వున్నప్పుడు — వచ్చి ఒకటి రెండు రోజులుండి పోతూండవచ్చు.

ఈ విధంగా నిర్ణయం చేసుకొన్న—శాంతమ్మ మర్నాడు—ఉదయమే—తన బట్టలతో స్వగ్రామానికి ప్రయాణం అయింది: వీధిలో బండివచ్చి ఆగింది. శాంతమ్మ ప్రయాణానికి బండి తెప్పించుకుంది. తల్లిని చూచి రామం ఆశ్చర్యపోయి: "ఎక్కడికమ్మా ప్రయాణం?" అని అడిగాడు. అంతవరకూ, తల్లి ప్రయాణం సంగతి రామానికి తెలియదు.

శాంతమ్మ నవ్వుతూ: "ఇంటికి"—అంది!

"ఇంటికా!"-మరింత ఆశ్చర్యాన్ని వ్యక్తపరుస్తూ అన్నాడు రామం!

"అవున్నాయనా....మరింక నే నెందుకూ?... మీ రిద్దరూ చిలకా గోరింకలలాగ హాయిగా కాపురం చేయండి. నే నక్కడ కృష్ణా రామా అనుకుంటూ కాలక్షేపం చేస్తాను... నేను తప్పక అప్పుడప్పుడూ వస్తూంటానులే"—అంది శాంతమ్మ.

"నువ్వు వెళ్లటం నాకేమాత్రం ఇష్టం లేదమ్మా. అదిగాని యేమైనా అందా? చీలుస్తాను. చెప్పు"—అన్నాడు రామం.

"అది నన్నేమనుకుంటుంది నాయనా? కేవలం దానికి చెప్పలేనంత ప్రేమ. కుర్రతనంకొద్దీ అప్పుడప్పుడు యేవో మాటలు అంటూంటుంది అంతే. నే వాటినంతగా పట్టించుకోను: నువ్వు అంతే. తెలిసిందా?"—అని నవ్వింది శాంతమ్మ.

రామం కళ్లల్లో నీళ్లు నిలచాయి: "సరే"—అన్నాడు యేలాగో...

శాంతమ్మ కమలవయిపు చూసింది ... కమల ముఖంలో తీవ్రత కనిపిస్తోంది. శాంతమ్మ మాత్రం నవ్వుతూ: "వస్తాను కమలా...మీ అత్తయ్యను మరిచిపోకు"—అని బయటకు వచ్చేసింది...

కమలనుంచి మాత్రం ప్రత్యుత్తరం రాలేదు:

"బెల్లంకొట్టిన రాయిలాగ పలకవేం" — అని భార్యను మందలించి—రామం వీధిలోకి వచ్చాడు...

శాంతమ్మ బండి యెక్కింది ... తెచ్చుకొన్న కన్నీళ్లు తుడుచుకు "వస్తాను నాయనా" —అంది...

"అమ్మా" -అని రామం అంటూండగానే బండి బస్సు స్టాండు వయిపు సాగిపోయింది:

* * * *

తర్వాత అయిదుమాసాల కాలం గడిచింది—

కన్నకొడుకు రామాన్ని చూడకుండా వుండటం శాంతమ్మకు మిక్కిలి కష్టంగానే వుంది.... కాని వాళ్ల సౌఖ్యం దృష్ట్యా — తాను బయలుదేరి వెళ్ళి పానకంలో పుడక విధంగా మసులుకు పోవటం ఆమె కిష్టం లేదు. పిల్లవాళ్లు; వాళ్ల వ్యవహారాలు వాళ్లే సర్దుకుపోతూంటారు అని భావిస్తూంది ఆమె... అందువల్ల కొడుకును చూడాలనే కోర్కె మనస్సునిండుగా వున్నా — దాన్నామె మనస్సులో దాచుకునే కాలక్షేపం చేస్తూంది...

అత్తవారింట వున్నా — రామం మాత్రం తల్లిని మరచిపోలేదు.

అతడు — తల్లి వెళ్లిన మర్నాటి నుంచీ — ఒకమారు బయలుదేరి రావలసిందని, వచ్చి నాలుగురోజులుండవలసిందనీ బతిమాలుతూ వుత్తరాలు వ్రాస్తూనే వున్నాడు. "వస్తున్నా నుగా" — అంటూ శాంతమ్మ వుత్తరాలతో కాలక్షేపం చేస్తూనే వుంది...

పై అయిదు మాసాల అనంతరం —

రామం వ్రాసిన: "అమ్మా! ఇంత కాలం నుంచీ "వస్తున్నా! వస్తున్నా" అని వుత్తరాలకు ప్రత్యుత్తరాలు రాస్తూ కాలక్షేపం చేశావు. ఈవుత్తరానికి నువ్వు బయలుదేరి రావిపక్షంలో — అగునులో వున్న వ్యవసాయపు పనులు — యెక్కడివి అక్కడ వదలేసి — నీ దగ్గరకు వస్తాను — తర్వాత యేమనుకొన్నా మరి ఉపయోగం లేదు.

అన్నట్లు యీ మధ్య నీకోడలు అన్నం తిన్నగా తినటం లేదు. తెగడోకుతోంది. నీరసించిపోయింది. నాకేమీ అర్థం కావటం లేదు.

ఈ వుత్తరం అందటంతోటే — తప్పక బయలుదేరి రా అమ్మా!" అన్న వుత్తరంలో వాక్యాలు ఆమెను మహానందాన్ని పొందించాయి ... అంతవరకూ బిగపట్టుకు వుంచుకొన్న కోర్కె — తాళ్లు తెంచుకు బయటకు వచ్చేసింది — శాంతమ్మ బయలుదేరి పోటానికి నిశ్చయించుకొంది — కుమారుడు — వ్యవసాయపు పనులు వదిలి వస్తాడనే భయం--ఒక్కదాని మూలకంగానే కాదు-తన కోడలిప్పుడు గర్భవతి....మరి కొన్ని మాసాల్లో తాను మనుమణ్ణి యెత్తుకో బోతున్నది!

ఈ శుభవార్త తనకు హితులనే వాళ్లందరకూ చెప్పింది శాంతమ్మ. అంతేకాదు — కోడలు కమలకు యిష్టమయ్యే పిండివంటలేమో ఆమెకు తెలుసు.

మిక్కిలి శ్రద్ధతో వాటిని చేసుకుని — నాలుగు రోజులు వుండటానికి — బట్టలు తీసుకొని — కుమారుణ్ణీ — కోడల్నీ — చూడాలనే ఆశతో బయలుదేరింది శాంతమ్మ....

* * * *

శాంతమ్మ కారు దిగింది...

ఇంట్లో పనిచేసే వీరాస్వామి — కారు దగ్గర కన్పించాడు...

నాటివి కూరలు తీసుకురమ్మని కమల బజారుకు పంపించింది.

"అబ్బాయి గారు ఊళ్లో లేరమ్మా. అనుకోకుండా — యెవరో స్నేహితులు రావటం వల్ల తప్పనిసరి అవటం వల్ల వాళ్లతో పట్నం వెళ్లారు. మరి నాలుగు రోజులవరకూ రారట. ఎక్కడి వ్యవసాయపు పనులు అక్కడే వుండిపోయినాయ్...." — అన్నాడు వీరాస్వామి.

"బాగుంది" — అంది శాంతమ్మ.

వీరాస్వామి, శాంతమ్మ చేతిలో మూట పుచ్చుకొని: "మీరు వస్తున్న సంగతి అమ్మగారికి ముందుగా పోయి చెబుతానమ్మా" — అంటూ వడిగా నడిచి పోయాడు.

శాంతమ్మ యోచిస్తూ నడక సాగించింది...

* * * *

శాంతమ్మ...అన్నగారి — గేటు గుమ్మంలో కాలు పెట్టింది. వీధి గుమ్మం తలుపులు మూసివున్నందుకూ — తాను తెచ్చిన మూట అలా అరుగుమీదనే వుండిపోయినందుకూ ఆమె యెంతగానో ఆశ్చర్యపోయింది:

అలా, ఆశ్చర్యపోతూనే — వీధి గుమ్మం దగ్గరకు వచ్చింది శాంతమ్మ.

తలుపులు తీయబడలేదు సరిగదా — మనుష్యుల అలికిడి గూడా లేదక్కడ.

శాంతమ్మ కళ్లు చెమ్మగిల్లాయి...

తానయితే యెంతో ఆపేక్షతో బయలుదేరి వచ్చింది...కోడలు కడుపు పండినందుకు యెంతగానో మురిసిపోయింది. చిరకాలానికి, తాను గుమ్మం యెక్కుతున్నందుకు — లోపల యేలాగున్నా మనస్ఫూర్తిగా: "వచ్చావా అత్తయ్యా" — అని కోడలు తిన్నా యెదురు వచ్చి తీసుకుపోతుందనుకొంది.

కానీ — యెదురు రావటం సంగతి — సరి — తలుపు తెరిచిందిగూడా లేదు. వీరాస్వామి గూడా లేడు!

పది నిమిషాల కాలం — దిగాలుగా అక్కడ నిల్చుండి పోయిన శాంతమ్మ: "కమలా... నేనూ... నీ అత్తయ్యను. తలుపు తీయమ్మా" — అంది బ్రతిమాలే ధోరణిలో.

తిరిగి పదినిమిషాల కాలం గడిచిపోయింది: కానీ తలుపు తెరచింది కాదు: తిరిగి — కళ్ళ నీళ్ళతో: "నేనమ్మా కమలా! నీ కోసం పనికట్టుకు వచ్చాను. అబ్బాయినీ, నిన్నూ చూడాలని..." అంది-శాంతమ్మ

ఈ మాటా అంతే!

విసిగిపోయిన శాంతమ్మ యీమాట: "సరే తెలిసిందమ్మా! అబ్బాయి వచ్చేదాకా నే యిక్కడే ఉంటాను. వాడు వచ్చిన తరువాత — నీ సంగతి చెబుతాను" — అంది: కోడలు సంగతి కుమారుడితో చెప్పాలని శాంతమ్మ కోరిక కాదు. అలా అంటే కోడలు లొంగివస్తుందేమోనని — అమాయకంగా ఆమె భావించింది —

కానీ — దానికి జవాబుగా —

హఠాత్తుగా కమల తలుపు తెరచుకు బయటకు వచ్చి ఎంతో ఆపేక్షతో — కోడలునూ — కుమారుణ్ణీ చూదామని వచ్చిన శాంతమ్మ మూటను ఎత్తి — దూరంగా పారేయటం జరిగింది.

శాంతమ్మ తెల్లబోతూంటే: "ఈ నీకతే అంతే. ముందు కదులు" అని గర్జించింది కమల.

శాంతమ్మ వణికి పోయింది. ఏమిటీ విపరీతం? కోడలు తనమీద ఆలా కక్ష యెందుకు తీర్చుకుంటున్నది? తానేం తప్పు చేసింది? సుముఖంగా లేని కుమారుడ్ని వివాహం చేయించింది తాను కాదూ? వాళ్ల ఆనందం కోసం — దూరంగాపోయి వుంటున్నది తాను కాదూ? వాళ్ళ ఆనందమే — తన ఆనందం — అని తాను భావించటం లేదూ?

వణికిపోతున్న శాంతమ్మ: "ఎందుకమ్మా... నీకంత కక్ష. నే నేం తప్పు చేశానని?" — అని అడిగింది!

కమల విజృంభించింది: "నువ్వా? చేసిన తప్పా? నాకు అత్తవటమే! ఇక — మరి యిక్కడ వుంటే నౌకర్ల చేత గెంటిస్తాను తెలుసా"

శాంతమ్మ కృంగిపోయింది!

తన గారాల బిడ్డ రాముంభార్య అంటున్న మాట అది!

"ఎందుకు గెంటిస్తావ్? ఇది నా యిల్లు. నా కొడుకునూ, నా కోడల్నీ చూడడానికి వచ్చాను" — అంది శాంతమ్మ.

కానీ — ఆ మాట లామె అంటూండగానే "ఎందుకా? ఇందుకూ —" — అంటూ అత్త దవడె సాపుచేసింది కమల!

అంతే!

అంతటితో బ్రతికివున్న శాంతమ్మ చచ్చిపోయాననుకొంది. అంతవరకూ — కోడలు మాటలు ఓర్పుతో భరించి "చిన్నపిల్ల" — అని, తనలో తాను అనుకొని సర్దుకుపోయే శాంతమ్మకు బ్రతుకుమీద ఆశ సన్నగిల్లింది!

శాంతమ్మ మరో నిమిషం అక్కడ వుండలేక పోయింది! గద్గదస్వరంతో: "పోతున్నానమ్మా! మీ రయినా పదికాలాలపాటు సుఖంగా వుండండి" — అంటూ వెళ్ళిపోయింది శాంతమ్మ.

లోపలనుంచి బయటకు వచ్చిన వీరాస్వామి, అక్కడే నిల్చుని అంతా చూశాడు! వాడి కళ్ళల్లో నీళ్లు తిరిగాయి — కానీ వాడేమీ చేయలేకపోయాడు.

* * * *

మరి నాలుగు రోజులకు — పట్నం నుంచి తిరిగి వచ్చిన రామంకు అన్ని సంగతులూ తెలిసినాయి: "మనకోసం దూరంగా వుండి మన ఆనందమే, తన ఆనందంగా భావించే మాతృదేవతని నావిధంగా అగౌరవ పరిచావా... పాపిష్టి ముఖమా..." అని భార్యను చావమోది, అప్పటికప్పుడే బయలుదేరి — స్వగ్రామం తల్లికోసం వచ్చాడు.

రామం అయితే, తల్లికోసం ఆశతో వచ్చాడు — కానీ అతడు చూచింది తల్లిని కాదు. అంతి క్రితమే నూతిలోంచి తీయబడిన ఆమె శవాన్ని — వంకరటింకరగా, ఆమె చేత వ్రాయబడి, టేబులుమీద వున్న వుత్తరాన్నిని.

నాయనా రామం!

నిన్ను చూదామనుకొన్నాను. కానీ చూడలేకపోతూను. ఈ పాపిష్టి ముఖం చూపకుండటమే — మంచిదని, నాకు తోచింది.

నే పోతున్నందుకు నువ్వు విచారించకు.

నిన్ను చూడలేకపోయాను. కానీ నీవు అనాడన్న మాటల్లో నిజం — నే యింత క్రితం చూశాను.

ఏమైనా కమల నీ భార్య. అది గుసుకు పిల్ల. నీకు నామీద యేమైనా ప్రేమవున్న పక్షంలో — దానిమీద నువ్వు చేయి వేయకూడదు.

అవమానం మీద పడింది. మరి బ్రతకలేక యీ పని చేశాను. మీరు కలకాలం హాయిగా బ్రతకండి.

నీ తల్లి,
శాంతమ్మ.

"అమ్మా! నీ విలువ గుర్తించని యెటువంటి మూర్ఖుడినమ్మా..." అని తల్లి శవంమీద పడి రామం బావురుమన్నాడు!

కవిమనోభావాలు!

శ్రీ బెల్లంకొండ చంద్రమౌళిశాస్త్రి

కరవీర కుసుమమూ, గులాబీపూవూ కళ్లు తెరిచాక దాదాపు ఒకే మోస్తరులో ఉంటాయి! మొగ్గలుగా ఉన్నప్పుడు చూస్తే, ఒకటి గుడీ, ఒకటి గోపురంలా అనిపిస్తై! దీని లోతు కనుక్కుందామని అన్వేషణ కోసమే కాచుకూర్చుంటే మటుకు ఇంద్రజాలంవలె ఎప్పుడో ఒక అదృష్ట గడియలో అకస్మాత్తుగా అవి రవసెల్లాలలోనుంచి తొంగిచూసి కిలకిలా నవ్వే ముగ్ధవనువు వలె ప్రఫుల్ల నేత్రాంచలాలను రెపరెపలాడిస్తవి! మనం ఆ సమయానికి కునుకు తీస్తోనూ ఉంటాం! ఈ సమన్వయం ఎల్లాగ? దారిన పోతోంటే కాలికి ముల్లూ గుచ్చుకోవచ్చు! అనిమిష సౌందర్యవతీ కనిపించవచ్చు!!—దానికీ దీనికీ ఏం లంకె వ్యాఖ్యానానికి?! — కాని విచారించండి. కలిపోడా లేదా మహాకవి ఈ సూత్రాన్ని ??— ఒక వాక్యం ఒక్కసారే అతకదు! ఒక అర్థం ఒక్కసారే పొసగదు! ఒక భావం ఒకేసారి రాదు! రసం విషయంలోనూ అంతేనా ?......రసానికి స్థాయీభావమంటూ ఉంటుంది అసలు రసాన్నే స్థాయీభావంగా తీసుకుంటే !!—ఉచ్చారణ ఆదిగా భావాంత పర్యంతమూ ఉన్న జీవశక్తులన్నీ విభావాదుల వలె ఔపచారికంగా కూడి రసాన్ని రసంగా చేస్తవి! ఇది ఆలంకారిక మతానికి విరుద్ధమో, అనుబద్ధమో నాకైతే తెలియటం లేదు! నా ఉద్దేశం, ఆశ, ఏమిటంటే రస విశ్వస్ఫూర్తైన కవికి అలంకారాగములు విచ్ఛేకమైన అధికారాలు కావాలె గాని, తుచ్ఛమైన బానిస సంకెళ్లు కాకూడదు. అది!;—ఏతావతా ఈవిధంగా రసమే స్థాయి అయిందనుకుందాం, అయితే అది మటుకు ఒక్కసారే దిగబడి అవుతుందా ??—

నా చేతిలో కలంలేదు. ఇది రాస్తున్నప్పుడు కాదు సుమండీ! ఎప్పుడో! అప్పుడప్పుడూ! అప్పుడు మాత్రం కవిత్వం రాదూ!? తీగకదిల్తే ప్రాణం కదులుతూనూ ఉంది, దివాంధాలు పాడితే ఆవేశ మధుపూర్ణంగానూ ఉంటున్నది!— మీ మీమాంసట్టేదినా అవి కవులమాటల్లేండి అంటారు! ఏం పాడినా కవిత్వాలు అంటారు! నిజమే. కాకుండా ఎల్లాపోతై! కాని ఆ మాటలు సహృదయునివేనా అని నా ప్రశ్న! అవునంటున్నారూ,...నా మనసువెంట రాండి రకరకాల రంగులూ చూపిస్తా మీకు!

అదిగో! అవి కాకులు. ఆ యేటిలో చూడండి! నీటిదరిచే అన్నీ కూచున్నై! ఒక్కొక్కటే, రెండు రెండూ ఇట్లా వెళ్ళి జలకాలాడి మళ్లా వచ్చి ఆ తీరంలోనే వాల్తున్నాయి! ఎంత శుభ్రంగా స్వచ్ఛంగా ఉన్నాయో వాటి ఒడళ్లు!!...నేనన్న ఈ శుభ్ర స్వచ్ఛపదాలు విని మీరు కాకు లెక్కన్నా తెల్లగా ఉంటాయా, ఉన్నాయా! ఇవన్నీ కవుల మాటలు అని ఇట్టే ఎల్లాగో అని బోతారనుకుంటాను! మీరు మంచివారు గనక అల్లాగూ అనరు! ఇప్పుడు మీ యెదట లేనిదీ—నా కళ్లల్లో ఆడేది ఒక చిత్రాన్ని వివరించండి!—

అది కొబ్బరిచెట్టు. దానికి వంపుగా సొంపుగా, గాలి కదిలేమట్టులా, ఆ కొమ్మకు వరసగా, కుదురుగా తోరణంవలె కూర్చిపెట్టున్న ఆకులూ, వాటిమీద:— ఉదయాన్నే ఊహించుకోండి, మలిసంజనే మనసుకు తెచ్చుకోండి — బాల సూర్యుడి సుకుమార అరుణ హస్తకిరణాలు గానీ, వృద్ధభానుడి పండిన ఎఱ్ఱని చేతుల రక్తకాంతి పడితేగానీ, ఉన్నప్పుడు కోమల మలయ సమీరానికి ఒకటొకటే క్రమంగా కదుల్తూ వస్తుంటే ఉంగరాల చెయి కిటికీ మెట్లమీద సందలించే వైఖరం స్ఫురించి, 'అరుణాంగుళిచ్ఛాయ దంతపు పరికట్టు లింగలీకపు వింత రంగులీనః' అన్న అతుర వీణాతంత్రి మీకు కనబడుతుందనుకుంటా!— శరద్రాత్రుల్లో వినే చీకటిలాటి గోపాలకృష్ణమూర్తి ఎక్కడో ఎక్కి వుండి వేణుదండం మీద గర్భకేలికి దిరింటంటి వన్నెల వేళ్లతో చాలనం చేస్తున్నట్టు, ఈ దృశ్యాన్ని ఊహిస్తాం దటుక్కున! ఆ ఊహ అంతటితో నే ఆగితే బాగుండు! ఆగదు! అవ్యక్తంగా ఆ వీణా వేణుగానాలు మనః కర్ణాలలో వినిపించుతూ, గుండెకు రెక్కలు తొడిగి ఏ గంధర్వలోకాల్లోకో తీసుకుని

పోతై! అక్కడ ఏ రంభైనా ఏ అలకాపట్టణోపాంత ఉద్యానంలాంటిచోటనో అవుపించి అది ఈ నిసంగీతాన్నే మురిపించదగా రావణుడు చేయిచేసుకోబోయి పరాభూతుడే అయినా, బడాయికోరు బావగారి లాగా స్వస్థలం చేరుకోవడమో — లేక అక్కడ ఏ వరూధినైనా రత్నసానువుకోవలో, భోగమంటపంలో కనిపించి, లోకాలకి దారి తోచకుండా చేసి ప్రవరాఖ్యుడిమీదపడగా ఆ బ్రాహ్మడు 'హా శ్రీహరీ' అంటూ ఆమెను వెనక్కి నెట్టి నిష్ఠీతి చేసుకుని, గంగా జలంలో తనవంటి కంటుకున్న కస్తూరీ కర్దమాన్ని గంధచందనాల్ని ప్రక్షాళించుకుని, గండూషించుకుని జేముడిదమువల్ల కొంపకి చేరుకోవటంతో, నీవు మళ్ళా నీ కాళ్లకింది భూమ్మీద నిల్చి నిట్టూర్పు పుచ్చటందాకా సాగుతుంది ఆ భావం! దీన్నింకా సాగించి చూస్తే రామాయణ భారతాలు గిర్రున తిరుగుతై! కాని—నీ భావం పైకెగిరి స్వేచ్ఛావిహారంజేసి భూమ్మీదికి దిగేదాకానే దాని రమ్యత! అంతవరకే అది కవిత్వమౌతుంది పాకంబడితే! మిగతాది పాండిత్యమే అవుతుంది పట్టుబడితే!! కవిత్వం కొంత సమ్మితంగా ఉండాలా? దండామార్కులవారిబడిలా గుండాల్నా!

ఫలితార్థం: ఇప్పుడు నేను చూపిన ఘాతప్రతిఘాతాలవల్ల భావం వరె.ద్వారా.రసమున్నూ దిగుమతీ అవుతుంది అని;

ప్రస్తుత వక్తవ్యాంశం రచయిత్రుగారు — కలం చేతులో లేనప్పుడు కవి మనోభావా లెల్లాగుంటాయో చూడడం!

తెలుగుగట్టు సెన్నె వెళ్లి కూచున్నాం స్నేహితులం నల్గురం! అలలు అడ్డంగా మా వేపుకి ఉరికివస్తున్నాయి! సర్పయాగంలో ఆహుతి నిమిత్తం ప్రేష యిచ్చేవరికి నాగసంతానమంతా కదిలిపోతున్నట్టు అనిపించింది నాకు. అపుకోలేః దగ్గరేవున్న మిత్రుడితో అన్నా ఈ భావం! వాడు: సందప్రగుర్రాలలా పోటుతీస్తున్నై అవి ఎందుకనుకోగూడదు? అన్నాడు, — ఇంకో నేస్తం అన్నాడు స్నేహితులంతా కలిసి ఈతకొడుతున్నట్టు ఎందుకు భావించరాదు? అని. నాకైతే నాగసుగావున్న దనిపించింది ఇదంతా! ఒక్క వస్తుసందర్శనం చేతే.ఎన్ని లోకాలు వచ్చాయిరా భావనకు' అని;—పద్యం అల్లుకుంటూనూ వుంది లోలోన! "పదుముపాముల పిట్రదుర పరువులెత్త.— నొకటికంటెను ముందుగా నొకటి ఉరికి" రాతామంటే చేతులో కలం లేదు, ఇంటికి వెళ్లేదాకా ఈమూల ఈ పరువంగానే ఉంటుందా వాడిపోకుండా? అసలుంటుందా అని? కర్పూరపుదంపెలా హరించిపోదూ!! ......

నిజంగా ఇదీ ఒకందుకు మంచిదే నేమో!... ఎప్పుడూ కలం కాచుకునుంటే తోచిన భావాన్నల్లా రికార్డు చేస్తూపోతే, 'ఇప్పటికప్పుడే సవాలక్ష గ్రంథం పెరిగి దారిని పోయేవాడు సైతం తప్పుకు తిరగాల్సొచ్చేది ఈదస్తరంలో చిక్కురూ అంటే దాటటం కష్టంరా అని; ఇలా ప్రతీ కవీ రచన చేస్తూపోతే గ్రంథభాండాగారాల్లో కాలు పెట్టేపందు దొరక్క పోవటం సంభవించి — సత్యాగ్రహోద్యమాల్లో సైట్లు చాలకుంటే, ఎక్కడెక్కడి బంగళాలూ, భవనాలూ చెరసాలలైనట్టు, కాగా 'అనంతా వై వేదాః' అనే స్థితిలోపడి కవిత్వం, — కొన్నాళ్లకు ఏ ఋషికల్పుడో ఆ సందోహంలోంచి ఓగుప్పెడు దీసి బైటపెట్టటం, ఇంకొన్నాళ్ళకు అంతకుమించిన మహర్షొకడు సైట్లేరి, ఈకొస్తనే ఇదే బ్రహ్మాండం అని చెప్పి గాన్ని విభిన్నవిభాగాలుగా చేసి, శంఖంలో నీళ్లుపోసి 'తీర్థం' అంటే, శ్రోత్రినో రెండు చినుకులు దులపరించుకుని తలా ఉద్ధరిణెడూ పుచ్చుకోటంవరకూ వచ్చి, మిగతా సైల్లో కొద్దీ ఉన్న గ్రంథమంతా అడివో అగాధమో అయి గప్‌చిప్‌గా మూలుగుతోందేది!! ... మూలికే నక్కమీద తాటిపండు పడ్డట్టు—ఇప్పుడేవో ఒక మహోధర్మదేశం పాలిసాహిత్యం కొత్తసాహిత్యాన్ని తిని పాషాణహస్తాన్ని చాచి గోడకు నిలుచుకుంటుందని ఆశాపడు పుస్తకాలూ, పుస్తకాలయాలూ అర్జెంటా అగ్గిపెట్టకు అప్పజెప్పారుట!—అల్లా మన దేశంలో జరగటానికి వీలే లేదనుకోండి. కాని అడిదేం దాసోహమని అయ్యగారి పాదాల్ని గట్టిగా పట్టామా అంటేమట్టుకు, ఇప్పటి అర్జెంటా అగ్గిపెట్టె పగం జేతుందని ఆశించవచ్చు గనక మనం, కానీనిప్ప పెట్టె కడుపులో నుప్పిడూ, ఈ పుండిగదూ, కరిగిపోతే!! ...'అటువంటివకాలాన్ని కవులిష్యకుండా కలం కొంత కాపాడుతోందనుకుంటూ సమయానికి హాజరుగా నుండనందువల్ల!!—

అనేక సందర్భాల్లో, స్థలాల్లో, అకస్మాత్తుగా మెరుపుకు స్ఫురువలె మనోభావం విస్ఫారిగానే ఒక గుర్తు వేసుకోకపోతే అది అల్లానే మాయమైపోదూ!! అలాగా చిహ్నం చిత్రించుకోటానికి కలం లేకపోవటం నష్టం గాదూ!! ఈ వాదమూ సత్యమైందిగానే కన్పిస్తోంది!

పనకటికి 'గాలిబ్' అనే ఒక ఉర్దూ మహాకవి కలం చేతిలో లేనప్పుడు ఏవో భావాలు స్ఫురిస్తే పద్యంగానో, పాటగానో, మనసులోనే రెట్టించుకుని గుణించుకుని దగ్గర దస్తీవుంటే దస్తీనో, లేదా తాడుంటే దానో లేదా బొత్తాం అందులోని ఆ పదాలన్నీ మనసులోనే పాడుకుంటూ, చూసుకుంటూ గుర్తుగా ముడి వేసే వాట్ట! ఆ రకంగా ఎన్ని పద్యాలు వస్తే అన్ని ముళ్ళు! షికారు వెళ్ళినప్పుడుగాని, పడుకుంటే నిద్రపట్టనప్పుడు గాని, బైటికి పోయినప్పుడు గానీ, ఎప్పుడో గానియ్యండి కలం చేతిలో లేనప్పుడు!! తర్వాత ఎప్పుడో, తీరికా — ఓపికా చిక్కాక తాపీగా ఒక్కొక్క ముడినీ జాగ్రత్తగా చూసుకుంటూ, విప్పుతూ ఒక్కొక్క పద్యం ఏమాత్రం భాషా—భావమూ దెబ్బతినకుండా, దాచిరాత మాదిరిగా రాసేసేవాట్ట!! — 18 శతాబ్దంలో 'వాల్టేర్' అనే ఫ్రాన్సుదేశపు కవిశ్వరుడు భావవిప్లవం లేవదీసిన నేరానికి జైల్లో పెడితే, అక్కడ అతనికి కాయితాలూ—కలాలూ ఎక్కణ్ణించి వస్తై? భావాలు ఎల్లా ఉద్బుద్ధం కాకుండా ఉంటై!! శతకోటి దరిద్రాలకు అనంతకోటి ఉపాయాలు ఉండనే ఉన్నాయిగదా? అచ్చుపుస్తకాల్లో పంక్తి పంక్తికీ మధ్యవున్న స్థలంలో అక్కడ ఏ గోక్కకు, ఏ బొక్కకు ఉంటే సంగ్రహించే వాడో సీసపు పెన్సిల్ని! వాటితో సంక్షిప్తంగా రాసి పెట్టుకుని, విముక్తుడైనాక దక్కగా తీర్చిదిద్దుకుండే వాడట! ఇల్లా ఎంతో గ్రంథజాలాన్ని!! సరే నా. ఇది వినండి. నమ్మతగిందిగా అయితే అనిపించదు! నన్నయ్యగారి భారతం చదివాక ఈ పద్యాలలో మన తిక్కన్నగూడా రాయగలడా అని ఒక పద్యం అందులోది రాసి భటునితో పంపించినాడట మనుమసిద్ధి మహారాజు — ఆ సమయంలో వేశ్యాగృహంలో ఉన్నారట తిక్కన సోమయాజులు! ఈ పద్య లేఖనం చూశారు. రాయటానికి అక్కడ లేఖిని ఏదీ!? నోట్లో తాంబూలం ఉన్నది. చేతిలో పలుకుట్టుకునే పుల్ల ఉంది. ఆ తమ్మలరసంతోనూ అదే పుల్లతోనే జవాబు పద్యం రాసి పంపారట! అది చూసి రాజుగారు సర్వకళాపూర్తి—భారతరచనకు అర్హుడని ఉప్పొంగిపోయి మర్నాడు సభలో తాంబూలజాంబూనద గ్రహారాదులిచ్చాడట కవికి! ఇది పండితజన పరంపరా శ్రుతి!—అందాకా ఎందుకు మన అల్లసాని కవీంద్రుడు ఏమని ఆరాటపడ్డాడు. ఊహనకు కలం చేతబట్టి రాయటం అలవాటుండేదిగాదు. రాజకవి గదండీ!! 'ఊహ తెలియంగల లేఖకు' డుండాలిట! అలా కొరకక్కనే కావ్యాలు ఒక్క మనుచరిత్రంతోనే కిక్కురుమనకుండా ఊరుకున్నారు! ఈనగారి లేఖకుడంటే, మనకు లేఖిని అన్నమాట. వీరందరికీ, ఎప్పుడు బడితే అప్పుడు కలం ఎదురుగా సిద్ధంగా వుంటే ఇంకెంత అమృతభాండారం బద్దలయ్యేదో!!

పుష్పబాణుడు మనసిజుడైతే, భావసుందరి మానసిజ కాదూ!! ఒక్క రుద్రుడి శేరు చెబితే మన్మథుడు దద్దరిల్లుతాడు! ఏ కొండశిఖరుద్రుడు ఎదురైనా మనసిజ కొనసాగ కదుల్తుందా?!.... కాని ఏ చిగురుపసుదు చిన్నబోయినా; ఏ నవోఢ వాక్కుస్త్రీ రెప్పలల్లిందుగా, సందుగా అందిపుచ్చుకోవటం చూసినా; ఏ బిచ్చగత్తె వొరుసులాంటి శిథిలిపోయిన కాయంతో, బింపెరితిలా, చినుగు కలుకల్లో నడవలేక నడుస్తూ వీధిలోంచి 'అన్నం అమ్మా' అని కేక బెట్టినా; గడ్డిపోచను కదిపే లేని గాలితోలినా; దూరంగా ఎక్కణ్ణో ప్రియురాలి చూపులో చూపూ, నోటిలో నోరూ ఉంచి మాట్లాడుకునే అతి నిశ్శబ్ద సుందర సుందర కాకలీస్వనం వినబడ్డా; పాలబ్బు పరుగెత్తినా, మరకతాలు ఆరబరచినట్టున్న పచ్చని ఆకుమడిగట్టున కూచుని అన్నంమూట విప్పుకుంటూ, వర్షాభావంవల్ల వాలు మొహాలు వేసిన వారును జూసి కండ్లు చెమరుస్తున్న రైతుబిడ్డను గాంచినా; నరుసులుగక్కే దేహంతో కష్టాల కావిళ్ళు మోసే కూలివాడి కొసటిరేఖలు అవుపించినా; ఇదంతా ఏమిటి చీమ చిటుక్కుమన్నా గిరుక్కున మళ్ళుతుంది మనసిజరూపిణి ఐన భావశ్రీంగారి! మళ్ళీ!? అవకుంఠనవతి అవుతుంది!! కాబట్టే రూపకల్పన చెయ్యటానికి వెంటనే తూలిక చేరికగా వుండాలి. ఉండకనే దూసుకుపోతూవుంటుంది ఒక్కొక్క తడవ!—ఇదే సందర్భమనుకోండి. పింగళి సూరన్న గారు 'ప్రభావతి'లో అన్నమాట, "ఏ యంగక ముమ

భావనచేయక వ్రాయంగరాదు, చేసిన దానందా యత్తత నది చొక్కు పరాయత్తపు బుద్ధి" అని, గొంగళిపురుగు పాకినప్పుడు ఏమీ అనిపించకుండా తర్వాత పసిమికి పుట్టినట్లు ఒకానొకసారి భావోదయ కాలంలో పరాకూ, చిరాకూ, కలిగి పిచ్చుట నుండే పిసిడుగా ఉండిపెమూ ఉన్నది!!

రసలుబ్ధుడు కవి, ధనలుబ్ధుడు భాగ్యశాలి; ఇక్కడి కవికి రసమే ధనం. ఎల్లాగైతే ధనలుబ్ధుడు ధనానికి మూలమైన ప్రతి పైసానీ దగ్గర్నించీ గణించి చూసుకుంటాడో, అలానే రసలుబ్ధుడైన కవిన్ని రసానికి మూలమైన భావాన్ని జాగ్రత్తి చేసి యథోచితంగా వాడుకోవటం అన్యాయం గాదు! రచన చెయ్యాలని పనిబట్టి కలం కాయితం తీసుకూర్చుని ఎంత బుర్ర బరుక్కున్నా ఏమీ తోచక పదాలవ్రాశేయించీ, పాదాలు దిద్దీ, పద్యతం ప్రసవిస్తుందన్నట్టు ఇదిగో పద్యం అని ఒకమాటల జాబితాను అక్కడ పారేసేదానికంటే ఎప్పు డేభావం కలిగితే దాన్నే దానికి తగినవిన్యాసంలో పద్యమో—పాటో—మాటో గీకిపారేసి తర్వాత తీరిగ్గా కూర్పుకు అవసరాన్నిబట్టీ, విలువనుబట్టి మార్పులూ చేర్పులూ చేసి బైటపడెయ్యటమో లేక అసలు నే పిసలు చేసి ప్రకటించటమో చేస్తే ఎంత బావుంటుంది!! ముఖ్యంగా ఖండకావ్యాలు రావాల్సినరాచబాట ఇదేననుకుంటా! ఇల్లా చేస్తే ఎంత బాగుండునో!!—భారతం ఆదిలో నన్నయ్యగారు వసంతర్తు వర్ణనం ఒక్కసారే రాశారా! అనిపిస్తుంది! ఎంచేతో!! ఈమాటతో ఆయన్ని సామాన్యుడుగా సులేరామూ అనటంగాదు. మహాశక్తిమంతుడనే నాభావన!—కళాపూర్ణోదయం గాంచండి! ఎన్నిభావాల మహిమాన్వితవిజృంభణమో! ఒక కథా!? ఒక కమామీషా!?—సూరన్న గారికి అప్పుడప్పుడూ తోస్తూ వచ్చిన భావాల్ని అవినంగా కలుపుకుంటూ కథను కొల్లాజేసి కవిత్వం తయారుచేశాడుగాని శ్రీకారందగ్గిర్నించీ చివరిదాకా పద్యాలబండి తోలిపుంటాడనుకోను నేను!—భాగవతంలోనూ గంగావతరణంలోని వర్ణనమూ, గజేంద్రుడి ఆక్రందనఘట్టమూ, రుక్మిణీదేవి గారి విరహమూ, భ్రమరగీతిలూ, పట్టుదలకు రాసినవా పోతన్న?!—ఎర్రాప్రగడ హరివంశంలో శ్రీకృష్ణుడి బాల్యాన్నీ గొల్లమండల్నీ చిత్రించారంటే!!

......ఇదేంకాసవాలు కెలికి వెలికితీసిన చరిత్ర గాదు సుమండీ! ఖచ్చితంగా ఇంతే అనేటువంటితీర్పునూ గాదు! కనుక నే నేం చెబుతున్నా; శుకసప్తతీ—హంసవింశతీ; సంస్కృతంలోనైతే: మేఘసందేశమూ, అమరుకమూ, సౌందర్యలహరీత్యాదులున్నూ సర్వభావతరంగిణులనే నాఉద్దేశం! "స్వర్గేపి దుర్లభా విద్యా గోపనీయా ప్రయత్నతః" అన్నట్టు ఇవన్నీ ఇలాటివన్నీ ఏకమైనా, ఎవరైనా సరే తిరుంతట తాము తెల్సుకోవాల్సిన బహిరంగరహస్యాలుగాని, ఒకరివల్ల తెలుసుకునేవిగానీ, ఒకరు చెప్పేవిగానీ కావు; చెబితే పాప మేముందిగాని అసహ్యం పుట్టొచ్చు!! శిల్పం పూవులాంటిది. దాన్ని విసమరిస్తే రెక్కలుతీసిన కుసుమదళకు వస్తుంది! నామాట నే చెబుతున్నా: అనేకసార్లు కలం చేతులో లేనప్పుడు నానాభావాలూ నామనస్సును తొందవుకొని నాట్యమాడడం లేకపోలేదు! ఒకొక్కమాటు ఒక్కొక్కమాటగా కూడా! ఇల్లాగే ఎంతవరకు, దేనిగా వస్తే, అల్లా మనసులో నే అల్లుకుంటూండడమూ ఉన్నది! తర్వాతనైనా అట్లాంటివన్ని పైకి తీసుకు వచ్చావంటే జవాబు సుగమం గాదు! మా దొడ్లో చింతచెట్టుంది. దాని కొమ్మల్లోంచీ ఎఱ్ఱని చిగురు కనిపిస్తే "చింతచెట్టూ చిగురు జూడూ—చిన్నదానీ సొగసుజూడూ" అనేపాట మొదట నాకుండే పాడు కుంటుంది ఏమిటో ఆ సామ్యధర్మం అని!—ఇంకొంచెంసేపు ఆ నల్లని చెట్టును చూడకుండానే ఎఱ్ఱని ఆ చిగురు చూద్దునుగదా, కండ్లు మూసుకుని మరిస్తే, కోడిపుంజు నెత్తిమీది శిఖలా తోచింది! పుంస్కోకిలానికి, 'తామ్రమూషం' అని ఇదివరలోనే ఒక కితాబుంది! కాని 'అమ్లకిసలమూష' అంటేనే ఇంకా బాగుంటుందేమో అనిపించింది! దాంట్లో రంగేగాని, దీంట్లో రంగూ, రేకా రెండూ ఉన్నైగనక అని;—నల్లని దీక్షకాయుడొకడు బుర్రమీసాలచాటు పెదవుల్లోంచీ మాంఛిబలిష్టమైన చుట్టను ఒక్కొక్క దమ్ము లాగుతూ బుస్సుబుస్సున పొగవదుల్తూ రంయిరంయిన పోతోంటే రైలు ఉరుకుతోందా అనిపిస్తుంది నాకు! 'లేగలాంటిపిల్ల' అంటే లేగక్కుండి తెమ్మన్నాట్టు వెనకటికి నాబోటివాడొకడు! ఆమాటకొస్తే అధ్యాహారాలూ, తర్కాలూ, ఊహలూ అన్నీ ఖాళీయే!!—చెప్పవచ్చింది: కొన్నిభావాలు

ఎన్నిసార్లయినా మఱిగిపోవు. ఆ దృశ్యం-అలాంటిదృశ్యం అవుపించే సరికల్లా మళ్లా ఆ నాటి—ఏనాటిభావమో, సరిగ్గా స్ఫురించడమూ కద్దు, కొన్ని భావాలకైతే రూపం ఇవ్వటానికే వీల్లేదు. కలం, ఎంత బంగారు కలం చేతుల్లోవున్నా! వాటినల్లా, అనుభవించి వదిలే సెయ్యాల్సిందే అగరువత్తుల ధూపంలాగా!!...... చూడండి! ఎంచేతో మళ్లీ నాకే ఈ అభిప్రాయంతో పొత్తు కుదరటంలేదు! ఏమంటే: ఎటువంటిభావాన్నైనా తన కుశాగ్రబుద్ధిమత్త్వంవల్ల అరకొరలు లేకుండా కవి చూపవచ్చు, కలగాలి—

"అదిదాసి! తనను యావజ్జీవదాస్యంకోసం ఆకలితో వేగే తల్లిదండ్రులకు ధనమిచ్చి కొనుక్కున్న యజమానికి తెల్పకుండానే తనమనసులో ఏంనోములు నోచుకుందో రవ్వలాంటి ప్రేయసుణ్ణి చెట్టబట్టి ప్రణయవిహారం చేసింది. ప్రియుడు స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో జైలులో పెట్టబడ్డాడు. తను నిరీక్షించి కృశించి హరించింది దాసి! — ఇంతకథను నేను చెక్కిన శబ్దచిత్రం ఇది. "ముకుళహృదయమ్ము నీకయి పులకరించి విప్పి వాయూత్కరం గాల వెంట బోయి వెదకి వెదకి కన్నులలోని వెలుగు తగ్గి రెక్కల బలమ్ము రాలగా వాక్కు పూవు!" — ఒక మిత్రుడున్నాడు. అతనోసారి చెప్పింది అవగాహించుకోనూ లేదు, తనకా తెలియంది నిజం! అని ఊరుకుంటాడా. ఉహుఁ! ఒళ్ళునిండా ఆక్కుండా ఏకో ఉపన్యసిస్తానే వుంటాడు శోకదంపుడుగా!! ఈ పూదరణలో చిక్కుకున్న నాకు ఒక అమావాస్య ముందు రాత్రులలో 'కేమరాయి' సంగీతం వినబడింది. ఆ శబ్దచిత్ర మిది: "పిలుపు చాలు లేని రోదవెట్టెద నెప్పకాను, తెంపులేని గప్పాలను కొట్ట నీకు సరిగా డొకడుకే బలి! కీమరాయి! నిజ మేలన నేను, లోపనను మెచ్చక నివ్వనుగాని, వత్తవాదాలకు దూరమూ కాని దయ్యపు గొంతుక మెత్తురా జనుల్!!" అని.- సరే కవిత్వం కట్టటంలోవుండే సాంకేతికాలు అపారం! కావ్య సంసార మిది! ఈ ఉదాహరణలిలా ఇచ్చుకుంటూపోతే కొంతమందికైతే కాలక్షేపార్థం పనికొస్తుందిగాని, అవిమల్చుకుంది అనుకున్న బస్తుంది! కనుక విస్తరించను. ఇక్కడ నేను చెప్పదల్చిందేమిటంటే, కష్టనవాడు ఎల్లాంటి విషమసమస్యనైనా చాకచక్యంగా పరిష్కారం చెయ్యవచ్చు! వదిలేసెయ్యా ల్సిన అగత్యంలేదు! అనీ! మబ్బుకు చివికేలుపట్టే మెరుపువలె కథకు, లేక కళకూ, కాక-కవికీ, కాంతినిచ్చేది భావశబలత అనిన్నీ!!

కాగా: ఇలాగే ఇంకెంతో ఉదాత్తమైన, ఉజ్వలమైన ఉపమలుగా భావాల్ని చిత్రించారు - చిత్రిస్తారుకూడా! మంచిదే!!...ఇప్పుడు మన ప్రసక్తి ఏమిటంటే? మాచిన భావం—తోచిన భావం, మాటలోనో—మనసులోనో, జాగ్రత్తచేసి చరిజాసి కొట్టినట్టు 'భావమ్మని మోగించాలి సమయానుకూలంగా అని గదా!!? ఏమోయ్ నేస్తం ఇకా పెంచకుండా చెప్పు! అని నిగ్గదీశా, నీ అభిప్రాయం ఏమిటని; అతను ఆలోచించి ఆలోచించి, కలం చేతులో లేనప్పుడు గట్టుతెగిన వాహినివలె ప్రవహిస్తుందన్నాడు కవి భావం! నా కెక్కడా కొలానిందిగాదు! ఈ భావవాహిని ఇల్లాగే పోయి పోయి, "నదీనాం సాగరోగతిః" కావాల్సిందేనా? చక్కగా ఆనకట్టలు కట్టి—కాలవలు తీసి పండ్లూ, పంటలూ పండించి లోకానికి జీవప్రసాదం పెట్టొద్దూ!! ఏమోయ్ నెచ్చెలీ నీవే చెప్పాలి ఇది ఎల్లాగోనన్నా! అతనూ మొండి ఏమనాలనీ అనుకోలేదని నా కప్పు డనిపించింది! ఇంతలో అతను మళ్ళా కించిదాలోచనాభినయం జూపి, 'ఆ ప్రవాహం ఉచ్ఛృంఖలంగా పోగాపోగా ఎక్కడో - ఏ ఒకకొండలాంటి ప్రదేశమో అడ్డుతగిలి వెనక్కు పోటుకుని, ఉబికి ఉబికి సాగటమో!— తాను వెళ్లే నేలకు లోయవంటి ఏనిమ్నస్థలమో సంప్రాప్తమై అక్కడినుంచీ హాకిలి మోతలు పెట్టుకుంటూ పాటుగా దూకి పడి సాగటమో!—ఏ వంపులో— ఏ మంపులో తగిలి, సుళ్లుతిరిగి తలప్రాణం తోకకు వచ్చినట్టు సాగటమో జరుగుతుంది. అందమైన ఈ వివిధ విధాల దెబ్బలూ, మీ మనసుల్లో మాసిపోవు; అంతవరకూ విస్మరిస్తారు! ఎప్పుడయితే ఆ ఘటన నీకు తగిలిందో ఆ పూర్వపు గుర్తులన్నీ సాక్షాత్కరిస్తై ఎప్పుడా ఘట్టం వస్తేనో, అంతే! అప్పుడు రాస్తే అందంగా ఉండకపోదు! అప్పుడు రాసేస్తేనే అకృత్రిమంగా ఉంటుంది. కాని కలం ఉండాలి— రెండోది: మీ ఉద్దేశంప్రకారం తోచిన భావం తోచినప్పుడు ఉటంకించుకుని ఉంచుకుని రచనలో రంగరించుకుంటే, తీపిపప్పు పంచదారపాకంలో వేసుకున్నట్టు దట్టంగా నేడుంటుంది అని నవ్వాడు! అంతో ఇంతో నాకూ ఆహ్లాదం కలిగింది ఈమాటలకు!—

జయాపజయాలు

'శండిల'

* గతసంచిక తరువాయి

9

వరహాలు ఒకనాడు ఏకాంతంలో అబ్బాయి భార్యతో జరిగినదంతా చెప్పింది. భర్తను అతని ప్రయత్నంనుంచి వారించమని బ్రతిమాలింది. కాని ఆమె దాన్ని పెడచెవిని పెట్టింది. తన భర్తకోసం ఏమైనా సరే చెయ్యడానికి వరహాలు సిద్ధంగా వుండాలన్నట్లు వ్యక్తంచేసింది ఆ యిల్లాలు. ఒక పేదరాలు, దాసి, తలదాచుకోడానికి నీడ లేనిది, అనాథ, అరక్షణీయ—దీనికింత అభిమానమా అని చీదరించుకున్నట్లుంది ఈ ధోరణి. స్త్రీ సహజమైన సౌకుమార్యం గూడా లోపించింది ఆ సతిలో. ఇట్టి అతివ గూడా వుంటుందా లోకంలో అనుకుని వరహాలు విస్తుపోయింది. "సరే—నీ కర్మ" అని అనుకొని ఇంక ఈమెకు చెప్పి లాభంలేదని నిశ్చయించుకొంది. అబ్బాయినుంచే అనేకసార్లు తప్పుకోవడానికి శాయశక్తులా ప్రయత్నించింది.

అబ్బాయి సామాన్యుడు కాడు. ఎప్పటికప్పుడు ఎత్తుపైయెత్తులు వేస్తూ వేపున్నాడు. ఆమెను వెనుదిరిమి కవ్వించి కసి ఎక్కించాడు. ఇంతటి ఘర్షణ సంగతి ఒకవంతు: వరహాలు—స్త్రీ—అందునా అసాధారణమైన ఆడుది—అన్నది మరొకవంతు. ఆమె అబలత్వానికి లొంగిపోయింది; కాదు కాదు ఆమె వలలో పడిపోయాడు అబ్బాయి. పాలీసు పన్నిన పద్మవ్యూహంలో మరొక మక్షికం చిక్కుకొంది. తొలినాళ్ళలో ఎంతో ఆనందం అనుభవించిన అబ్బాయి క్రమక్రమంగా పాలిపోయి లోపల్లోపల ఏదో ఆవేదనతో కుమిలి వరహాలు అంటే భయపడేస్థితికి వచ్చేశాడు నెల్లాళ్ళలో. అతని పరిస్థితే మారిపోయింది.

ఇంట్లోంచి ఇవతలకు రాడు. కారణం ఎవరికీ చెప్పడు. ఒకనాడు రంభలాగ అవుపించిన వరహాలు ఇప్పుడతని కంటికి కామరూపంలో వున్న మహారాక్షసి.

ఒకనాడు ప్రొద్దెక్కి వచ్చాడు చౌదరీ ఇంటికి. అబ్బాయి స్థితి నానాటికి క్షీణించిపోతోందని తెలుసుకున్నాడు. ఆ రాత్రి రహస్యంగా వరహాలును పిలిపించాడు—కళ్ళెర్రజేసి ఉరుముతున్నట్లు ప్రారంభించాడు—

"త్రాచుపామువని తెలియక తలమీద పెట్టుకున్నాను కూటికి పేదలు గాని గుణానికి పేదలా అని భ్రమించాను గాని కులటవనుకోలేదు."

వరహాలు ఏమీ సమాధానమియ్యలేదు. ఇవ్వదలచుకోలేదు. నేలవంక చూస్తూ కుడికాలి బొటనవ్రేలితో వృత్తం గీకుతోంది.

"ఇంతకంటె చిప్ప పుచ్చుకుని అడుక్కోగూడదూ? ఆ అయ్యరును నాశనంచేసినదానవు నువ్వే అంటే నిజం కాదనుకొని నిన్నాడిపోసినవాళ్ళందరినీ తూలనాడాను... పోసుకోంటే పెళ్ళెందుకూ? ఛీ! జఘన్య వృత్తి!" పురుగును వొంటిమీదనుంచి ఏరి పారేసినట్లు ఆయన దూషణలోని చివరి చురుకు చబుకు దెబ్బలాగ ఆ పిల్లకు తగిలింది. దానితో ఆమె అభిమానం పడగెత్తింది.

"చౌదరిగారూ! నేను చిన్నదాన్ని. మీలాగె మాట్లాడగల్ను. కాని నాచేత వాగించకండి" ప్రార్థనాపూర్వకంగా అన్నది.

"ఛీ—నోర్ముయ్. చిన్నదట చిన్నది! పెద్దవాళ్ళ కొంపలు గుల్లచెయ్యడానికి బయలుదేరిన పింజారి."

"చాల్లెండి. పెద్దవాళ్ళైతే అయ్యారు గాని ఇంక తగ్గించండి. ప్రమాదమొస్తుందని ఒకసారి గాదు,

లక్షపాళ్లు అబ్బాయితో నేగాదు—కోడలితో గూడా చెప్పాను. నేను ఏం చేసినా లోకువే—బ్రతికి చెడ్డ వాళ్ళపాటే అంతలెండి. ఒదిగివుంటే ఒక తప్పు; ఒదక్కపోతే మరో నేరం. మీ అబ్బాయి ఆడిన మాటలు, చేసిన చేతలు నా నోటంట చెప్పరానివి. మీ రేమనుకున్నా సరే ఒక్కటి మాత్రం ఖచ్చితం చెయ్యదలుచుకున్నాను. ఇందులో నా తప్పేమీ లేదు. నేనే గాదు, ఏ ఆడదైనా ఇలాగే చేసి వుండేది"

"సరేలే—ఇంక నీ నీతు లనవసరం. దయ చెయ్యండి బయటకు. వారం రోజుల్లో మరో మకాం చూసుకోండి. ఇంకెంతమాత్రం మీ రిక్కడుండడానికి వీల్లేదు." ముడిగా ముగించాడు చౌదరి.

మరునాడు ప్రొద్దుటనే పట్టణంనుంచి డాక్టరును ప్రత్యేకంగా పిలిపించారు అబ్బాయిని పరీక్ష చెయ్యడానికి. డాక్టరు శ్రద్ధగా కేసు తనిఖీ చేశాడు. కిటికీ ప్రక్కగా గోడవారన నిలబడి వరహాలు ఈ తతంగమంతా చూస్తూ డాక్టరు చెప్పేదంతా వింటోంది. చౌదరీ, డాక్టరూ అక్కడనుంచి వీధిలోకి వచ్చారు. వీధిగదిలో ప్రత్యేకంగా డాక్టరుకు టిఫెనూ, కాఫీ ఏర్పాటుచేశారు. కాఫీ త్రాగుతూ సావకాశంగా చెబుతున్నాడు డాక్టరు. "చౌదరిగారూ! వ్యాధి చాలా గడ్డది. మన పెద్దలు ఊరికే అన్లేదు "అర్ధగంట భోగం; ఆర్నెల్లు రోగం" అని. సరిగా కుదుర్చుకోక పోతే ఏడు తరాలు పీడిస్తుంది ఈ జబ్బు. అబ్బాయికి క్లీన్లు సరిచెయ్యడానికి లేదంటే నాలుగు నెలలు పడుతుంది. పడుచుదనపు బింకం ప్రకటిస్తే ప్రాప్తించే విష ఫలితాలివే. సుమారు నాలుగు వందలు రూపాయలు ఇంజక్షన్లకే అవుతాయి. తర్వాత ఫీజు మాట మీరున్నారు; నేనున్నాను" అంటూ లేచాడు. చౌదరికి గుండె బరువెక్కి కళ్ళనీళ్ళ పర్యంతమైంది.

తర్వాత కోడలిని కూడా చూపమన్నాడు. ఆమెనుగూడా పరీక్షించి డాక్టరు అయిదు నిమిషాల్లో తేల్చేశాడు. "చూశారా! తనతోబాటు ఆ సౌభాగ్యం భార్యకు గూడా పంచిపెట్టాడు. ఇంకా వ్యాధి ఈమెలో తీవ్రరూపం దాల్చలేదు. క్రమేపీ వేళ్లు పాదుకొంటుంది. వీళ్లు చేసిన నేరాలకు ఆగామిసంతతి కఠిన శిక్షలు అనుభవించాలి. చచ్చి పుట్టే బిడ్డలు, అంగవైకల్యంగల శిశువులు, అనాసలు, పీలవాళ్లు—ఒకటేమిటి చెప్పరాని అనేక అవకరాల కుప్పలుగా పుడతారు పిల్లలు. ఈమెగూడా జాగ్రత్తగా మందు పుచ్చుకోవాలి." డాక్టరు లేచి బయలుదేరాడు. వరహాలు వింటూనే వుంది ఈ మాటలన్నీ చాటుగా. కొంచెం సానుభూతికూడా కలిగింది. సర్పదష్టులై నేల కూలినవాళ్ళకువలె వ్యాధిపీడితులైన ఆ దంపతుల్ని తలుచుకుంటే. కాని తానేమి చేయగలదు? సకాలంలో ఇరువురను హెచ్చరించింది. ఆమె హెచ్చరికను వాళ్లు మరోకలాగున అర్థంచేసుకున్నారు. శిక్ష అనుభవించాల్సిందే—

ఆవాళ సాయంత్రం ఎవరూ లేని సమయం కనిపెట్టి గుచ్చిగుచ్చి అడిగాడు కొడుకుని తండ్రి. తాను అనుకున్నదే నిజమయింది. "దీనికంతకీ అదేనా కారణం?" గద్దించాడు.

"కాదు నాన్నా—నేనే కారణం. కర్మాన వాళ్లు తెలియలేదు. ఆమె జాగ్రత్త అని ముందే చెప్పింది. నే వినలేదు. ఇప్పుడనుకొని ప్రయోజనం లేదు." బాధతో అన్నాడు కొడుకు.

"చెప్పిందిట! ఏం చెప్పింది దాని మొహం. కూర్చోడానికి తావిస్తే పడుకునేరకం. అసలు వీళ్లను చేరనియ్యడం నాది తప్పు. ఎప్పుడూ పరాయి ఆడదంటే ప్రక్కకు తప్పుకోనే నీకిలాగ పుట్టిందిరా ఈ బుద్ధి?" చీదరించుకున్నాడు చౌదరి.

"ఇది నా కర్మ నాన్నా. పాపం! దీనిలో వరహాలు నేరమేమీ లేదు. నువ్వేమనుకున్నా సరే" అంటూండే పొరుగింటికెళ్ళి పిడకతో నిప్పుతెస్తున్న వరహాలు ఆ తండ్రీకొడుకుల సంభాషణలోని ఆఖరు మాటలు విని లీలగా లోలోపలనే మందహాసం చేసుకుంది.

10

వరహాలుకు చౌదరి ఉద్వాసన చెప్పగానే ఊళ్లో దక్కని ఇంటి నొకదాన్ని అద్దెకు తీసుకుంది. కొందరు ఆమెను ఎగాదిగా చూసి తమ కొంప లివ్వడానికి అభ్యంతరం తెలిపారు. ధనాశ కొందరిని అన్ని అవరోధాలకు దూరంచేసింది. ఆఖరికి అయినింటివాళ్ల యిల్లే దొరికింది. సుమారు ఒక నెల గడిచే వరకు ఆమె తన భవితవ్యం నిర్ణయించుకోలేదు. దానికి కారణం ఆమె తండ్రి మంచంబట్టడమే. రోజా

రోజుకి మనసుతోబాటు శరీరంలోకూడా రోగం ఎక్కువయ్యింది. పైకి చెప్పలేకపోతూ లోపల్లోపలనే తన కూతురు నశవడికి కుళ్ళిపోతున్నాడు. మానాభిమానాలు అతన్ని మ్రగ్గబెట్టాయి. పౌరుషానికే బ్రతకమన్నది అంతరాత్మ. క్రమంగా తీసుకు తీసుకు చావడమే శరణ్యం అన్నట్టు శాసించింది లోకం. అన్యాయానికి, దౌర్జన్యానికి, అవినీతికి కాలం తాళం వేస్తుంది. తన కుమార్తె పాడి దప్పింది అనుకుంటూ రాత్రింబవళ్లు నిద్రాహారాలు మానుకొని కట్టె అయిపోయాడు తండ్రి. ఆ ధోరణి అసలే పడదు అనుకున్న వరహాలు రోజురోజు ఏపుగా పెరుగుతోంది. డాక్టర్ల చేత మందూ మాకూ యిప్పించింది తండ్రికి. కాని ఆ ప్రాణి నిలవలేదు. నానాటికి కృశించి, నీరసించి, ఆ కుటుంబంలోని మిగతా యిద్దరినీ పీల్చి పిప్పిచేసి పుట్టకుడ కొకనాటి రాత్రి కాలం చేశాడు.

తండ్రి పోయి దుఃఖించే వరహాలుకు గాని, ఆమె తల్లికి గాని ఊళ్ళోవాళ్లు పల్లెత్తు సాయం చెయ్యలేదు. తను నిల్వ వుంచుకున్న అయిదు వందల్లోనూ రెండు వందల రూపాయలు ఖర్చుపెట్టి తంతు జరుపడం గానే ముగించింది. ఇంట్లో ఇప్పుడు తానే యజమాని గనుక క్రమేపీ ఆమెలో పురుషులను మించిన గుండె నిబ్బరం, గడుసుదనం నాటుకున్నాయి. ఆడదానికి స్వతహాగావుండే కోమలత్వంకూడా ఆమెనుండి అంతర్ధానమై మొద్దుబారిపోయింది. కేవలం స్వశక్తిపైనే ఆధారపడి అభిమానంతో తన పెత్తనం తానే చెలాయించుకుంటోంది. తరచు తన వ్యవహారాలకు అడ్డం తగ పెట్టే తల్లిని కూడా గదమాయించి శ్రీ సిరాజని ఆమెను మూలబెట్టి అధికారం చలాయిస్తోంది. లోకం మీద ధ్వజమెత్తడానికి మళ్ళీ లేచి నిలబడింది.

కాలం వడిగా మళ్లిపోతోంది. మాస్తాంటే నెలలు గడిచిపోతున్నాయి. పుండ్లు మానినట్లు వరహాలు బాధలు కూడా సమసిపోతున్నాయి రోజుల మాటిల్లో. మళ్ళీ ఆమె అందాలు కసిగా త్రాగడానికి ఊళ్ళో వేట మొదలైంది. పెద్దపెద్ద యిళ్లలోంచి కొందరు సిగ్గు విడిచి తనకోసం కబురంపడం, వందలకు వందలు ఆశ చూపడం ప్రారంభం. వరహాలుకు ఎర చూపి కొందరు, ఆమెను ఓదారుస్తున్నట్టు నటించి కొందరు తమ వాంఛలు తీర్చుకోడానికి ఎగబడ్డారు. వరహాలు దీన్ని జాగ్రత్తగా గమనించింది. బాగా ఆలోచించి, కార్యక్రమం స్థిరపరచుకుని ఉచ్చులు పన్నింది. ఆమె వలలో ఒక్కరొక్కరే యువకులు పడడం ప్రారంభించారు.

ఒకడు షావుకారు. మూడు వందల రూపాయలతో వాలాడు ఆమె ముందు. ఆమె 'ఊఁ' అంటే గులాముగా వుంటానని ప్రాధేయపడ్డాడు. అయ్యరు అమాయకత గాని, అబ్బాయి దౌర్జన్యం గాని వీడిలో లేదు. వీడు పట్టె నిదుకు. ఏ సుఖమైనా సరే డబ్బుతో కొనుక్కుంటానంటాడు. డబ్బుకోసం ఎంతటి నీచాతి నీచానికైనా ఒడిగడతాడు. వీడి పతనం తేలికగా జరిగిపోయింది. వరహాలుతోడి పదిహేను రోజుల సాంగత్యం వీణ్ణి పడగొట్టడానికి సరిపోయింది. చిబుకం పట్టుకొని బ్రతిమాలుకొంది, "పిచ్చివాడివై పోతున్నావ్. పుట్టగతులుండవు మళ్లీ" అని హెచ్చరించింది. కామం ఎటువంటివాడినైనా గ్రుడ్డివాణ్ణిగా చేస్తుంది. కాముకోలేక చేపేకులా అర్థాన్నీ శరీరాన్నీ తగలేసుకున్నాడు. లోకంతీరే అంతేమో! కష్టించే వాళ్లను, నీతినియమాలకోసం నిజాయితీగా బ్రతికే వాళ్ళను ఎముకలకంటా నెత్తురును పీల్చేసి వాళ్ళ యిబ్బందులపై డబ్బుచేసుకొంటుంది. తప్పు అని తెలిసి, తమకు నాశనకారి అని గ్రహించి తమకు తాము అవినీతి అనే అగ్నిగుండంలో కళ్లు తెరచుకుని దిగి విష ఫలితాలను అనుభవిస్తూ, తమ బంధుమిత్రులచే అనుభవింప చెయ్యడానికి కూడా వెనుదియ్యరు. ఇదే వారికి ఆనందం —

ఆ వూళ్లో అందరి అవస్థకన్నా గవళ్ళ కుర్రాడి పరిస్థితి వరహాలుకు జాలిగొలిపింది. ఆనాడు మిరపతోట కాపువాడే వాడికి వరహాలుపై కన్ను పడింది. చాలా రోజులు ఆమెను తలచుకుని పిచ్చిగా ప్రవర్తించాడు. కొన్నాళ్లు వాడి దారిలో చాపరి ఒకకంటకం. 'వరహాలుమీద దృష్టి మళ్లించుకో' అని మత్సరంతో హెచ్చరిస్తున్నట్టు ఒకటి రెండుసార్లు అబ్బాయి వాడికి దేహశుద్ధి చేయించాడు. కాని దెబ్బ తిన్నకొద్దీ వాడికి మైకం ఎక్కువయ్యింది.

కృత్రిమ మెఱుగని పచ్చి కామేచ్ఛ వాడిది. జబ్బ సత్తువమీదనే ఆధారపడి బ్రతికే మనిషి. కండలు దేరిన చేవ శరీరం. రెండు జబ్బలకు తాయెత్తులు. మిసమిసలాడే నలుపుచాయ. గునపం దిగేసినా బెణగని

దేహాసౌష్ఠవం. ఇలాంటివాడికి వరహాలుమీద కన్ను పడిందీ అంటే ఏమనుకోవాలి? వాడికి చేటుకాలం దాపురించిందనేగా! అంతే—ప్రత్యక్షంగా కళ్ళెదుట అవినీతి చర్యల విషఫలితాలు చూస్తూనే వాడు దిగిపోయాడంటే—ఇంకేం చెబుతాం? అర్యం కర్యం తెలియని మనిషి. పొదరికుండే లౌక్యం లేదు; పావు కారుకువలె ధనం లేదు.

అందుకే ఒకనాటి సాయంత్రం ఏకాంతంగా తన్ను కలుసుకొన్నప్పుడు స్వయంగా వరహాలు కే వాడిమీద మోజు పుట్టినా "ఈ దారికి రాక"ని హెచ్చరించింది. అసలు ఆ సన్నివేశమే విచిత్రమైనది. సాయంత్రం మళ్ళిపోయిన సమయం. సూర్యాస్తమయమైన తర్వాతఉన్న కొద్దికొంతినిగూడా చీకటి తెరలో దాచ ప్రయత్నిస్తోంది. వరహాలు తోటనుంచి తిరిగి వస్తోంది. పుంతలో మెల్లిగా అడుగులేసుకుంటూ వస్తున్న ఆమెను ఆ నికాంత ప్రశాంతి వాతావరణంలో ఎవరో అమాంతంగా వోడిసి పట్టినట్లు గుర్తించింది. గుండె ఝల్లుమంది. కాని ఆ కండలు, జబ్బలు ఆమెకు సుపరిచితాలే. ఎన్నోసార్లు ఆ మెలితిరిగిన కండల తోడిబాహువులు తనలో తనను ఇముడ్చుకోడానికి మూగగా వ్యథ చెందుతుండడం వరహాలు చూసింది. వెనక్కు తిరిగి తాను పూర్తిగా గవర్లకు రాడి వల్లరిలో పొదిగికొనివున్నట్లు తెలుసుకుంది. "ఛీ—వోదులు. ఏమిటీ మోటసరసం?" అంది ఆ సంజ చీకటిలో పెదిమలపై చిరునవ్వును చిందిస్తూ. వరహాలు అప్పటికే జాణలజాణ సెరజాణ అయింది. వాడి కౌగిటిలో నేవుండి చిటికెనవ్రేలితో బుగ్గతట్టి సున్నితంగా వాడికండలు నిమిరి నెమ్మదిగా లాక్కెళ్లి మళ్ళ గట్టుమీది దిరిసెన చెట్టుక్రింద కూర్చోబెట్టింది. ఆమెకు వాడిమీద వాంఛ అయితే వుందిగాని మనసు వాణ్ణి పాడుచెయ్యడానికి వొప్పుకోలేదు.

"ఒరే—నీ ఉద్దేశ్యం ఎన్నాళ్ళనుంచో ఎరుగుదును. ఎప్పటికప్పుడే చెబుదామనుకుంటున్నా. ఈవూళ్లో అంపెరికన్నా నువ్వంటే మక్కువ ఎక్కువ నాకు. ఒకటి చెబుతాను వినవూ?" జాలిగొలిపే స్వరంలో అంది వరహాలు.

వాడు ఈసరికే నీరైపోయాడు. ఆమె ప్రయోగించిన సమ్మోహనాస్త్రానికి మూర్ఛపడి నోటమాట రావడంలేదు. వాడి సత్తువంతా ఎక్కడ నక్కిందో? కడివెడు గుమ్మడికాయా కత్తిపీటకు లోకువగదా" మొదట్లో ఆమె తన్ను తన్నుతుందో, ముగురు పగలగొడుతుందో, రక్కుతుందో, కరుస్తుందో—అదీ చేతగాకపోతే నలుగురినీ పిలిచి బిగ్గరగా గొడవ చేస్తుందో అనుకున్నాడు. అయితే తాజేసే అఘాయిత్యానికి ఫలితంగా ఎంతటిదారుణం అనుభవించడానికైనా సిద్ధమై తెగించాడు. వాడు పట్టే మృగం. అంతే. తాను అనుకోకుండా ఆమెనుండి అంతటి తీయని పలుకులు పలుకడ్డంతో మూగవోయి గంగిరెద్దులాగ ఆమె ఎలాగ లాగితే అలాగే వెళ్ళి చెట్టుకింద చతికిలబడ్డాడు.

"ఏరా! మాట్లాడవ్?" పీమరేగ వాడిజుట్టు పట్టుకుని గుంజుతూ మళ్ళీ అడిగింది. ఆమె ప్రతిస్పర్శ వాణ్ణి ఎక్కడికో అర్థంగాని అవస్థలోకి నెట్టేస్తోంది.

"నీయిష్టం" అనిమాత్రం అనగలిగాడు.

"లే—బుద్ధి తెచ్చుకో — ఇలాంటి పని ఇంకెప్పుడూ చెయ్యకు. ఎవరిదగ్గరైనా నాటకాలాడు కాని నాదగ్గరకాదు. తెలిసిందా? నామాట విని మంచి మార్గాన పోతావా సరే — లేదూ — ఏమైపోతావో తెలుసా?" అని నిరుత్తరుడై నిశ్చేష్టుడై వున్నవాణ్ణి లేవదీసి రెక్కపట్టుకుని గుడ్డివాడివలె తన్ను అనుసరిస్తుండగా పూరి మొగసందులో వదిలి వరహాలు ఇంటికి జారుకుంది.

ఆమె తనను విడిచిన కొద్ది నిముషాలకుగాని గవళ్ళవాడికి తెలివిరాలేదు. జరిగిందంతా కలవలె తోచింది వాడికి. అంతదాకా స్వర్గంలో ఏ గంధర్వాంగనతోనో హాయిగా గడిపినట్లు అనిర్వచనీయమైన ఆనందం అనుభవించాడు. వరహాలు అన్న ప్రతి అక్షరమూ వాడి చెవుల్లో మారుమ్రోగింది. కాని అది వ్యతిరేక ఫలితాలనే యిచ్చింది. మూర్ఖులకు చేసిన హితోపదేశమే అయి పూరుకుంది. కాగా ఆ హితవు వాణ్ణి ఆమెకు దగ్గరగా లాగేసింది.

తరువాత చాలాసార్లు వరహాలూ, వాడూ కలుసుకున్నారు. పెక్కుసార్లు వాడికి హితవు బోధించింది. కొట్టింది. అవమానపరిచింది. కాని వాడు మనిషికాక జంతువైపోయాడు. అన్నీ తుడిచేసుకుని ఆమెను వెనువెళ్ళాడు. వరహాలు ఎంతో బాధపడింది. జాలిపొందింది. దుఃఖించింది. చీదరించుకొంది. వికారంగా, బుద్ధిహీనుడుగా చిత్రించుకొంది. సానుభూతి

మాపింది వాడి అవస్తకి. బ్రతిమాలుకొంది వైదొలగమని. తుదకు లొంగిపోయింది. వాణ్ణి నాశనం చేసేసింది. ఎవరినీ తలుచుకునీ కంట తడిపెట్టలేదుగాని వీడినిచూసి విలపించింది. అయ్యారు తన వూళ్లో సుఖంగా బ్రతుకుతూ వుండగలడు. చౌదరీ వందలకు వందలు నష్టపడి కొడుకునీ, కోడలును బాగు చేయించుకుంటాడు. షావుకారు కేమీ కొదవలేదు. మరి వీడికో తన కోసమని కానిపను లెన్నో చేసి నూరు రూపాయలు తెచ్చాడు. ఉన్మత్తుడయ్యాడు. వాడి బలానికి తనూ మోజుపడింది మళ్లీ వాడి సౌఖ్యం వాడికిచ్చేద్దామని తెగవెతికితే కనబడలేదు. తర్వాత తెలిసింది ధర్మాసుపత్రికి వాణ్ణి యీడ్చుకువెళ్ళే దుర్భరస్థితికి వాడు పాల్పడ్డాడని. వాడికోసం ఎంతగానో ఆవేదన పొందింది.

ఇంక ఆవూళ్ళో వుండకూడదని నిశ్చయించుకొంది. తల్లితో మకాం మార్చేసింది పట్నానికి. ఊరు విడిచి బండి నడుస్తూంటే బరువుగా ఆమె ఊహాపథంలో ఎన్నో కలలు చెలరేగి చెరిగిపోయాయి. ఈవూరు తన జీవితంలో ఇంతటి తుఫాను రేపుతుందని అనుకోలేదు. అన్నిటికన్నా గవళ్ళకుర్రాడి దీనావస్థే పొలిమేరదాటినా ఆమె మనస్సును దాట లేదు.

11

వరహాలు ప్రవేశించింది మంచి అందమైన పస గల పసందైన పట్టణం. జీవితంలో ప్రప్రథమంగా ఎన్నోరకాల మనుషుల్ని వాళ్ళ విచిత్ర వర్తనాల్ని చూసి విభ్రాంతి పొందింది. ఆమె అక్కడి వ్యక్తులను లోపలకుకూడా చూసే అవకాశం లభించి ఆనందిస్తోంది. ఎన్ని వింతలు, ఎన్ని విచిత్రాలు! ఆమెకు ఇక్కడ మాత్రం ఒక అపూర్వ సౌఖ్యం వంటిది లభించింది. గ్రామంలో జనాభా కొద్దివేలకే పరిమితం కావడంవల్లను, పల్లెటూరు పడికట్టువల్లను తనకు తెలియకుండా తన చుట్టూ ముళ్లకంచెలాగ పరిమితు లుండేవి. ఇక్కడో—అవేమీ లేవు. తాను ఎలాగున్నా సరే తన ప్రసక్తి అక్కరలేని ప్రజ. తాను ఎలా సింగారించుకున్నా సరే ఆ పక్కా యీ పక్కా బుగ్గలు నొక్కుకునేవాళ్ళు లేరు. తన ఊసు ఇక్కడెవరికీ అక్కరలేదు.

కూడా తెచ్చుకున్న అరసంచి రూపాయలూ పొదుపు చేసుకుని ఒక చిన్నయిల్లు అద్దెకు పుచ్చుకుని క్లుప్తంగా సంసారం పెట్టుకున్నారు తల్లీ కూతుళ్లు. ఇంటి పెత్తనం అంతా ఇప్పుడు వరహాలుదే. ఇతఃపూర్వం తల్లి కాస్తా కూస్తా ఏమైనా విసుక్కోవడం, కసుక్కోవడం వుండేదికాని ఇప్పుడదేమీ లేదు. స్వతంత్రంగా గృహాయజమాని కుండే కీర్తి, ఆర్భాటమూ, ఔన్నత్యాలు వరహాలులో తిష్ఠ వేసుకున్నాయి. సుమారు నెలరోజుల్లో పట్నవాసం జీవితపు ఆనూపాను కొంతవరకు ఆమెకి తెలియగలిగింది.

తీర్చిదిద్దిన రాజబాటలు; ఏమి కావాలంటే అవి దొరికే దుకాణాలు; ఎల్లప్పుడు వచ్చీపోయీ జనంతో కిటకిటలాడే హోటళ్లు; సంగీతాలు; రేడియోలు; నాటకాలు; సినీమాలు; నదీతీర విహారాలు; పార్కులు; ఫ్యాక్టరీలు; రైళ్లు, కార్లు, రిక్షాలు వరహాలుకు క్రొత్త ప్రపంచాన్ని రోజుకో రంగులో మెరిపించాయి. వీటితోబాటు విచిత్రప్రవృత్తి గల వ్యక్తులు, తమ యీప్సితాలు నెరవేర్చుకోడానికి వాళ్లు వేసే ఎత్తు పైఎత్తులు, వ్యాపారంవల్ల ప్రయాణీకులవల్ల రోజుకు వందలు గడించే లక్ష్మీపుత్రులు, వీళ్లచే పీల్చి పిప్పి చేయబడే కష్టజీవులు, నిలువ నీడలేక బాట కిరుప్రక్కల మార్కెట్టు పందిల స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకొని బూజుపట్టిన తలలతో చీకూ చింతా లేనట్లు జీవితం వెళ్లబుచ్చే అనాథలు—రాత్రిళ్లు రైల్వేస్టేషను సమీపంలో వుండే వెయిటింగు రూముల వార, సమీపంలోని చెట్లనీడల సినిమాహాళ్ల ప్రాంగణంలోని కిళ్లీకొట్ల సందుగొందుల సత్రాలు హోటళ్ల గదులనగ్గర, — ఏకో ఆకలీ, ఆశా తీరని నిరీక్షణలో తచ్చాడేభామినుల — ఎందరెందరనో చూసి ఆమె తన ఊహానిలయం ఎంతో విస్తృతం చేసుకుంది. ఇంతటి దట్టమైన జనసమూహంలో తన జీవనోపాధి అంత కష్టమనిపించలేదు. ఏపనిచేసినాసరే తెల్లవారిపోతుందనే హామీ ఏర్పడింది.

నాలుగునెల్లపాటు గౌరవంగా ఆ నగరంలో బ్రతకడానికి బాటలు వెదికారు ఆ తల్లీ కూతురు. మొదట్లో ఏవో తినుబండారాలు భారీ యెత్తున చేసి కారుస్టాండునగ్గిరా సినిమాహాలు ముందరా చిల్లరగా అమ్ముకునే కుర్రాళ్లకు విక్రయించేవారు. ఇది కొంచెం ఆశనే చూపినా అట్టేకాలం నిలకడగా వారికి

ఉపాధి కల్పించలేదు. చేదోడుగా వుంటుందని చిన్ని హోటలు పెట్టారు. కాని ప్రతి అడుగునా వరహాలుకు ఇలాంటి పనులవల్ల జీవయాత్ర తుదిఘడియదాకా జరగదని ఎవరో తనలోనుండి చెబుతున్నట్లు తోచేది. ఎంత నిరోధిద్దామని ప్రయత్నించినా ఆమెలోని అందం వీధిలోకి రావడం మానలేదు. పట్నంలో ఎన్ని ఎత్తులుంటాయో! తన వద్దకు బేరాలకువచ్చే కుర్రాళ్ళలోనే, అమాయకపు ఇల్లాళ్ళవలె అవుపించే ఆడవాళ్లలోనే ఆవులిస్తే ప్రేవులు లెక్కపెట్టేవాళ్ళుంటారని గుర్తించలేకపోయింది. పట్నవాసపు పసివాళ్లు పల్లెవాళ్ళకుమల్లే కాదుగా! ఏళ్ళు మళ్లి యాభైయ్యో పడిలోవున్న పెద్దమనిషంతవాడు డిప్పకాయముందు తీసికట్టు. సినిమాలు, నాటకాలు, వగలాళ్ల వన్నెపోకడలు వాళ్లలో లేని, ఉండకూడని విషవాంఛల్ని పాదుకొల్పి నాశనం చేస్తున్నాయి. వరహాలు అవివాహిత అనీ, ఆమె యింక పెళ్ళిచేసుకోదనీ, చెయ్యి జారపెట్టుకున్న పడుచు అనీ, జాణల్లో కెల్లా జాణయనీ తెలుసుకోడానికీ — తనలో తాము గుణించి గణించుకోడానికీ ఆట్టే కాలం పట్టలేదు. వరహాలుకూడా దీన్ని గమనించింది. ఎప్పుడైతే ఈమె ఇలాంటిదని గుర్తించారో వాళ్ళకు వరహాలంటే మొదట్లో వుండే గౌరవం తొలగిపోయింది. వెకిలి పోకడలు, వేళాకోళాలు, వింత వింత ప్రచారాలు ప్రారంభమయ్యాయి. నాలుగు మూలలా పాక్కింది వరహాలు ఉదంతం. ప్రతినోటా ఆమెను గూర్చిన పలుకే. ప్రతికంటా ఆమె చూపే. అయా రంగాల్లో వరహాలును గూర్చిన చర్చలు చెలరేగాయి. ఆమెకై అనేకవిధాల వేట మొదలు. రాత్రింబవళ్లు తనవద్దకు ఎందుకెందుకో వంకలు బెట్టుకుని వస్తూ, ఏపనీ లేకపోయినా సరే తన శ్రేయోభిలాషులవలెనో, మిత్రులవలెనో నటిస్తూ గంటలతరబడి తన్నారికే చూస్తూనో లేక అనవసరపు కబుర్లుపెట్టి ఎలాగో తనతో కాలక్షేపం చేస్తూనో వుండే ఆడవాళ్ళను మగవాళ్లను చూసి అసహ్యించుకొనేది. అయితే ఆ కొద్దికాలంలోనే తాను ఆ పరిసరాలకు ఒక ఆకర్షణకేంద్రంగా మారుతున్నందుకు ఆశ్చర్యపడేది.

శీలం ఒకతూరి పతనమైనపుడు కట్టుబాటులో వుండాలని మనిషి ప్రయత్నిస్తే దానికి వీళ్లు పల్లెల్లో కంటె పట్నాల్లో బహు తక్కువ. పల్లెటూళ్లో అట్టి వాళ్ల సంఖ్య బహుకొద్ది; ఏ సంసారులఇళ్ళలో గానీ ఉన్నప్పటికీ తల్లిచాటు పిల్లలుగానో, పెనిమిటిచాటు పెళ్ళాలుగానో, తమ ప్రవర్తనగురించి ఎదుటివాళ్లు నోరెత్తలేని యజమానులవంటి ఉన్నతస్థానాల్లోనో వుంటారు. పట్నంలో అలాగ్గాదు. మనం ఆ దృష్టితో చూడంగాని — అదేవృత్తిగా పెట్టుకున్నవాళ్లు అనేకమంది. దానిలోనూ పోటాపోటీలు, కడుపు కక్కుర్తులు, లాలసలు — ఒకటేమిటి? అరీతులు అసంఖ్యాకం!

పట్నం జనంలో పెద్దమనుషుల్లో ఒకరకం, పోకిరీలు కొందరు, బ్రోకర్లు, రౌడీలు, పట్టుబట్టి వరహాలును రంగంలోకి దింపారు. మొదట్లో మోజుగానే వుంటుంది. ఎటుచూసినా గౌరవాలు, మర్యాదలు, డబ్బు, నౌకర్లు, చాకర్లు — అరచేతిలో స్వర్గం అవుతుంది. ఇదీ సంఘంపన్నిన కృత్రిమపువలలోని ఎరలో ఒకభాగమే. నెమ్మదిమీద అసలు రంగు బయటపడుతుంది. అయిదారు నెలలకు వరహాలు బ్రతుకు వందల రేటులోంచి రూపాయలకు పడిపోయింది. ఆమె అంటే లోకువ, లేలిక, నీచం — పొత్తి చప్పురకంగా ప్రజ తీసేస్తున్నారు. కాలం గడచినకొద్దీ ఆమెవద్ద కెవ్వరు రావడం మానేశారు. ఆమెనే ఇంట్లోంచి బయటకు లాగింది లోకం. ఇంకేముంది? మళ్ళీ అదేవరస. తాను మొదట్లోచూసిన వరస — తానా వరసలో ఒక్కతె. పార్కుల్లో, రైల్వేస్టేషనుదగ్గర, రెండో ఆట విడిచినతర్వాత సినీమాహాలుఎదుట తెల్లగా విరియబూసి పూవులు క్రిందకు రాల్చే గానుగచెట్లనీడల్లో కారుస్టాండ్ల ప్రక్క ఆఖరుకు కిరాయిహోటళ్ల వరండాల్లో వరహాలు తచ్చాడడం మొదలుపెట్టింది. అభిమానం పులుముకొచ్చే ఆమెకు ఇది లోలోన కంటగింపుగానే వుంటోంది. అయితే ఏంచేస్తుంది? లోకంపై కసిదీర్చుకోడానికని భ్రమసి ఈ వృత్తి చేపట్టింది. కాని సంఘం సామాన్యమైనదా? ఆమె ఆరోగ్యాన్ని, ఆమెశక్తినీ, సర్వస్వాన్ని నిర్దాక్షిణ్యంగా నిర్మూలించేస్తోంది. ఇటీవల ఆమెలో జీవితాన్ని గూర్చి అనేకమైన ఆలోచనలు, ఆవేదనలు కలతపెట్టడానికి తీవ్రంగా పోటీ పడుతున్నాయి. అయినా స్థాయి తప్పడంలేదు మనస్సు.

తుదకు వరహాలుకు రాత్రివేళల కొన్ని హోటళ్లలో తన్ను విక్రయించుకునే పద్ధతిమీద ప్రాప్రయి

టర్లకు కొంత కవిరాపను యిచ్చే కాడికి వచ్చింది ఆమె అవస్థ. బ్రతుకు గడుస్తున్నకొద్దీ రోజు రోజుకూ క్రొ నూతన అనుభవం ఆమెకు కలుగుతోంది. అనుభవాలు కూడా ఆమె ఆసక్తిని సడలించకుండా బలాన్ని చేకూరుస్తున్నాయి. వివిధ మనస్తత్వాలు గల వ్యక్తులతో ఆమెకు సాంగత్యం లభిస్తోంది. అది తాత్కాలికంగా అయినా సరే ఆ కొద్దిగంటలలో వాళ్ళలోకి చూసి ఏవేవో స్వభావాలు వెదుకడానికి ప్రయత్నిస్తోంది. తాను నిత్యమూ తీరిక సమయాల్లో తిరగేసే పత్రికల కథల్లోని వివిధ వర్ణాలుగల పాత్రలవలె ఆమె కట్టెదుట అనేకులు తేలిపోతున్నారు. వాళ్ళకీ ధ్యాస అన్నదే లేదు. సిగరెట్టు పీల్చి పారేసినట్టు, కప్పు కాఫీ త్రాగేసినట్టు, కిళ్ళీ నమిలినట్లు, కొన్ని ఘడియలు సినిమా చూసినట్లు, కొంచెంసేపు త్రాగుడు మైకంలో తూలినట్టు ఆ పడుచు సాంగత్యంలో గడిపేస్తాండేవారు కాలాన్ని.

వరహాలు దుఃఖమయ జీవితంలో, భ్రష్టమయిపోయిన బ్రతుకుబాటలో, మొద్దుబారి ఆమె నిబిడీకృతమైన మహారణ్యంలో ఒకనాడు ఆమె అనుకోని అపూర్వ సంఘటన ఒకటి జరిగింది. అది బహు చిన్నదే. అనుభవం కొద్దిపాటి క్షణాలదే. అయినా అది జీవనసాగరాన్ని కలచివైచి పెనుతుపానును లేపింది ఆమెలో. నీండ్లైతిరబడి వరహాలు గడించిన తెలివితేటలూ, ఆమె అనుభవం సంపాదించిపెట్టిన జ్ఞానము సాక్షిగా తాపీగా ప్రయోగించవలసి వచ్చిన మధుర ముహూర్తం అది. ఆమెకు మళ్ళీ ఎన్నేళ్ళకో నిజమైన అవ్యక్తమైన ఆనందం, ఉత్సాహం, ఉద్రేకం కలిగించిన క్షణం.

ఆనాటిరాత్రి. పదిగంటలవేళ. హోటలులో. ఏకాంతంగా. కట్టెదుట ఒక యువకుడు—సంస్కర్త వలె వున్నవాడు—అవివాహితుడు. చాలా తెలివిగలవాడు, అందగాడు, మితభాషి—మీదు మిక్కిలి ఒక రచయిత—వరహాలు ఆశించదగ్గ పొందుగలదని భ్రమించిన పురుషుడు తటస్థపడడం. ఆమె అతన్ని పరీక్షగా చూచింది. అతడూ ఆమెను చూశాడు. తాను అతన్ని చూసినట్టు అతడు తనను చూస్తున్నాడా అని ఆమె అనుమానం! అతనితో మాట్లాడాలి. అతన్ని కదపాలి. అతడు జీవితంలో ఎన్నడూ అనుకొనివుండని ఊహాసౌధంలోని క్రొత్తగదులు తెరచి అతనికి క్రొమ్మెరుంగుల ఇంపు సొంపులు చూపించాలి. అతన్ని ముగ్ధుని చేసి తన సాధనలో జయం పొందాలి. అయితే అసలు అతడు చలించడం లేదు. ఇంక కథ ముందుకు సాగడం? ఇదే ఆమెను ఎదుర్కొన్న చిక్కు ప్రశ్న?

12

చిన్నకథ వ్రాసి క్లుప్తంగా ముగిద్దామనుకుంటే అనుకోనంతగా పెరిగి పెద్దకథై పోయింది. చిలవలూ, పలవలు వేసుకుంటూ ఊహావథో వీధిలోకి తెగ ఎగబ్రాక ప్రయత్నిస్తోంది. ఒళ్లు భారంగావుంది. ఆవులింతలు తెగవస్తున్నాయి. మెడలు నొప్పిపెడుతున్నాయి మూపుమ్రేలు బొటనవ్రేళ్లకొసలు కదుసుకట్టి ఇంక రెంతమాత్రం అక్షరాల్ని తిన్నగా వ్రాయలేక వంకర టింకరలు పడుతున్నాయి. అప్రయత్నంగా తలయెత్తి బల్లమీద గడియారంవంక చూశాను. "అబ్బా! ఇవాళకూడా అతి త్వరగా గడిచిపోతూంది! అప్పుడే పది దాటింది. పరుగు పెడుతూన్న కాలానికి కళ్లెం తగిలిద్దామని ఉబలాటంతో నే దాన్ని తిరగ బెట్టుకుంటున్నట్లుంది. నే నిక్కడ కొచ్చి రెండురోజులు పూర్తి అవుతాయి. ప్రొద్దుట వుంటానో వుండనో అనుకుంటూ అదే చెబుతా కాబోలు అనుకొన్న ప్రొప్రయిటరు ప్రశ్నార్థకంగా ఉదయం నావైపు చూశాడు. వాడికి నన్నుగురించి అనుమానం కలిగివుంటుంది.

నిన్నటిరాత్రి రజని వెళ్లినప్పటినుండి ఏకబిగిని వ్రాతలో మునిగివున్నందువల్ల ఈ గంటలన్నీ ఎలా కరిగిపోయాయో అని ఆశ్చర్యం కలుగుతోంది. స్వప్నంలో జరిగిన సంఘటనలవలె ఈవాళటి పగటిపూట తటస్థించిన అనుభూతులు కొన్ని లీలగా నాయెదుట మెదలసాగాయి. రాత్రి అంతా కంటికి కునుకన్నదిలేక వ్రాతలో మునిగివున్న నన్ను, ఒక ఆగంతకుణ్ణిమాసి హోటలు ప్రొప్రయిటరువంటివాడే అనుమానిస్తే సర్వర్లమాట వేరే చెప్పాలా? ప్రొద్దుట టిఫెను తీసుకుంటూంటే సర్వరు అన్నమాట బాగా గుర్తుకొస్తోంది.

"అలావున్నారేం బాబూ?"

"రాత్రి అసలు నిద్దరే లేదు—ఎలావుంటుంది మరి"

"ఈవూళ్లో రజని అనే ఆమెను నువ్వెరుగుదువా" వాణ్ణి అడిగాను.

"ఆమే — ఆఁ — ఆఁ — అదీ ఫలానా చోట వుంటుందని చెప్పలేంబాబూ! వెనక కాన్వెంటు స్కూలుపక్క సందులో వుండేది — ఏం — దాని గొడవ ఏమొచ్చిందీ?" వాడు ఎంతో ఆత్రుతను వ్యక్తంచేస్తూ ముఖ్యంగా నన్నుగురించి ఆందోళన చెందుతున్నట్టు స్పష్టమైంది నాకు.

"అయితే ఆమెకో యిల్లూ వాకిలీ లేవన్నమాట! మరెక్కడ వుంటుందీ?"

"అదేంటండీ అలాగడుగుతారు? పగలల్లా బజారులూ, రోడ్లూ వున్నాయిగదా — రాత్రి కేసత్రమో, హోటలో వుండనేవుంటుంది. తమ రెక్కడ చూశారు. దాన్ని?" బిల్లుయిచ్చి వెళ్లేవాణ్ణి పనుంది పైకి రమ్మనమని పిలిచాను. ఆశ్చర్యపడుతూనే వాడు నన్ను వెంబడించాడు.

"రాత్రి రజని ఇక్కడికొచ్చింది" ఈముక్క నానోట వినడంతోనే వాడికి ముచ్చెమటలు పోశాయి.

"అయితే — మీతో" ఎంత ఆత్రుత! ఎంత భయం వాడికి?

"ఆఁ — నాతో ఇక్కడే వుంది రెండు గంటల దాకా. అది ఈ రాత్రికి ఇక్కడకు మళ్లీ రాదూ?"

"రాకేం — వస్తుంది. మీరున్నారని తెలిస్తే రెక్కలుగట్టుకు వాల్తుంది. రుచి మరిగితే"

"ఏమిట్రా నువ్వనేది?"

"ఏమీ లేదండి. కాలం అలాగుంటుంది. మంచికిపోతే చెడు ఎదురౌతుంది. మీరేమనుకున్నా సరేగాని మీరు దానిజోలికి పోకండి. చిన్నతనం. వచ్చింది పోరుగూడదు". నన్ను అపార్థం చేసుకోకపోతే వాడలాగ సానుభూతి ప్రకటిస్తాడా?

"ఏం — రజని అంత కానిదా?"

"నెమ్మదిగా అంటున్నారా. ఈవూరు మొత్తం మీద అలాంటిరకం లేదు. పైన మీ ఇష్టం" అంటూ జారుకున్నాడు క్రిందికి.

మళ్ళీ ఇదే వ్యాఖ్యానం. నేను భోజనం చేస్తుంటే నవ్వుకుంటూ సర్వర్లు కూడా పలుక్కుంటున్నారు. "ఇంకేముందిరా? వలలో వేసిందిరా పిట్టను. ప్రొద్దుటనే చెప్పానుగూడా" ఇవ్వాళ ప్రొద్దుట నేను కలిసినవాడి గొంతు ఇది. రెండోవాడు తానేదో ఘనకార్యం చేసినట్టు ఇకిలిగా నవ్వుతున్నాడు. పైకి వచ్చాను. రజనినిగురించి వీరూహిస్తున్నదీ, రచిస్తున్నదీ రైటే అని స్థిరీకరించుకున్నాను. ఉదయం సంభాషణ, మధ్యాహ్నం వాళ్ల పలుకుకు నా కథకు మరీ పసగూర్చి మంచి ఊపుతో ముందుకు తీసుకెళ్లాయి. ఎలాగైనా రజనిని జయించగల్ను. ఆమె కథను ఆమెకే వినిపించి అప్పుడు దీని ప్రభావం ఎలా వెలుగుతుందో చూడాలని ఉవ్విళ్ళూరింది నా హృదయం. సరిగా నిన్న రాత్రి ఇదే సమయానికి నా భావ జలధిలో తరంగాల రాకపోకలు తుపాను సూచనల్ని చూశాయి. గడియారం చేసే 'టిక్ టిక్' శబ్దంతప్ప ఇంకేమీ సద్దులేదు. చుట్టుప్రక్కలనుంచి ఎవర్లా ఉడుంగనవచ్చి నన్ను ఇబ్బంది పెట్టకుండా తలుపు గడియ గట్టిగానే బిగించి వుంచాను. మళ్ళీ ఆవులించి ఒళ్లు విరుచుకుని కలం తీశాను.

తలుపు చప్పుడు. నిశ్శబ్దంగా విన్నాను. మళ్లీ చప్పుడు. ఇంకెవరు? ఆమెయే వచ్చివుంటుంది. వెంటనే తలుపు తీశాను. రజని — ఆమే — అదే నిశ్చలత్వం. అదే గాంభీర్యం! వస్తూనే ఆమె తన ముఖాన్ని నా కళ్లెదుటవుంచి తీవ్రంగా చూసింది.

"రా — కూర్చో. ఇవ్వాళ రావేమో అనుకున్నాను."

"ఔను — రాకూడదు అనుకున్నా. కాని మీరు నేను మళ్లీ ఈ గదిలో ప్రవేశించే పరిస్థితుల్ని కల్పిస్తారు అనుకోలేదు" జాలి నభినయించింది.

"నేనేమీ కల్పించలేదే."

"ఈ రోజుల్లో ఎంత పెద్దవాడికైనా ఇదొటి అలవాటయ్యింది. సులువుగా, నవ్వుతూ అబద్ధం ఆడటం" ఆమె ఏ అధికారంతో నాపై ఈ నేరం మోపిందీ? ఆలోచించసాగాను. నిన్నటి రాత్రినుంచి రజని యెదుటబడితే మాత్రం జాగ్రత్తగా మాట్లాడా లనుకున్నా. ఆమె నాలాగ అధికురాలు కాదని తోచవచ్చు నా హృదయంలో ఒక భాగానికి — నావలె ఉన్నది కాకపోవచ్చు — కొద్దిపాటి సొమ్ముతో ప్రకోపితమైన అహం — నేను ఆమెకంటె బాగా చదువుకున్నా ననుకోవటంలో లోకపురీతినిబట్టి నా చలం ఏమీ అతిశయించలేదనవచ్చు. వీటన్నిటినీ

నుంచి ఆమెవద్ద వీటన్నిటినీ గూడా త్రోసిరాజనగల అనుభవం వుంచగూడదంటావా? అంటుంది ఇంకొక భాగం హృదయంలోంచి. ఏమీ లేకుండా ఆమె కింత ధీమా ఎక్కడనుంచి వస్తుంది?

"నే నేమీ అబద్ధం ఆడలేదు."

"నాదగ్గర కబురు చేరకపోతే ఇంకా బుకాయించేద్దురు." ఆమె నవ్వింది.

"రజనీ—నీవు చాలా చిత్రంగా మాట్లాడుతున్నావు. నీకు చెప్పినవాడెవడో కాని కూతలుకూసి వుంటాడు."

"కొత్తవాళ్లా, తెలియనివాళ్లు అయితే అలాగే అనుకొందును. ఇక్కడి రకాలు ఎంత దమ్మిడీకీ, సిగరెట్టుకి కక్కుర్తిపడేవాళ్లైనా కొందరు నిజాయితీపరులు లేరనుకోకండి. మీరు ప్రొద్దున్న ఒక మనిషి దగ్గర మీరు చెయ్యని నీచపుపనినిగురించి — ఏదో ఘనకార్యం చేసినట్లు చెప్పుకోలేదూ?"

ఏదో దూరంనుండి స్ఫురణకు వస్తోంది కొద్దిగా. దాన్ని ముందుకు రానియ్యకుండా నవ్వు అడిమి పెడుతోంది. తుదకు ఆమెకు ప్రత్యుత్తర మియ్యకుండానే నవ్వేసి "రా—అలా నుంచున్నావేం? అదా సంగతి? నువ్వు నిజంగా పొరపడ్డావు" అన్నాను.

ఆమె నెమ్మదిగా సమీపిస్తూనే "ఇంక చాలు. రాత్రి రెండుగంటలదాకా మీరు నాతో గడిపినట్లు సర్వరుదగ్గర అనలేదూ?" అంది.

"ఓ! అదా—పొరబాటు. వాడు చేరవెయ్యడంలోనో, లేక నువ్వు అందుకోవడంలోనో కొంచెం తోక పెరిగింది అసలుమాటకి—కూర్చో—చెబుతా. ఇలాంటివే ఎంతెంతో పనులు చేస్తూంటాయి. ఇప్పుడు కొంప మునగలేదనుకో—కాని ఇంత చిన్న గొడవలు ఒక్కొక్కప్పుడు పెద్ద అనుమానాలకు, భయసందేహాలకు దారితీసి, రాద్ధాంత సిద్ధాంతాలకు నడిపించి పెద్ద కథల్ని సృష్టిస్తుంటాయి. ఇంతకీ నేనన్నది "రాత్రి రెండింటిదాకా రజని ఇక్కడే వుందిగా" అని. వాడు దాన్ని వ్యాఖ్యానించుకున్నాడు. భలేపని జరిగిందిలే" ఆమె ముఖంలో నిన్నరాత్రినుండి తొలిసారిగా ఇప్పుడే పరాజయ చిహ్నం తొణికిసలాడింది.

క్షణంసేపు ఆమె ఏమీ మాట్లాడలేదు. మనస్సు నతిత్వరగా స్థాయికి తెచ్చుకుంది. పెదిమలపై చిరునవ్వు చిందించింది. నేను దాచినచోట ఒద్దికతో నాకు తెలియడంలేదేమో అనుకుని నన్ను పరిశీలిస్తూ కూర్చుంది.

"ఒక్కటి చెప్పండి. నేను నిన్న ఇక్కడనుంచి వెళ్లింది లగాయతు మీరు నాపైనే ధ్యాసపెట్టుకుని వున్నారా లేదా? రాత్రి అసలు నిద్ర అన్నది రాలేదుగా!". ఈ మాటల్లో ఆమె నిజంగా నేను భావిస్తున్నట్టే దారికి వస్తున్నట్లు తోచింది. తప్పక ఆమె వలలో పడుతుందనీ, అదను చూసుకొని ఆమె కెలాగైనా ఉపదేశించి ఆమెను పడుపువృత్తి తొలగించి పెడ త్రోవబట్టించాలనీ పథకం వేసిన నాకు జయం లభిస్తున్నట్లనిపించింది. ఒకందుకు ఆమె తననుగూర్చి మనసు పడుతున్నాననుకుంది. ఆమె మనోవీధిలోని మబ్బుతెరలు తొలగించడానికి—"కాను. నీవు వెళ్ళిన తర్వాత అన్నీ నిన్నుగురించినవే ఆలోచనలు. కంటికి నిదుర లేదంటే నమ్ము. నువ్వు సామాన్యమైనదానివా రజనీ?" అన్న నన్ను చూస్తూ ఆమె ఏమనుకుందో—చటుక్కున స్వరంమార్చి, "నన్నుగూర్చి అంతగా ఆలోచించకండి. ఏమిచేసినా ప్రయోజనంలేని స్త్రీకై వ్యథచెందడం మంచిదికాదు. మీబోంట్లు అసలే ఆ బాధ పడగూడదు." యథార్థంగా ఆమె ఎదలోనుంచేనా ఈ మాటలు వెలువడుతున్నాయి? లేక నటనా? అని తర్కించుకోసాగాను. రజని తలుచుకుంటే ఎలాంటి పాత్రనైనా తేలికగా పోషించగలదు.

నేను మౌనంగానే వున్నా. ఆమే కదలించింది. ఒకే ఒక వాక్యం బరువుగా అన్నది "నన్ను మరచిపొండి"—లేకుంటే ఇదొక వ్యాధిగా పీడిస్తుంది మిమ్మల్ని అనే హెచ్చరికతో కూడిన భావంవంటి మెరుపును కళ్లలో ప్రకటిస్తూంది. నాకు ఇప్పటికీ ఆశ్చర్యం కలిగించేది ఒకటే—నేనంటే జాలి, కరుణ ధ్వనిస్తున్నాయి ఆమె స్వరంలో. తద్వారా నాకు గౌరవం వస్తోంది. అందుకే నాకు ఆమెయెడ అనుమానం బలమయ్యింది.

"అలాగనకు రజనీ! నాకు అటువంటి బాధలు పొందే అలవాటు లేదు. ఇప్పటివరకు జీవితంలో అట్టి ముహూర్తం రాలేదు. నాలో కలిగిందిప్పుడొక

విశేషం. నిన్న నేను ఎన్నటికీ మరువలేను. దీనికి కారణం నేననుకుంటున్నదీ, నువ్వనుకుంటున్నదీ ఒకటిమాత్రం కాదు"

"అహాఁ! ఏనా లేమనుకుంటున్నారో!" లీలగా కిలకిల నవ్వుతూ అన్న యీ ఆశ్చర్యార్థకం నన్ను కొంచెం కలచినమాట వాస్తవం. అయితే మటుకు, నా ధైర్యం నాది.

"రజనీ! నిన్న నీవు నన్ను వదలినప్పటినుంచి నా మనస్సు నీమీదా, నీవంటి యితర వ్యక్తులమీదా పనిచెయ్యడం ప్రారంభించింది. నువ్వు చేసేపని నాకు సవ్యంగా కనుపించలేదు. కనుక ఇట్లాంటి వ్యక్తి చరిత్రను ప్రపంచానికి ఎరుకపర్చాలని తీవ్ర దీక్షతో ఒక రచన సాగించాను." నామాటలు వింటూ నివ్వెరపడి నవ్వడం మొదలు పెట్టి "బాగానేవుంది. నేను, నా బ్రతుకు, నా వృత్తి—రచ్చకుకూడా ఎక్కిస్తున్నా రన్నమాట. అదేమంత ఘనకార్యమనీ...?" ప్రశ్నించింది.

"నీకు తోచకపోవచ్చు. నాకుమాత్రం ఎంతో విశ్వాసం వుంది—దీన్ని చదివే పాఠకు లందరిలోను కనీసం ఒకరిలోనైనా ఈ కథ మార్పు తేలేదూ? పోనీ తేలేకుంటే మానె. ఘటికులనేవైనా ఇది వాళ్లను ఆపి ఊపిరి తీయడానికి కూడా వీల్లేని పరిస్థితిలో నిలబెట్టి నీవంటివాళ్లనుగూర్చి ఆలోచించమని కోరదూ?"

"మీరు కవులూ, కథకులు. ఎప్పుడూ ఊహాపథంలో విహరిస్తారు. మీ భావ వీధికీ, వాస్తవానికీ ధ్రువాగ్రకోణాలమధ్య ఉన్నంతటి అంతరం వుంది" మళ్ళీ నవ్వుతూనే అంది.

"అలాగనకు—కావలిస్తే విను. ఒక్కటే షరతు. నిన్నంతమాత్రమూ ఈ కథ కదల్చకపోతే దీన్ని నీ యెదుటనే దగ్ధంచేస్తాను." ఆవేశంతో అన్నాను. ఆమె లోకువ చేస్తుందేమో అనే జంకు కూడా లేకపోలేదు. ఆమె ఏం చేసినాసరే—నా మనస్సు ఏవగించుకోదు. ఒక్కటే నేను కోరేది. నన్నూ, నా కృషినీ గురించి ఎవ్వరేమనుకున్నా దిగులులేదు. వాళ్లకు తెలియకుండానైనాసరే నామాట వాళ్లలో లేశమైనా ఉత్సాహం లేవదీస్తే "నేనే జయించాను" అనుకుంటాను.........

13

"దమయంతీ! అదెంత సతీత్వమైందో వింటాను" అని కుతూహలంతో రజని ముందుకు జరిగింది. మధ్య మధ్య ఆమె ముఖంలోకి, కథ వింటూ ఉంటే ఆమె ఎలాతలపోస్తోందో అని పరీక్షిస్తూ, నిన్న రాత్రి ప్రారంభించి ఆఖరికి ఇవాళ రేతిరి కార్యక్రమానికి కూడా వెళ్ళకుండా దొకాయొకిని చిత్రించిన, ఆమె కథ ఇలాగే వుంటుందని భ్రమించి వ్రాసిన, కథంతా ఓపిగ్గా చదివాను. ఒకడు తను కథ వ్రాసినప్పుడు, ఒకవ్యక్తిని మనసులో వుంచుకొని ఒక ప్రత్యేక ప్రయోజనంకోసం రచన సాగించినప్పుడు, అనేరచన వారు సావధానంగా వింటూ తనకల్పనకు ఆశ్చర్యం ప్రకటిస్తూంటే ఎంత ఆనందిస్తాడో దానికంటె ఎన్నోరెట్లు ఎక్కువగా సంతోషించాను నేను. కథ ముగించి కాగితాలు మడిచి బల్లమీద వుంచాను. ఆమె సుదీర్ఘమైన ఒక వేడినిట్టూర్పు విడిచి కొద్ది నిమిషాలు నిశ్శబ్దంగా వుంది. బహుశా కథ జ్ఞాపకంలో బడి ఎక్కడెక్కడో చెదరి చెదిరిన హృదయాన్ని కట్టుగట్టుకు చేర్చుకోవడానికి ఆపాటివ్యవధి ఆమెకు చాలిందా అని నా అనుమానం!

"ఎలావుందీ కథ?" సంపాదకులముందు రచయిత తన రచనను ముగించి మడుస్తూ వేసే జిలుగైన ప్రశ్నకంటె, సినిమా ప్రొడ్యూసరును, డైరెక్టరును గంటలతరబడి బలవంతంగా కూర్చోబెట్టి వారు తియ్యబోయే చిత్రానికై కథకుడనుకుంటూ వచ్చి చదివి వినిపించి వారి అభిప్రాయానికై జాలిగా వేసే ప్రశ్నకంటె బలీయమైనది నా కాంక్ష. ఆమె మనసులోంచి వెలువడే పలుకులు వినాలని కుతూహలం ఇనుమడించి ఆమె ప్రత్యుత్తరంలోని ప్రథమ స్వరంకై చెవులు నిలుచున్నాయి. అయితే ఆమె ఆ మాటలు నిజంగా తన ఎదతో సంప్రదించుకొని ఇచ్చిందా?

"అబ్బ! ఎంత గాథ వ్రాశారు? ఇదంతా నామీదే?"

"నీమీద గాదు. కాని దీనికి స్ఫూర్తి నీ కలయిక."

"ఔను. నేనూ అనుమానించాను నిన్న రాత్రి—ఏదో ఈయనలో కలత బయలుదేరి వుండాలని"

"అసలు ఇందులో వస్తువు నీ హృదయాన్ని తాకనే లేదూ?"

"తాకకేం?—అందులోను మీరు నిజమనుకున్నది ఎంత చిత్రంగా, తిన్నగా ఎదటివాడి మనసుకు వచ్చేటట్లు వన్నెచిన్నెలతో చెప్పారు!" నాకు కొంచెం తృప్తిని కలిగించిన దీ విమర్శ. రజని ఆలోచించి ఒక మాటప్రశ్న వేసింది "మీరు సంస్కర్త లనుకుంటాను?"

"ఏదో ఇతరు లనుకుంటారు. అంతే" నా మాటలు విని ఆమె ముఖం అదోకలాగు పెట్టింది. ఆ పోలికలో "చాలామంది కిదొక జబ్బు. లేనిదిఉన్నట్టు తమపై ఆపాదించుకోవడం, నిజంగా ఉంటే తమకేదీ రానట్టు—తామేమీ లేనివాళ్ళం అని మొదలేసి తుదకు తమ ఘనత అన్యంగా నిరూపించుకోవడం" అనేసి చురుకు ఆ లేడికళ్ళను మరపించే నయనాల్లో దాగివున్నదా అని నా భ్రమ.

"నిజంగా సంస్కర్త మీలోనుండి ఆవేదనను వ్యక్తపరచడానికి తపన పడకుండావుంటే మీనుండి ఇలాంటి రచన రావడం జరగదు"

"..........." నా మౌనం.

"మీకథ నిజమైనా కాకపోయినా చిన్నవాళ్లను తనతో లాక్కోడానికి ప్రయత్నిస్తున్న దన్నది యథార్థం" మాటలు తెలివిగా మెలిక వేసింది.

"మీలాంటివారు ప్రపంచంలో ఎక్కడోగాని వుంటారు. మీ దర్శనం లభించడం నా అదృష్టం" రజని నిజంగా బాధపడి అంటోందా? లేక ఇదీ ఆమె ఎత్తేనా?

"రజనీ! నిన్ను చూస్తే జాలికలుగుతోంది సుమా!"

"ఔను. హృదయమున్న వాళ్లి కది సహజం."

"నువ్వు ఈదారి వొదిలెయ్యడాని కింకే మార్గమూ లేదూ?"

"లేకేం—ఉంది. అయితే లోకం ఇంకా అంత ముందుకు...."

"ఎంత ముందుకూ?"

"చెప్పేవే చేసే ధైర్యమేటంత ముందుకు."

"జాగ్రత్తగా ఆలోచించు. పరువుగా బ్రతికే ఆస్కారమే లేదంటావా?". ఈ నామాటలు ఆమెను ఉద్రిక్తపరచి వుండాలి. ఒక్కసారి కదలి, కళ్ళు త్రిప్పి పౌరుషం వచ్చినట్లు,

"లేకేం—ఉంది. నిష్కల్మష హృదయంతో నాకు చేయూతనిచ్చే అసరా వుండాలిగా?"

"పరిశుద్ధమైన అంతఃకరణతో కృషిచేస్తే అది నీకు దుస్తరం కాదు."

"అనుకునేటంతటి తేలికగాదు కూడాను."

"రజనీ! లేదు. నీవు పొరపడుతున్నావు."

"కాదండి. క్షమించాలి. ఏళ్లతరబడి అనుభవం నాలోంచి మాట్లాడుతోంది."

నటన నభినయించే రజనిలోనుండి అభిమానం గర్జించింది.

"లోకం మనం అనుకుంటున్నంత శుద్ధిదీ, క్రూరమైనదీ కాదు."

"ఆ మాత్రం అందరికీ వర్తించదు."

"పోనీ—నీ కభ్యంతరం లేకపోతే నే నొకటి"

"మీకూ అభ్యంతరం లేకపోతే నేనూ ఒకటి"

ఓహో! ఏమిటీ గాంభీర్యం! ఎంత పటిష్ఠమైనదీ సన్నివేశం! నువ్వంటే నువ్వని సరి పుష్టిగా రజని బరిమీదకు వచ్చేస్తోంది. సరే—కానీ. ఆమె ఎంతదాకా వస్తుందో చూద్దాం. ఆమెది అనుభవం—నాది తర్కం. రెండూ హోరాహోరీని తలపడ్డాయి.

"నేనా? నీకు??"

అవును. మీరే. సంస్కర్తలు. కొంచెం ధైర్యంతో దీనులైనవాళ్లకు చేయూత నివ్వండి. మీకంత అసాధ్యమైన దేదీ కాదు."

"ఏమిటి రజనీ! నీవడిగేది?"

"మీరు యువకులు. సమాజానికి ఎదురీదగలవారమని రొమ్ము విరుచుకు చాటుకుంటారు. ఒక పతిత. ఒక దీనురాలు, ఒక కులట, ఒక నీచురాలు, ఒక అనాథ—సమాజం బలంగా పాతాళంలోకి అణగ త్రొక్కేస్తుంటే అణగి మణిగి వుంటూనే ఆకాశం దాకా ఎదిగే ఆకాలంకోసం అర్రులు చాచే ప్రాణి—బహు చిన్న మేలుకోరుతోంది".

నా హృదయం ద్రవీభవించడం ప్రారంభమైంది.

"ఇంక నన్ను బాధించక చెప్పు"

"మీ పరమపవిత్రమైన హృదయంలో విశాల ప్రపంచాల నెన్నింటినో విస్తరింపజేసుకొన్న మనస్సులో నా కిసుమంత తావిస్తారా?"

..."ఏం—అలాగ చూస్తున్నారు? పడిపోయిన నన్ను లేవదియ్యండి. మీవద్ద అన్ని అవకాశాలూ వున్నాయి. యువకులు, బ్రహ్మచారులు, నాకంటె పెద్దలు, విద్యాధికులు, ఆదర్శాలు ఆచరణలో ప్రతిబింబింపచేయగలవారు — చూడండి! మీ హృదయ సౌధంలో ఏ ఒక్క మూలలో ఏ పాడుపడి బూజు పట్టినగదినో యిప్పించండి. దానే్న మందిరంగా మార్చుకుని హాయిగా కలిపయుజీవితాన్ని అకలిదప్పులు మరచిపోయి దొర్లించేస్తాను". రజని ఇంకా నన్ను ఖానీ చేస్తోంది. ఇప్పటిదాకా ఎక్కడ దాక్కున్నాయో, ఏమైపోయాయో ఆదర్శాల రెండరూపులు కట్టెదుట ఎగరడం మొదలుపెట్టాయి. ఉపన్యాసాలలో దంచిన నీతులు, గీతాల్లో హృదయం నుంచి తేల్చిన భావాలు అప్సరసల్లాగ నృత్యం చేస్తున్నాయి. అయితే హృదయంలోంచి ఒక గొంతు వినిపిస్తోంది. "అంతా మరిచిపో. సంఘం సమాజం వీటికి దాసుడవు. ప్రాజ్ఞుడవు. వింటే వింటారు తల్లిదండ్రులూ బంధువులూను— లేదూ—వీడు నా కడుపున చెడబుట్టాడు అంటుంది తల్లి. సంఘంలో ఒక ఉచ్ఛిష్టం అంటారు పెద్దలు. నిన్ను ఏరి పారేస్తారు. కసజాతి దానికన్నా కనాకష్టమైన వ్యభిచారిణితో చరిస్తున్నాడని పొడుస్తుంది. ఫర్వాలేదు. సాహసించి ఆమెకు చేయి అందియ్యి. చెడ దచ్చిపోయిందని నిరుత్సాహపడుతున్న ఆమెలో నవజీవనం నెలకొల్పు. చితికి, జీర్ణమై విఘ్నం చెడిన సమాజంలో నూతన తేజం నింపు" వెంటనే పెనుపాము కెరటంలాగ వచ్చి మొండిటి ఆలోచనలను బలంగా నొక్కు వేస్తోం దింకొక ఊహ. "ఛీ! నీవు ఆదర్శపురుషుడవు కావాలంటే దారి అదికాదు. నీకో ధర్మం వుంది. దాన్ని నీవు పాటించాలి. అదే నీ కర్తవ్యం. అంతేగాని ఇట్టి విషమావస్థలో చేలనై క్లైబ్యంలో కూలిపోతే ఎట్లా? ఒక్కొక్కప్పుడు వస్తుంటాయి జీవన్మరణ సమస్యలు. అప్పుడే నిలువరించాలి. ఆమె నిన్ను వంచిస్తోంది. మేలుకో. ధర్మం పేరిట, నీతినియమాల పేరిట, మానాభిమానాల మాటున ధర్మాన్నే అపహసిస్తోంది" ఎటూ తెగిపోని సంఘర్షణ ఇది.

"మీ మనస్సును కష్టపెట్టేనేమో క్షమించండి" రజని మెల్లగా అంది.

"కాదు. కష్టం ఏమీలేదు. నువ్వు చెప్పినట్లు కొంచెమేం? చాలానే తావు ఇవ్వవచ్చు" వెంటనే ఆశాకిరణాలు ప్రసరించే నేత్రాలతో నా ముఖంలోకి తొంగి చూచింది రజని.

"కాని రజనీ! ఒక నియమం వుంది."

"ఏమిటో?" ఈ ప్రశ్నలో ఎంతటి లాలస!

"నేను వివాహం చేసుకోనని నిశ్చయించుకున్నాను ఏనాడో. ఒక పరమపవిత్ర కార్యానికి నా జీవితం పణంగా అర్పించబడింది. ఇంక ఎన్నడూ నేను దాన్ని తప్పను". ఆమె నామాట నెలాగ విన్నదో ఏమో చటుక్కున వొత్తిగిల్లి "మీరు ఇలాంటి ఒక్క సూత్రంకోసం మీపంథా మార్చుకోడంలేదే—ఇలాటి వందలు, వేలు సూత్రాలతో బంధింపబడి బందీయై పోయిన సమాజం కించిత్తైనా ఎందుకు కదలాలి? కదలదు. అమాయకుల్ని, అవినీతిపరులంటూ, అనాథుల్ని కాల్చుకుతింటుంది. మంచిదే. కాని ఇంకముందెప్పుడూ ఎవ్వరినీ ఏ విధంగాను ఆశ పెట్టడానికి ప్రయత్నించకండి"—తుదిమాట కొంచెం కోపంగా త్రుంచివేసింది.

"ఒక్కటిమాత్రం మళ్ళీ ఆలోచించండి. నిష్పాక్షిక దృష్టితో. ఏకాంతంలో, ఇలాగే మీ ఎదుట ఒక కన్యను, అందాలబరిణెను చూకారనుకోండి. మీ మనసు ఎలావుంటుందో యథార్థం చెప్పండి. సంతోషంగా వెళ్ళిపోతాను."

నేను మౌనం వహించాను. ఆమె దాన్ని అర్థాంగీకారంగా తీసుకొంది. త్రాచుపాము పడగెత్తినట్టు తల రోషంతో ఎత్తి నావంక తిరిగి బుసలు కొడుతున్నట్టు ప్రారంభించింది. "ఎప్పుడూ ఎవరినీ ఇంకముందు వంచించకండి. నేను వ్యభిచారిణినని, పతితనని, కులటనని నాస్థితి చూసి మీరు వాస్తవంగా బాధపడ్డారని భ్రమించాను. పొరపాటుపడ్డాను! దయయుంచి సంఘాన్ని మరమ్మత్తు చేస్తామనీ, ఆదర్శాలు ఆచరణలో చూపుతామనీ ఉపన్యాసాలివ్వకండి. రచనలు కూడా మానెయ్యండి. మనం చెప్పేవి చెయ్యగలం అనే ధైర్యం లేకపోతే నోరు మూసుకోవడం మేలు. పాపం! మీరు ప్రవచించేవన్నీ నిజంగా విలువైనవని

ఆ మాయలో పడి లేత్రాయపు యువతీ యువకులు ఆదర్శాలనుకుంటూ వెర్రిగా వెంబడించి అవి ఎండమావులు కాగా విలపిస్తారు."

నేను ఆశించినట్లుగాక కథ అడ్డంగా తిరిగింది. మొదటి నుంచీ ఆమె ఆడుకున్నదంతా కపట నాటకమే అని కనుక్కోలేకపోయాను. ఆమె వ్యాఖ్యానం వల్ల నాకు కోపం కలిగింది. "ఇంక చాలించు — నువ్వేం మాట్లాడుతున్నావో నీకు తెలుసా?"

"అవును — తెలుసుకుని నే మాట్లాడుతున్నాను"

"ఇంకా ఏదో సాయం చేసి నిన్ను ఉద్ధరిద్దామనుకుంటే"

"మహా సహాయం చేశారులెండి. ఉద్ధరించనక్కర్లేదు."

"అయితే దయచేయ్ పెందరాళే" — రజని పటపకు తగిన స్వస్తివాచకం నానుండివచ్చిందని గర్వించాను. ఆ దెబ్బతో ఆమె కృంగిపోయివుండాలి. అవమానంతో వంగిపోయివుండాలి. అవును. అదిగో! అలాగే జరిగింది. అవిగో కన్నీళ్లు! దీనత్వం! ఆమె లేచింది. రోషకషాయిత నేత్రి, సజలనయన — రజని అభిమానం వెళ్ళగక్కుతూ మొదలు పెట్టింది. "వెళ్లిపోతాను. కాని — క్షమించండి, నేను కొంచెం దురుసుగా మాట్లాడుతున్నట్టుంటే; మీ కెంతకష్టంగా వున్నా సరే సమయంవచ్చింది కనుక నేను ఖచ్చితంగా చెప్పాలి. లేకపోతే అది నా తప్పు" అని గర్జించడంలో రజని నిజస్వరూపం మెరుపులా వెలిగింది నా ముందు. ఆ కాంతికి తట్టుకోలేక కళ్లు జిగేల్మని మూతలుపడ్డాయి. ఆమె వచించే నగ్నసత్యాలను గొంతు నుండి హాలాహలంకన్న చేదుగా మ్రింగింది. ఆమె ఉచ్చరించే ప్రతిమాటా నన్ను కదిల్చి వూపి వూపి పడగొట్టేలా వున్నాయి. అది ప్రసంగంగాదు ఝంఝూ మారుతం.

"నన్ను సంఘం, లోకం, మీ మనస్సు — వ్యభిచారిణి, పింజారి, కులట అని వ్రేలెట్టి చూపుతున్నయ్. ఇంక ఎంతమాత్రం దీనికి నిలవ నీడ లేకుండా లోకం వెలివేసింది. నిజమే. నేను వ్యభిచారిణిని. పాడైపోయాను. కాని మీరు — సరిగ్గా ఆలోచించుకోండి! మీరు చేసేది వ్యభిచారం కాదా? గుండె మీద చెయ్యివేసుకుని మిమ్మ మీరే ప్రశ్నించుకోండి. ఇంతదాకా మీరు చదివిన గాథ ఏమిటండీ? సంస్కర్తలట! సంస్కర్తలు బయలుదేరారు సంఘాన్ని మరమ్మత్తు చేస్తున్నామంటూ దాన్ని కొల్లగొట్టుకు పీల్చుకుతినడానికి. పైగా మీరచనల్లోను, ప్రసంగాల్లోను, మేము సమాజానికి వేరు పురుగులమనీ, సమాజాన్ని పీల్చి పిప్పిచేసేస్తున్నామనీ విషం వెళ్ళగక్కుతున్నారా? సూటిగా ప్రశ్నిస్తున్నా — మీరు చెప్పే అసత్యంలో చేసే వ్యభిచారంలో నేను చేసేది ఎన్నోవంతు చెప్పండి? మాట్లాడరేం — లోకాన్ని అనుభవంద్వారాగాని, పరిచయంద్వారాగాని, పరిశీలనద్వారాగాని చూడరు. సాహిత్యారాధకులం అంటూ మీకున్న దుర్బుద్ధుల్ని కవితలు, కథలు, నవలలు అంటూ తెగవ్రాసి అమాయకమైన పాత్రలకు అంటగట్టి ఆ కంతలో ప్రజల్ని మూసి సొమ్ము చేసుకోవడం లేదూ? ఇప్పుడు మీరు వ్రాసిన కథలో స్త్రీనిగురించి వివరించారు. ఎప్పుడైనా స్త్రీమనస్సులో గాని, ఆమె భావనలో గాని ప్రవేశించి ఆమె ఇలాంటిదని నిర్ణయించుకోగలిగారా? అసలు మీకు దాన్ని చూడగలశక్తి వుందా? లేకపోతే వూరుకోవాలి. అంతేగాని తిరుదునమ్మా అని కలం బుచ్చుకుని కానికథలు వ్రాసి, చూడరాని వూహాలు ఏపాపమూ ఎరుగనివాళ్లకు అంటగట్టి పుస్తకాలు ముద్రించి ప్రజల్లో బహిరంగంగా, బాహాటంగా అమ్ముకుంటూ సిగ్గువిడిచి సమ్మానాలందుకుంటూ సరస్వతికి మీరు చేసే ద్రోహం ఇంతా అంతా వుందా? సమాజానికి అది ఎక్కువ హానికరమా? ఒకవ్యక్తి చెడునడత ప్రమాదకరమా? మీ అసత్యాలనే నిజమనుకొని నమ్మి అమాయకులైన బాలబాలికలు, యువతీయువకులు, మీ విషపూరిత ఆశయజ్వాలల్లోబడి, ఆ మాయా వాపరంలో తిరుల్కొని మీకు 'జీ హుజూరు' అంటూంటే రొమ్ము విరుచుకొని వీధులంట తిరుగుతారా?"

క్రోధంతోబాటు ఆమెకు దుఃఖం గూడా వచ్చింది. ఇదంతా విని నాకు మూర్ఛవచ్చినట్లయింది. తెలివొచ్చిన చాలాసేపటిదాకా నోటమాట రాలేదు. రజని తన నిజస్వరూపంలో వచించినది నిజం అని గంటగట్టుకు చెప్పింది నా హృదయం. ఆలోచనలు అసలు పని చెయ్యవేమో అన్నంత అదటు పుట్టింది. ఆమె నా అంగీకారానికి గాని, ప్రత్యుత్తరానికి గాని ఆగకుండానే రుసరుసలాడుతూ వెళ్లిపోయింది. పరా

జీవుడనైతినే అన్న దిగులుతో ప్రక్కమీద వొరిగి పోయాను. ఎక్కడినుంచి వచ్చిందో మాయనిద్ర చావగొట్టి పారేసినట్లు నన్నెక్కడికో తీసుకుపోయింది.

14

సుప్రభాతం. బాలారుణ కిరణాలు ప్రక్కమీదకు వాలుతూ లేపుతున్నాయి నన్ను. త్వరగా సామానులు సర్దుకొని ప్రొఫెసరుగారికి చెల్లించవలసిన ముడుపుగట్టి రిక్షామీద స్టేషనుకు వచ్చాను. ఆరు గంటలలోపున చేరవలసిన మెయిలు రెండు గంటల లేటు అన్నారు. గత రెండు రోజుల అనుభవాన్నీ తలంచుకుంటూ ప్లాటుఫారంమీద తచ్చాడుతున్నాను. ఆకాశం నిర్మేఘంగా నిర్మల సరోవరంలాగుంది. తుఫానుఅనంతరం ప్రశాంతంగావుండే సాగరంవలె నా హృదయం స్థాయిగావుంది. జరిగిపోయిన సంఘటనలు గుర్తుకొచ్చినకొద్దీ నాలో నాకే నవ్వు అధికమౌతోంది. ఇంద్ర ధనుస్సులోవలె ఈ లోకంలో ఎన్ని రంగులున్నాయో అనిపిస్తోంది. ఇట్లా ఆలోచించే నన్ను రజని పలుకరించటం, చకితపరచింది. ఆమె ముఖం తీరు లోపలవున్న ప్రశాంతతను ప్రస్ఫుటం చేస్తోంది.

"నేను చాలా అదృష్టవంతురాల్ని. ఇవాళ మీరు దొరకరేమో అనుకున్నా. నా భాగ్యం పండి మెయిలు ఆలశ్యమయింది" రజని మళ్ళీ ఎందుకు వచ్చినట్లు?

"రజనీ! నీవు నాలోని చీకటి తెరల్ని చీల్చావు! నిజంగా నీవు రజనివే అని భ్రమపడ్డ నా భ్రమను నిర్మూలించేశావు. నిన్నరాత్రి నీ వన్నమాటలు చెవుల్లో ఇంకా మారుమ్రోగుతున్నాయి."

"అది మరచిపొండి. ఆవేశంలో మీరు ఏదో అన్నారుగదా అని నేనూ అన్నాను. అన్యథా భావించకండి."

"ఫర్వాలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు మనం చేస్తున్నాం గనుక అవన్నీ ఎందుకు మంచివి కావూ? అని గర్విస్తాం. ఇలాంటి అవరోధాలు కూడా వాటికి అత్యవసరం."

ఇంతలో మెయిలు వచ్చింది. బండి ఇంకా ఆగకుండానే జనం హడావుడిగా పెట్టె బేడా పట్టుకుని కిటికీలలోంచి లోపలకు పడవేసుకుని కూర్చొనేందుకు స్థలాలు భద్రపరచుకుంటున్నారు. దిగేవాళ్లు ఎక్కేవాళ్లను తోసుకుని దిగుతున్నారు. నేను అప్రయత్నంగా ఒక కిటికీలోకి లంఘించాను అప్పుడే ఒకడు ఖాళీచేసిన సీటు ఆక్రమించుకోవడానికి. బండి నెమ్మదిగా ఆగిపోయింది. రజని అవకాశం పురస్కరించుకుని నా బెడ్డింగు కటికీలోంచి త్రోసింది లోపలకు. నేను చిన్నబోయిన మొగంతో అందుకున్నాను. పెట్టెగూడా ఆమెయే అందిస్తోంది.

"ఇంక వెళ్ళు రజనీ" చెమ్మగిల్లడానికి ఆతురపడే కళ్ళలో వెలుగులాగున చిరునవ్వు చిలకడానికి ప్రయత్నిస్తూ అన్నాను. రజని ఏంచేస్తోందీ! ఏమిటో చెప్పచూస్తోంది. అబ్బా! ఎంతటి భారం ఆమె గొంతు ముడినొక్కిపట్టి ఆ పలుకులను వెలికి రానీయడంలేదు! పోనీ—మేం వస్తాం అంటూ రెండు వేడి కన్నీటిబిందువులు ఆమె చెక్కిళ్ల మీదుగా జారాయి. "రజనీ! దుఃఖిస్తున్నావా?"

"లేదు. మీరు నన్ను మన్నిస్తారని తుది కోరికగా క్షమాభిక్ష కోరడానికివచ్చాను." ఈ పదజాలంతో దీనంగా ఆమె నావైపు చూచింది. నన్నింకా నొప్పిస్తోంది రజని. నేను ఆమె క్షేమికోరాలి? క్షమించమనవద్దూ" అనుకొని "అదేమిటి రజనీ! నేను నిన్నేం కోరాలి మరీ? కన్నీరెట్టుకోకు"

"పోనీ ఒక్కమాట — ఆఖరిసారిగా మిమ్మర్థిస్తున్నాను—ఇవ్వరూ"

"ఇస్తాను" పశ్చాత్తప్త హృదయం ఆమెలో వెలుగుతూ నాలో ధైర్యం నిలిపింది.

"మీది ప్రశాంతసాగర తీరంలో బయలుదేరుతున్న నావ. నాదో—తరంగాల తాకిడిలో, పెనుతుపానుల దెబ్బలలో, సుడిగుండాలమధ్యపడి కొట్టుమిట్టాడి మునుగుతూ తేలుతూ ఒడ్డెరుగని పడవ. విజయ యాత్ర చేసే నావికులు, మునిగినపడవల్ని గూర్చి, చుక్కాని పోగొట్టుకున్న కళాసులను గూర్చి ఆలోచించగూడదు. ఎంతటి ధీశాలియైన కర్ణధారికైనా ఆ తలంపులు భీరుత్వం కలిగిస్తాయి. కాబట్టి నా అభ్యర్థన మన్నించి నన్ను మరచిపొండి." మరచిపోతానని చేతిలో చెయ్యి వెయ్యండి" అంటూ ఆమె లేత కోమలహస్తం ముందుకుచాచింది. దుఃఖం పెల్లుబికే పెదవుల్ని పంటితో కొరుక్కుని గ్రుక్కనీళ్లు కుక్కుకుని ఆమె చేతిలో చేతినుంచి "నేను నిన్ను ఉన్న

తికి తీసుకెళదామని ఆశించాను. కాని అది సాధ్యం కాలేదు. అయితే అది ఆశించకుండానే నీవు సాధించి నన్ను వెలుగుబాటలోకి నడిపిస్తున్నావు." అంటూంటే ఆమె కన్నీళ్లూ నా అశ్రువులు ధారకట్టి మా చేతుల్ని తడుపుతున్నాయి. "మాట ఇవ్వరూ" ఆమె మళ్ళీ అడిగింది. "ఇస్తాను. నేనూ నిన్ను ఒకటి అడుగుతా. ఇస్తావా?" ఏమైనా అడగండి. సందేహించకండి. నిన్న మిమ్మల్ని విడిచి ఇంటికెళ్ళడంతోనే నా నటన పటాపంచలైపోయింది. ఇప్పుడు మీరు చూస్తున్నది వెలుగుపొందిన రజని."

"రజనీ! నీవు బ్రతికుండగా ఇంక ఆ మురికి బాటన నడవనని ప్రమాణం చెయ్యి."

ఆమె మళ్ళీ కళ్లనీళ్లు నింపింది "చేస్తాను. ఇదిగో మన కలయికే సాక్షిగా ప్రమాణం చేస్తున్నాను. నేను ఈ క్షణం లగాయతు ఆ పాడుపని చెయ్యను. ఆ జన్మాంతమూ దీన్ని పాలిస్తాను" సత్యమైన ఆమె ప్రమాణం నా హృదయాన్ని స్పందింపజేసింది.

గార్డు ఈలు ఊదాడు. రైలుకు గంటకొట్టారు. ముందునుంచి వెనకనుంచి పచ్చజెండాలు రెపరెపలాడుతున్నాయి. కడుపునిండా మెక్కి త్రేన్చినట్లు, బొగ్గుమేసిన ఇంజను కూతపెట్టి, రజనిని వదిలిపెట్టడానికి భారంతో వ్యథచెందే నా హృదయం వలె ఒక్కలాగు లాగింది.

"సెలవు. దయామాత్రం వుంచండి. నాకిచ్చిన మాట మరచిపోకండి. నేను మీతో అన్నమాట అక్షరాలా ఆచరిస్తాను. నమస్తే" రజని అక్కడే నిలుచుంది కదలకుండా. అచంచలంగా, గంభీరంగా నిలుచున్న ఆమెను చూసి కన్నీటితోనే నాకు వీడ్కోలిస్తోంది. 'ధడక్, ధడక్' మంటూ రైలు కమ్మల గంట్లు తప్పుకుంటోంది మెయిలు. ఒంటిరెక్క, జంటరెక్క, మూడు రెక్కలు, నాలుగు రెక్కలు— ఎఱ్ఱరెక్కలలో వాలిన వాటిక్రిందనుంచి బరువుగా దాటుతున్న రైలును ఇంజను అతివేగంగా లాక్కుపోతోంది. నేను దూరమౌతున్నాను రజనికి. నేను కదిలిపోతున్నాను వేగంగా. నా గమనంకంటె వేగంగా గుండె కొట్టుకుంటోంది. నన్ను కాలవాహిని వలె రైలు ఎక్కడికో మోసుకుపోతోంది. కాని రజని అలాగే నిలిచివుంది. అచంచలంగా, ధీమాతో, స్థిరంగా, స్నిగ్ధ హృదయంతో, హాయిగా, సంతోషంతో. నవ్వుతూ చేతిరుమాలు ఊపుతోంది. అదిగో!

నిజంగా రజని జయించింది. కాదు నేనే జయించాను. అబ్బే—కాదు—ఆమెదే విజయం ఎందుకంటున్నారా? ఆమె నాతో అన్నట్లు ప్రవృత్తి మానెయ్యడం ఖాయం. ఆ విషయంలో మటుకు ఆమెదే పైచెయ్యి. ఆ పక్షంనుంచి ఆమె పైదొలగిందంటే నే గెలిచినట్లేగా. మళ్ళీ రజనికోసం చూశాను. మెయిలు ఆ కొద్దిసేపటిలోను—ఎంత దూరం చేసింది రజనిని! రజనికై కళ్లు పెద్దవిచేసుకుని దూరంలోకి చూశాను. రైల్వే లైనులోని కనపడే ఒంటి ఎర్ర రెక్క అవలివైపున పుయ్యబడ్డ తెల్లరంగును ఛేదించే నల్లగీత నన్ను చూచి కిలకిల నవ్వుతున్నట్టు లేచి తల ఆడించింది.

సంపూర్ణము

దానవుడు - మానవుడు

మురయూ

* గత సంచిక తరువాయి *

5

కాళ్లు వణకాడ వెఱగంది కాయమెల్ల - బిట్టు కంపింపగా నొక్క-పిన్నవాఁడు
తోడవచ్చినవారలు వీడిపోవ - చెట్టుచాటున కెట్టులో చేరి నిలచె.

భూమిదట్టించి యుగ్రతన్ బొబ్బలిడుచు - ఎవ్వరెవరంచు రభసాన నేగుదెంచు
నసురు దూరాన కనుగొన్న యంతలోన-చిన్ని బాలుని హృదయమ్ము చెదరి ప్రిదిలె.

కర్మవశమున బాలుండు కంటఁబడిన-వేగపరువెత్తి వచ్చుచున్ డేగవోలె
పిడికిటంబట్టి యసురుండు విసరివైచె - వాఁడు వికలాంగుడైపడె గోడవెన్క.

మాఱుఁబిల్కించి తిట్టులమాటలాడి - చెట్టునకుఁగట్టి బెత్తాలఁగొట్టి కసరి
తూలనాడుచు తూలుచు తోఁటవీడి - దుష్టరూపుడై చొచ్చెను దుర్గమతఁడు.

కంఠనిగళమ్ముఁ దెగవేసి కాళ్ళనున్న - బంధములనూడ్చి వీధులఁబరువులెత్తు
గంగవెఱ్ఱులెత్తిన మదగజమువోలె- సంత సందునుఁ దిరుగాడె నసురుఁడచట.

కోపోపర్బృధ ధూమమట్లుడర వ్యాఘూర్ణదృక్ఛ్రివల్లీద్వయం
చేపారన్ కను లగ్నిగుండములనై హేరాళకాంతిచ్ఛటల్
మైపొంగన్ ఛికటాపగాగతిని ఘర్మాంభః పృషత్సంఘముల్
దీపించెన్ శిఖితప్తతాళరుచిమ ద్దేహంబు కంపింపగన్.

అణచుకొనలేడు లోని కోపాగ్ని నతడు-నిల్వగాలేడు నొకచోట నిమిషమేని
పరువులెత్తును ఊరకే భయముఁజెంది - గాలిసోకిన భీరువువోలె నతఁడు.

అతని కోపతాపంబున కంతులేదు - అగ్నిగుండమ్ముగామారె నతని యెడఁద
తనువు కంపించిపోయెను తాపశిఖల-శాంతిలేక తపించె నిశాచరుండు.

ఊరకఁ గోపగించుకొని - యూరక దూరును చిన్నిబాలురన్
చేరగ రండటంచుఁ దన-చెంతకుఁ బిల్చును భృత్యవర్గమున్
చేరిన యంతలో నతఁడు - భీయనుచుం గడు చీదరించుచున్
వారల మోదుచున్నతడ-వారితుడై చరియించుఁ గ్రూరుఁడై.

రేయి ద్రిమ్మరి హృదయాన రేఁగెఁ బగలు-సేవకావళి గుండియల్ చెదరిపగిలె
ధూళిధూసరితంబయ్యె తోఁటయంత - కోపవహ్నితోఁ గంపిల్లెఁ గోఁటయంత.

6

మోదుగులు విచ్చి కొల్లలై పూచినట్లు - ముద్ద మందారములు రాశిపోసినట్లు
పాలబుగ్గలఁ జిదిమిరాపాడినట్లు అస్తమయవేళఁ బశ్చిమం బరుణమయ్యె.

ఇరుల దుప్పటముల విప్పివఱచి మేము-పాపములఁ గప్పి నిజములఁ దాఁపగలము
అంచు గుసగుసవోవుచు నావరించె - సంజచీకట్లు నాల్గు దిశాంతములను.

తెల్లవోయెడి నెలతాల్పు తేటవెలుగు - లల్ల నల్లన మూలల నరసికొంచు
కల్ల కపటాల నెఱుగము కల నిజమ్ము - తెల్ల మొనరించెదమటంచు దిశల సాగె.

వడగళ్ల వానతో వనమంత నెంతయో - చిందరవందరై చెదరిపోయె
నాకులపాటుతో వ్యాకులంబందుచు - పూలతీవలు తెగి నేలఁ బారలె
భయదమై హోరున పవనాలు వీవగా - చెట్టులన్నియు నేలమట్టమయ్యె
ఫెళఫెళార్భటులతో పిడుగులు రాలగా - దుర్గము నడికొప్వ తూట్లువడియె.
కారుమేఘాలు తోఁటపైఁ గ్రమ్ముకొనుచు - కుంభపోతల నీరముల్ గ్రుమ్మరించె
చిత్రమదియేమొ యూరిలోఁ జినుకుగూడ-రాలినది లేదు సుఖముండెఁ బ్రోలిజనము.

ప్రబలదారుణ నిర్ఘాతపాతములకు - భయదహుంకార నిర్ఘోషపవనములకు
కాల పాథోధరచ్ఛటా గమనములకు - విలయతాండవ నిలయమై నిలచె వనము.

తుణిగిపోయెను కొలనులోఁ దోయజములు-రాలిపోయెను వనములోఁ బ్రసవతతులు
పూతపూచిన భూజముల్ మోడులయ్యె-వనము వనమంతనంతటఁ బాడువడియె.

7

ఘోరఘాతుక మొనరించుఁ గ్రూరుఁడెవ్వ-డంచు బాలభానుం డుదయాద్రిపైన
చటుల కోపారుణ నయనాంచలములందు-రుధిర కాంతుల వెలుగంగ నుదయమయ్యె.

అరుణకిరణాలతో నుదయాద్రిపైన - నీరజాప్తుడు నీటుగా నిలచినపుడు
రగిలె రతనాలరాశిలో రాగకాంతి-యనగ శోణిమ విశ్వంబు నావహించె.

నాటి యుదయాన నాతఁడు తోఁటలోన - పాపఫలితానుభూతి విభ్రాంతిఁ గొలుప
దిగులుతో మండి యూరిన పగలతోఁడ-శిథిలహృదయుఁడై తిరుగాడెఁ జెట్లనడుమ.

నిన్నయు మొన్నయు న్నిచట నిండగు శోభ వెలార్చుచుండు లేఁ
గ్రొన్నన లెన్నియో విరియ గొప్పగ మెప్పులఁ బొందినట్టి యా
చెన్నగు తోఁటయే యిటుల చిన్నెలువన్నెలు మాసిపోవ-నీ
లెన్నన నున్నదా యనుచు దీనతఁ జెందిన మానసమ్ముతో.

ఇన్నిదినాల నావనమె ఎంతయొ వింతగ ముద్దు ముద్దుగా
నెన్నొరకాల పూలపొద లింపగుపోడల నల్లిబిల్లిగా
వెన్నెలచాయలో నెదిగి విచ్చిన పూవుల నందగింపఁగా
నెన్నడుగాని యేనెఱుగ నేరనుగా పుప్పుఁదోటచందముల్.

మందమలయమానిలమ్ముల చందమేమొ-కొలనిఁ దూగాడు కలువల చెలువమేమొ
వెన్నెలవెలుంగులోఁ దోటవన్నెలేమొ-కానలేదాయె నార్ద్రిక లేనికతన.

8

అంత నొకచోట నెంతయో వింతగొలుప-లేతజొంపాల పాన్పుపై నాతఁడొకఁడు
దివ్యలోకాల నేలెడి తేజమలర - కమలబాంధవు కాంతితోఁ గానిపించె.

పాలుగారెడి చెక్కిళ్ల బాలుఁ డతడు - వన్నెబంగారుచాయల చిన్నవాఁడు
కన్నుల తటిల్లతల సోయగమ్ము వాఁడు - తేరిచూడగ నెవ్వారు నేర రతని.

"అయ్యయో! అదియేమొకో ఆ కుమారు - కంఠసీమలో నెత్తురు కరుడుకట్టి
కీలుకీలున మేకుల చాలులేమి? - కాయమెల్లెడ రక్తపుఁ గాల్వలేమి?

ఇంతలు చేసినట్టి జనుడెవ్వఁడొ! - యేటికిఁ జేసెనో కటా
వింతగ నున్న దీ తెఱవు పిన్నవయస్కునిబట్టి మేకులన్
దింతురటే మనోజ్ఞ నవ దివ్యలతాంతములోని మేనిపై
ఎంతటి దుష్టుడేని యిటు లింత వివేచన లేక యుండునే?

ఆయను కేకతో నదరి యామడదూర మపాయ భావమే
పాయక ధైర్యవిహ్వలతఁ బాతెడి బాలు డితండు ఏని నే
మాయలో చేయుచున్ కడు నమాయకు నెవ్వడు పట్టి యిట్టి అ
న్యాయము సల్పెనో గద దయారసహీనుడు క్రూరకర్ముఁడై."

అనుచుఁ దనమాట తానుగావినిన యతఁడు-తలపులట్టిపై హృదయానఁదాల్చినపుడు
కరుణ యొకకొంత మనసులోఁ గలిగినపుడు-కదలి కంపించె క్రౌర్యంబు వదలిపోయె.

అట్టి రాతిగుండియకూడ నార్ద్రమగుచు-కరగిపోయెను నతనిలోఁ గరుణ మొదవె
మనసు మారెను దానితో మారె మనిసి-పొంగివచ్చెను దుఃఖమ్ము పొరలి పొరలి.

అడుగు తడబాటు పడుచుండ నడువలేక - పెదవి వణకాడగా నోరు మెదపలేక
తూలిపోవుచుఁ గుప్పగాఁగూలె నతఁడు - కొండ పగులంగ భళ్లునఁగూలునట్లు.

"ఎవ్వఁ డయ్యరో యిట్టీల యింత నీకు- చేయరానట్టి యపకృతిఁ జేసినాఁడు
పేరుఁ జెప్పుము వానిని వెదకిపట్టి-కండలను చెండివేసెదఁ గాకములకు.

బాలుడా నీవెచటనుండి వచ్చినాడ - వొంటిగా నిట నిట్టీల నుంటివోయి?"
అంచుఁ బల్కరించుచు నాతఁ డల్లనల్లఁ- జేరవచ్చెను ప్రేమతోఁ జిన్నవాని.

"చిన్నిపిల్లలఁ బ్రేమింపఁ జేత కాని-జాలి హృదయమ్ము నీదరో రాక్షసుండ!
పేరు నూరును నాకేల వెఱ్ఱివాడ - సకలభువనాల నలవోక సంచరింతు.

పుడమి మానవులెందరో పడుచునున్న - బాధ నెఱుగంగగోరి యీ వ్యథలనొంది
జగతిఁ గష్టాలు మాన్పంగ జతనమేను - చాలకాలమ్మునుండియు సల్పుచుంటి.

వలదు వలదోయి యేరిపైఁ బగలుదీర్ప-మనసుపడకోయి క్రౌర్యంబు మానుమోయి
వలచి వలపించుకొను చీవు బ్రతుకుమోయి-మంచిబాటలఁగలదోయి మధురిమమ్ము."

చిలుక పలికిన రీతిగాఁ జెలువమొప్ప-పలుకుపలుకున మాధుర్య మొలుకఁబోసి
నీతి నియమాల విషయాల నేర్పునెంచి - నాల్గుమాటల నేర్పె దానవున కతఁడు.

కరుడుగట్టిన స్వార్థమ్ము కరగిపోవ-ప్రేమధారాన హృదయమ్ము వేగిరింప
కరయుగమ్మును ముకుళించి కనుల మూసి- మోకరిల్లెను నేలపై మోము వాల్చి.

కనుల మిరుమిట్లుగొల్పి ఆకాశవీధి - మెరసి యంతర్హితంబగు మెఱపువోలె
మాయమయ్యెను రక్కసి మనసు మార్చి-బాలు డంతలోననె వెల్గుబాటలోన.

సంపూర్ణము

పాపపుణ్యాలు

'కనక మేడల'

శ్రవ్యనాటిక

* * సంఘారామం ఆవరణలో బౌద్ధ సన్యాసి ధ్యానముద్రనుండి మేల్కొని:

బౌ. స : బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి!
సంఘం శరణం గచ్ఛామి!
ధర్మం శరణం గచ్ఛామి.!

[నిర్మల వాతావరణంలోని నిశ్శబ్దాన్ని చీలుస్తూ జయదేవ, ఆనందులనే ఇద్దరు శిష్యులు—]

శిష్యు : గురుదేవులకు నమస్కారం!

బౌ. స : సమయానికి వచ్చారు. నిన్న నేకదూ మీ రొక మహత్తరమైన ప్రశ్న నన్నడిగారు? పాప పుణ్యాలని వేని నంటారనికదూ మీ రడిగింది?

శిష్యు : ఔను గురుదేవ్! పాపపుణ్యాలను గురించి సవిస్తరంగా తెలుసుకోవాలనే ఉద్దేశ్యంతో మిమ్మల్ని అడిగాం. మీరు రేపు చెబుతా మని సెలవిచ్చారు.

బౌ. స : ఔను. మీరా విషయాన్ని వివరంగా తెలుసుకునేందుకు కొంత శ్రమపడవలసి ఉంటుంది.

శిష్యు : అందుకు మేం సర్వథా సిద్ధమే! మీ ఆజ్ఞ మేరకు మేం ఏమైనా చేయగలం!

బౌ. స : మీరిద్దరూ ఒక సంవత్సరకాలం నా ఆశ్రమాన్ని విడిచి వాస్తవ జగత్తులో విహరించవలసి ఉంటుంది.

శిష్యు : మీ ఆజ్ఞ.

బౌ. స : కాని అదీ అంత తేలికైన పనికాదు. ఒకరు స్వర్ణగిరి అధిపతి అంతఃపురంలోను మరొకరు మహాయోగి విద్యానందుని సన్నిధిని శుశ్రూష చేయవలసి ఉంటుంది. ఆ గురుతర బాధ్యతలను మీరు నిర్వర్తించాలి.

శిష్యు : అందుకు సిద్ధమే.

బౌ. స : మీరిద్దరూ స్వర్ణగిరి నగరంలోనే ఉంటున్నా సంవత్సరకాలం గడచి నాదగ్గరకు వచ్చేవరకు ఒకరితో నొకరు మాట్లాడకూడదు. నిత్యం మీమీ స్థలాలలో జరిగే విశేషాలను జాగ్రత్తగా పరిశీలించండి.

శిష్యు : సరే.

బౌ. స : ఐతే బయలుదేరండి. జయదేవ్! నిన్ను మహాయోగికప్పగిస్తాను. ఆనంద్! నిన్ను రాజసన్నిధి నుంచుతాను. మీ కంగీకారమేనా!

శిష్యు : మా అభిలాషను చక్కగా గ్రహించారు.

బౌ. స : సరే లేవండి.

2

* * కాలిగజ్జెల ధ్వని క్రమంగా అంతరిస్తుంది. కొంచెం అలసిపోయినట్టు నిట్టూర్పులు. తాగి తూలిపోతున్న నవ్వడి.

నర్తకి : ఆగండి. మీరింకా అలా తాగి మత్తెక్కిపోవడం నేను సహించలేను. ఇప్పటికే మీ గుండెల్లో పేరుకున్న మత్తుమందు ..... (కంగారుగా) ఆనంద్! ఆనంద్!...మహారాజావారు మత్తులో స్పృహతప్పిపోయారు. తెలివి తేవడానికి కొంచెం పన్నీరు...... త్వరగా......

[కొంచెం ఆలస్యం]

ఆనం : ఇదిగో దేవీ!

నర్తకి : ఇక నీవు ద్వారందగ్గరికి పోవచ్చు.

[అడుగుల సవ్వడి గట్టిగా వినిపించి సన్నగిలుతుంది.]

మహారాజు : కిరణ్! ...... (అధికార స్వరంతో మత్తులో) ఆడడం ఆపేశావేం?—నిన్నెవరాపమన్నారు? ఊఁ—

కిర : ఎవరూ ఆపమనలేదు. ఎవరో ఆపమంటే నేను ఆపేదాన్ని కాదు. మీ మాటపై నడిచేదాన్ని ఇతరుల మాట వింటానా? మీరే చెప్పండి.

మహా : బాగా చెప్పావు! కిరణ్ — (వికటంగా నవ్వి) నా మాట వింటావుకదూ!....ఊ... ఆ సీసా యిటు తే.

కిర : మళ్ళీ మద్యమా!...అందుకు నే నంగీకరించను. నా ప్రాణంతో సమానమైన మీరిలా నాశనమైపోతుంటే నే నెంత కృంగిపోతున్నానో...

మహా : ఊఁ—(కోపంగా) ఆపు. అధికంగా ప్రసంగించకు—ముందు మద్యం తే—

కిర : మహారాజా! నామాట వినండి. నే నెంతటి నీచురాలనైనా నాకూ ఆత్మ ఉంది. మీ ఆస్థానంలో నేను చేరినప్పటినుండీ మీ పతనానికి నేను వగస్తున్నాను. మీరు...

మహా : కిరణ్! ...... ఇస్తావా! నన్నే తీసికోమన్నావా!

కిర : నా చేతులారా నేను మిమ్మల్ని...

మహా : ఊఁ—మాటలు పెంచడం నా కిష్టం లేదు. ఆనంద్! ఆనంద్!

ఆనం : (క్షణంలో వచ్చి) ప్రభూ!

మహా : ఆ సీసా ఇటివ్వు—

ఆనం : అధికంగా త్రాగడం ఆరోగ్యానికి భంగం స్వామీ!

మహా : అధిక ప్రసంగం!

ఆనం : మీ యిష్టం! (అడుగుల సవ్వడి)

మహా : (వికటంగా నవ్వి) ఆనంద్! నువ్వు చాలా మంచివాడివి! (మళ్ళీ నవ్వు)

కిర : ఔను. మీరు చెప్పిన పని చేసిన వాళ్ళంతా మంచివాళ్ళే...

మహా : కిరణ్! నువ్వూ మంచిదానివేఁ—ఏదీ మళ్ళీ ఒక్కసారి...

కిర : నాట్యమా, మద్యమా?

మహా : (నవ్వుతూ) ఊఁ—రెండూ మత్తు కలిగించేవే కిరణ్ — నీ కాలిగజ్జెల గలగలలు— గదిలో దాచిన మద్యపాత్రల సవ్వడులు—

కిర : మీరు అడుగడుక్కీ గోతిలోకి జారుతున్నారు మహారాజా!

మహా : జారినా ఎగబ్రాకినా నీకోసమే—(నవ్వు)

3

** ప్రాతఃకాలపు పక్షుల కిలకిలారావాల మధ్య నిశ్శబ్దపు గాంభీర్యాన్ని చీలుస్తూ :

జయదేవ్ : (గంభీరస్వరంలో)

రాగద్వేష వియుక్తైస్తు
విషయా నింద్రియైశ్చరన్ !
ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా
ప్రసాదమధిగచ్ఛతి.

[అడుగుల సవ్వడి సమీపించగా]

యోగి : జయదేవ్! ఇంకా గీతాపఠనం కాలేదూ!—

జయ : నేటి కింతటితో ముగిస్తాను స్వామీ!

యోగి : నీవు గీతా రహస్యాన్ని గ్రహించినప్పుడే వేదాధ్యయనం ప్రారంభం కావడం—మీ గురుదేవులమాట ననుసరించి నీకు వేదాలలో పరిపూర్ణ జ్ఞానాన్ని ప్రసాదించాలనుకుంటున్నాను. అందుకు గడువు కూడా ఒక్క సంవత్సరమే.

జయ : ఔను స్వామీ!

యోగి : మాటల్ని వినడంకంటే మస్తిష్కంతో పరిశీలించడం మంచిది. న్యాయాన్యాయాల నిమిత్తంగా నీ అంతరాత్మలో జరిగే ఘర్షణ, తత్ఫలితాన్నే నీవు అంతిమ నిర్ణయంగా భావించు. నాకంటె పరమాత్మ స్వరూపమైన భగవద్గీత నీకు అత్యధిక జ్ఞానాన్ని ప్రసాదిస్తుంది.

జయ : ఐనా మీలాంటి వారి సాంగత్యం, గురు శుశ్రూష లేనిదే ఏ పరిజ్ఞానమైనా అబ్బడం చాలా కష్టం.

యోగి : కాని కేవలం శుశ్రూషా సాంగత్యాల వల్ల లాభం లేదు. మీ గురుదేవుని ఆశ్రమంలో ఉన్నంత తేలిక కాదు ఇక్కడ ఉండడం! నిర్మలమైన, నిశ్చలమైన మనస్సుతో జప తపాలలో మాతో పాటు పాల్గొనడం నీవూ అలవర్చుకోవాలి.

జయ : మీ ఆజ్ఞ స్వామీ!

యోగి : అంతా మనస్సులోనే ఉంది. మానవుని మహా మనీషిగా చేసినా, అల్పవ్యక్తిగా చేసినా అంతా మనస్సుదే బాధ్యత. మనస్సును కట్టుకుంటే కష్టసాధ్యమైన పనంటూ వేరే ఉండదు.

జయ : అది అందరికీ సాధ్యం కావాలికదూ! లేకపోతే మానవుల్లో తరతమ భేదాలు ఉచ్ఛ నీచస్థితులు ఎందుకుంటాయి. మనస్సును సాధించడంవల్లనేగా మీరు మహారాజుల కూడా లభించని అనంతమైన యశస్సును శాంతిని సుఖాన్ని పొందారు!

యోగి : నువ్వు పొగడడం, నేను పొగిడించుకోవడం యుక్తమైనవిషయం కాదు. అన్నిటికీ అతీతంగా ఉండగలిగినప్పుడే మనస్సు అనుభూతుల్ని ధిక్కరించకలుగుతుంది. అదే మానవమేధకు చరమావస్థ. అదే మన లక్ష్యం.

జయ : అలాగని కర్మరహితులంగా మనడం ఎంత వరకు సముచితం—

యోగి : అనుభూతులకు దాసులం కాకూడదన్నంత మాత్రాన ఏపనీ చేయకూడదని అర్థం కాదు. స్వార్థరహితమైన ఏపనైనా ప్రజాక్షేమం కోసం చేయడం అనుచితం కాదు. పరార్థ చింతకూడా ప్రబలిపోతే మనలక్ష్యానికే ఆటంకం ఏర్పడుతుంది. ఆలోచనల్ని అరికట్టడం నేర్చుకోవాలి.

జయ : అందుకు ఏం చెయ్యమంటారో మీనుండి వినాలని నాకోరిక.

యోగి : మనస్సును పవిత్రంగా నిర్మలంగా ఉంచుకోవాలి: అందుకు పవిత్ర నిర్మల వాతావరణం కావాలి. అపవిత్రమైనవాని వేటినీ పరిసరాలకు రానీయరాదు.

జయ : ముఖ్యమైనవిషయం బోధించారు.

యోగి : రేపటినించీ ఈ ఆశ్రమభారాన్నంతటినీ నీవే వహించాలి. సాధ్యమైనంతవరకు ఈప్రాంతం పునీతంగా ఉండేట్టు చూడాలి.

జయ : గురుతరమైన బాధ్యత నప్పగించారు.

[బయట రథాశ్వాల డెక్కల చప్పుడు]

యోగి : ఎవరది!

ఆనంద్ : మహారాజావారు ఆస్థాన నర్తకీసమేతంగా తమ దర్శనంకోసం వేంచేస్తున్నారు.

యోగి : అలా రావడానికి వీల్లేదు. ఇంచుమించుగా వెలయాలిలాంటి నర్తకి నా ఆశ్రమాన్ని అపవిత్రం చేయడం నేను సహించను. నా దర్శనం కోరితే మహారాజు గారు ఒక్కరే రావచ్చు.

మహా : ఆనంద్! (బిగ్గరగా) యోగీంద్రులతో మేం తిరిగి వెళ్లిపోతున్నామని చెప్పు. మా ప్రియతమమైన వస్తువు లేకుండా మేం ఎవరి దర్శనమూ చేయము.

యోగి : క్రమ్ముకున్న అజ్ఞానాన్ని కారుచీకట్లు తొలగించలేవు — జయదేవ్!

జయ : స్వామీ!

యోగి : ఇటువంటి అకృత్యాల నెన్నడూ ఆశ్రమంలో జరగనీయకు. సర్వం పవిత్రంగా ఉంటేనే మనస్సు పవిత్రంగా ఉండడం. మనస్సు పవిత్రంగా ఉన్నప్పుడే మన లక్ష్యసాధన.

జయ : అపవిత్రమనీ, పవిత్రమనీ వేనినంటారో కూడా మీరు విశదీకరిస్తే నేర్చుకుంటాను.

యోగి : ఇంతమాత్రం తెలియనివాడివి ఈ ఆశ్రమంలో ప్రవేశించి ఏం నేర్చుకుంటావు!

జయ : ఈ ఒక్క విషయం నేర్చుకోడానికే నేను మీ శుశ్రూష చేయడం — మీ ఆశ్రమాన్నాశ్రయించడం—

యోగి : ఇంతటి చిన్నవిషయాన్ని మీకు తెలియ చెప్పలేనంతటివారా మీ గురుదేవులు.

జయ : ఇది చిన్న విషయం కాదుస్వామీ! మీ దృష్టిలో—

యోగి : మానవుడు జీవితధర్మంగా పెట్టుకున్న నియమాలను ధిక్కరించడం అపవిత్రత. వాటిని సక్రమంగా పరిపాలించడమే పవిత్రత.

[దేవాలయంలో మంచి గంటల గంభీర నాదం]

జయ : స్వామీ! పూజకు వేళయింది.

యోగి : పద. పూజాద్రవ్యాలను పరికరాలను సమకూర్చు.

జయ : మీ ఆజ్ఞ— —

యోగి : సమయమంతా చర్చతోనే గడచిపోయింది. ఈదినం దైవపూజకు విలంబనం కలిగింది—త్వరపడు.

[తిరిగీ గుడిగంటలనాదం ఆరంభమై క్రమంగా సన్నగిల్లిపోతుంది]

4

మహా : కిరణ్! నిన్ను వదిలి నేను ఒక్కడినే ఆశ్రమాన్ని దర్శించాలట! అలా చేయడం నాకు సుతరామూ ఇష్టంలేదు.

కిర : మహాయోగిని అలా నిలదియ్యడంలో తప్పు లేదు. పవిత్రమైన ఆ స్థలంలో అడుగిడే హక్కు కులటనైన నాకు లేదు.

మహా : కులటవైనా నీవు నాకు ప్రియురాలివి. భార్యావియోగానంతరం నా హృదయంలో అమృతవర్షం కురిపించినదానివి—నా జీవితానికి ఆనందప్రదాతవు.

కిర : మీరు నాపట్ల ఇంత ప్రేమను కనబరచినా అది నా నైచ్యాన్ని కడిగివేయలేదు ప్రభూ!

మహా : నీవు నీచురాలవైనప్పుడు, నీవు అపవిత్రవైనప్పుడు నీ పాద ధ్వనులలో ఆనందాన్ని పొందుతూ నిత్యం నిన్నారాధిస్తున్న నేను మాత్రం...

కిర : ఇక చాలు. మీరలా తలంచకండి. ఎప్పటికైనా మాణిక్యం మాణిక్యమే, మసిబొగ్గు మసిబొగ్గే! ఎలాగైనా మీరు మహారాజులు!

మహా : పాప పుణ్యాలకీ, పవిత్రాపవిత్రతలకీ ఉన్నది భేదా లేమిటి?—అందుకు మహారాజులైనా సామాన్య మానవులైనా ఒక్కటే—ఏమంటావు ఆనంద్!

ఆనం : నిజం ప్రభూ! పాపపుణ్యాల విచక్షణలో తరతమాల భేదమెందుకు?—

మహా : మరి ఆ మహాయోగి అలా అనడానికి కారణమేమంటావ్?

ఆనం : వారి మనస్సులో ఏముందో ఎవరు చెప్పగలరు. మహారాజా! ఎవరి ఉద్దేశాలు వారివి.

మహా : మరి విభిన్నమైన ఉద్దేశ్యాలు కలిగిన మానవులు విభిన్న వ్యక్తు లేర్పరచిన నియమాలను పాలించాలని నిర్బంధించడం ఎంతవరకు న్యాయం!

ఆనం : ఆ విషయం మహాప్రభువులు మీరే నిశ్చయించాలి.

మహా : పాపపుణ్యాలు మానవుల సంఘం ఏర్పరిచిన కట్టుబాట్ల ఫలితాలు—వాటిని పాటించడంలోనే పవిత్రతాపవిత్రతలనే భేదాలుండకూడదు.

[దూరంనించి వస్తున్న సంకెలల ధ్వని వినిపిస్తుంది. పెద్ద పెద్ద నిట్టూర్పులు దగ్గరగా వినవస్తాయి]

ఆనం : మహారాజా! మహామంత్రి మీ సోదరునితో సహా మీ దర్శనం కోరుతున్నారు.

మహా : వెంటనే రమ్మను.

మంత్రి : మహారాజావారికి నమస్కారములు.

మహా : ఏమిటిదంతా—విజయు డెందుకు బంధింపబడినట్టు—నా ఆజ్ఞ లేకుండా......

మంత్రి : మీరు భార్యావియోగంలో విచారగ్రస్తులై ఉన్నప్పుడు, అనంతరం నర్తకి నాట్యధ్వనులలో విషాదాన్ని మాపుకోడానికి ప్రయత్నిస్తున్నప్పుడు మీ సోదరుడు—సైన్యాధిపతిగానున్న మీ సోదరుడు మీపై కుట్రలు పన్ని తిరుగుబాటుచేశారు. అందుకు ప్రతిఫలంగా......

మహా : మహామంత్రీ! నా సోదరునిపట్ల నీవు అపచారం చేశావు. తిరుగుబాటు చేసినవానిని ఎదిరించి ఓడించి బంధించమని నేననలేదు.

మంత్రి : కాని అది నా కర్తవ్యం ప్రభూ!

మహా : సరే—ఇప్పుడైనా సంకెలలు తొలగించు. రాజ్యకాంక్షతో మత్తెక్కిపోయినవారిని మందలించడంకన్నా మన్నించడం మంచిది. కాకపోయినా అతడు నా సోదరుడు. నా రాజ్యంలో సగం భాగానికి అర్హుడు—

మంత్రి : కాదు ప్రభూ—మీరుండగా మీ సోదరునికి ఈ రాజ్యంపై అణగింజంతైనా హక్కు లేదు.

మహా : అని ఎవరన్నారు! అది ఎప్పుడో అధికారం కోసం పెద్ద లేర్పరచుకొన్న నియమం. అందులో స్వార్థం ఉంది. నిజానికి ఈ రాజ్యానికి ఇద్దరం సమానార్హులమే.

మంత్రి : మీరు నియమోల్లంఘనం చేస్తున్నారు ప్రభూ!

మహా : నాకు కావలసినది స్వార్థపరు లేర్పరచిన నియమం కాదు. నా మనస్సుకు తోచిన న్యాయం — మహామంత్రీ! విను — నా రాజ్యంలో సగం—సైన్యంలో సగం నా సోదరుని కప్పగించు-ఆలస్యం చెయ్యకు—

మంత్రి : ప్రభూ!

మహా : ఇది నా ఆజ్ఞ.

[పాద ధ్వని క్రమంగా దూరమౌతుంది]

కిరణ్ : మీరు చేసినపని మీకే ముప్పు కలిగించవచ్చు ప్రభూ!

మహా : నా సోదరుడే నాకు ద్రోహం తలపెట్టినప్పుడు ఇంతకంటే వేరే గత్యంతరం లేదు. ఐనా నాకంటే అతడు ప్రజాపాలన సక్రమంగా నిర్వర్తించగలడేమో కాదని ఎవరనగలరు?

ఆనం : కాని స్వామీ...

మహా : ఎవరు చేసే కర్మలో వారా పని చెయ్యడం మంచిది.

కిరణ్ : అరివీరభయంకరులుగాను, ప్రజారంజకపాలకులుగాను ప్రసిద్ధి వహించిన మీకంటే రాజ్యపాలన కర్హులింకెవరు?

మహా : ఇప్పుడు నాకంటే నా సోదరుడే రాజ్యపాలనకు అర్హుడు కావచ్చు. అందుకే అతని భాగం ఇచ్చేశాను. అతని సమర్థతను కాలమే నిర్ణయిస్తుంది.

ఆనం : మీ న్యాయనిరతి శ్లాఘనీయం ప్రభూ!

మహా : అది ప్రతి వ్యక్తి కర్తవ్యం. న్యాయం అనుకున్నదాన్ని ఎంత రక్తగించినా చేసితీరడం లోనే వుంది మానవజీవన సాఫల్యం—

ఆనం : మీరు మహోజ్ఞానులు—

మహా : కాని కిరణ్మయి కాలిగజ్జెలకి దాసుణ్ణి.

కిర : అలా అనకండి. ఈ దాసురాలు మీ ఆనందంకోసమే బ్రతికి ఉంది.

మహా : కిరణ్!

కిర : ప్రభూ!

మహా : ఏదీ—ఒక్కసారి నీ కాలిగజ్జెల గలగలలలో తన్మయత్వం పొందాలని కోరికగా ఉంది.

కిర : మీ ఆజ్ఞ శిరసావహిస్తున్నాను.

[ఇంతలో బయట ప్రజల గోల. క్రమంగా అడుగుల చప్పుడు వినిపిస్తుంది. ప్రజలలోని కోలాహలం ఒక్కసారిగా సన్నగిలుతుంది]

మహా : మీరంతా ఎందుకువచ్చారో తెల్పవచ్చు.

[మహారాజుకు జయజయ నాదాలు వినిపిస్తాయి.]

ఒకరు : మహారాజా! మీ పాలనలో ఇంతవరకూ మేం ఎటువంటి కరువుకాటకాలు లేకుండా బ్రతికాం. కాని ఈ సంవత్సరం వర్షాలు లేకపోవడంచేత పంటలు పండలేదు. కాని అధికారులు పన్నులు కట్టమని నిర్బంధిస్తున్నారు. పన్నులుకట్టే తాహతు లేదని మీకు మనవి చేసుకోడానికి వచ్చాం—

మహా : పంటలు పండనివారిని పన్నులు కట్టమని నిర్బంధించినవారిని నేను విచారిస్తాను. మీ అందరి పన్నుల్ని రద్దుచెయ్యమని మంత్రిగారికి ఆజ్ఞాపిస్తాను.

ఆనం : ప్రభూ! వెనక ముందు లాలోచించాలి. ఖజానాలో ధనం తగ్గిపోయిందని నిన్ననే కదూ మంత్రిగారన్నారు. పన్నులు వసూలు చేయనిది—

మహా : ప్రజలు పచ్చగా ఉంటేనే ధనాగారం నిండి పోయేది. మనం పాలించేది ప్రజల్ని గాని పండే భూముల్ని కాదు — భూముల్ని కూడా పండేట్టు, వర్షాలు కావలసినట్టు కురిసేట్టు చేయగలిగినప్పుడే రాజు ప్రజల్ని పన్నులడగగల హక్కు సాధించగలడు.

[జయజయ నాదాలు తిరిగి విజృంభిస్తాయి]

మహా : మీ రిక వెళ్ళవచ్చు. తినడానికి లేనివారికి ధనాగారంలోంచి ఒక వెయ్యి బంగారు నాణాలు పంచిపెట్టమని నేను కోశాధికారికి ఆజ్ఞ ఇస్తాను.

[మహారాజు లోనికి వస్తున్న అడుగులధ్వని— జయధ్వానాలు సన్నగిల్లిపోతాయి.]

కిర : ధర్మప్రభువులు —

మహా : నీ ప్రేమ నామీద ప్రసరించినంతవరకు —

కిర : ఆమాట మీ రనకండి. నా జీవితాన్ని మరీ అసహ్యంపాలు కాకుండా కాపాడిన మీకు నేను శరణదాసిని.

మహా : ఐతే ఇక నాకోర్కె చెల్లిస్తావు కదూ!

కిర : అంతకంటేనా —

మహా : నాట్యమే కాదు నాణ్యమైన నీ కంఠ మాధుర్యాన్ని కూడా గ్రోలాలని...

కిర : మీ ఆజ్ఞ.

మహా : ఆనంద్! ఏదీ ఒక సీసా...

కిర : ప్రభూ! నా మొర ఆలకించండి...

మహా : కిరణ్! నేను ఆనందించడం నీ కిష్టం లేదా—

కిర : త్రాగడంలో ఆనందం లేదు ప్రభూ!

మహా : ఆనందం ప్రతిదానిలోనూ ఉంది. చెడ్డదైనా మంచిదైనా మనసుకు వచ్చిన ప్రతి పనిలోనూ, ఆనందం కనిపిస్తుంది. ఆనంద్... ఏదీ మద్యం —

ఆనం : ఇదిగో ప్రభూ!

మహా : నీవు మంచివాడవోయ్ — కిరణ్ ఇక —

(ఒక్కసారిగా గజ్జెలు ఘల్లుమంటాయి — కాసేపటికి పాటతో నృత్యం ఆరంభమౌతుంది. అప్పుడప్పుడూ సీసాల చప్పుడు వినిపిస్తుంది. "ఆనంద్! ఇంకొకటి." అని అప్పుడప్పుడూ అరుపులు కూడా వినిపిస్తాయి. అడుగుల చప్పుళ్లు పెరుగుతూ క్రమంగా తరుగుతూ వినబడతాయి.)

పాట

కలలో అలలో కదలిన
కలకలరావా లేవో
దూరతీర సాగరాల
దూరరమ్యని పిలుపు —||కల||
కమనీయ రమణీయ
ఘనప్రణయ కుసుమాల
త్రుంచిపోయెద నెటుల
దూరదేశ తీరాలకు —||కల||
ధర్మం నిండిన నేలను
ధరిత్రి నమ్మిన ధరణీపతి
ప్రణయం చిమ్మే ప్రభువుల
వదిలి యెటు లేగెదనో —||కల||
పాపపుణ్య భావాల
పరిష్కరించే ప్రాంతం
పావన మీ రాగం
వదలి యెటు లేగెద —||కల||

[ఆయాసం — పెద్ద పెద్ద నిట్టూర్పులు— ఎవరో క్రిందికి దొర్లిపోయిన చప్పుడు విని పిస్తాయి. నాట్యం ఆగిపోతుంది. 'ఆనంద్!' అని అరుపు బిగ్గరగా వినిపిస్తుంది. అడుగుల చప్పుడు, కంగారుగా గది అంతా నిండి నట్టు వినిపిస్తుంది.]

5

* * నిశ్శబ్ద నీరవ వాతావరణం — ఆశ్రమంలో యోగి:

యోగి : జయదేవ్! జయదేవ్!

జయ : స్వామీ!

యోగి : మగధ రాజ్యాధిపతి మన రాజ్యంపై దండెత్తి వస్తున్నట్టు వార్త వచ్చింది.

జయ : రాజ్యాలగొడవ మనకెందుకు స్వామీ! మనం అన్నింటికీ అతీతులం కావాలని మీరేకదూ వక్కాణించింది.

యోగి : నీవు పొరబడ్డావు. స్వార్థరహితమైన సత్కార్యాలలో భాగం పంచుకోవచ్చునని నేనప్పుడే చెప్పాను.

జయ : ఐతే ఇప్పుడు మనం చెయ్యగలపని—

యోగి : రాజ్యాన్ని శత్రుసైన్యాలనుండి రక్షించాలి.

జయ : అందుకు మహారాజు ఉన్నారుగదా—

యోగి : మహారాజులు మద్యపానంవల్ల మత్తులోపడి ఉన్నారని తెలియవచ్చింది. రాజ్యాన్ని రక్షించుకోగల జ్ఞానం ప్రస్తుతం వారిలో లేదు.

జయ : మద్యపానంలో మత్తెక్కిపడి ఉండేరాజులు రాజ్యపాలన మెలా చేయగలరు?

యోగి : ఇది అప్రస్తుతమైనవిషయం. రాజ్యాన్నెలాగైనా రక్షించమని మంత్రిగారు కబురంపారు.

జయ : ఐతే మనమేం చెయ్యగలం—

యోగి : ఈ మహారాజ్యంలో అర్థభాగాన్నేలుతున్న విజయవర్మ ఇందుకు సమర్థుడు. అతడు నామాట జవదాటడు.

జయ : ఐతే నన్నేం చెయ్యమంటారు?

యోగి : విజయవర్మదగ్గరకు వెళ్లాలి.

జయ : వెళ్ళి — —

యోగి : నామాటగా చెప్పు. మీ సోదరులు విడిపోవటంవల్ల మీలోని బలహీనతను గ్రహించి పరరాజు దండెత్తి వస్తున్నాడని, శత్రువుల బారినుండి రాజ్యాన్ని రక్షించుకోగల శక్తి మహారాజుకు లేదని, అందుకు తగినవాడివి నీవేనని కాబట్టి సర్వసైన్యసమేతంగా రావలసిందని నేను కోరానని చెప్పు.

జయ : మీ ఆజ్ఞ— —
[అడుగుల చప్పుడు వినిపిస్తుంది]

యోగి : ఇదిగో — మహామంత్రిగారు సమయానికి వస్తున్నారు. వారితో ఈ విషయం ముచ్చటిద్దాం.

మంత్రి : యోగీంద్రులకు నమస్కారం.

యోగి : సమయానికి వచ్చారు. మహారాజుగారు ఏమంటున్నారు.

మంత్రి : వారింకా మత్తునుండి తేరుకోలేదు. శత్రుసైన్యం సమీపించింది. మనం ముందు జాగ్రత్తలో ఉండకపోవటంవల్ల చాలా అపాయకరపరిస్థితిలో ఉన్నాం.

యోగి : అందుకే ఇప్పుడు విజయవర్మకు కబురంపుతున్నాను. అతడు శత్రువుల్ని జయించగలడు — అందుకు మీరేమంటారు మహామంత్రీ!

మంత్రి : అంతకుమించి వేరే ఉపాయం లేదు. మీ ఇష్టం వచ్చినట్లు చెయ్యండి.

యోగి : జయదేవ్! తక్షణం బయలుదేరు.

జయ : మీ ఆజ్ఞ—

6

* * రాజసభలో కోలాహలం—రాజ్యప్రధానోద్యోగులు, మంత్రులు ఎదుట.

యోగి : నిన్నటివరకు జరిగినవిషయాలన్నీ మీరంతా కళ్లారా చూశారు. ఇంతటి రాజ్యాన్ని పరరాజు హస్తగతం చేసుకోవాలని చూస్తుంటే మీ మహారాజు మద్యంత్రాగి మత్తులో మైమరచి పడి ఉన్నాడు. ఇందుకు మహామంత్రి సాక్షి—

మంత్రి : ఔను. మహారాజుగారు అసలు రాజ్యకార్యాలను సరిగా నిర్వర్తించటం లేదు. మంత్రుల ఉద్యోగుల సలహాలను పాటించటంలేదు. వెనుకటిలా కాకుండా మహారాజు మద్యసేవనంలోను...

మహా : ఈ విషయంతా ఎవరో చెప్పనక్కరలేదు. మద్యం సేవిస్తున్నానని మత్తెక్కి ప్రవర్తిస్తున్నానని నేనే ప్రజలకు ప్రభుత్వాధికారులకు చెబుతున్నాను.

యోగి : అటువంటివ్యక్తి రాజ్యం చెయ్యడానికి ఎంతవరకు అర్హుడో మీరే నిర్ణయించాలి.
[గట్టిగా అడుగుల చప్పుడు]

కిరణ్ : యోగీంద్రులను ఒక్క ప్రశ్న అడుగుతాను. రాజ్యకార్యాలలో పాల్గొనడానికి మీ కెంతవరకు అర్హులో ముందు మీరు తెలియచెప్పండి—

యోగి : ఇక్కడిందరధికారులు ఉండగా నీచురాలైన ఒక వర్తకికి జవాబీయటం నేను చేయలేనిపని—

మహా : ఎంతటి యోగీంద్రులైనా నిండుసభలో ఇతరులను దూషించడం తగనిపని. ఈ సభలో ప్రసంగించడానికి మీ కెంత హక్కుందో అందరికీ అంతే. వ్యక్తికి నిర్భయంగా తన అభిప్రాయం చెప్పవచ్చు.

యోగి : అయోగ్యులైనవారిని తప్పించి రాజసభ నపవిత్రం చెయ్యడం మహారాజులు చేయవలసిన పనికాదు.

మహా : ఇందరిలో యోగ్యులెవరో, అయోగ్యులెవరో మీరు నిర్ణయించగలరా! రాచకార్యాలకు వ్యక్తిగత ద్వేషాలు కాదు కావలసింది — శక్తిసామర్థ్యాలు —

యోగి : నేనూ అదే అంటున్నాను. తన రాజ్యాన్ని తన ప్రజల్ని కాపాడుకోలేని రాజు రాజ్యపాలన కర్హుడు కాదని — —

కిర : రాజ్యాన్ని ప్రజల్ని కాపాడుకోలేనంత శక్తిహీనులు కారు మహారాజు — కాని ఆ పనికి తాత్కాలికమైన అడ్డంకు లెన్నయినా రావచ్చు.

యోగి : రాజు లెన్ని అడ్డంకులు వచ్చినా తమ ప్రధాన కర్తవ్యాన్ని విస్మరించరాదు. ప్రాణాలైనా సరే ఒడ్డి....

కిర : అందుకు మహారాజెప్పుడూ సిద్ధమే. అందుకు వారి గత జీవితమే సాక్ష్యం—

యోగి : కాని ప్రస్తుతం మాత్రం అలా జరగడం లేదు.

కిర : అది యోగీంద్రులైన మీరు విన్నవించడం తగదు. తమ ప్రజలపై మహారాజుగారికి ఎంతటి అనురాగం ఉందో నిన్న మొన్నటి విషయా లనేకం తెలియ జెప్పగలవు.

యోగి : రాజ్యపాలనకు కావలసింది అనురాగం కాదు అవక్రవిక్రమం — అనురాగం అవసరాన్ని బట్టే—

కిర : యోగీంద్రులు మాట తప్పిపోతున్నారు. అనురాగం సర్వ ప్రపంచాన్నీ జయించగలదనే యోగి పుంగవుల మాటలనే వారు తిరస్కరిస్తున్నారు.

యోగి : అనురాగం కంటే సామర్థ్యమే రాజ్యపాలనకు ముఖ్యమని నా ఉద్దేశ్యం—

కిర : అనురాగమే సామర్థ్యం కంటే అత్యావశ్యకమని నా నమ్మకం.

మహా : ఇంతకూ యోగీంద్రు లేమంటారు ?

యోగి : రాజ్యం చెయ్యగల శక్తిలేని వారు సింహాసనం ఖాళీ చెయ్యమని —

మహా : అనంతరం సింహాసనాని కర్హులెవరో మీరే చెప్పండి.

యోగి : రాజ్యాన్ని శత్రు రాజులనుండి రక్షించిన మీ సోదరుడు విజయవర్మ అని వేరె చెప్పనక్కరలేదు.

మహా : ఇందుకు రాజ్యాధికారు లేమంటారు—

ఒకరు : మా అందరి తరఫున నేను మీకు విన్నవించేది ఒక్కటే విషయం. మహారాజుగారు బ్రతికుండగా వారి సోదరులు రాజ్యాధికారులు కాలేరు. ప్రేమతో మహారాజావారు అర్ధరాజ్యాన్నియడం సైతం అసంగతమే —

యోగి : ఐతే రాజ్యం అసమర్థుల చేతిలో ఉండవలసిందేనా.

ఒకరు : మహారాజావారు అసమర్థులు కారని మే మంతా ఎరుగుదుం. పరిస్థితులు వారి నీ స్థితికి తెచ్చినాయి. ఐనా మీరన్నట్టు సమర్థులైన రాజసోదరులు విజయవర్మ ఇనుకటిలా సర్వసైన్యాధిపతిగా ఉండి రాజ్యాన్ని చక్కబెట్టడంలో తప్పు లేదు.

యోగి : అధికారం ఒకరి చేత ఆయుధం మరొకరి చేత ఉంచడం వల్ల ప్రయోజనం శూన్యం. అధికారి కూడా ఆయుధాన్ని చేతబట్టగల సమర్థుడు కావాలి.

కిర : ధర్మాన్ని న్యాయాన్ని కలిగించేది ఖడ్గం కాదు సహృదయం.

మహా : ఇంతటితో ఈ ప్రసంగం చాలు. మహామంత్రు లేమంటారు ?

మంత్రి : నేనే విషయాన్నీ నిర్ణయించగల స్థితిలో లేను ప్రభూ ! మీరు ప్రజల కోసం మద్యాన్ని నర్తకిని విడిచిన రోజున ఎట్టి చిక్కులూ ఉండవు.

మహా : అది నేను చేయలేని పని.

యోగి : ఐతే రాజ్యాన్ని విజయవర్మ కప్పగించడం మీ ధర్మం.

ఒకరు : అది రాజధర్మం కాదు. ఇందరు రాజోద్యోగులను ధిక్కరించి మాట్లాడటం యోగీంద్రులకు తగదు.

మహా : సరే, నా నిర్ణయం వినండి — మద్యపు మత్తులో నా రాజ్యాన్ని రక్షించుకునే శక్తిని నేను కోల్పోయాను కాబట్టి ఇక నించీ రాజ్యభారాన్నంతటినీ విజయవర్మపై వదుల్తున్నాను. నేను సామాన్యుడిలా నేటి నుండీ నగరంలో నివసించగలను — కిరణ్! ఇక వెళ్దాం పద.

[అడుగుల చప్పుడు — కాస్సేపు కోలాహలం — తిరిగి నిశ్శబ్దం]

జయ : స్వామీ! నాకో శ్లోకం జ్ఞాపకానికొస్తున్నది —

యోగి : (నవ్వుతూ) ఏమిటది —

జయ : పరిత్రాణాయ సాధూనాం
వినాశాయచ దుష్కృతాం।
ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ
సంభవామి యుగే యుగే ॥ — మీరు దేశంలో ధర్మాన్ని స్థాపించడాని కవతరించిన దైవ స్వరూపులు స్వామీ!

7

* * భోరున వర్షం కురుస్తున్న ధ్వని — అప్పుడప్పుడూ తాటాకుల చప్పుళ్లు. కొంచెం దూరంగా ఆ నిశా నిశ్శబ్దాన్ని చీలుస్తూ ఒక శ్లోకం వినిపిస్తుంది. అప్పుడప్పుడూ గట్టిగా ఉరుముతోంది.

అసతోమా సద్గమయ
తమసోమా జ్యోతిర్గమయ
మృత్యోర్మా అమృతం గమయ — (శ్లోకం సన్నగా అంతమౌతుంది).

యోగి : ఎవరది ?—

కిర : నేను స్వామీ!

యోగి : ఈ సమయంలో ఇక్కడికెందుకు వచ్చావు.

కిర : పరిసరాలలో సంచరిస్తుండగా కుంభవృష్టి ఆరంభమైంది. స్వామీ! గత్యంతరం లేక —

యోగి : నా ఆశ్రమంలో ఆడవాళ్లకు స్థానం లేదు. అందులోనూ నీలాంటి...

కిర : మీరీ మాట లంటారని నే నెరుగుదును స్వామీ! కాని బయట పెద్దగా వర్షం కురుస్తోంది. హోరుమని ఈదురుగాలి వీస్తోంది. ఈ ఒక్కసారిగా ఈ దీనురాలిని కాపాడండి —

యోగి : అది అసంభవం —

కిర : ఆధారం లేని కష్టంలో అల్లాడుతున్న ఆడదానికి కాస్త ఆశ్రయాన్నివ్వలేరా స్వామీ మీరు......

యోగి : సరే. ప్రాధేయపడుతున్నావు కాబట్టి — బయట గాలివానగా ఉన్నది కాబట్టి నీమాట మన్నిస్తున్నాను. కాని రేపు ఉదయం నేను ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకోక తప్పదు. నీ విచటికి రావడమే నేరం —

[ఎక్కడో పిడుగుపడిన చప్పుడు]

కిర : స్వామీ!

యోగి : ఏమి?

కిర : భయంగా ఉంది స్వామీ!

యోగి : అంతఃపురాలలో నివసిస్తున్న నీకు తాటాకుల ఆశ్రమపు గుడిసెలో ఉండటం భయంగా ఉండదూ —

కిర : ఔను స్వామీ!.. మీకో విషయం చెప్పాలనుకుంటున్నాను.

యోగి : ఏమిటది?

కిర : రాజసభలో మిమ్మల్ని — భగవత్ స్వరూపులైన మిమ్మల్ని ఎదిరించి మాట్లాడినందుకు క్షమించండి — ఏమైనా విజయం మీదే —

యోగి : కాదు. ఆడదానివి అంత భయం లేకుండా రాజసభలో ప్రసంగించడం తగని పని ఐనా హర్షించదగినదే — విజయం నాది కాదు. నీదే —

కిర : అదెలా స్వామీ! చివరికి మీమాటే నెగ్గింది.

యోగి : అది రాజుగారి సహృదయంవల్ల మాత్రమే - కాని నీ మాటకే రాజసభలో అధిక బలం లభించింది.

[గట్టిగా ఉరుముతుంది]

కిర : స్వామీ!

యోగి : భయపడుతున్నావా—

కిర : కాదు స్వామీ! మీరు చిన్నతనంనుంచే సన్యాసం పుచ్చుకున్నారా?

యోగి : లేదు.

కిర : మరి వివాహితులేనా—

యోగి : ఔను. పెండ్లి జరిగిన కొద్దికాలానికే భార్యతో చిన్న కలహం వచ్చింది—

కిర : అంతమాత్రాన ఆమెను వదలివేశారా స్వామీ!

యోగి : లేదు కాని ఆ కోపంలో ఒక సంవత్సరం ఆమెను విడిచి దేశాటనం చేశాను. తిరిగి ఆమెను కలుసుకోవాలనే బలమైన కోర్కెతో వచ్చాను. కాని ఆమె లేదు. నా కోసం వెదుకుతూ వెళ్ళిపోయిందని విన్నాను.

కిర : ఆమె అంటే మీకు ప్రేమ లేదా—

యోగి : అందుకే ఆమెకోసం కొన్ని సంవత్సరాలు గాలించాను. కాని ఎక్కడా కనిపించ లేదు. నిరాశ చెందాను. ప్రపంచంమీద ఆశలుడిగిపోయినాయి. సన్యాసం పుచ్చుకున్నాను.

కిర : మీ ప్రేయసిని మీరు మర్చిపోయారా స్వామీ!

యోగి : ఇది జరిగి పదిహేను సంవత్సరాలైనా నేనామెను విస్మరించలేను—

కిర : (గద్గదికంగా) స్వామీ!

యోగి : ఏమి!

కిర : మీ ఈ "జ్యోతి"ని మీరు గుర్తించలేదా—

యోగి : ఆ! నా "జ్యోతి"!! పునర్దర్శనమా!

(దగ్గరగా వేడి నిట్టూర్పులు)

కిర : స్వామీ!

యోగి : జ్యోతీ!

కిర : మీకోసం మీరు ఇల్లు వదలి వెళ్ళిం తర్వాత నేను ఎన్ని బాధలనుభవించానో—

యోగి : జ్యోతీ! నన్నెలా గుర్తించగలిగావు!

కిర : మీరు మరచిపోయినా నేను మిమ్మల్ని మరువలేదు స్వామీ! ఎప్పటికైనా మీ దర్శనం కాకుండా ఉంటుందా అనే ఆశతోనే బ్రతికాను. నా కోర్కె ఫలించింది. మిమ్మల్ని నేను రాజసభలో గుర్తించాను. మొదట అనుమానించినా చివరికి మీరే అని నిశ్చయించుకున్నాను. అందుకే మిమ్మల్ని కలుసుకోడానికి ఈరాత్రి బయలు దేరి వచ్చాను.

యోగి : జ్యోతీ!

కిర : స్వామీ! పడరానిపాట్లుపడి, పురుష సంఘంలో అవమానితనై బ్రతుకు తెరువు కోసం నర్తకినై చివరికి రాజాస్థానం చేరాను.

[దూరంగా కోడికూత వినిపిస్తుంది. వర్షం తగ్గుతుంది.]

యోగి : (కంగారుగా లేచి) నర్తకీ!

కిర : స్వామీ!

యోగి : నీవు నీచురాలివి—కులటవు. రాజనర్తకివి - నా జ్యోతివి కావు. ఛీ! నన్నుకూడా అపవిత్రం చేశావు. పో! వెంటనే ఆశ్రమం వదలిపో—

కిర : మీ దాసిని—కనికరించండి స్వామీ!

యోగి : ఛీ! పో—

కిర : ఆ! నేనేమో అనుకున్నాను. మీరు మహా యోగులని భ్రమించాను. ఐహిక సుఖానికి కులటను కౌగిలించుకొని, అనంతరం అపఖ్యాతికి భయపడే నీచులనుకోలేదు. మీలో హృదయం లేదు. నా జీవిత నాశనానికి కారకులు మీరు. నీచులు—ద్రోహులు—మూర్ఖులు...

[స్వరం క్రమంగా దూరమౌతుంది.]

8

* * సంఘారామ ఆవరణంలో బౌద్ధ సన్యాసి గంభీర స్వరంలో!

బౌ. స : అహింసా పరమో ధర్మః
సౌహార్దం పరమావధిః

సదా హృదయ నైర్మల్యం
సత్య మిత్యవ్యతే బుధైః
[నిశ్శబ్దాన్ని ఛేదిస్తూ ఆనంద్, జయదేవ్ లు]

ఆనం / జయ : గురుదేవులకు నమస్కారం.

శా. స : ఓహో! సంవత్సరకాలం గడిచిపోయింది కాబోలు —

జయ : ఔను. మీ ఆజ్ఞానుసారం తిరిగి వచ్చాం.

శా. స : మీ రిద్దరూ గమనించిన విషయాలలో నే మీ రడిగిన ప్రశ్నకు సమాధానం ఇమిడి ఉంది. ఏమంటారు! ఏదీ ఆనంద్! నీవేం చెబుతావు —

ఆనం : మహారాజావారు ధర్మాత్ములు — అంతకు మించిన సర్వగుణంగల చక్రవర్తి మరొక రుండరు. కులట వివా నర్తకి కిరణ్మయి ఉత్తమ భావాలుగల స్త్రీ. కాని మహా మౌని అనిపించుకుంటున్న ఆ యోగి పాపి. కిరణ్మయికి ద్రోహంచేసిన మోసగాడు. రాజ్యపాలనం తెలియనివానికి పట్టం కట్టించిన మూర్ఖుడు.

శా. స : నీవేమంటావు జయదేవ్!

జయ : ఆనంద్ చెప్పింది నాకు సమంజసంగా లేదు. మహాయోగి పుణ్యాత్ములు. సాక్షాత్ భగవత్ స్వరూపులు. ప్రజాహితాకాంక్షులు. మహారాజు దుర్వ్యసన పరాయణుడు. రాజ్యపాలనా సమర్థుడు కాడు. కిరణ్మయి కులట. పాపి. యోగిని సైతం వంచించిన ద్రోహి.

శా. స : మీ రిద్దరూ పొరబడ్డారు. పాప పుణ్యాలను మానవులు చేసే పనులతో కొలవడం సరి కాదు. మానవ నియమోల్లంఘనం పాపం కాదు. మీ ఇరువురి అభిప్రాయాలలో నే ఇంత భేదం ఉన్నప్పుడు అసంఖ్యాక మానవులకు పాపపుణ్యాలపై విభిన్నాభిప్రాయాలుంటాయి. అందుచేత ఇది పాపం, ఇది పుణ్యం అని మనం నిర్ణయించలేము. పాప పుణ్యాలు దివారాత్రాల్లాంటివి. చీకటి వెలుగుల్లాంటివి. పాపం చెయ్యడంకోసం పుణ్యం చెయ్యాలి. పుణ్యంకోసం పాపం చెయ్యవలసి ఉంటుంది. ప్రజాహితమనే పుణ్యంకోసం క్రూరునికి పట్టం కట్టించడం పాపంకాదూ! త్యాగమూర్తి నర్తకిని సంతోషపరచడమనే పాపంకోసం ప్రజల క్షేమాన్ని అరయడం పుణ్యంకాదూ! పాప పుణ్యాలు సహోదరులు! క్రమాగతాలు. వాటిని నిర్వచించడం ఎన్నటికీ సాధ్యం కాదు.

బొమ్మలాట - యక్షగానము

యస్వీ జోగారావు

మన దేశంలో బొమ్మలాట అతి ప్రాచీనకాలం నుంచీ ప్రసిద్ధమైన జానపదకళావినోదంగా పరిఢవిల్లుతూ వచ్చింది. అసలు నాటకకళావిర్భావానికి దారితీసింది అదే అనవచ్చు. బొమ్మలాటకు బ్రహ్మలాంటివాడు సూత్రధారి. సూత్రధార శబ్దం తరువాత తరువాత ఔపచారికంగా రూపకప్రస్తావనలకెక్కినా బొమ్మలాటకు కుదిరినంతగా రూపకానికి కుదరదు. సూత్రం పట్టుకుంటేనే గాని బొమ్మల ఆటే లేదు. అంచాతే ఆ మాట పుట్టింది. రూపకంలో స్థాపనతో సరి సూత్రధారుని వాలకం. తెరముసుగైనా బొమ్మలాటలో చిట్టచివరిదాకా అతని అవసరం వుంటుంది. భరతనాట్యశాస్త్రంలో సూత్రధారశబ్దం వున్నదంటే క్రీస్తుపూర్వం రెండు మూడు శతాబ్దాలనాటికే బొమ్మలాట ప్రదర్శనాలు ప్రసిద్ధి వహించాయన్నమాట.

క్రీస్తుశకం పదో శతాబ్దినాటికి ఇవి దేశాంతరాలకు కూడా వ్యాపించాయి. జావాలో వీటిని వాయంగ్ వినోదాలంటారు.1 అవి క్రీ. శ. 1000 నాటికే కడు ప్రసిద్ధములై యీనాటికీ మన రామాయణ మహాభారత గాథలనే ప్రదర్శిస్తూ ప్రజామోదం పొందుతున్నాయని తెలుస్తోంది.2 ఈనాడు బొమ్మలాట ప్రపంచమంతటా ప్రసిద్ధిపొందింది. మన ఆంధ్రదేశంలోకూడా యీ బొమ్మలాట చాలాకాలంనుంచీ ఉంటున్నట్లు ఊహించవచ్చు. పాల్కురికి సోమనాథుని కాలంనుంచీ మన సాహిత్యంలో బొమ్మలాటల ప్రసక్తి తరుచుగానే కనిపిస్తోంది. ఉదాహరణకు పండితారాధ్యచరిత్ర పర్వతప్రకరణంలో 'భారతాది కథలఁ జీరమఱుఁగుల। నారంగ బొమ్మల నాడించువారుఁ। గడు నద్భుతంబుగఁ గంబసూత్రంబు। లడరంగ బొమ్మల నాడించువారు' అని వుంది. ఇందులో వరసగా తోలుబొమ్మలాట, కొయ్యబొమ్మలాటా రెండూ సూచింపబడ్డాయి. వాటినే కన్నడంలో వరసగా దక్కలనగొంబె, సూత్రదగొంబె అని అంటారు.

మన ఆంధ్రదేశానికి బొమ్మలాట మహారాష్ట్రులనుంచి దిగినట్లు పెద్దలు చెబుతారు. అసలు యీనాటికి గూడా అటు రాయలసీమా యిటు కోస్తాజిల్లాలలోనూ అక్కడక్కడ మిగిలివున్న బొమ్మలాటవాళ్లను యోగక్షేమం చేస్తే వాళ్లు మరాటీ వాళ్లని తేలుతుంది. మన రాష్ట్రంలో వాళ్ళ పూర్వుల స్థితిగతు లెలావుండేవో మాచాయగా చెప్తాను. శా. శ. 1130 అంటే క్రీ. శ. 1208 లో వేయబడిన దుర్జయాన్వయులైన విప్పరుల కొంతెప గుండప నాయకుల ముక్కాముల భూదాన శాసనంలో "సూత్రిధారి బోమలయ" అను నతడొక ప్రతిగృహీతగా పేర్కొనబడ్డాడు. అతడు బొమ్మలాట వాడేకావచ్చు. కాకతీయుల నాటి వరంగలు జిల్లా కూడూరు శాసనం4 చివర 'సూత్రధారి కొమ్మోజన బరహ' అంటే సూత్రధారి కొమ్మోజు వ్రాసినది అని వుంది. ఇది తెలుగు వృత్తాలలో నున్న శాసనం. ఒక పానుగల్లు శాసనంలో 5 తూర్పువైపున నున్న

1. 'వాయంగ్ ఆటలు—జావా ద్వీపవాసుల వినోదములు' అను శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారి వ్యాసము. ఆంధ్రపత్రిక ప్రమాది సంవత్సరాది సంచిక.

2. *'The Mahabharata and the Wayang in Java'—By Dr. B. R. Chatterjee—'India and Java' (Greater India Society Bulletin No. 5. Part I, Pp 48-50)*

3. *South Indian Inscriptions Vol. X No. 247.*

* 4. తెలంగాణాశాసనాలు, ప్రథమ సంపుటము. కాకతీయులవి నెం. ౬౫.

* ౫. తెలంగాణా శాసనాలు—చిల్లర శాసనములు నెం. 18.

* (లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి ప్రచురణ, హైదరాబాదు, 1935.)

వ్రాతలో 'సూత్రధారి బ్రహ్మోజు చెరపిన సూత్రధారుల కొనస్థపల్లిని భానుగంట దళవృత్తి పుడిపండ్లు 20 భీమ సముద్రము వెనుక పుడిపాటులు' అని వుంది. ఆ సూత్రధారి బ్రహ్మోజు బ్రహ్మోజులు పేర్లనుబట్టియే బొమ్మలాట వారైనట్లును, మహారాష్ట్రులైనట్లును ఊహించవచ్చు. ఆ బరహా, చెరపిన అన్నవి కన్నడపు ముక్కలు. మహారాష్ట్రమునకు సన్నిహితమైనది కన్నడ దేశం. అదీకాక బొమ్మలాట దేశద్రిమ్మరుల కనేక భాషలు రావడమన్నది సహజం. అసలా మరాటీ బొమ్మలాట వాళ్లు తొలుత కన్నడదేశానికి వచ్చి పిదప ఆంధ్రరాష్ట్రానికి ప్రాకివుంటారు. పై శాసనాలను బట్టి పదమూడో శతాబ్దినాటికే మన రాష్ట్రంలో వాళ్లు రాజప్రాపకమున వింత భూవసతులు సంపాదించు కొంటూ వున్నట్లు, స్వయంగా తెలుగులో పద్యాల్లోగూడా శాసనాలు వ్రాయగల సామర్థ్యం గలవారైనట్లూ తెలుస్తోంది. తిరిగి వారు గ్రంథ రచనా ప్రోత్సాహకులూ, స్వయం గ్రంథ కర్తలు కూడా అయినట్లు ఈక్రింది విషయాలవల్ల తెలుస్తోంది. ఆంధ్ర కవితరంగిణి తొమ్మిదో సంపుటంలో ఉదాహరించబడిన కోడూరి వల్లభ నారి చరిత్రంలో అతను పాటీ గణితం అనే గ్రంథమును కర్ణాట సింహాసనాధీశ్వరులగు కృష్ణదేవ—అచ్యుతదేవరాయల్లను కొలిచి మన్ననలందిన 'బొమ్మలాట విరుపాక్షిపు కొళని ప్రేరణంబునన్' రచించితినని చెప్పుకున్నాడు. ఆ కొళయ కుమార తాతాచార్యుని శిష్యుడయినట్లు, నెఅవాతరైనట్లును వల్లభనారి చెప్పాడు. పెనుగొండలో కృష్ణరాయల కోశాధికారిగా వుండి శిల్పకళావిశేషమగు లేపాక్షి దేవాలయాన్ని నిర్మించాడని చెప్పబడే విరూపన్న యీ కొళయ తండ్రియే యగునాయని అనుమానము. బొమ్మలాటవారి గురించి శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు ఒక శాసనవిషయము పటంకించారు— 'కడప మండల మంపలి కమలాపురము తాలూకా చిడిపిరాల గ్రామమును చంద్రమయ్యయను నతఁడును (ఇతనిని బొమ్మలాట రయితు అని యందురు), బొమ్మలాట యమృత కవి యను నతఁడును తెర నాటకము లాడుటకై పెద చిట్టయ్య యను నతని కిచ్చినట్లొక శాసనమున్నది' అని. దీనిని బట్టి వారికి బొమ్మలాటలందే కాదు తెరనాటకములందును గల అభిమానము తేటతెల్లమగుచున్నది. అంతేకాదు ఆ తెరనాటకములాడువారికి వీరొక గ్రామం దానం చేశారంటే ఆ నాటి వారి హోదా గిరీ ఎంతటిదో తెలుస్తోంది. అంటే అప్పటికే ఏ రాయలవారి అనుగ్రహం వల్లనో వారి సీమలో వీరికి కొన్ని వృత్తులేర్పడి వుండవచ్చు. వారి వృత్తికి స్మారక చిహ్నాలుగా నీనాడు రాయలసీమలో కొన్ని గ్రామనామాలు వినిపిస్తాయి. వాటినిబట్టియో, అసలు కులవృత్తిని బట్టియో వాళ్లకా బొమ్మలాట అన్నదే యింటిపేరుగా పరిణమించి వుండొచ్చు. పై శాసనంలో పేర్కొన బడ్డ బొమ్మలాట అమృతకవి రచన లేవో మనకు తెలీవు. ఒక బొమ్మలాట కుటుంబమునకు చెందిన ఒక్క తెలుగు యక్షగానరచన మనకు దక్కనది. అది కిరాతార్జునీయమను [6] యక్షగానము. కర్త బొమ్మలాట సాంబయ్య లేక సంబయ్య. అతని తండ్రి బొమ్మలాట శాసనుడు, మోహన కవి బిరుదాంకుడు నైన సిద్ధయ. బొమ్మలాట శాసనుడంటే బొమ్మలాట అనే గ్రామానికి కరణం వంటి వాడు— ఆ మోహనకవి రచన లేవో తెలీదు. సంబయ్య కిరాతార్జునీయము ప్రశస్త రచనగల యక్షగానం. ఇందు లేపాక్షి వీరభద్ర స్తుతి వుంది. లేపాక్షి అనంతపురం జిల్లా హిందూపురం తాలూకాలో ప్రసిద్ధమైన శివ క్షేత్రం. ఆంధ్ర శిల్పకళా విశేషం. అక్కడి కిరాతార్జునీయ కుడ్యశిల్పాల దొక ప్రత్యేకత యందురు. సంబయ్య బహుశా ఆ ప్రాంతంవాడై వుంటాడు. అతని కృతి రచనకవే ఉద్బోధకాలై వుంటాయి. ఈ సంబయ్య కన్నడంలో కూడా కరిబంటన విజయము[7] సారంగధర చరిత్రము[8] అనే యక్షగానాలు రచించాడు. అంచాత కర్ణాటక కవి చరిత్రకు నెక్క-

---

6. దీని ప్రతులు : మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారము—నెంబర్లు *D.* 1849, 1850, 1851 & *R* 1143; తంజావూరు సరస్వతీ మహాలు—*D C. No.* 476; అడయారు దివ్యజ్ఞాన సమాజ గ్రంథభాండాగారము—*Shelf Nos*: 32 *E* 11 & 32 *F* 7. (గమనిక : తంజావూరు, అడయారు ప్రతులలో నిది సంబయ్య సోదరులు రచించినట్లున్నది. కాని సంబయ్యయే రచించి యుండునని నా నమ్మకము).

7. ప్రా. లి. పు. భాం॥ *D. No.* 1169.

8. ప్రా. లి. పు. భాం॥ *D. Nos.* 1212 & 1220.

వాడు. అం దితని కాలము క్రీ. శ. 1750 ప్రాంతమని చెప్పబడింది.

మనకు తెలియవచ్చిన బొమ్మలాటవారి తెలుగు రచన మరియొకటి బొమ్మలాట హాస్యనాటకము. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమున దాని కాకితపత్ర ప్రతి గలదు. (నెంబరు R. 1594) అది యొక బొమ్మలాట ప్రదర్శనకు ప్రస్తావన. వ్యావహారిక ధోరణిలో నొక చక్కని మాండలికపు నుడికారు పుట్టిపడు వచన ప్రచురమైన సంవాదశైలిలో సరసములైన హాస్యప్రసంగములతో సాగిన రచన. అసలు బొమ్మలాటవా రాడదలచుకొన్నది శ్రీకృష్ణలీలా సమాట కాని కేళి గాని పెళ్లియిండలి ముఖ్యవిషయము. గ్రంథకర్త యెవ్వరో తెలియు కాని ఈ గ్రంథమధ్యంలో ఒక పంచాంగప్రసంగసందర్భంలో 'నందన సంవత్సర భాద్రపద శుద్ధ అష్టమి బుధవారం' పేర్కొనబడింది. అది గ్రంథరచనా కాలమున కొక థింగ్యంతర సూచన అనుకొంటే స్వామికన్నుపిళ్లెగారి ఇండియన్ ఎఫిమెరిస్ ప్రకారము క్రీ. శ. 1-9-1652 తేదీకి సరిపోతోంది. గ్రంథంలో పలుతడవ లది 'దక్షిణ సింహాసనాధీశ్వరుండగు విజయసేతు రఘునాథ భూపాలుని నాటకశాలకు సంబంధించినదని వుంది. ఆ సేతుశబ్దమును బట్టి యిది ఆకాలమున రామనాథ శివగంగ మండలాధీశ్వరులగు సేతుపతులకు సంబంధించినదని తోస్తుంది. వారిలో విజయ రఘునాథ నామధేయులా పరు చేసిన శిలాబ్ది వసము గలరు[9]. అందొకరి ప్రాపకమున నీ గ్రంథము వెలసియుండవచ్చు.

ఇంతవరకు చెప్పిన విషయాలనుబట్టి యిప్పుడు బొమ్మలాటవారి స్థితిగతు లధ్వాన్నంగా వున్నా వెనక క్షేమంగా వుండేవని తోస్తుంది. ఇంక బొమ్మలాటకీ యక్షగానాదులకూ వున్న సంబంధం స్థూలంగా పరిశీలిద్దాం. ఏవో నాలుగు బొమ్మల నటూ యిటూ ఆడించేటంత మాత్రాన అది బొమ్మలాట ప్రదర్శనం అనిపించుకోదు. ఒక కథ తీసుకుని అందలి పాత్రలకు అనుగుణంగా బొమ్మలు తయారుచేసుకుని వాటి నాడిస్తూ వెనకనుంచి పద్యాల్లో పదాల్లో దరువుల్లో ఆయా పాత్రల ప్రవేశ ప్రసంగాదులు, వనుమ అప్రదృశ్య కథానుసంధానం చేసే సంధి వచనాలూ వినిపించాలి. అందుకు సాహిత్యాన్ని ఆశ్రయించాలి. బొమ్మలాట ప్రదర్శనాల్లో కేవల గద్య రక్తిగట్టదు. అందుకే ఏ దేశంలోనైనా బొమ్మలాట ప్రదర్శనానికి వెనక గేయభాగాధికమైన రచననే ఉపయోగిస్తారు. పాశ్చాత్య దేశాల్లో సాధారణంగా 'ఒపెరా'లను గేయ నాటికల నుపయోగిస్తారు. వాటికిగల సంబంధంగూర్చి 'పపెట్ బుక్' (*The Puppet Book* *) అనే గ్రంథంలో యిలా వివరింపబడింది:

'Musical plays and operas if specially arranged, can be given by puppets. One advantage of opera on the puppet stage is that the conventional gestures of the singers are well within the capacity of the puppet but besides that there is the possible influence any production might have towards increasing interest in the opera.'

అంటే గేయనాటికలను ప్రత్యేక దృష్టితో రచిస్తే బొమ్మలద్వారా ప్రదర్శించవచ్చు. అలా ప్రదర్శించడంలో కేవల గేయనాటక ప్రదర్శకులు సాంప్రదాయికంగా చూపించవలసిన అభినయాంశాలను ఆ బొమ్మలే ఆడుకోగలవు. అంతేకాక అసలా గేయనాటక ప్రదర్శనయెడల కలిగే ఔత్సుక్యము ప్రభావం యీ బొమ్మలాట గేయరూపక ప్రదర్శనంయెడల కూడా కలుగుతుంది. జావా ద్వీపవాసులు వారి వాయంగ్ వినోదాల్లో ఉపయోగించే లాకన్లు అను రచనా విశేషాలు గూడా యిల్లాంటివే. సంస్కృతంలో గూడా చర్మపుత్రికా ప్రదర్శనల కుద్దిష్టమై ఛాయా నాటకాలని వున్నాయి. ఇంగ్లీషులో చెప్పవలసివస్తే 'షాడో ప్లేస్' (Shadow plays) అన్నమాట. తోలుబొమ్మలను ఆటలో తెరవెనుకా దివ్వెకు ముందూ వుంచుతారు. ప్రేక్షకులకు కనపడేవి వాటి ఛాయలు మాత్రమే. అందుకే ఆ పేరు. కొయ్యబొమ్మ

9. *Vide. South Indian Epigraphy, Annual Report for 1928-29. Part II. Item No. 76, ie, Sivapuri Record from Ramnad Dt., No 46, Dated Saka 1590=1668 A.D.*

* *Edtd. by L.V.Wall, B.A.; published by Faber and Faber Ltd., 24, Russel Square, London, W.C. 1. Part 5. Item No. 27, Pp 187—198.*

లాటలో బొమ్మలకు తెరమరుగు వుండదు. కాని వాటికిగూడా ఛాయానాటక గ్రంథభాగాలు పనికి రాకపోవు. సంస్కృత నాట్యవిషయిక గ్రంథాల్లో ఎక్కడా ఛాయానాటకప్రసక్తి వున్నట్లు కాన రాదు. సంస్కృత మహాభారతంలో (*XIICCXCV*, 5) రూపోపజీవనం అనే విషయంగురించి నీలకంఠ పండితు డిలా వ్యాఖ్యానించాడు: 'రూపోపజీవనం జాలమండపికేతి దాక్షిణాత్యేషు ప్రసిద్ధమ్ । యత్ర సూక్ష్మవస్త్రం వ్యవధాయ చర్మమయై రాకారైః రాజామాత్యాదీనాం చర్యా ప్రదర్శ్యతే' అని. అంటే రూపోపజీవన మనునది జాలమండపిక అను పేర దక్షిణ దేశమున ప్రసిద్ధమైనది. అందు పలుచని బట్టపై చర్మ పుత్రికలద్వారా రాజామాత్యాదుల చర్యలు ప్రదర్శింప బడును అని అర్థము. ఈ విషయము నాకు డాక్టరు ఎమ్. కృష్ణమాచార్యులవారి (*History of classical Sanskrit Literature*) గ్రంథంనుండి ఎరుకపడినది. అందులో దేశంలో వివిధ ప్రాంతాలకూ వివిధ కులాలకూ సంబంధించిన కొన్ని ఛాయా నాటకాలు పేర్కొనబడ్డాయి. అవి అన్నీ పన్నెండో శతాబ్దికిటీ వలివే. అంతకు పూర్వపు రచనలగురించి తెలియ వచ్చుట లేదు. కాని ఆ ఛాయానాటకకర్తలు చాల మంది రాజాస్థానము లలంకరించినవారగుట గమనింప దగినది. ఆయా ఛాయానాటకేతివృత్తములు అన్నీ పౌరాణికాలే గాని విఠలకవి కృతిమాత్రము విశిష్ట మైనది. అది చారిత్రికము. క్రీ. శ. 1489—1660 సం॥ల నడుమ బీజపురమును పరిపాలించిన ఆదిల్షా రాజ వంశ చరిత్రకు సంబంధించినది. సంస్కృతఛాయా నాటకములందు సుభటుని దూతాంగదము ప్రసిద్ధ మైనది. అది క్రీ. శ. 1242 ప్రాంతమున అనిహిల్ విడ్ ప్రభువు త్రిభువన పాలదేవుని కొలువున ప్రదర్శింపబడి నది. దూతాంగద మచ్చైనది.10 అందు గద్యభాగము కంటె పద్యభాగమే ఎక్కువ. కడమ ఛాయా నాటక ములు నట్లే యుండునని ఊహింపవచ్చు.

బొమ్మలాటలకు పాశ్చాత్య దేశాలలో ఓపె రాలు, జావాది ద్వీపములలో లాకన్లు, మనదేశంలో సంస్కృతమున ఛాయా నాటకాలూ మొదలైన వాటి వలె తెలుగులోనూ కన్నడంలోనూ యక్షగానా లుప యోగపడుతూ వచ్చాయి. యక్షగానము పిదప కాల మున ఒక విశిష్టరూపకక్రియగా రూపొందినా మొదట గేయరూపమున కథాఖ్యానమే ప్రధానాశయంగా ప్రారంభింపబడింది. అందులో పద ద్విపదలు, గద్య పద్యాలు, రాగతాళధారాళములగు దరువులూ ఒకటే మిటి ఎటువంటి ఛందోబంధమైనా, ఎటువంటి రచనా విశేషమైనా యిమిడిపోతాయి. అంగచేష్ట నాటకం లాగ ప్రయోగించడానికి గాని హరికథవలె ఆఖ్యానించ డానికి గాని, పురాణంలాగ పఠించడానికి గాని పనికి వస్తుంది. బొమ్మలాటప్రదర్శనకి ఏనక పాటగా మరింత సౌలభ్యం వుంది యక్షగానంలో. ఈ నాటికీ కన్నడదేశంలో మైసూరు ప్రాంతమున వారి బొమ్మ లాటలు దక్కలద సూత్రద గొంబేలకు రెంటికిని యక్ష గానాలకూ అనుబంధం వుందని తెలుస్తుంది.11 అలాగే మన ఆంధ్రదేశంలో ఈనాడు అక్కడక్కడ మిగిలి వున్న బొమ్మలాట వారి ప్రదర్శనలు చూస్తే వాళ్లు ఆయా ప్రాంతీయ యక్షగాన కవుల రచనలను వినియో గించుకొంటున్నట్లు తెలుస్తుంది. బొమ్మలాటల గురించి జానపదులలో కొన్ని నమ్మకాలున్నాయి. ఉత్తర గోగ్రహణం ఆడిస్తే వానలు కురుస్తాయట! వానలకీ ఆ కథకీ వున్న సంబంధం ఏమిటో తెలీదు కాని యీనాడును కాకినాడ ప్రాంతపు పల్లె ప్రజలా నమ్మకంతో వానలు పడనప్పుడు మాధవపట్నం బొమ్మ లాటవారి నాహ్వానిస్తారు. వాళ్లు చెప్పే ఉత్తర గోగ్రహణంలో ధేనువు కొండ వెంకయ్యగారి విరాట పర్వయక్షగానంలోని దరువులను గుర్తింపవచ్చు.

క్రీ. శ. 1850 ప్రాంతమున గంజాం జిల్లా గుడ్డి వాడ నివాసి కురింగంటి భట్టరు రామానుజాచార్యులు రచించిన శ్రీరామ నాటకము బొమ్మలాట రామాయణ

---

10. *Published by Panduranga Jawaji Nirnaya Sagar Press, Bombay, Kavyamala Series, 28. Forth edition 1922.*

* *Vide* : (*a*) '*Bhagavata plays in Mysore*', *a paper by Sri L. Narasimhachar, Chap X, Item 11, The Eighth All India Oriental Conference, Mysore, 1935.*

Vide (*b*) '*Yakshagana and other plays of Mysore*' *an article by Sri S. Srinivasachar March of india Vol. IV, No. 6, July-August 1952.*

ము12గా ప్రసిద్ధిపొందింది. ఇందలి కథ లక్ష్మణమూర్ఛ. మాఘవపట్నం బొమ్మలాట వారి లక్ష్మణ మూర్ఛలో యిందలి పద్యాలూ, దరువులూ వినిపిస్తాయి. అసలు కొందరు యక్షగాన కవులు బొమ్మలాటలను దృష్టిలో పెట్టుకొని రచించడం కూడా కద్దు. ఉదాహరణకు 19 వ శతాబ్ది చివర పీసె సుబ్బరాజు, గాజుల పెండ్లూరి శేషగిరి రాజు అను వారు రచించిన సంతవేలూరు కుశలవుల నాటకము 'ఆరు రాత్రిళ్ళ నాటకమునకును బొమ్మలాటకును ఉపయోగముగా రచింపబడి' నట్లు గ్రంథ ముఖపత్రము మీదనే గలదు. (ఒక ప్రచురణ: వెస్టువార్డు అండు కంపెనీ, మదరాసు, 1931). పర్లాకిమిడికడ నున్న పాతపట్నము వాస్తవ్యుడు కోట వెంకటప్పయ్య శాస్త్రి అను నాయన క్రీ. శ. 1893 లో బాణాసుర నాటకం రచించి దానికి పీఠిక తానే వ్రాస్తూ అందులో 'ఈ గేయ ప్రబంధము చర్మవిగ్రహములచే నాడించుటకును, వేషముల ధరించి నాటకమాడుటకును అనుకూలముగ నుండునటుల రచింపుడని నా మిత్రులొక కొందఱు ప్రోత్సాహపఱచినందున నే నందుల కియ్యకొంటినని వ్రాసెను. (ఇది మదిరాసు ఇండియన్ లా ప్రెస్సులో ముద్రితము — 1894లో) ఇందు లొట్టకిత్తను, రత్నాలు, పోలిగాడు అనువారి హాస్యప్రసంగ మచ్చు మచ్చుబొమ్మలాటలలోని జుట్టుపోలిగాడు, బంగారక్క, గంధోళిగాళ్ల ప్రసంగంలాగే వుంటుంది. అసలు వాళ్ల సంబంధం, సందర్భం అటువంటివే. బొమ్మలాట వాళ్లు గొల్లకలాపాల్లోవలె తరచు అమర శ్లోకముల సేకరువు పెడతారు. అమరశ్లోకము లుదాహరింపబడిన యక్షగానము లనేకము గలవు. ఉదా॥ జిల్లెళ్ళమూడి వెంకట రామదాసామాత్యుని జాంబవతీ మానము (ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తాళపత్ర ప్రతి నెం. 8066) మొదలైనవి. అట్టివి కొన్ని బొమ్మలాటలకు నుద్దిష్టములైనవే అని చెప్పవచ్చు. బొమ్మలాటల్లో కేతిగాడొక సాంప్రదాయిక హాస్యపాత్ర. కేతినాయుడి వాలకం చాలా యక్షగానాల్లో కూడా వస్తుంది. కొన్ని అచ్చయిన యక్షగానాల్లో అందలి పాత్రల బొమ్మలు కూడా అచ్చుకొబడి వుంటాయి. అవి చూస్తే చాలామట్టుకు బొమ్మలాట వాలకాలే గుర్తుకొస్తాయి. మీద పేర్కొనబడిన బొమ్మలాట హాస్యనాటకంలో కొన్ని ప్రదర్శనసూచనలు వున్నాయి — 'బొమ్మలాటకు మొదట తోడియ మంగళం పాడి, ఆవెనక విఘ్నేశ్వరునిమీద పదం పాడుచున్నె విఘ్నేశ్వరుని కొలువెత్తి సభావర్ణన చదివి ఆవెనక విఘ్నేశ్వరుని నాట్యం యెత్తి ఆడించేది. ఆ నాట్యం వెనక తెరహాస్యం చెప్పి కొలువు పదం పాడి కథకు మొదట కొలువెత్తేది — ఇక్కడ నోటి వేషం చేసేది' మొదలైనవి. ఆ ప్రదర్శనకు హంగుదారులు 'పురుషులు వూదేవారున్ను, మృదంగాలు గొట్టేవారున్ను, మత్తకాలు మీటే వారున్ను, తాళాలు తెచ్చేవారున్ను, దండెలు ఎగరవేసేవారున్ను' నట. ఈ ప్రదర్శన ప్రక్రియ కొంత మట్టుకు నాటి దక్షిణదేశీయ యక్షగాన ప్రదర్శన సంప్రదాయసంవాదిగా వుంది. బొమ్మలాట సంబధ్య యక్షగానాలనే రచించడం చూస్తే అవి బొమ్మలాటలకోసమే రచించారా అనిపిస్తుంది. ఆయా విషయాలనుబట్టి చూస్తే బొమ్మలాటవాళ్ళకి నోట తెలుగు పట్టినప్పటినుంచీ, తెలుగులో యక్షగానాలు పుట్టినప్పటినుంచీ బొమ్మలాటలకూ యక్షగానాలకూ అనుబంధం యేర్పడి అది తరాలు గడిచినకొద్దీ పెంపొందుతూ వచ్చిందనిపిస్తుంది. ఇటీవల నాటకాలూ సినిమాలూ వచ్చాక యక్షగానాలు మూలబడ్డాయి; బొమ్మలాట ప్రదర్శకుల కసలే గతులు లేవు. కాని ప్రభుత్వం కాస్త పూనుకొంటే వారి ప్రసంగాలు రికార్డుచేసి, వారి ప్రదర్శనలకు డాక్యుమెంటరీ ఫిల్ములు తీసి, సచిత్రములైన తద్చరిత్ర గ్రంథములను తయారుచేసి ఆ విషయమైన మన ప్రాచీన సంస్కృతీ స్వరూపం తరువాతి తరాలవారి తలపోతలకైనను చేతలకైనా అందించవచ్చు.

---

12. ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారమున దీని కొక తాళపత్ర ప్రతిగలదు. నెం. *R*. 966 రాజమండ్రి గౌతమీ గ్రంథాలయమునను నొకప్రతి గలదు. దాని నెం. 98. అసలిది లక్ష్మణ మూర్ఛ యను పేరితో 1908 లో ఎద్దనపూడి సంజీవయ్య అండ్ సన్ వారిచే మదరాసు మురహరి ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడి ప్రకటింపబడినది. తద్గ్రంథసంపాదకు లగు యార్లంకి శ్రీ వెంకటేశ్వర్లు నాయుడుగా 'రిది దర్మపు విగ్రహములతో నాట్యము చేయుచుండెగా.. డ్రామాకు అనుకూలంబగునట్లు... పరిష్కరించినట్లు పోద్ఘాతమున గలదు.

గ్రహణ సమయం

శ్రీ మంథా వెంకటరమణారావు

* * ఒకానొక సముద్రతీరం; ఉదయం 7 గంటలు; తీరాన తండోపతండాలుగా రకరకాల ప్రజ; నల్లటి అద్దాలు పెట్టుకొని కొందరు ఆకశాని కేసి చూస్తున్నారు; ప్రజ చేసే గోలలో సముద్రపు హోరు వినిపించడం లేదు; ఆగోల మధ్య:

1 : (విరాగిలా చిరునవ్వునవ్వి) గొప్పవారికి కూడా ఎటువంటి పాట్లు!

2 : మహానుభావులకి కూడా ఎటువంటి అపనిందలు!

3 : భగవంతునికి కూడా గ్రహబాధ తప్పదు కదా!

1 : మనమనగా ఎంత...(పెదవులు విరుస్తాడు).

2 : నలచక్రవర్తికి మరి చూశారు కదూ ఎటువంటి పాట్లొచ్చాయో?

1 : హరిశ్చంద్రుడికీ అలాగే.

3 : అంతవరకూ ఎందుకు — నిన్న మొన్నటి ధర్మరాజు?

2 : ధర్మరాజువరకూ ఎందుకండీ — ఇప్పుడు మన కళ్లారా చూడబోతున్నాం గదండీ. ఆ భగవానుడు...... ఆ సూర్యభగవానుడు సమస్త చరాచర ప్రాణికోటికీ జీవాన్నిచ్చే ఆ తేజోమూర్తి...ఆ కేతువు గాడికి కట్టుబడి పోయి రెండు గంటలు......!

3 : హర...హర... నేను చూడలేనండి!

1 : మహాదేవ! ఆ మహానుభావుడు పడే బాధ నేను భరించలేనండి!

2 : నేనూ చూడలేను......ఇక్కడ ఉండలేను కూడా...ఆ కేతువు నన్ను బాధపెట్టినా బావుండును.

[4 గారు ప్రవేశం]

4 : పెడుతుంది స్వామీ పెడుతుంది—ఆ భగవానుణ్ణి రెండు మూడేళ్ళకి ఒకసారి గంటో అరగంటో పీడిస్తుంది...పీడ వదిలి పోతుంది—మన నోట్లో కొక్కు గ్రహం పట్టుకుందంటే కొన్ని ఏళ్ళు పిప్పిచేస్తుంది. కోరుకోక కోరుకోక అదే కోరుకోవాలా స్వామీ!?

1 : ఓహో! జ్యోతిష పండితులవారు ఇలా దయచేశారు!

4 : ఇదిగో మరి. ఇంత అట్టహాసం జరుగుతోందా...ఇటువంటిది, మన జన్మలో మరి చూడం అంటున్నారుకదూ పెద్దలు?

2 : వెయ్యి జన్మలకి కూడా ఇటువంటిది ఒద్దు బాబూ.

4 : వెయ్యి జన్మలమాట దేవుడెరుగును కాని ఈజన్మలో జరుగుతోందంటారా? స్వాములు ముగ్గురూ ఒకేసారి బయలుదేరేరు...... జొనాను మరి...ఇటువంటి పుణ్యకాలం ఎప్పుడు...

2 : హర...హర!

1 : మహాదేవ!

3 : హరహర మహాదేవ...

2 : ఇది పుణ్యకాలమా!

1 : ఘోరం!

3 : మహాఘోరం.

2 పాపం —

1 : మహాపాపం అలా అనుకోవడం.

3 : మహాపాపం శమించుగాక!

4 : స్వాములు అలా సెలవియ్యడం నన్ను ఆశ్చర్యసముద్రంలో ముంచింది.

2 : ఎందుకు ముంచిందో మాకు అర్థం కావటం లేదు—

1 : మాకు అవగాహన కావటంలేదు...

4 : ఇది పుణ్యకాలం అని వేలాదివేలుగా ప్రజలు దేశదేశాలనుండీ వచ్చేశారు......స్వాములు అది ఖండిస్తున్నారు.

3 : మనకి ప్రాణం ఇచ్చి, మనని కాపాడే ఆ పరమేశ్వరుడు, సర్వసాక్షి అయిన తండ్రి వంటి ఆ సూర్యభగవానుడు, కిరాతుడయిన ఆ కేతువు చేతిలోపడి కిటకిటలాడి పోతాడే నాలుగు గంటలకాలం! తమ రెలా అది పుణ్యకాలం అనగలరండి ... హర...హర.... నేను చూడలేనండి...

1 : మహాదేవ! ఆ మహానుభావుడుపడే బాధ నేను భరించలేనండి...

2 : నేనూ చూడలేను......ఇక్కడుండి లేను కూడా...ఆ కేతువు నన్ను బాధపెట్టినా బాగుండును...

4 : ఆ విధంగా అయితే స్వాములు...ఈ పాపాత్ములతో నిండిన ఈ సముద్ర తీరానికి వేరే కారణమేముంది వచ్చేసి ఉండాలి...

3 : ఎవరు పాపాత్ములు! హరహర!

1 : పాపం శమించు గాక! ఎలా అనగలిగారండీ వీరంతా పాపాత్ములని?

2 : మీ నోరెలా వచ్చిందండీ ఈ మహా పుణ్యాత్ముల నందర్నీ అలా అనేందుకు...

4 : స్వాములవారి ధోరణి అగమ్య గోచరంగా ఉంది—స్వాములే సెలవిచ్చేరు...

3 : అతను పడే బాధ చూసి సహించలేక ఆ క్రూర గ్రహ విమోచనార్థం ప్రార్థించేందుకే కదండి వచ్చింది...వీరంతా పాపాత్ములెలా అయ్యేరు...

1 : ఆ కిరాతుడి కాళ్లినా పట్టుకుని విడిపించు కుందామని వచ్చేరు...వారెలా అయ్యేరండీ పాపాత్ములు...

2 : జ్యోతిషులవారూ...తమరు మహా పాపానికి ఒడికట్టుకుంటున్నారండి.

4 : (ఆశ్చర్యపోయి) ఏమిటి సెల విచ్చారు... ఏమిటి సెలవిచ్చారు... నేనా మహాపాపిని...

3 : ఒడికట్టుకుంటున్నారు...

1 : ఆ భగవంతుడ్ని క్షమించమని ప్రార్థించండి.

2 : క్షమించరాని పాపం ఇది...అయినా అతను కరుణామయుడు...

4 : (నోటసరిగా మాటరాక) అరి భగవానుడా!

3 : అదీ—అలా ప్రార్థించండి.

1 : క్షమించమనండి అలాగున.

2 : అతను కరుణామయుడే...

4 : ఎంత అన్యాయం...

3 : అది మానవ నైజం......అయినా క్షమించమనండి...

4 : ఎంత అన్యాయమైన మాటలు...

2 : ఔను—అన్నారు ... అయినా ప్రార్థించండి...

4 : మీ ముగ్గురికీ ఒకే ఒక నమస్కారం!

3 : అదీ ఆ పరమేశ్వరుడికే...

4 : కాలం, కర్మం అన్నీ కలిసొచ్చేయిలెండి...

2 : అయినా ధైర్యం వదలకండి...

4 : అందుకే ఇటువంటి విపరీతాలన్నీ... ఈ గ్రహణాలు.. నేనంతా లెక్క వేసి ఉంచేను లెండి...(ఆవేశంతో) ఈ సంవత్సరం ఆఖరయే లోపున సఫా!

1 : మీరా? మీ పశ్చాత్తాపం నన్ను సంతోష సముద్రంలో ముంచింది.

4 : ముంచుతుంది లెండి.... ఈ సంవత్సరం ఆఖరుకి...ఈ సముద్రం అంతా పొంగి తమ వంటి మహానుభావులందరికీ మోక్షానికి మెట్లు కడుతుంది లెండి....

3 : అంతా ఆ పరమేశ్వరుడి కటాక్షం...

4 : (ఆవేశంలో గట్టిగా) వేసే ఉంచేను ... వేసే ఉంచేను ఈ లెఖ్ఖలు.... ఈ సంవత్సరం ఆఖరుకి ప్రపంచమంతా ధ్వంసం...బుగ్గి... ఊఫ్!! నిప్పు...అగ్నిజ్వాలల్లో మండిపోతుంది...అప్పుడు...మీపని...(పోతాడు)

1 : పాపం...పిచ్చివాడు...

2 : భగవంతుడిలో నమ్మకంలేని మనిషి...

3 : ఆత్మవిశ్వాసం, మనోబలం లేక చీకట్లో కొట్టుకుపోయే పురుగు...

[జనంలో గోల ఎక్కువౌతుంది]

1 : (ఆత్రంగా) ఆపాపకాలం సమీపించిందా..?

2 : ఆ కిరాతుడప్పుడే నా తండ్రిమీద చెయ్యి చేసుకుంటున్నాడా!!

3 : నలుడు బాహుకుడయిపోతున్నాడా? హరహర నేను చూడలేను....

1 : మహాదేవ! నేను భరించలేను.

2 : హరహర మహాదేవ! నేను చూసి భరిస్తూ ఇక్కడ ఉండలేను కూడా...అయినా... అయినా...ఇన్ని వేలమంది పుణ్యాత్ములు ...అతనికి ఈ ఆపత్కాలంలో అండగా ఉండేందుకు వచ్చారు...

1 : లక్షలమంది...

3 : కోటికి తక్కువ ఉండరు ఈ మహా పుణ్యాత్ముల గుంపు...

2 : దయచూపమని ఈ కిరాతుణ్ణి ప్రార్థించేందుకు వచ్చేరు...

1 : ఆపద్బాంధవుణ్ణి ఆవహించి తమ మనోబలంతో కాపాడేందుకు వచ్చేరు...

3 : ధైర్యం ఇవ్వడానికి వచ్చేరు...

2 : అటువంటి సమయాన, మనం — సర్వం అతడేనని, అతడి నామం ప్రతి నిమిషం జపిస్తున్న మనం...అతడికి అండగా ఉండకుండా పోగలమా...

3 : (ఒక అరనిమిషం ఆలోచించి) పోయి ఆ మహాపాపానికి ఒడిగట్టుకోగలమా!

1 : (ఒక నిమిషం ఆలోచించి) మహాపరాధం! అది నరకానికి దారి!

2 : మనకి బాధగానే ఉండుగాక...అయినా సహించాలి ... ఆయనే సహిస్తున్నప్పుడు మనం పారిపోవడమా! ఆయన బాధ చూడలేక—

1 : ఛీ!

3 : ఎంత అపచారం!

2 : చూసి...సహిస్తూ ... మనసులో ప్రార్థించాలి...

1 : మొదలయ్యాయా ఆయన ఇక్కట్లు?

3 : అయింది సమయం...

2 : తియ్యండి నల్లద్దం...

[పొగలమంటి నల్లటి అద్దాలు తీస్తారు ముగ్గురూ.]

1 : చూడండి మీరు.. నేను మొదట చూడలేను.

3 : నేను చూసి సహించలేను—

2 : నేను చూసి సహిస్తూ ఇక్కడ ఉండలేను...

1 : ధైర్యం...ధైర్యం......ముగ్గురం ఒకేసారి చూద్దాం ధైర్యంగా...

2 : బాగుంది...

3 : అది చాలా బాగుంది...

1 : ఒకేసారి ......(కొన్ని సెకండ్లూరుకుని ఒక్కసారిగా) చూడండి!!

[ముగ్గురూ యంత్రాలంత వేగంగా అద్దాలెత్తి సూర్యుడుకేసి చూస్తారు]

2 : మొదలయినట్టుంది...

3 : మొదలయిపోయింది...

1 : చిన్న భాగం తెగిపోయినట్టుందప్పుడే...

3 : హరిహరా...

1 : మహాదేవ...

2 : హరహర! మహాదేవా!...ఏవో మచ్చల్లా కనిపిస్తున్నాయి భగవానుడిలో...

1 : చంద్రుడిలోని మచ్చలా లేదు.......రెండు మూడు చోట్ల ఉంది...

3 : రూపాయలంతేసున్నాయి మచ్చలు...

2 : గొప్ప బాధగా ఉండి ఉంటుంది...

1 : పెద్ద ముక్క కొరికేసేటప్పుడే...

[ఇంతలో సముద్రతీరాన ఉన్న "లౌడ్ స్పీకర్లు" గొంతు సవరించుకున్నాయి కీచుశబ్దంతో...కొన్ని సెకండ్ల అనంతరం అందునుండి స్త్రీకంఠం]

స్త్రీకంఠం : ఇది రేడియో సిలోన్—ఇదివరకెన్నడూ లభించని, ఇకముందు లభించబోని ఈ మహత్తరమైన అవకాశాన్ని పురస్కరించుకొని, రేడియో సిలోన్ ఇప్పుడు జరుగుతున్న సూర్యగ్రహణమ్మీద ప్రత్యక్ష వ్యాఖ్యానం, కొలంబో అబ్జర్వేటరీనించి ప్రఖ్యాతి

వైజ్ఞానిక శాస్త్రవేత్త డాక్టర్ ఐదుగారు
చేయగా ప్రసారిస్తుంది...ఒక హెచ్చరిక -
ఈ గ్రహణాన్ని బాగా నల్లటి అద్దాల
గుండా చూడాలి......లేనిప్పుడు నయం
కాని, జన్మాంత అంధత్వం కలగవచ్చు..
డాక్టర్ ఐదుగారు...

డాక్టర్ 5: (బొంగురు గొంతుతో) గ్రహణం ఇంకా
మొదలు కాలేదు...కొద్ది నిముషాలలో
ప్రారంభం కానున్నది. అంతవరకు కొద్దిగా
ఓపికపట్టమని నా ప్రార్థన...

స్త్రీ గొంతు: అంతవరకూ ఫిలిమ్ సంగీతం వినవచ్చు—
["మేక్లీన్స్ టూత్ పేస్టు" అడ్వర్టయిజ్
మెంటు వినిపిస్తుంది...దానిని అనుసరిస్తూ..
"చూడగనే చెలికూ...కనుల చూడగదే"..
పాట...]

2 : ఏమిటి?! ఆ పరమాత్ముడి భాగ్యలింగా
మొదలు కాకపోవడమా...ఎవడా అన్నది?

1 : ఆశ్చర్యంగా ఉందే... సగానికి సగం
ముక్క తెగిపోడం నా కళ్లారా చూసేను....
ఇంకా మొదలు కాకపోడమా ? మూంచి
పట్టులో ఉంటేను...

3 : మొదలయితే వదలడం అన్యాయమే...

2 : వాళ్ళకి సానుభూతి లేదు...

1 : ఆ అన్నవాడెవడో పాపాత్ముడు...

3 : వాడికి మరి మోక్షమే లేదు...నరకమే గతి
.. హరహరా...

['6' ప్రక్కనించి తొందరగా పోతూ
ఉంటాడు.]

2 : ఇదిగో పుణ్యాత్మా...ఒక మాట...

5 : (వస్తూ) ఎన్నా సామీ?

3 : అపరాహ్ణంపుడే బాధలు మొదలయేయని
మేం అనుకున్నాం, చూసేం కూడా...
ఎవడో పాపి లేదంటున్నాడు...మీ రేమం
టారు....

1 : సగం ముక్క తెగిపోతేనే...

6 : ఓహో! మీరు మన సైడ్ వాళ్ళేనా....

3 : బాధలు మొదలయేయనేనా తమ విశ్వాసం
పుణ్యాత్మా?

6 : ఎవరి బాధలు స్వామీ?

2 : అపరాహ్ణంపుడివి...

6 : ఈ బాధనుంచి విముక్తి మరో నాలుగు గంట
లకి కాని కాదు స్వామీజీ!

1 : మొదలయేయని ఒప్పుకున్నారుకదా...

6 : ఇప్పుడా...యేనాడయో ఎవ్వరికీ మనసు
మనసులో లేదు స్వామీ......ఈ నాలుగు
గంటలు ఎలా గడుస్తాయా అని కాచుక
కూర్చున్నారు...ప్రాణాలు బిగబట్టి...

2 : ఔను...అందరం అంతే మరి ...ఆ బాధ...

6 : నాలుగు గంటలంటే మజా ఆ బాబూ! నాదీ
ఆంధ్రాయే లెండి...కాని అయ్యరని పేరు
మార్చేను..... అలా చెప్పకుంటే నే కాని
గడవదు స్వామీ......తమరు స్వాములు
కాబట్టి మనవి చేసుకుంటున్నాను...

1 : అలానా?

6 : చిత్తం—తమరు చూసేఉంటారు......ఆ
రోడ్డు ప్రక్కని పెద్ద పందిరా బోర్డూగట్రా..

2 : ఏ పందిరా?

6 : పెద్ద పందిర...మలబార్ హోటలన్న బోర్డు
అదీను... నే నేనండి దాని ప్రొప్రయిటర్ని....

3 : మీరూ ఈ బాధ పండుకో నేందుకేనా
వచ్చేరు?

6 కాదా స్వామీ మరి? సాయపడేందుకూడా
వచ్చేనండీ......దఫాకి రెండు వేలమందికి
ఏర్పాటు చేయించేను......వేడి వేడి ఇడ్లీ
సాంబార్...వెన్నలా నోట్లో కరిగిపోతుం
దండి....అప్పుడే ఫిల్టర్ తీసిన కాఫీ...
దఫాకి రెండు వేలమందికండి...

3 : ఇప్పుడా!! తిండా!!!

6 : కాదు స్వామీ......ఇప్పుడు కాదు...
అందుకే కదా బాబూ ఎవరికీ మనసు మన
సులో లేదన్నాను......గొప్ప బాధపడి
పోతున్నారు బాబూ అందరూను......
...ఉదయంనించీ చాలామంది కాఫీ
చుక్కైనా తాగలేదు...ఇంక ఈ నాలుగు
గంటలూ అయిపోతే చాలు...చూస్తారు
కదా, ఇలా కాకుల్లాగ ఒచ్చి వాలిపోతారు
నా దుకాణమ్మీద...

1 : అంటే?

6 : అనకూడదు కాని ... అందరికీ, దృష్టయితే గ్రహణమిూద ఉందికాని .... మనస్సెక్కడుంది ... మలబార్ హోటల్ మీద ... అందుకే అందరూ వచ్చేవారిలో కట్టించేను.

2 : ఏమిటేమిటి!

1 : అపచారం! అపచారం!

2 : వచ్చిన పుణ్యాత్ము లందరికీ తీరని అపచారం...

3 : నువ్వు పుణ్యాత్ముడ వనుకున్నాం....

6 : ఎందుకన్నాను స్వామీ... నేను రాకపోతే ఇన్ని వేలమంది ప్రజ ఆర్తనాది దగ్గరు, తాగేందుకు కాఫీ చుక్క లేక...

3 : ఓరి పాపాత్ముడా!

2 : ఓరి అసత్యవాదీ!

1 : పో! నీదారినీ–(నల్ల అద్దంగుండా సూర్యుణ్ణి చూస్తూ) ఆశ్చర్యం! ఆశ్చర్యం!

2-3 : ఏమిటండీ...

1 : ఇందాక మనం చూసినప్పుడు ఇంత ముక్క పోయిఉండేది ... ఇప్పుడు చూడండి... పూర్తిగా ఉంది బింబం...

2-3 : (చూసి) వింత! చాలా వింత!

1 : ఎలా అయింది!

2 : పట్టి వదిలేసివుంటాడు కేతువు...అయినా, ఇన్ని లక్షలమంది ప్రజ కిందినించి గోల చేసి, ప్రార్థిస్తూఉంటే ఎంత రాక్షసుడయినా, వాడికీ దయకలుగుతుంది మరి...

3 : అంతే అయిఉండాలి...

1 : నిజంగా భగవంతుడు అదృష్టవంతుడే ఈసారి...

2 : (అసంతృప్తిగా) అంత వేగం వదిలేస్తాడనుకోలేదు...

3 : (నిరాశగా) బాగా బాధపెడతా డనుకున్నాను...కాని...

6 : తమరు నన్నేమన్నా నాకు కోపం లేదు... కాని, స్వాములు ఈ పాపాత్ముడ్ని పావనం చెయ్యాలి...

1 : పావనమా?

6 : చిత్తం...

2 : ఎలాగ...

6 : ఈ గ్రహణం అయిపోయేక...

2 : అయిపోయింది...

6 : ఇంకా మొదలే కాంకే...అయిపోడమా...

1 : మేమంతా చూసేమయ్యా...చిన్న పట్టు పట్టి వదిలేసేడు కేతువు...ధైర్యం చాలక....

6 : ఇంకా మొదలు కాలేదు స్వామీ...మొదలయి నాలుగు గంటల కాలం ఉంటుంది... తమరు చిన్న మేఘం అడ్డుపడితే చూసి ఉంటారు...

1 : నువ్వు కర్కోటకుడివి...

2 : పాపాత్ముడివి...

3 : ఒకసారి అయింది...మళ్ళీ అతివి బాధ కోరుతావా...

6 : (ఆలోచించి) అలా నేకానీండి స్వామీ... ఈ పాపాత్ముణ్ణి తరింపజెయ్యాలి...

2 : ఎలాగ...

1 : చెప్పు...

3 : ఆలోచిస్తాం...

6 : అంతా అయ్యేక నా గృహానికి...

3 : ఎక్కడ నీ గృహం?

6 : హోటలే నా గృహం స్వామీ...దయచేసి ...చెరొక ప్లేటు ఇడ్లీ, సాంబారు... చెరొక కప్పు కాఫీ స్వీకరించి నన్ను పాపవిముక్తుడ్ని గా చెయ్యమని నా ప్రార్థన.

3 : ఏమిటీ!

1 : ఏమిటేమిటీ!!

6 : నన్ను తరింపజెయ్యమని...ఒక్క దమ్మిడీ కూడా స్వాములు ఇవ్వనవసరం లేదు... ...తమరి పాదధూళివల్ల నా గృహం పావనం అవడమే నా కోరిక......

2 : భగవాన్! భగవాన్!

3 : ఈ మాటలు వింటున్నవి మా చెవులే!!

1 : తీరని అవమానం! మాకు తీరనిఅవమానం...

[7 కొందరగా కెమెరాతో పోతూ ఉంటాడు.]

6 : మిస్టర్! మిస్టర్!

7 : తీరుబాటు లేదు...తొందరగా వెళ్లాలి...

6 : ఒక్క నిముషం...వన్ మినిట్...

7 : సారీ! అవతల, నిన్న తయారైన గ్రహణభిక్షువుల సంఘపు అధ్యక్షుడితో అపాయింట్‌మెంట్ ఉంది ఇప్పుడు...

6 : వాళ్ల సంఘం గ్రూప్ ఫోటోవే నా పేపర్‌కి?

7 : ఇటువంటి సెన్సేషనల్ వార్తలు మిస్ అయితే ఇక్కడికొచ్చి ఏం లాభం...

6 : వారంతా ఇటువేపే వస్తారు ... తొందర లేదు...

7 : మీకేం పోయింది ... గ్రహణం మొదలవగానే వాళ్లంతా జట్లుకింద విడిపోతారు... ఎవడి పొజిషన్‌కి వాడు పోడూ? ఆ నాలుగ్గంటలూ ఊపిరాడదు కదా వాళ్ళకి ... అప్పుడు గ్రూప్ తియ్యడం కుదరదు కదా... గ్రహణం అయి, వాళ్ల పంపకం అయిపోగానే సంఘం రద్దయిపోతుందట...అప్పుడు నాకూ తీరుబాటుండదు...అవతల సైంటిస్టులంతా ఉన్నారు...వాళ్లని ఇంటర్వ్యూ చెయ్యాలి...

[8, 9 ప్రవేశం]

8 : ఏమిటి సంగతి...

9 : ఏమున్నా సెన్సేషనల్ న్యూసా?

7 : తొందరగా ముష్టివాళ్ళ...సారీ ..భిక్షువుల సంఘం, అధ్యక్షుడి దగ్గరికి వెళుతూ ఉంటే ఈయన ఆపేను...

6 : నేను మీకు పూచీ ఉంటాను సరా? వాళ్ళంతా నా హోటల్లో ఫలహారం చేస్తున్నారు ... ఇప్పుడింకా కాఫీలో ఉండి ఉంటారు...నేను ఆ హోటలు ప్రొప్రయిటర్ని...పైగా వాళ్లు వచ్చేదాక ఇది...

9 : ఓహో! అలా నా!

7 : అయితే ఏదో తొందరగా చెప్పండి మరి...

6 : మీకు మంచి మజైన వార్త—నాకూ మంచి పాయంగానూ ఉంటుంది...

8 : వార్త!...ఏమిటి?

7-9 : (పుస్తకం తీసి) చెప్పండి...

6 : ఈ ముగ్గురు స్వాములూ మహానుభావులు ..

[అందరూ స్వాములని చూస్తారు].

భగవత్సంభూతులు...వీరి ముగ్గురి ఫోటోలు తియ్యాలి...

8 : ఎందుకూ?

9 : ఎందరో స్వాములొచ్చేరు ... దిగంబరులొచ్చేరు ... అందరి ఫోటోలూ తీస్తూ కూర్చుంటే ఇంక అయినట్టే...సారీ...

6 : అందరిలోకీ వీరు శ్రేష్ఠులు... నేను ఘంటాపథంగా చెప్పగలను...

7 : అయితే...వార్తలు?

6 : ఈ స్వాములు నాయందు కరుణించి నా హోటల్ పావనం చేస్తామని మాట ఇచ్చేరు...గ్రహణం అయ్యేక అక్కడికొచ్చి ఇడ్లీ, సాంబార్ ...కాఫీ పుచ్చుకుంటామని మాట ఇచ్చేరు...అన్ని కోరికలకీ అతీతులయిన ఈ మహానుభావులనే లొంగదీసిన నా ఇడ్లీ, సాంబార్‌ని ఏమనాలి..."సర్వసంగ పరిత్యాగులైన మహర్షులను సైతం లొంగదీసిన ఇడ్లీ, కాఫీ!" అన్న హెడ్డింగ్ పెడ్తే ఈ వార్త ఎలా ఉందంటారు...

[స్వాములు కోపంగా మాట్లాడుతారు ఏదో...కాని ప్రెస్‌వారి గోలముందు అది పైకి రాలేదు.]

7 : ఏం మజా వార్త...వహ్వా!

8 : అమోఘం! అపూర్వం...అయిన వార్త...

9 : ఇవాళన్నీ విపరీతాలే మరి...ఎప్పుడూ లేని గ్రహణం...ముష్టివాళ్లసంఘం ... స్వాములపై ఇడ్లీ విజయం...ఓహోహో!

6 : తియ్యండి...రెడీ...

[ఒక స్వామి చెయ్యి తన రెండు చేతుల లోకీ తీసుకుని చిరునవ్వు విసుర్తాడు.]

8 : (కెమేరా నొక్కి) థాంక్ యూ...

9 : (కెమేరా నొక్కి) థాంక్ యూ...

2 : అన్యాయం! అన్యాయం!!

1 : పాపాత్ముడా...పాపాత్ముడా....

[లౌడ్ స్పీకర్ లోనుండి డాక్టర్ ర: గ్రహణం మొదలయింది]

7 : పదండి...మలబార్ హోటల్ వేపు...... వేగం ... గ్రహణభిక్షువుల సంఘం విడిపోతుంది...

6 : అదుగో...వాళ్ళే అంతా ఇటు వస్తున్నారు.

2 : ఇప్పుడా మొదలయింది!

1 : అంతా అన్యాయం...ఎక్కడ చూసినా...

3 : అటువేపు పోదాం పదండి...ఇక్కడంతా పాపం...పాపం...

[1, 2, 3 పోతారు......గ్రహణ భిక్షువుల సంఘం వస్తుంది. రెండు వందలమందిలా ఉంటారు. ఒక వరసని అందరూ నడుస్తూ ఉంటారు...కొందరు సభ్యుల చేతులలో బోర్డులున్నాయి..."పదికి తక్కువ పుచ్చుకోం" అని]

7 : అధ్యక్షులు క్షమించాలి...ఒక్క ఐదునిముషాలు...

10 : మాకు తీరుబాటు లేదు...గ్రహణం మొదలయిపోయింది.

6 : ఏమండోయి పదిగారూ..మరి చిపోకండేం ?

10 : మరో ఐదునిముషాలకి కనపడవయ్యా నీ డబ్బు నీకు చెల్లించేస్తాం...

6 : తొందరలేదులెండి...మీ కార్యకలాపాలు ముగించుకున్నాక అంతా మరోకసారి రారా ఏమిటి? మీ రెండువందలమందికి సీట్లు రిజర్వుచేసి ఉంచుతాలెండి ... అప్పుడే మొత్తం డబ్బు చెల్లించేద్దురుగాని...

10 : తెలీక నీ హోటలుకి వచ్చేమయ్యా...నీవి చాలా ఎక్కువరేట్లు—మా అందరికీ వంద రూపాయలయింది బిల్లు—

6 : అబ్బెబ్బే! అదేం ఎక్కువ... అందరూ పుచ్చుకుంటున్నదే..ఇంతకీ సరుకు నాణ్యం చూసేరా? అదీకాక మీమీద ఇంత నమ్మకం ఉంచి అరువు మీకిచ్చినవాడెవడున్నాడు.

10 : అదా సంగతి...అందుకనా అయింది అంత ఎక్కువ బిల్లు?! అదే అన్నాడాయన...

6 : ఎవడు? ఎవడా అన్నది...అబద్ధం..'ఆంటీ ప్రోపగండా'—

10 : ఆ కమ్యూనిస్టు హోటల్ ప్రొప్రయిటరు ...

7 : కమ్యూనిస్టు హోటలా...

8 : ఎక్కడ?

9 : నే వెళ్ళి అతన్ని ఇంటర్వ్యూ చేసిరావాలి. ఎక్కడుంది...

10 : ఆ నుర్రిచెట్టుకింద ఉన్నాదయ్యా...

6 : అక్కడా, పందిరా గట్రా ఏం లేదే!

10 : లేకపోతే నేం...అన్నీ చెప్తే చవక...కాఫీ అర్ధణా....ఇడ్లీ కానీ...

6 : నే నమ్మను... దివాలా ఎత్తేదానికని పెట్టేడా...?

10 : మా కదంతా ఎందుకు గొడవ...గ్రహణం అయిపోగానే మమ్మల్నందర్నీ ఒచ్చిమన్నాడు...

7 : ఇందులో ఏదో గమ్మత్తుండి ఉండాలి...

8 : ఇదొక ఉపాయయిన వార్త.

9 : ఇంకేమన్నా దాని విశేషాలున్నాయా ?

10 : మా సంఘపు సభ్యులంతా అందులో సభ్యులుగా చేరిపోయేందుకు అతను మాట తీసుకున్నాడు...

9 : నే నక్కడికి వెళ్ళి వస్తాను...

[9 వెళ్తాడు]

8 : దియ్యంచి నాలుగయిదు ప్రశ్నలకి జవాబివ్వాలి...

6 : మీదగ్గర దమ్మిడీ అన్నా లేనపుడు ఇప్పుడు, మీకు కాఫీ, ఇడ్లీ అరువిచ్చి, అంతసాయం చేసే నే...కొంచమన్నా మీకు విశ్వాసం లేకుండా ఆ కమ్యూనిస్టు వాడి హోటల్ కి వెడతామంటున్నారే...

10 : వెడితే వెడతామయ్యా ... ఏఁవిఁటి నువ్వ నేది...నువ్విస్తావా కానీకి ఇడ్లీ...పోమరి...మరో ఐదు నిమిషాల్లో కనబడు నీ పైసా పారేస్తాం...

8 : మీ సంఘం ఎప్పుడు స్థాపించారు...?

10 : నిన్న సాయింత్రం.

7 : ఇంత అమోఘమైన ఆలోచన ఎవరికి తట్టింది?

[104 ముందు కొస్తాడు]

104 : నాకు...

8 : మీకా—అయితే మీరే సంఘాధ్యక్షులు కాలేకేం?

104 : ఆలోచన నాకొచ్చినా అతను పనులు చేయించడంలో బాగా అనుభవం ఉన్న మనిషి... మరి నేను రోజల్లా తిరిగినా ఒకనాడొక కాణీ అన్నా ఆర్జించలేను ... అతని కెంత తెలివి...ఎన్ని గమ్మత్తులు...రోజుకి రూపాయికి తక్కువ లేకుండా ఆర్జిస్తాడు...ఈ ఊర్లో అతిండే కదా పైచెయ్యి...

6 : పెద్ద పెద్ద స్వాములే నా హోటల్‌కి వచ్చేరు. నేను చేయించిన వస్తువుల రుచి ఆ కమ్యూనిస్టు వాడి హోటల్ కెలా ఒస్తుంది...

10 : ఎందుకు రాదు...నీదే నేంటి హోటలు... ఏంటయితే మాకేం...చవకగా ఎక్కడొస్తే అదే మంచి హోటలు మాకు...

7 : మీ సంఘం ఆదర్శాలేమిటి?

104 : ఉన్నాయున్నాయి—అప్పుడే ఒకటి సాధించేం...

8 : ఏమిటది?

104 : ఈ సంఘం లేకపోతే మాకెంత అన్యాయం జరిగి ఉండును. మా సంఘం ఏర్పాటయ్యేక, మరో వందిమందిని రప్పించడానికి లారీలు పంపించబోయింది యాత్రిక సహాయ కార్యాలయం...

10 : రెండు వందలమంది చాలరుటండి బాబూ.... ఎంత వీళ్లు దానం చేసినా...ఇక్కడివాళ్లం ఉంటుండగా పైవాళ్లని తేవడం అన్యాయం కదా బాబూ...

7 : అన్యాయమే మరి...

104 : వాళ్లు లారీ లింకా పంపుదామనుకుంటున్నారు, మా సంఘం గూఢచారి ఆ సంగతి కనుక్కున్నాడు...మేం వెంటనే సత్యాగ్రహం మొదలెట్టేం ఆఫీసుముందు...

8 : సత్యాగ్రహమా!

10 : కాదా మరి—లారీలు వెళ్లకుండా రోడ్డుకి అడ్డంగా పడుకొని ఆపేం...

7 : లాఠీచార్జి అయిందా?

104 : ఏమన్నా తప్పు చేస్తేకదా లాఠీచార్జి.

8 : లారీలు వెళ్ళేయా....

7 : లేదా?

10 : వాటితరం ఇంకా...

6 : నా సొమ్ము ఇక్కడ చెల్లించు ఇప్పుడు...

10 : ఇప్పు డెక్కడుం దయ్యరూ సొమ్ము?... మరొక్క ఐదు నిముషాలు పోయేక కనిపించవయ్యా, మొహాన పారేస్తాం...

6 : మీ వెంట తిరగడానికి మీ నౌఖర్ని కాను, డబ్బు చెల్లించి కదులు.

7 : ఇంకా ఏమిటి మీ ఆదర్శాలు?

104 : ఈ గ్రహణం అయిపోగానే మా సంఘం విడిపోతుంది, దీని అవుసరం మాకుండదు కనక...మేం పది రూపాయలకి తక్కువ దానం పట్టం...

8 : సబబుగానే ఉంది.

104 : మేం రెండువందలమందీ ఆర్జించిన మొత్తం అంతా ఒకచోట కలిపి అది సరిగ్గా రెండు వందల వంతులు వేసేసుకుంటాం...సంఘ సభ్యుడు కానివాడు, ఈ చుట్టుపక్కల కొస్తే ఒప్పుకోం...

7 : అదే కమ్యూనిస్టు సిద్ధాంతం... మీరంతా కమ్యూనిష్టులా ఏం?

104 : అదేమిటో మాకు తెలీదు ... మా సంఘం ఉన్నది ఒకే రోజయినా, అందరూ ఒక చోట కలిసి, ఒక మాటమీద నిలబడడంవల్ల ఎంత లాభం ఉందో అందరికీ బోధపడుతుంది. పెద్ద పెద్ద నాయకులు జరిపిన బహిరంగ సభలకి నేను హాజరయ్యేను...డబ్బున్నవాళ్లెవరన్నా కాస్త ధర్మం చేస్తారేమో అని..ఛీ! ముచ్చుకొక ధర్మాత్ముడూ లేడే. దమ్మిడీ లాభం లేకపోయినా వాళ్లు చెప్పిందంతా వినేవాడ్ని...ఏదో యుద్ధం ఒస్తుందని అందరూ కేకలేసేవాళ్లే.. యుద్ధం ఎందుకొస్తుంది. చెప్పండి? ఒకచోట మాలాగ కలిసి ఒక మాటమీద నడుస్తే ఎందుకొస్తుంది...అదే మా సంఘం చాటుతుంది...

6 : ఇదిగో...నా డబ్బు!

10 : ఏమిటయ్యా జబర్దస్తీ .... ఒక్క దమ్మిడీ కూడా ఇంకా వసూలు కాలేదు... ఇప్పుడెక్కడ్నించి తెమ్మంటావ్?...

6 : తిన్నప్పుడా పాటి జ్ఞానం లేకపోయిందేమిటి?

10 : నువ్వు అరువిస్తున్నావ్ గదా అని తిన్నాం.. ఇంతకీ ఆ కమ్యూనిస్టు హోటల్ ఉందని నీ హోటల్లో తినేసేక తెల్సింది.. లేకపోతే నీ హోటలేం మాకు ఖర్మ!

8 : ఇంకా ఏమిటి మీ సంఘం ఆదర్శాలు, ఉపాధ్యక్షులు గారూ?

104 : చాలవుటండీ ఆ ఆదర్శాలు? ఇంతకన్న ఎక్కువ ఆదర్శాలూ, గొప్ప ఆదర్శాలూ ఏ సంఘానికున్నాయి...

[దూరంనుంచి కేక! పతి గారూ ... పతి గారూ...]

10 : ఇలా ఛండిలా రండి...

6 పైసా చెల్లించి మరీ కదలండి...

104 : యాంత్రిక సౌకర్య కార్యాలయ కార్యదర్శి గొంతుకలా ఉంది...

10 : ఏమిటయ్యా నీ పైసా? జబర్దస్తీ ఎక్కువై పోతున్నాది... ఐదు నిముషాలు ఓపికపడితే పట్టు, లేకపోతే నీ తాత్తో చెప్పుకో... పో...

6 : (కోపం పట్టలేక) మాటలు తిన్నగా రానియ్యరా ముష్టివెధవా... ఇవాళ మీ వెధవ సంఘం పెట్టేవని పెద్దవాడివయిపోయేవేం .. నిన్న పొద్దున్న నువ్వు నా హోటల్ ముందు నిల్చున్నది ముష్టివాడి వేషం వేసుకొని....

10 : అయ్యరూ...నీ మాటలు సరిగా రానీ... నిన్న నే నేమైతే నీకేం? ఇవాళ మనిషికి మర్యాదా ఇయ్యి.. దిబ్బయ్యరు హోటల్లో పదల్లికింద ఇడ్లీ! పప్పు రుబ్బేవాడెవడో నువ్వు మరిచిపోయేవ్ కాని, నేను మరిచిపోలేదు....

6 : రేపు మళ్లా నా హోటలు ముందు పొట్టవాడి వేషం వేసుకొని కనబడ్డావా అప్పుడు నిజంగా నీ కాళ్ళు విరిచేస్తాను...

10 : పోరా... పోరా...రేపట్నుంచీ నీ మొహం ఎవడు చూస్తాడు? ఇవాళొచ్చినడబ్బుతో నామెట్టుకి నేనొక కిల్లీబడ్డీ పెట్టుకుంటాను.

8 : అయ్యరుగారూ...మీరతన్ని అలా అవమానపరచడం ఏమీ బాగుల్లేదు...

6 : చూడండి వాడి పొగరు! వంద రూపాయిల దాకా, కిటేసేరు రెండు వందల మందీ కల్సి ...డబ్బుకుంటే చూసేరా?

7 : ఇదేదో లేబర్ డిమాన్స్ట్రేట్‌లా ఉంది... నాలుగో పేజీకి పనికొస్తుంది...

8 : (అయ్యరుతో) మీరన్న మాటలకి ఆ పెద్దమనిషి దావా లేవచ్చు మీమీద పరువు నష్టానికి.

6 : వెళ్ళి పోలీసుల్ని తెస్తాను. అప్పుడు తెలుస్తుంది నీ తమకం.

10 : పోవయ్యా పో... వందమంది పోలీసుల్ని తే...

104 : ఇంతకీ ఆయన హోటల్లో ఎవరు తిన్నారు?

10 : (104 కళ్లలోకి చూసి అర్థం చేసుకొని) ఏమో?

104 : ఐతే ఆ పోలీసెందుకు...

10 : అది అతనికే తెలియాలి...

6 : ఏమిటీ ఘోరం! చూడండి ప్రెస్ వారూ... వంద రూపాయలు ఎగకొడదామని చూస్తున్నాడీ దగాకోరు...

104 : అయ్యరు బద్దిమాడినా, తక్కువవాళ్లకి తెలివి లేదూ? రెండువందలమంది ముష్టివాళ్లకి ఎవడన్నా వందరూపాయల కాఫీ, టిఫిను అరువిచ్చేడంటే ఎవరు నమ్ముతారు...ఏ పోలీసు నమ్ముతుంది. పోలీసు నమ్మినా ఏ జడ్జీ నమ్ముతాడు?

8 : మంచి లాజికల్ గా ఉంది పాయింటు.

10 : ఎందుకు పోలీసుల్ని తెస్తావో తేవయ్యా...

6 : ఎంత అన్యాయం...ఎంత అన్యాయం... ఈ ముష్టివెధవల్ని నమ్మడం నాదే తప్పు... చూపిస్తానుండు నా తడాఖా...(వెళ్తాడు).

[రేడియో సిలోన్ ద్వారా, గ్రహణంమీద డాక్టర్ క గారి వ్యాఖ్యానం వినిపిస్తూనే ఉంటుంది...మధ్యమధ్యని చిన్న విరామం.. ఆ విరామసమయంలో "డెపిల్" "ప్రిల్ క్రీమ్" అడ్వర్టైజ్ మెంట్లు...]

[యాంత్రిక, సౌకర్యకార్యాలయ కార్యదర్శి 211 ప్రవేశం]

211 : మనుష్యుల్ని గంగలో ముంచుతున్నారే, మిమ్మల్ని నమ్మినందుకు పదిగారూ...

10 : అబ్బే ... మేమంతా తయారుగా నే ఉన్నాం...

211 : ఏమిటి తయారు ... గ్రహణం మొదలయి పోయి పదినిమిషా లయిపోయింది...యాత్రికులంతా గగ్గోలెత్తి పోతున్నారు...ఏదీ... అంతా వెతుకుతున్నకదా...మీలో మచ్చుకొక్కడున్నా ఎక్కడా ఉంటేనా? పోనీ నిన్నను ఆ లారీలు పంపి, మరొక వంద మందిని తెప్పిద్దాం అనుకుంటే పీకలవరకూ తెచ్చేరు...ఇంతమంది యాత్రికులకీ మనుష్యులని సరఫరా చెయ్యాలమని మీరు చేతిలో చెయ్యివేసి మాట ఇచ్చేరని కదా నేను విశ్రాంతిగా ఉన్నాను...తీరా మొదలయేసరికి ఇదేమిటి ... యాత్రికులంతా ఒకటే గగ్గోలు!

10 : ఇదుగో రెక్కలుకట్టుకు వాల్తున్నాం...

8 : ఒక్క సెకండు ఆగండి...

7 : మరొక్క సెకం డుంచండి...

[కెమెరాలు ఎక్కుపెడతారు]

రెండు కెమెరాలు: క్లిక్ ... క్లిక్ ...(మరోకసారి) క్లిక్...క్లిక్...

8 : రేపటి "జేగంటను"లో మీ బొమ్మలు, మీ సంఘంయొక్క మహోద్దేశం ఉంటుంది...

7 : రేపటి "ఎర్రజెండా"లో మొదటి పేజీలో మీ బొమ్మలు...104 గారు వివరించిన ప్రపంచ శాంతికి మార్గాలు ఉంటాయి చూసుకోండి..

[333 ప్రవేశం]

333 : నేను సూచిస్తా ప్రపంచశాంతికి మార్గం...

8 : తమ రెవరు?

104 : వీడు పాగ్లా పంతులెండి...ఈ ఊళ్లో స్కూలు మాష్టరీచేసి పిచ్చి ఎత్తిపోయేడు...

333 : నేను మీలాటి మనిషిని కాను...నా బుర్ర మీలాటి బుర్ర కాదు ... నా దృక్పథం మీలాంటిది కాదు...ఈ ప్రపంచపు హద్దులు దాటిపోయింది...

7 : ఏమిటి తమరు సూచించే శాంతిమార్గం...

333 : నాలుగే మార్గాలు. .అవి చాలా సులభం... రేపంటే రేపు ఆచరణలో పెట్టి శాంతి తేవచ్చు...అందరికీ తెల్సు ఆఖరి ప్రయత్నంగా శాంతికి మార్గం అదేనని...కాని దానినుంచి దూరంగా పోతున్నారు...

211 : యాత్రికులు గగ్గోలు పెడుతున్నారు పదండి.

10 : పదండందరూ...మూడు భాగాలుగా విడిపోండి...కుడివేపొక జట్టు...ఎడం వేపొక జట్టు ... ఇక్కడొక జట్టు పద్దుకోండి.... (గట్టిగా) మూడు జట్లుగా విడిపోండి!

333 : యాత్రికులు, తల్లడిల్లిపోతున్నారు...గగ్గోలు పెట్టేస్తున్నారు...ఔను పాపం...(నవ్వి) ఈ వీధి కుక్కలకి ఎముకముక్కలు పారేస్తారు కాబోలు...

[మూడు జట్లూ విడిపోతాయి]

104 : పంతులుకి అమావాస్యనాడు బాగా వెర్రెక్కుతుందిలెండి...

211 : కుడివేపు జట్టు నాతో రండి...

[కుడివేపు జట్టు 211 తో పోతారు]

333 : ఈ వీధికుక్కల సంగతి నిన్నటివరకూ ఎవరికీ అక్లేదు...ఇవాళ కావాలి...ఇవాళ అది లేకపోతే పని జరగదు...

10 : ఎడం వేపు జట్టు నాతో రండి....

[ఎడం వేపు జట్టుతో 10 వెళ్లిపోతాడు]

333 : యాత్రికులు గగ్గోలెత్తి పోతున్నారా... ఔను పాపం...ప్చ్! ఎత్తిపోరూ మరి... సమయం మించిపోతోంది...... అరగంట కాలం దొర్లిపోయిందంటే... ఈ అరగంట కాలంలోనూ కొన్ని వేలమందన్నా పుణ్యం సంపాదించుకోనివుండరు పాపం...

104 : ఇక్కడి జట్టు నాతో ఆమీదికి వచ్చి ఎవరి స్థానానికి వారు వెళ్లండి....

[104 మిగిలిన జట్టుతో పోతాడు మీదికి]

333 : యాత్రికులు గగ్గోలెత్తి పోతున్నారా... ఔను పాపం...ప్చ్! ఎత్తిపోరూ మరి... ఇలాంటి పవిత్ర కాలం ఈజన్మలో వస్తుందా జారిపోతే...వీళ్లుముందు పడేసే ప్రతిదమ్మిడీ భద్రంగా భగవంతుడి బ్యాంకిలో ఉండి... వందరెట్లయి వచ్చే జన్మలో రావద్దూ మరి...

7 : ప్రపంచశాంతికి నాలుగు మార్గాలూ ఏవో చెప్పేరు కారు...

333 : ఈ సిద్ధాంతం వీళ్ళ బుర్రలలో ప్రవేశపెట్టిన 'ఫేనటిక్' ఐన్స్టీన్ అంతటివాడు.. ఇసుక రేణువులారా నమ్మండి...బురద తినండి... బురద రాసుకోండి...మంచిదే.. మంచిదే ...ఎవరు బ్రతికినా బ్రతికేరే...

8 : ప్రపంచశాంతికి మార్గాలు...

333 : 'లివ్ అండ్ లెట్ లివ్' సిద్ధాంతం నాది కాదు...ఈ మానవ సముద్రానిదీ కాదు... ఈ మనిషి తను బతికడు...ఒకరిని బతకనివ్వడు...అది మనిషి సత్తా...కాని నటన . పైకి నటన.. ఆ సిద్ధాంతం ఆచరణలో పెడదామని వ్యర్థప్రయత్నం.. ఈ లక్ష లక్షల మంది ప్రజ ఎందుకొచ్చిన ట్టిక్కడికి... ప్రపంచశాంతికా? ఈ రాబందులన్నీ ఎందుకు వాలే యిక్కడ ... ప్రపంచ శాంతికా...చెప్పండి...

7 : ఎప్పుడూ జరగనటువంటి గ్రహణం జరుగుతోందని మీకు తెల్సా?

333 : ఒకదాని మాంసం ఒకటి పీక్కుతినేందుకొచ్చేయి...వాలేయి...ఇంకొక జన్మకూడ ఎత్తి ఒకదాన్నొకటి పీక్కుతినే ఉద్దేశంలో వచ్చేయి...ఒక దుమ్ము ముక్క పారేస్తే, వంద దుమ్ముముక్కలు ఆకాశంనించి రాల్తాయన్న నమ్మకంతో వాలేయి... రాబందులు...రాబందులు...

[9 ప్రవేశిస్తాడు]

9 : ఆ కమ్యూనిస్టు హోటల్ కాఫీ చాలా బాగుంది. మాంచి వార్తకూడా సంపాదించేను...

8 : ప్రపంచశాంతికి నాలుగు సూత్రాలూ సెలవిచ్చేరు కారు...వేగం రాసుకుపోతాను. అవతల చాలా పనులున్నాయి...

333 : పనిలేనివాడీ ప్రపంచంలో లేడు...పనిలేనివాళ్ళంతా గోరీలకింద ఉన్నారు ...వాళ్ళంతా ప్రపంచశాంతికి సహకరించిన మహత్తర పురుషులు...

9 : ఆ హోటలు మనుషంతా ఎర్రదేశంనించి వచ్చిందంటున్నారు...ఆ ప్రొప్రయిటరు అందరిదగ్గరా వచ్చే ఎలక్షన్కి ఆ పార్టీకి వోటు వేసేందుకు వాగ్దానం తీసుకుంటున్నాడు... నేనూ ఓ వాగ్దానం పారేసి ఇడ్లీ, కాఫీ పూర్తిగా ఎక్కించి వస్తున్నాను...

8 : ప్రపంచశాంతికి...

333 : పుట్టిన ప్రతివాడూ ప్రపంచశాంతివినాశకారకుడే.. చచ్చే ప్రతిఒక్కడూ...అందుకు తోడ్పడే మహత్తర పురుషుడే...ఈ లక్షల కొలదీ ప్రజ రావడం ఒకవిధంగా ప్రపంచ శాంతికి తోడ్పడవచ్చు...ఈతొక్కిసలాటలో కనీసం ఒక వెయ్యిమందన్నా ఈ సముద్రంలో పడి ప్రాణం పోగొట్టుకున్నవారైతే వాళ్లు ప్రపంచశాంతికి కొంత సహాయం చేసినవాళ్ళవుతారు...ఆ వెయ్యిమందికీ, ప్రపంచానికీ సంబంధించిన సమస్యలూ, బాధలూ పరిష్కారం అయిపోతాయి...కాని అది పూర్తిగా ప్రపంచశాంతి కాదు...

8 : షాకింగ్!

9 : ఏమిటి సంగతి...ఏదన్నా హెడ్ లైన్స్కి పనికొచ్చేదా?

8 : షాకింగ్ !!!

333 : ప్రపంచ శాంతికి ఇవే నాలుగు మార్గాలు... ఒకటి ... ఇప్పుడు దేనినయితే మానవత్వం అంటున్నారో, ఆ మానవత్వం కాని దానవత్వాన్ని మంటకలపండి...
రెండు...మీ సహజమైన రాక్షసత్వాన్ని పెంపొందించండి...

8 : ఘోరం!! ఘోరం !!!

9 : పిచ్చివాడు! పిచ్చివాడు!

333 : మూడు — ఒక వెయ్యి హైడ్రోజన్ బాంబులు చేసి అట్టే పెట్టుకోండి....

8 : హైడ్రోజన్ బాంబు! మై గాడ్ !!

333 : ఒక సుముహూర్తాన మంగళ వాయిద్యాలతో వెయ్యి విమానాలమీద బయల్దేరి, ప్రపంచాన్ని వెయ్యి భాగాలుగా చేసి... వెయ్యి బాంబులూ...వెయ్యి భాగాల లోనూ వెయ్యండి...

8 : పిచ్చివాడని వీడిని వదిలేస్తున్నారు కాని ప్రపంచానికి వీడు శత్రువు....పోలీసు కీవార్త చెప్పేవరకు నాకు శాంతిలేదు...

333 : ఉంటుంది శాంతి..ప్రపంచమంతా శాంతే.. వాంఛ ... లేదు ... ద్వేషం ... లేదు... క్రోధం.. లేదు...ఈర్ష్య...లేదు...అశాంతి లేదు...

9 : నువ్వూ లేవు... నేనూ లేను...ఫూల్!

333 : పుట్టుక లేదు...చావులేదు ...నువ్వూ లేవు... నేను...లేను...శాంతి...సర్వత్రా శాంతి.. భూదేవికౌగిలిలో...ఆమె లోతులలో... అనంత వాయువులలో...కలిసిపోవడమే... ఏకమవడమే మనిషికి శాంతి...

[పోలీసుఉద్యోగి 212 ప్రవేశం]

212 : గ్రహణభిక్షువుల సంఘం అన్వేషులు ఎవ రిక్కడ?

8 : హమ్మయ్య...వచ్చేరూ! మొదట ఇక్కడ ఇతని నుండేనం చాలా ప్రమాదికరం...విపరీత భావాలున్న మనిషి...అది ప్రపంచశాంతికి భంగకరం...

7 : అత నేనాడిరెయా పనిమీద పోయేడు...... అయ్యరుగో లేనా...అది నమ్మకండి...మాకు తెల్సు నిజం...ఆ ముష్టివాళ్లందరికీ అయ్యరు వంద రూపాయలు అరువిచ్చేడంటే మీరు నమ్మగలరా?

9 : అయ్యరు మాటలు అబద్ధం...

8 : ఈ అశాంతిపరుడిమీద తగువిధంగా చర్య తీసుకుంటారని నా నమ్మకం...

212 : ఎటు వేపు పోయేడతను...

7 : ఇలా ఎడం వేపు...

[212 పోతాడు]

8 : ఈ ప్రపంచశాంతి భంగకారినికూడా తీసుకు పొండి...

212 : అతను పిచ్చివాడని తెలీడంలేదూ! అతను మా పాత పిచ్చిపంతులయ్య ... శాంతికి నాలుగు మార్గాలూ చెప్పేడా?

8 : ఘోరమైన మార్గాలు...అందుకే...

212 : రోజూ అవే అరుస్తాడు...పిచ్చి వాడదు వల్ల మీకేం నష్టం?

8 : కాదు...మీరు ఇతడ్ని...

212 : మిస్టర్...మీకూ ఉందా?

8 : ఏమిటి?

212 : బుర్రలో పురుగు...

[212 చిరునవ్వు నవ్వి పోతాడు

8 : అవమానం...అవమానం...

డాక్టర్ 5 : గ్రహణం సంపూర్ణదశని సమీపిస్తుం దింకొక పావుగంటలో...

7 : క్విక్—పదండి...సైంటిస్టు లున్నచోటికి పోదాం...

8 : నాకు మనస్సు బాగలేదు...

9 : పదండి...

[7, 8, 9 వెళ్తారు; భిక్షువు - 213 ప్రాకుతూ వస్తాడు ... ఒంటిమీద సరిగా బట్టలేదు. కుష్ఠురోగం అతని శరీర అవయవాలని చాలా చోట్ల లేకుండా చేసింది... మాపేందుకు ఏవగింపు కలిగిస్తూ ఉంది ఆకారం...ప్రాక డమే చాలా కష్టం అయిపోతున్నాది...]

213 : (హీనస్వరంతో) బాబూ...బాబయ్యా...

333 : ఎవరు నువ్వు...మరికొన్ని గంటల్లో ప్రపంచ శాంతికి తోడ్పడేటట్టు కనిపిస్తున్నావ్...

213 : బాబూ...

333 : ఏమిటి?

213 : ముష్టివాణ్డిబాబూ...

333 : ప్రపంచంలో ఎవరు కాదు? అందరూ ముష్టి వాళ్లే...అందరూ ఏదో ఒకటి కావాలని కోరేవాళ్లే...

213 : ఎన్నో పాపాలు చేసినాను బాబూ....

333 : ప్రతివాడూ పాపే...బతకడమే పాపం... చావడమే పుణ్యం...

213 : పూరువ జలమంలోన ఎన్నో పాపాలు చేసినాను బాబూ...అందుకే యీ జలమం లోన ఈ బాదలు...

333 : మనిషై పుట్టినవాళ్లంతా పాపం చేసినవాళ్లే ...నువ్వే పుణ్యం కొంత చేసేవ్...అందుకే బాధ లనుభవిస్తున్నావ్...బాధలనుభవిస్తున్న వాళ్లు చెడు ఆలోచించరు...

213 : ఈ జన్మంలోనా బతుకిలాగే అయిపోనాది బాబయ్యా... ముక్తి బతుకయిపోనాది తండ్రీ —

333 : ఫరవాలేదు...ఇక్కడే ఉండు... మువ్వురు వాళ్లకి కావాలి...నీకూ ఏదో కొంత పడేస్తార్లే...

213 : బాబయ్యా ! తమరు దరమ దాతల్లా అగపడతన్నారు...

333 : నేను ధర్మదాతని కాను...

213 : నా మొర ఆలకించండి సామీ...

333 : ఎవడి మొర వినేందుకన్నా నేనిక్కడ తయారే...ఇంకెవరున్నా తీసుకురా...

213 : ఈ జలమం మరో రెండురోజుల కైపోతాది బాబయ్యా...

333 : ప్రపంచంలో కొంత అశాంతి తగ్గుతుంది... నీకు పూర్తి శాంతి దొరుకుతుంది...

213 : కాళ్లు పోయినాయి ... సేతులు పోయినాయి...ఏ గోరపాపం సేసినానో బగమంతుడు నన్నిలా పుట్టించినాడు తండ్రీ...ఈ జలమలో యిలాటి రోజు రాదు ... ఈ పున్నెకాలంలో కూడ ముక్తిదొరకనికాడుంటే యిలాటిది మరోసారెప్పుడొస్తాది బాబూ...

333 : (మాట్లాడడు)

213 : ఈ పున్నెం ఉన్నప్పుడు...ఆ సముదరంలా తానం సెయ్యాలన్నా సెయ్యగలన్నా బాబూ...ఏ దరమదాతలన్నా అడుకిత్తారని ఈనదికొచ్చినప్పటికి పేణంపోనది...మరి నా జలమ కింతేనా...యింకో జలమకూడా యింతేనా...దరమదాతలు కటాచ్చించాలి.

333 : ఆ సముద్రంలో ముంచీమన్నావా నిన్ను.. పద...

213 : అంత పనిసెయ్యమన్నా బాబయ్యా... నన్ను ముడితే యీ గోరమయిన రోగం... కాని...బాబయ్యా...

333 : ఇంకేమిటి ?

213 : ఈ పున్నెకాలంలో కసింత సాయపడవా తండ్రి...

333 : ఏమిటో చెయ్యడం చెప్పు...

213 : (సంతోషంతో) దరమాత్ములు...

333 : అదనడు...నేను కాను...

213 : నిన్నల్లా కష్టపడి మూడుకాన్లు సంపాదించినాను. ఈ జన్మకల్లా యీ రోజే కసింత పున్నెం సేసుకుందామని...

333 : చేసుకో...

213 : ఒచ్చే జల్మలోనన్నా యీ రోగం లేకుండుంటే సాలు...ముక్తిజలమెత్తినా బాద లేదు కాని ఈ గోరమైన రోగం ఒద్దు బాబూ...

333 : కష్టాలుంటేనే కాని ఆలోచనలు రావు...

213 : ఈ రోగం పిన్నపిన్న ముక్కలు నన్ను తినేసింది...యేమి పాపం సేసేనో...ఈ జలమకన్నా కసింత పున్నెం సేసేయోగం లేదా బాబూ...

333 : నీకు మతిలేదు...

213 : లేదు బాబూ...బుద్ధికూడా లేదు బాబూ.. ఆ బగవంతుడు నన్నిలా పడేసినాడు పిపంచకంలో...నాకు పున్నెం పెసాదించదా బాబూ...

333 : (విసుగ్గా) ఏమిటి చెయ్యమంటావ్...

213 : మొలకావడ సంచిలోన నిన్నటి మూడు కానులూ ఉన్నాయి బాబూ...తమరిలా టోరికి సెప్పటానికి సిగ్గవుతున్నాది. ఈ పున్నెకాలంలోన ఆ డబ్బులు నేను మీకిత్తున్నా...తీసుకోండి బాబూ...

333 : (ఆలోచిస్తూ ఉంటాడు.)

213 : అగరహాం ఒచ్చినాదా బాబయ్యా... (ఊరుకోని) ముడిసిజలమెత్తినాక నాకూ పున్నెం కావాలనంటాది బాబూ...కాని బగమంతుడు ఈ సంసారం రాసినాడు నాకు...ఏ దరమాత్ముణ్ణి కటాచ్చించమడానికన్నా బయం ఏసింది...తెలివిని మాపెగానే రోగంతో దియిర్యమయినాది.. ఈ డబ్బులు పుచ్చుకొని నాకు పున్నెం పెసాదించరా మా ప్రభో!

333 : (క్రిందకు వంగి చిరునవ్వుతో) చచ్చిన మనిషి తిరిగి పుడతాడన్న నమ్మకం నాకు లేదు. ఇప్పుడు నువ్వు నాకు మూడుకాన్లూ ఇస్తే, ఒక వేళ మరొక జన్మ నువ్వెత్తినా, ఆ జన్మలో లక్షాధికారి పొతావన్న నమ్మకమూ లేదు... నాకిచ్చి నీకేం లాభం ?

నమ్మకంలేని నాకిస్తే నీకు పుణ్యం ఎలా వస్తుంది...

213 : పరవాలేదు బాబూ...తీసుకోండి...

333 : నిన్ను మోసంచేసి, నన్ను నేను మోసం చేసుకోలేను... నేను తీసుకోను...

213 : నాకు సంతోషంగానే ఉంది...మోసం ఏమీ లేదు బాబయ్యా...

333 : నేను పుచ్చుకోను...

213 : (కన్నీళ్లతో) పుణ్యం వచ్చినా, పాపం వచ్చినా బాధలేదు...ఇవ్వండి...

333 : (లేచి) నువ్వు డబ్బులుకూడా ఇవ్వక్కర్లేదు...మరోజన్మ నువ్వు ఎత్తవ్ లే...

213 : ఇంకా కోటి జన్మలెత్తాలి బాబూ...

333 : నీకు పిచ్చెత్తింది...

213 : భగవంతుణ్ని నమ్మరా బాబూ...?

333 : ఆకాశమ్మీద కోట్లకోట్ల నక్షత్రాలూ, వాటి గ్రహాలూ, శూన్యంలో ప్రేలాడుతూ ఒకదానికొకటి ఢీకొనకుండా ఉంటూన్నట్టు చేసేశక్తి, ఈ ప్రపంచంలో అమాయకమైన చెట్లూ, లతలు పుట్టించే శక్తి, సెలయేళ్లని నదులని ప్రవహింపజేసే శక్తి, సముద్రం ప్రపంచాన్ని ముంచకుండా అరికట్టే శక్తి నా భగవంతుడు ... అందులో నాకు నమ్మకం ఉంది...కాని మీరు వాటిని చూడలేరు ...ఈ రాబందులు ఆ శక్తిని, ఆ అమాయకత్వాన్ని చూడలేవు... అసూయ, ద్వేషం, క్రూరత్వంతో కూడుకొని ఒకదానినొకటి చంపుకొనే ఈ రాబందులు ఆ శక్తి నెలా చూడగలవ్ ... ఒకదానినొకటి చంపుకొని, అశాంతి రేపేకన్న, అన్నీ ఒకేసారి గాలిలో, మట్టిలో కలిసిపోతే ఎంత శాంతి!

13 : బాబూ...దయచూపించండి...

333 : లేదు... లేదు

[333 వెళ్తాడు]

213 : భగవంతుడా! దయచూపవా తండ్రీ!

ఒక యువకుడు—214 } (ప్రవేశం)
ఒక యువతి —215 }

215 : ఇక్కడ చూడండి 214 గారూ ... ఈ దృశ్యం..ఎంత చూడ ముచ్చటగా ఉందో...

214 : ఓహో! అమోఘంగా ఉంది...

215 : ముక్కూ చెవులూ ఎగిరిపోయేయి...

214 : మంచెలు, పాదాలు కూడా అహుతయిపోయేయి...

215 : ఈవ్యాధి ఏమనిపించవాన్ని ఇంతగా ప్రేమించడం నే నిప్పటివరకూ చూడలేదుస్మా...

214 : ఇంతగా ప్రేమిస్తుందని నేను వినసేలేదు సుమండీ...

215 : నేను తప్పించి ప్రపంచం అంతా ఇలాటి వాళ్లుంటే ఎంత బావుంటుంది...

214 : ప్రపంచం అంతా కూడా ఇలాఉంటే మరీ ఎంత బాగుంటుంది!

213 : (హీనస్వరంతో) బాబూ...పుణ్యం దయచేయించండి ... బాబయ్యా ... ధరమాతములు...

215 : ఆ గొంతులోని బాధ ఎంత సొంపుగా ఉంది చెవులకి...

214 : ఇంత హాయినిచ్చే ధ్వని నే నింతవరకూ వినలేదు...

215 : చూడండీ ... గ్రహణం ఎంతవరకూ వచ్చిందో...

214 : (చూసి) మూడువంతులు అయిపోయింది... ఇంకా ఒక్క వంతు ఉంది...

215 : నే ననుకున్నట్టయితే అబ్బ! ఎంత బావుంటుంది...

214 : ఏమిటనుకున్నారు?

215 : ఆ మేఘం చూసేరా ... ఆ పెద్ద నల్లటి మేఘం...

214 : ఆఁ...ఆఁ...చూసేను...

215 : మెల్లి మెల్లిగా వస్తోంది తేలుతూ...

214 : ఆఁ...వస్తోంది...

215 : అది సరిగ్గా...ఆ సమయానికి...

214 : హాఁ...చాల్చాలు...బోధపడింది ... బోధపడిపోయింది ... అబ్బ! చాలా బావుంటుంది...

215 : ఈ లక్షల కొద్దీ వచ్చినవాళ్లెంత బాధపడతారు...

214 : కిటకిటలాడిపోరూ?

215 : అదంతా చూడాలనివుంది ... కాని అటువంటి అవకాశం ఎంత అదృష్టం ఉంటే

దొరుకుతుంది నాకు...

214 : పూర్వజన్మలో ఎంతో పుణ్యం చేసుకుంటే నేకాని...

215 : నా అదృష్టంలో నాకు బాగా నమ్మకం ఉంది...ఆ మేఘం సరిగ్గా ఆ సమయానికి అక్కడికొచ్చి తీరుతుంది...

214 : తప్పకుండా వస్తుంది...మరొక సంగతి...

215 : గ్రహించేను...ఆ సైంటిస్టుల సంగతి...

214 : ఔను...ఎంత మజాగా ఉంటుంది...

215 : ఎన్నెన్ని గోళాలవించొచ్చేగా ... ఏదో చూసేసి, ఏదో కని పెట్టేద్దామనే...

214 : నిన్న రాత్రల్లా వాళ్ళకి నిద్రలేదేమో...

215 : ఇక్కడికొచ్చినదగ్గర్నించీ లేదు నిద్ర... టెంకపెట్టుకు వస్తున్నారు.... మేఘం వేస్తుందేమోనని...ఆ మేఘం మెల్లిగా తేలుతూ వెళ్ళి ఆ కొత్త సమయం అడ్డుపడిపోతే... భలే...

214 : మంచి గుమ్‌గా ఉంటుంది...

215 : ఐదువందలమైళ్ళ దూరంనించి వచ్చినందుకు మంచి మంచి దృశ్యాలే చూడగలుగుతున్నాను...

214 : వెయ్యి మైళ్ళనించి వచ్చినందుకు భలే సంగతులే కనిపిస్తున్నాయి...

215 : చూసేరా...ఆ ముళ్ళబల్లమీద పడుకున్న సన్యాసిని...

214 : ఒంటికాలుమీద రెండురోజులయి నిల్చున్న ఆ దిగంబరుడో?

215 : ఆ ముళ్లలోకి అతడలా కస్‌మని కూరుకుపోతే ఎంత బాగుణ్ణు...

214 : ఆ దిగంబరుడిలా నిల్చునేకన్న కాళ్లు మీదకి పెట్టి తల కిందకి వేలవేసి ఏ చెట్టుకన్నా గబ్బిలంలా వేలబడితే బాగుంటుంది.

[ఊరుకొని]

మనం ఇద్దరం కలియడం ఎంత అదృష్టం!

215 : ఔను...

214 : మన ఇద్దరి అభిప్రాయాలూ ఏకమవడం ఎటువంటి సంఘటన!

215 : గొప్ప సంఘటన...

214 : మన ఇరువురి దృక్పథం ఏకీభవించడం?

215 : అసంభవమయినా సంభవించిన నిజం...

214 : కనక...

215 : ఔను తెల్సింది...

214 : పూర్తిగా విని...

215 : నాకూ అదే మనసులో ఉంది...అందుకనే భయపడుతున్నాను...

214 : నాకూ భయంగా ఉన్నా ధైర్యంచేసి చెప్పేను...

215 : మనం పెళ్లిచేసుకుంటే...మీరు బాధపడితేనేకాని నాకు ఆనందం ఉండదు...

214 : అయితే ఇంకేం ... ఇద్దరి అభిప్రాయాలూ ఒకటే...మీరు యమయాతన పడితేనేకాని నాకు సుఖం, తృప్తి రెండూ ఉండవ్ ...

215 : ఇప్పుడే పదండి ... రిజిస్ట్రార్ ఆఫీసుకి...

214 : పదండి...

215 : పోనీ...ఇదంతా అయిపోనీండి...ఇటువంటి అనుభవం మరి ఎప్పుడు వస్తుంది...

214 : ...సదవకాశం ఎప్పుడు లభిస్తుంది ...

215 : అమీద కెక్కడో ఒక యోగి సముద్రంలో చిన్న పడవలో వెల్లకిల్లా పడుకొని, నుదుట దీపం పెట్టుకొని సూర్యుడ్ని నల్లద్దాలు లేకుండానే చూస్తున్నాట్ట...

214 : రెండు కళ్లూ తారున పేలిపోతాయి...ఎవరా అమ్మాయి మనవేపు వస్తోంది...

215 : పువ్వులూ అవీ పెట్టుకొని ... అలాటిరకం నాకు పడదు...

214 : సెరజాణలా ఉంది...

215 : సందేహం లేదు...మగాడెవడన్నా దొరుకుతాడేమో అని చూస్తోంది...

214 : ఇటువంటివాళ్లని గుండేసి పేల్చెయ్యాలి...

215 : అంతకన్న పెట్రోలు పోసి అంటించేస్తేనే బాగుంటుంది...

[యౌవనంలో ఉన్నా అది పోగొట్టుకుందేమో నన్న అనుమానాన్ని రేకెత్తించే స్త్రీ-216 ప్రవేశం]

213 : అమ్మా!...పుణ్యం దయచేయించవా తల్లీ.

215 : ఏం పిల్లా...ఆ ముళ్లమీద పడుకున్న మనిషి అందులో కూరుకుపోయేడా...

216 : లేదండి...ఎందుకూ కూరుకుపోతాడూ... అతనికి మంచి మహత్తుంది...

వాడింకా అలానే ఉన్నాడా...చెట్టుకి వేళ్ళాడదామన్న బుద్ధేమన్నా పుట్టిందా..?

216 : అలానే ఉన్నాడు బాబూ...

215 : బాగలేదేమీ...పోనీ ఆ మేఘమన్నా సమయానికి కొస్త ఉపకారం చేస్తే...

214 : మీరు అనవసరంగా వ్యథ పొందకండి... అన్నీ సవ్యంగా అనుకున్న ప్రకారం జరుగుతాయి...అన్నీ చూసి ఆనందించవచ్చు... పదండి...అలా వెడతాం...

(216 ని చూసి) నామీద కన్నేస్తున్నావ్ కాని పెట్రోలు వేసి ముట్టించేస్తా పిల్లా...

216 : అయ్య బాబోయి !!

215 : (వెళ్ళిపోతూ) గుండేసి పేలుస్తేనే బాగుంటుం దిలాటివాళ్ళని...

216 : హామ్మోయి !

214 : లేదు పెట్రోలే...

215 : ఒప్పుకోరా ?

214 : ఈ విషయంలో మాత్రం...

215 : అందుకు మిమ్మల్నే మొదట ... (ఇద్దరూ దూరం అయిపోతారు)

216 : అయ్య బాబోయి! అయ్యబాబోయి!

213 : (హీనస్వరంలో) అమ్మా! పున్నెం దయసేయవా తల్లీ...

216 : అమ్మ బాబోయి...

213 : పున్నెం దయసేయించు తల్లీ...

216 : (క్రిందికి చూసి దృశ్యం భరించలేక) అబ్బా!

213 : తల్లీ...పున్నెం దయసేయించు తల్లీ...

216 : (మాట్లాడకుండా చూస్తుంది.)

213 : తల్లీ...

216 : ఏం చెయ్యమంటావ్ ... అందరూ...ఆ సూర్యుణ్ని చూసేవాళ్ళేకాని ... నావేపు ఒకడూ చూసినవాడ్లేడయ్యా..కాళ్లు పీక్కుపోయేయి...

213 : పున్నెం దయసేయించు దరమతల్లీ...

216 : ఆ బాబు పెట్రోలేసి ముట్టించేస్తానన్నాడు... ఆ తల్లి గుండెట్టి పేల్చేస్తుందిట...ఇంతవరకూ ఒచ్చింది నాగతి...ఇష్టముంటే ఒస్తారు...లేకపోతే పోతారు... ఆ మాటలు విన్నావా....(కళ్ళనీళ్లు పెట్టుకొని) కాళ్లు పీక్కుపోయేయి...అందరూ ఆ సూర్యుణ్ని చూడ్డమే కాని...

[కూలబడుతుంది ఇసుకమీద]

213 : కటాచ్చించమ్మా!

216 : పొద్దున్న లేచి డబ్బులుంటే...కాఫీ తాగనేదు...ఒక పైసాకూడా లేదు...నీ కివ్వాలనుంది కాని ఎక్కడ్నించి లేదు...అంతమంది ముష్టివాళ్ళు అంతంతలా అరిస్తున్నా రివాళ...నీకూ ఒస్తుందిలే....

213 : రెండువూ రోజుల్లోపల, పేణంపోతాది.. నాకేల తల్లీ డబ్బులు...

216 : బతికి ఈ బాధపడేకన్న చావే మంచిదిలే.

213 : సిన్న ఉపకారం సేసిపెట్టు తల్లీ...

216 : ఏం చెయ్యమంటావ్ ...డబ్బులు తప్పించి?

213 : పున్నెం పెసాదించాల తల్లీ...

216 : పుణ్యమా...

213 : ఔనమ్మా...

216 : నే నివ్వడమేంటింటి? నే నెన్నో పాపాలు చేసిందాన్ని...ప్రతిరోజూ పాపం చేస్తేనే కాని నాపొట్ట గడవదు ... దేవు డిస్తాడు పుణ్యం...

213 : నువ్వే ఆ బగవంతుడివి తల్లీ...నువ్వే రచ్చించాల...ఈ జలమకి...

216 : ఏం చెయ్యాలి...

213 : మొలనున్న సంచిలో మూడు కాన్లున్నాయి...అవి తీసుకుని పున్నెం దయసేయించమ్మా...

216 : ఓహో! దానం చేదాం అని చూస్తున్నావా...(నవ్వుతుంది).

213 : నవ్వొస్తాన్నాదా అమ్మా...

216 : లేదు...ఎంచెంచి, నాకు, పుణ్యంకోసం నువ్వు దానం ఇస్తానంటూఉంటే నవ్వు ఒచ్చింది...

213 : ఓరయినా ఒకచే తల్లీ...

216 : వాడంతా పాపపు బతుకయ్యా...నా కిస్తే నీకు పుణ్యంరాదు.. పాపం ఒస్తుంది...

213 : వేదమ్మా... పుణ్యమే ఒస్తుంది... నీకు బగమంతుళ్లో నమ్మకం ఉంది... నాకు తెల్సు.. నీ కిత్తే పాపం రాదు...

216 : అందరికీ దేవుళ్లో ఒకోవిధంగా నమ్మకం ఉంటుంది... కాని నాలాటిదానికి ఇలాటి సమయంలో దానం చేస్తే పాపమే ఒస్తుంది నీకు... నేను పుచ్చుకోను...

213 : నన్ను కాపాడవా తల్లీ...

216 : ఇంకేమున్నా నీకోసం చేస్తాను...

213 : తల్లీ...

216 : ఒద్దయ్యా...

213 : నేను పాపాత్ముణ్ణి ... నాకు పుణ్యం లేదు... జలమ జలమాలా ఇనాగే పుట్టి యీ రోగంతో నే పోవాలా ... బాబూ!...

[సేటు - 217 ప్రవేశం... చేతిలో డబ్బు సంచితో].

217 : ఇలా రండిలా రండి... ముష్టివాళ్లంతా... మామ్మూలువాడికి ఇరవై ... కుంటివాడికి నలభై... గుడ్డివాడికి అరవై.. రెండూ ఉన్న వాడికి నూరు.. సంపూర్ణగ్రహణ సమయం ...ఇంకెక్కడికీ పోకండి... ఇలా రండి..

150 : (వస్తూ) నాకు గుడ్డీ, సొట్టా లేదుకాని ఏభై ఇత్తేనే కాని రాను...

217 : వేగం... వేగం రా మరి... ఇందు... పో... ఇంకా... ఇంకా ఎవరున్నారు....

150 : (213 ని చూసి ఆశ్చర్యపోయి) ఓరి... నువ్విక్కడున్నావ్రా... నీవు సచ్చేవో అనుకున్నా... ఏపాటి గడించేవు... బాగా నాగేసుండాల...

216 : నీకేల అతని గోల... ఒచ్చినదారిని తిన్నగా పోక...

150 : ఒసేవ్... పిల్లా! నువ్వు... యూరవో అనుకున్నావ్రా ... మా సే వా ... డబ్బు.... గల్లా... సాయంత్రం ఈయాళ కన్పించు... యెప్పుడూ నా పని రోడ్డుమీదకానీ, పరక్క నిలోచ్చడం, నువ్వు యూడితోనో రంగు సేత్తూ పోతావుంటే యెర్రి యెదవలాగ నూష్టం అయిపోనాది ... ఈయాళ మనం అమీర్ పాయిజ్! సాయంత్రం మరి సెట్టుకాడికి రా..'

216 : అందాకా ఇలా ఒకపని అడ్వాన్సు పారే..

150 : అనుబగం లేకపోయినా నీరంగులన్నీ తెల్సే పిల్లా... నే న్లాంగ గటం కాదు... సాయంత్రం రా... (213 తో) ఓరి ... నిన్నే... సేటు ఏభై యిచ్చినాడని యూరితోనూ సెప్పమాక... పనే యిచ్చినాడను...

216 : అలాగే వెళు ... నీకు సేటు ఎంతిచ్చేడో తెల్సుకోనే స్థితిలో అతను లేడు...

510 : సాయంత్రం కలుద్దాం... [150 వెళ్లాడు]

217 : ఇంకా ... ఇంకా ... రండి ... మంచి గ్రహణకాలం ఒచ్చేసింది ... ఇది దాటి పోతే మీకు దమ్మిడీఅన్నా దొరకదు... రండి ... మామ్మూలుమనిషికి మరో ఇరవై ఎక్కువ... కుంటివాడికి... "ఎనభై ... గుడ్డి వాడికి వంద... రెండూ ఉన్నవాడికి నూట ఇరవై...

[120, 121, 122, 123 ప్రవేశం]

120 : నాకు కుంటి...

121 : నాకు గుడ్డి...

122 : నాకు రెండూనూ...

123 : నాకు కుంటి, గుడ్డి, చెముడు .... నాకు మూడొందలిస్తేనే కాని పుచ్చుకోను...

217 : రండి... దగ్గరగా రండి... వేగం... సమయం దాటిపోతుంది...

[దూరంనుండి కేక : "ఒరేయి ... ఇలా రండ్రా ... అందరూ ఇటు రండ్రా... 125 ఒగరుస్తూ వస్తాడు]

126 : (ఒగరుస్తూ) నా వెంట రండ్రా ... ఈ అయిదు నిమిషాలూ దాటిపోతే దమ్మిడీ రాదురా... బంగారు కాసుల్రా ... పిడికెడేసి కాసుల్రా... రండి ...

అందరూ: ఎక్కడ.... ఎక్కడ...

126 : పెద్ద కోటీశ్వరుడొచ్చినాడు ... ఈడికా డెంగుకుంటారు... నాను రెండు పార్లు దూరి .. రెండు జేబులనిండా కాసులే నింపుకొచ్చి నాను .... పెద్ద దుకాణం ఎట్టేను రేపు... రండి ... వేగం... యీడికా డెంగుకు దరిద్రం...

[126 పరుగెత్తి పోతాడు]

120, 121, 122, 123 — వచ్చండి ... యోగం ...యోగం...

217 : ఇది పుణ్యకాలి పొండి...ఇది పుణ్యకాలి పొండి...మీకు పుణ్యం ఉంటుంది —

120 }
121 } (పోతూ) పోతయ్యా...పోతయ్యా...

122 }
123 } (పోతూ) మళ్ళొస్తయ్యా...దరిద్రం...

[పోతారు నవ్వుకుంటూ...]

217 : ఇలా రండి ఇలా రండి...విముక్తి పరిస్తాను... ముష్టివాళ్ళలా రండి .... బాబూ ... ఇలా రండి..

[211 వస్తాడు]

రాబోతయ్యా...ఎంతపనయిందో ... మతో కంపమైందని తెచ్చిందనుంటే నా మాట విన్నావా...? సరిగ్గా సమయానికి ఏదీ... ఒక్కడూ లేదు ... ఏమిటి ఇళ్ళ చేసిన పాపకర్మం!

211 : వస్తే నెంచేయ్యకున్నారు..నిన్న వాళ్లంతా పట్టాగ్రహణం చేస్తే...

217 : లాఠీవాళ్ళే చేయిస్తే కట్టేపోను...

211 : అంత సులభంగా లొంగే ఘటాలా అవి! అయినా ఆ సంఘం అధ్యక్షుడు పదిగారు మాటిచ్చారు కదా అని ఏమీ అనకున్నాను....ఉండండి వాళ్ళ పంపుతాను... ఒకరిద్దరిన్ని...కుంటివాళ్ళన్నా ... గుడ్డివాళ్లా దొరకడం కష్టం...మామూళ్లలాకం దొర కొయ్యి...

217 : ఇంకా ఎప్పుడు వాళ్ళ పంపుతావయ్యా! (శోకాత్తిపోతూ) ఇంకొక్క నాలుగు నిమిషాలే ఉంది మహా పుణ్యకాలం ... (పిచ్చెత్తినట్టు) ఎలాగ ... ఎలాగ... ఏం చెయ్యను నిప్పుడు...

211 : హాస్టేట్! ఇదుగో!! చూడండి!

[(కిందనున్న) వచ్చిన్న 218 ని చూపిస్తాడు.]

217 : భగవాన్ ... కరుణామయా...కాపాడేవ తండ్రీ...

211 : ఇటువంటివారు ... వీరు ప్రపంచమంతా గాలించినా దొరకరు..అటువంటి వారు దొరికేను కదూ...మహా పుణ్యం మీ పాదాలదగ్గర కొచ్చింది...ఇక శేం ... కానియండి..(చిరునవ్వు నాకేసి పోతారు).

217 : కాపాడేవ తండ్రీ ... (216 ని చూసి) అమ్మా! ఇతను నీ తండ్రా?

216 : (సంకోచించి...అభిరి) ఔను బాబూ...

217 : అటువంటి తండ్రి ఉన్నందుకు నువ్వెంత అదృష్టవంతురాలవమ్మా...

216 : నేనా బాబూ!

217 : ఔను తల్లీ...నువ్వే..నీ అదృష్టం పండింది.. పదివేలు ఈ సంచిలో ఉన్నాయమ్మా... ఇవంతా నీ తండ్రికే...అంటే నీకు కాదా మరి...

216 : పదివేలు! పదివేలు! అదిగిది.... ఇదుగో అయ్యా! వింటున్నావా? నీ అదృష్టం పండింది...నే చెప్పలే...పదివేలు నీకోసం ఇస్తున్నారు....పుణ్యకో!

218 : (మాట్లాడక వింతగా చూస్తూ ఉంటాడు)

217 : (కాళ్లమీద కూర్చొని వంగి) ఇదుగో... ఇదిగో ... ఈ డబ్బు...నా మనఃపూర్వకంగా నీకు దానంచేస్తున్నాను...పుణ్యకో.. వేగం వేగం...

216 : తీసుకో అయ్యా...తీసుకో...

218 : (నీరసంగా) నాకేల బాబయ్యా డబ్బు.... డబ్బు నేనేం చేసుకోను.... ఆ డబ్బు తీసుకుంటే నాకేం నయమైపోతాదా! నా కాళ్లూ, చేతులూ వస్తాయా బాబూ.... మళ్లా... నా పాపాలు పోతాయా ... నాకు పుణ్యం....ఒస్తుందా బాబూ...

217 : నీకూతురికోసం ... నీకూతురు మంచి ఇల్లు కట్టుకుంటుంది...

[333 ఇంటిలో వచ్చి అంతా చూస్తూ ఉంటాడు]

నిన్ను ఆ మంచిఇంట్లో ఉంచుకుంది...

216 : బాబిస్తున్న డబ్బు తీసుకో....ఒద్దనకు తప్పు..

218 : (216 తో) నా మాటకొమిలా నువ్వు తీసుకో లేకపోయేవ్! ఈ పదిరోజులా నన్ను తీసుకోమంటున్నావ్ — నా మాటకొద్దు

తక్కువేటి? ఈ పదివేలు లెక్కవేటి... రెండూ ఒకటే....అతనికీ పుణ్యం కావాల ...నాకూ కావాలి...నా మూడుకాన్ల కెంత పుణ్యం ఒస్తుందో....అతని పదివేలకీ అంతే ఒస్తుంది...నీకది డబ్బులాగా పించింది....నా డబ్బులు కన్పించ లేదు...

216 : (కన్నీళ్ళతో) నామాట నమ్మ....నీ మూడు కాన్లు తక్కువని కాదు....నేటు నాకు పది వేలు దానంచేస్తానంటే పుచ్చుకుంటా నను కున్నావా? నేను తీగను ... నాది పాపపు బతుకు...నమ్మ....

217 : సమయం మించిపోతోంది...ఇంద..ఇంద..

213 : (కష్టమీ్మద కూర్చొని) బాబయ్యా ... ఇవ్వండి...కాని బాబయ్యా....ఇచ్చేముందు ...చిన్నసాయం చేసి పెట్టు తండ్రీ....

217 : ఏఁవిఁటి...ఏఁవిఁటి...చెయ్యాలి? చెప్పు.. వేగం...

213 : బాబయ్యా ... నా మొలనున్న పంచిలో మూడుకాన్లున్నాయి...నాకు మనసుసంతో సంగా ఇస్తున్నా...తీసుకోండి తండ్రీ...

216 : ఇదుగో అయ్యా....ఒద్దు...ఒద్దు....

217 : (విస్తుపోయి) ఏఁవిఁటి...

213 : అయి తీసుకోండి బాబయ్యా.... మీ పది వేలు నేనీసుకుంటాను....

216 : అయ్యో....(ఒక నిశ్చయానికొచ్చి)...నా కిచ్చి...నాకిచ్చి... నే నీ సుకుంటాను...

217 : కేనికా మూడుకాన్లూ...

213 : నే నిస్తున్న దానం బాబూ...

216 : ఇదుగో అయ్యా....అదు... నేను తీసుకుం టాను నీ మూడుకాన్లూ...

217 : (పట్టరాని కోపంతో 213 ని ఒక తోపు తోస్తాడు...213 వెనకకి ధబేలున పడతాడు)

213 : రామసెంద్రా...రామసెంద్రా...

333 : (ముందు కొచ్చి గట్టిగా) రా బం దు ! రాబందు!

217 : ఓరి బద్మాష్! ఎంత మోసం చేదామని చూసేవ్...మూడుకాన్లిచ్చి పుణ్యం నువ్వ సంపాదించి...పదివేలు కూడా కొటేద్దా మన్నా చెయ్యలేదు..ఈ ఒక్కపారన్నా చెయ్యలేకపోయేనయ్యా ఆఖరికి... మని చూసేవ్ ....నిన్ను పోలీసుల కప్పచెప్తా నుండు....

216 : (గట్టిగా) పో! .... రాక్షసుడా .... పో!

217 : ఉండండి మీ పని పట్టిస్తాను ... మీ ఇద్దరి పనీ...రూంచి నాటకం ఆడేరే .... (డబ్బు సంచీతో పరుగెత్తిపోతూ) ఎవడన్నా గుడ్డి వాడు....ఒక్క గుడ్డివా డిలా రండి... పది వేలు దానం చేస్తారండి ... బాబోయి ... మరొక్క నిమిషమే ఉంది....

[మరి మాటలు వినిపించవు]

333 : రాబందు!....రాబందు!!

216 : ఇదుగో ... అయ్యా...నామాట వినిపిస్తు న్నాదా....

213 : (చెక్కుతూ) రామసెంద్రా ... పాపా త్ముణ్ణి...సెమించు తండ్రీ...మరో జలమకి..

216 : ఇదుగో అయ్యా...నీ మూడుకాన్లూ ఇలా ఇయ్యి...ఇదుగో తీసుకుంటున్నాను ... సంతోషంతో తీసుకుంటున్నాను .... ఇస్తు న్నావను...వినిపించిందా...

213 : రామసెంద్రా...రామసెంద్రా...

216 : (చెవిదగ్గర) నీ మూడుకాన్లూ ఇచ్చేస్తున్నా వను... నేను తీసుకుంటున్నా ... ఇంకో నిమిషం మంచి పుణ్యం ఉందిట...అను... ఇచ్చేనను...

213 : చె...మిం...చు ..తం...డ్రీ...

[ప్రాణం వదుల్తాడు]

333 : (ముందుకు వచ్చి గట్టిగా)పోయేడు..శాశ్వత శాంతి దొరికింది ప్రపంచానికి... కాదు...ఒక జీవికి...ప్రపంచానికి శాంతిలేదు...ఎక్కడ చూసినా రాబందులే... రాబందులు... ఈ రాబందులన్నీ చా వా లి ... చేల్పండి... చెయ్యండి ధ్వంసం..అంతమవండి అందరూ ...అంతమవండి...

216 : (శవంమీద పడి ఏడుస్తూ) నీకు ఆ కొంచ మన్నా తృప్తిలేకుండా చేసేను...ఇవ్వలేక పోయేను..ఈ బతుకులో ఒక్క పుణ్య

333 : సూర్యగోళంలోని రహస్యాలు కనుక్కోం దుకి వచ్చేరు.. ఈ ముష్టివాడి బ్రతుకు రహస్యం తెల్సుకోండి... ఈ కుష్టురోగి డబ్బు కెందుకాశించలేదో గ్రహించండి... ముళ్ళ మీద సన్యాసి మహత్తుకి కారణాలు అన్వేషిస్తున్నారు... పుణ్యంమీద నమ్మకమున్న ఏ పుణ్యాత్ముడూ ఈ మూడు కాస్లూ ఎందుకు పుచ్చుకోలేదో కారణం తెల్సుకో గలరా? శాంతికోసం ప్రపంచాన్ని గాలిస్తున్నారు ... ఈ దరిద్రుడి బతుక్కి శాంతి ఎందుకు లేదో కనుక్కుంటే చాలు ....కనుక్కో లేరు...లాభం లేదు... రాబందులు.... పేల్చండి...ధ్వంసం చెయ్యండి...ఒకే ఒక శ్మశానం....మహాశ్మశానం చెయ్యండి ప్రపంచాన్ని...అప్పుడు ...అప్పుడన్నా..ఆ మహాశ్మశాన వాటికలో నన్నా శాంతికి ... అనాయకత్వానికి ... దొరుకుతుంది...జాగా...నీకు...

[పోతాడు]

216 : (వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ) జీవితంలో ఎన్నో పాపాలు చేసేను ... ఇప్పుడు ఘోరమైన పాపం చేసేను...క్షమించు తండ్రీ!!

[తెర]

అయిదు నిమిషాలు

శ్రీ భట్టిప్రోలు కృష్ణమూర్తి
శ్రీ పంతుల శ్రీరామశాస్త్రి

ఈ అయిదు నిముషాలలో :
ఏ కలా వి
లాసినీ మంజు మంజీర రవళిక్వణ
మధురమై స్మృతి కృతి నశింపక నిలుచునో !
ఏ వినీల
నీరదరథస్థ విద్యున్మణీ ప్రదీప్తి
తరళితమ్మయి ఇరులెల్ల విరిగిపడునో !
ఏ వికస్వ
రాంబకోజ్ఝితాంబక కదంబాహతములు
భావనలు పైకిలేచునో పరిణమిల్లి !
ఏ వసంత
కిసలయోన్మత్త మధుర పికీగళమ్ము
కోయనుచు పల్కరించునో తీయగ మము !
ఎన్నడో అ
పోహల బలాన విడివడి పోయినట్టి
స్నేహలతికలు కలసి పుష్పించునేమొ !
అయిదునిముషా లనంత కాలాబ్ధిలోన
కణము లైదింటి పాటియు కావు గాని
ఏటికో మాకు వీనిపై ఇంతమమత !

కలగూరగంప

దుష్యంతోపాఖ్యానము: నన్నయ

శ్రీ యడవల్లి ఆదినారాయణ

మొన్న జూన్ భారతిలో కలగూరగంపలో పడిన మిత్రశ్రీ కొడవంటి శంకర నరసింహ బ్రహ్మం గారి విమర్శకు సమాధానము :

భారతమున ప్రకరణమును బట్టి యిచ్చట భరత వంశాను క్రమణిక వర్ణ్యము. కాన దీనిని దుష్యంతో పాఖ్యానమనుట చెల్ల. శకుంతలోపాఖ్యానము కాదు. వర్ణ్యభాగము నే దృక్పథమున కవి రచించెనో యీ నామము పాఠకులకు చూపును. ఆ దృక్పథమున చూచిన నే కవిహృదయము సమగ్రముగ సవగాహనము కాగలదు

మిత్రశ్రీ బ్రహ్మంగారి విమర్శకు సమాధాన ప్రసక్తి లేకుండెడిదే. కాని వారు అచ్చటచ్చట రసిక లోకమును, విమర్శక లోకమును, విజ్ఞలోకమును తమ విమర్శనకు అనగా నన్నయ అనవధాన రచనకు వారు చూపిన నిదర్శనములకు నిర్ణయములకు నిర్ణాయకులుగా చేసియున్నారు కనుక తప్పనిసరియైనది.

నన్నయను కొందఱు ఆదికవి యనిరి. ఏ దుర్ముహూర్తమున సెంతి సహృదయముతో వనిరో తదాది శిఖపట్ల గోత్రమే. పోనిండు, అతనికి ముందున్న కవి ఫలాన యని నిర్ధరింపఁ గినదా యనిన దానిని మన విమర్శకులే చేసినట్లు తోపదు. అట్టిపట్టున నా పెద్ద వచ్చువరకైన నన్నయ నాదికవి యనుట యపాయకరమేమో నిష్పాక్షికులైన విమర్శకులే యోజింపవలె. ఆదికవి నని తానను లేదు. అసలు భారతము మొదట తాను రచించుచుండెనని యనక ప్రథమ పురుషలో నన్నయ యనువాఁడుండె. అతఁడు రచించుచుండెననెను. అట్టి నిరహంకారమూర్తిని ఆది కవి యన్న నేమి? చివరకవి యన్న నేమి? అసలు కవి యనకున్న నేమి? బాధ లేదు, కాని 'ఆదికవి' అని పేరు పెట్టిన మాత్రనే తద్వ్యాఖ్యాన సామ్యముతో ఆదికవి వాల్మీకి తోడను, వ్యాసునితోడను పోల్చరా నన్నయ్యను?

'వ్యాసునికి మెఱుఁగులుదిద్దె నన్నయ' యన్న దానిలో వ్యాసునిపై గౌరవభావమూ బాధించునది. నన్నయపై నీర్ష్యయా? 'వ్యాసో నారాయణో హరిః' అను దృష్టిలో పూజ్యభావమున వామహస్తే శ్రేష్ఠుని గ్రంథమును నోటబట్టు నర్హత మనకు లేదని చేతులు కట్టుకొని మోకరించుట నాకు పరమసమ్మతమే. వ్యాస వాల్మీకులు మనకు చేరి చూడరానివారు. మన విమర్శకులీ భావము పడిరేమో యన్న 'పితా— దుహిత' శబ్దవిచారణ చేయుపట్టుల 'మూలభారత మునకు కాళిదాసుగారు మెఱుఁగులు దీర్చినా'రనిరి. కావున వ్యాసభగవానుని నితరకవులతో పోల్చి తక్కువ పరచుట వారికి సమ్మతమే యనిపించుచున్నది. అప్పుడు నన్నయ దిద్దె నన్న విప్రతిపత్తియేమి, నిజముగ మెఱుఁగులున్నచో? వ్యాసులు సమీచీనులై నన్నయ కాకపోయెనా తెలుఁగువారికి? నిష్పాక్షికత్వ సత్యాన్వేషణప్రవణతలు, సహృదయత, సార్వభౌమ మానవహితతలు ఏతద్విషయము తత్త్వైకనిర్ణయదీక్ష కత్యావశ్యకములు.

తెలుఁగుకవులు యథామూల పరివర్తనము గాక యనౌచిత్యము పరిహరించి రసోచిత కథోన్నయనము చేసిరనిరి. దీనికిముందు 'వ్యాసుని శకుంతలోపాఖ్యానమున లోపములున్నవనియు, నన్నయ మెఱుఁగులిడెననియు మొన్నటి విమర్శకులు వ్రాసిరని బ్రహ్మంగారు రచించుటలో వ్యాసునిలో లోపములు లేవని భావించినట్లు స్పష్టము. లోపములున్న నే కదా, తెలుఁగు కవులు అనౌచిత్యము పరిహరించుట, ఈలోపము లేకుండుట

యొక్క శకుంతలోపాఖ్యానమున నేనా యావద్భారతమున కూడనా? అయిన తిక్కనాదులు వ్యాసునికి 'మెఱుగులు పెట్టి'రను లోకాభిప్రాయ మసంబద్ధమా? అట్లు గాక నన్నయానూదిత వ్యాసభాగములలో తిక్క-మిగిలినవానిలో లోపము లున్నవా?

తరువాత శ్రీనాథుడు నైషధాంధ్రీకరణాంత శపథ వాక్యముల సత్యతను విమర్శకులు పరిశీలించి చూచిరా?—

మహాభారతబద్ధ నిరూపితార్థమునే రచనా కౌశలమున వ్యంగ్యవైభవము మెఱుగు గోరంత వాచ్యము చేసి కొండంత ధ్వనింప చేయరాదా? ఇది దురూహ్యమా? నిజమే, పాపము. లేకున్న నన్నయాంధ్రీకరణ మనవధానముగా కన్పట్టునా? ఆతని రచనా శిల్ప మంజరి యూహకును సులభముగా నందదు. అతడే చెప్పెనుగదా "పారమతియై కవీంద్రుడైనవానికే తత్త్వ సన్నకథా కలితార్థయుక్తి లోనారయ నేర్పు కల్గుననియు, అటుల లోనారసిన గాని మేలన జాలడనియు", కావున సామాన్యులకు దురూహ్యమే. అతని రచన ప్రత్యక్షర వ్యంగ్యవైభవ విభాసితము.

వ్యాసభగవానునికి భారతాంధ్రీకరణము కర్తవ్యమైయుండెగా కాళిదాసు శాకుంతల గాథ యేల? భారతి గాథయేల? నన్నయ స్వతంత్రగ్రంథమును వ్రాయ బూనుచుండెనా? లేక వ్యాసుని కథాభాగమును దిద్దతలచుకొనెనా? లేదే. ఏ కవి రచనాశిల్పము వానిదే! ఏ కథా కథన మార్గము దానిదే. నన్నయ పూర్ణముగ వ్యాస హృదయము నెరిగి యనువదింప బూనుకొనెను గాని యనవధానముగ గాని మూలము నందలి యమూల్యార్థము తెలియక గాని తన భారతాంధ్రీకరణము చేయలేదు.

విమర్శకులు నన్నయ యనవధానరచన కుదాహరించినవి చూడుడు. ప్రాదుర్భావాత్మకములైన ఆత్మజ—జనక శబ్దముల వాడుట—రక్షణ, పోషణార్థకములైన పితా దుహితా శబ్దములు మూలమున కడు నుచితములుగ వాడబడెగా వానిని వీడుట—ఇందలి సామంజస్యము పరిశీలింతము. దుహిత యనగా పెంపబడినది. పిత యనగా రక్షకుడు అనిరి. కణ్వుని దుహిత ననియు కణ్వుడు నా పిత యనియు శకుంతల మూలమున చెప్పినది. అనగా కణ్వునిచే పెంచబడితిని, కణ్వుడు నన్ను రక్షించెను, అని. "శరీర సంరక్షణాదిభిః తాత కాశ్యపో అస్యాఃపితా"—కాళిదాసు. వీనిని సఖి పలుకును. కాని నన్నయ శకుంతల కణ్వుని 'ఆత్మజ'ను కణ్వుడు నా 'జనకుడు' అన్నది—వ్యాస శకుంతలకు కణ్వుని పాలన పోషణ కర్తగనే భావన. నన్నయ శకుంతలకు కన్నతండ్రిగ—ఏది యుక్తియుక్తమో చూడుడు—కన్నతండ్రి భావన లేనిచో శాకుంతలమున నాల్గవ యంక స్వారస్య మేమున్నది? ఈ కన్నతండ్రి భావన కణ్వునికున్న లోపమే—జితేంద్రియు డగుటచే—ఆత్మజ, జనక శబ్దములు కణ్వుడు వాడినను కవి వాడినను దోషమే. కాని శకుంతల వాడుట లెస్స కూడ. ఇక కణ్వుని పల్కులు చూడుడు. "ఏను దీనికి భయత్రాతల మగుటచే గురులము. (ఇది పితాశబ్దార్థమే.) ఇదియు మాచే నభివర్ధిత యగుటచే (దుహితాశబ్దార్థము) మాకు హృదయానందినియైన కూతురు. ఇట్లు పితా, దుహితా శబ్దార్థముల యౌచితి నెరిగియే మెరుగులు దిద్ది రచన చేసియుండ వానిని వీడెననియు ననవధానరచన యనియు ననుట సమంజసము కాదు. కాక శకుంతలకు కణ్వు భయత్రాతగనే సంబంధము. ఇది అహింసా భూతదయలు పారముగన్న జితేంద్రియుని భావనారీతి. భయత్రాణన మనగా—అపద్భయము నుండియు, భవభయము నుండియు నని తెలియవలెను కావననే గురువుల మనెను. విశ్వామిత్రునకు శకుంతల తనుజ, కణ్వునకు ఆత్మజ, కణ్వాశ్రమ సంవర్ధన విశేషమున నామె భవభయ విమోచన మందినది. అందుచే భయత్రాతలము గురువుల మనుటే లెస్స. ఇక శరీర సంవర్ధనమున కర్తృత్వము వాడక ప్రేరణార్థకము వాడుట. ("మాచే నభివర్ధిత"-అనగా మా ప్రేరణచే ఆశ్రమస్థులు పెంచిరని యర్థము,) శ్లాఘాపాత్రము, ఇది యిట్లుండ మూలమునమున్న పితా, దుహితా శబ్దముల నే వాడిన కాళిదాసు మూలమునకు మెరుగెట్లు పెట్టెనో తెలియదు. అట్లయిన నన్నయ పిరిపురికిని మెరుగిడె ననవచ్చునా!

రెండవది — మేనకా విశ్వామిత్ర ఘట్టమును శకుంతల చెప్పుటలో గల యనౌచిత్యము, మూలమున మాత్రము మేనకా విశ్వామిత్రుల కూతుననియే చెప్పింపక "గాలికి పైట జారిపోగా మేనక దిగంబరయై సిగ్గుతో భూమికిదిగి విశ్వామిత్రు ముందరకు వచ్చినది" మొదలగు తలిదండ్రుల కామగాథను శకుంతలచే

చెప్పింప నేల? ఇదిమాత్ర మప్రస్తుతము కాదా? అయినచో మహర్షులట్లేల వ్రాయుదురు? ఏదో ప్రయోజన ముండవలెను. మొదటకు, ఈ గాథను చెప్పునది కణ్వుడు; అదియు మరొక మహర్షితో నాతడు శకుంతల జన్మ క్రమమునుగా చెప్పును. కణ్వుని కూతురన్నచెంత యబ్బురమును సంశయమునో, మేనకా విశ్వామిత్రుల తనూజ యన్నంతియే. అందులకే మరల సందేహములు ప్రశ్నలు పుట్టకుండునట్లు, మహోనిష్ఠాగరిష్ఠుడై ఘోరతపము చేయు విశ్వామిత్రుడు మేనకవలలో పడుటకు సన్నివేశమేమో వ్యాసుడు కణ్వుని ముఖమున వర్ణింపించెను. అప్పుట నవసరము కాన చెప్పియుండవచ్చును. శకుంతల కేల? అనిన ఇప్పటను దుష్యంతుడు మరింత సందేహోప్పను డగును. అదియు గాక తనతండ్రి వచ్చుదనుక దుష్యంతునకు తన కతిథి గాన నాతనితో మాట్లాడుచుండవలె. అప్రస్తుతమును, రసభంగకరమును నైన విషయము పనికిరాదుకదా. అదియు గాక ఆత్మకథ చెప్పుచున్నది. ఎంత యుత్సాహముండును. అసలు దుష్యంతుని జూచిన ప్రథమ క్షణమునుండియు నేలాకో యాతనిపై ప్రీతి జనించినది. ఆతనితో నెంత మాట్లాడినను ప్రియముగనే యుండెను. ఇది సహజము. కావున మూలకథారహస్యము చెడకుండ నీ ఘట్టమును పొందు చెడకుండ సమితము గానుండ చక్కగా నన్నయ రచించెను. ఇందు వర్ణితమైన మేనకా విశ్వామిత్ర ఘట్టమునందలి శృంగారము అంగి యగు శకుంతలా దుష్యంత శృంగారమునకు ఉద్దీపన విభావము. కణ్వాశ్రమస్థ యగుటచే శకుంతలయు నామె నిరుపమాన సౌందర్యమును తనకు బాధావహ మగుచున్నదే గాని ఉత్సాహజనకమై ముందడుగు సాగించుట లేదు. శకుంతలా దుష్యంత ప్రణయ గాథకు నిరోధక వాతావరణమే యెక్కుడున్నదిగాని ఉద్దీపక సామగ్రి కన్పింపదు. అందుచే రసపోషణ దృష్టిలో నన్నయ, మూలకర్త విగితవస్త్రను చేయుట కంగీకరించిన మేనకారూపముచే జుగుప్సాకరము కాకుండ సావధానముగా నొండు రెండు మాటలలో వర్ణించెను. రసపుష్టి కరికి ముఖ్యతమము. ఈ పల్కుల శకుంతల ముద్దరాలితనమును, తండ్రి దోసము లేల చెప్పెనను నమ్మకయు స్పష్టములు. అందును తండ్రి తానై చెప్పినట్లు పల్కించినాడు కవి. "అయోగ్య పరపురుషుడే" అన్న దోసము పరపురుషుడే యైనచో కవి జాగ్రత వహించుచునాడే. కాబోవు భర్త కనుకను, వింటి తానాతనితో మరిమరి మాటాడ నిచ్ఛగలది కనుకను, కవి యుచితమే యని చేసినాడు. అంతియే కాని యిది కవి యనవధానతమాత్రము కాదు. ప్రయోజనము నుద్దేశించియే వాడెను. నేటి మన పరిసరానుభవములతో మన నాగరికతా దృక్పథములతో నాటి యాశ్రమ మర్యాదల జూడగూడదు. వ్యాస శకుంతల తత్త్వము నెఱిగి నన్నయ శకుంతలను పరిశీలింపవలెను. కాళిదాసుని శకుంతలకును వ్యాసుని శకుంతలకును భేద ముండవచ్చును. కాళిదాసు శకుంతలా తత్త్వమున నితిహాస శకుంతలను జూడరాదు. అట్లని యనుచితమున్నదని తలపకుడు. నాటి యాశ్రమపరిస్థితులబట్టి వ్యాస శకుంతలా పాత్ర చిత్రణము జరిగినది. దానికి తూచ తప్పక నన్నయ తన శకుంతల రూపురేఖల దిద్దెను.

ఇక అవినయార్థస్ఫోరకములబడిన "అతి రుచిరాగతుండయిన............" అను పద్యవిషయము. ఈ పద్యము ఈ భాగములో నున్న శిల్పభూయిష్ఠములైన పద్దెములలో నొకటి. భావిశకుంతలా దుష్యంత వివాహసూచకమును, పృథ్వీధర్తకు లతాలలనలు సేసలువెట్టుట భావి సుభాకాంక్షలతో చేయు బహుమానవిశేషమును సంప్రదాయస్ఫోరకమును గా వర్ణింపబడిన దిందు. పెండ్లి కుమారునికి దీవనలతో సేసలువెట్టుటకు ముత్తైదువలు తగరా? ఇది నాగరక జనవృత్తమా? ఆశ్రమస్థులు చేయరా? ఇక ఈపద్దమున నలంకారరచనముచే పెండ్లికొడుకైన దుష్యంతు డలంకృతుడౌట సూచితము. ఇట్లు సర్వాంగసుందరమై ఔచితీపారముగని వ్యంగ్యవైభవమున వెలయుచు భావికథాసూచన చేయు నీపద్దెమువినయార్థస్ఫోరకమెట్లో తెలియదు. ఇందలి లతాలలనలు నాగరిక స్త్రీజనవృత్తము కలవారలైన కాళిదాసుని నవమాలికాదులెట్టివారు. నవమాలికావృత్తాంతమును ఆశ్రమమధ్యమున నే యుంచెనే కాళిదాసు. నన్నయ వర్ణించినది తత్తపోవన ముఖభాగమున. ఇక దీనికి మూలమును దానిని విమర్శకు లర్థము చేసికొనిన తీరును చూడుడు. "మనోరమమైన వనమున దుష్యంతుడు ప్రవేశించెనట. ఆకసమునంటుచు పుష్పిత శాఖలు గల వృక్షములు గాలితాకున విచిత్రమైన పుష్పవృష్టిని మాటిమాటికిని కురియుచు మధురధ్వనుల

చేయు పక్షులచే నినదింపజేయబడినవైనవి."—ఇది మూలము—దీనికి విమర్శకుల వ్యాఖ్యానము: శాంతమైన వనమున రాజును తదితరులును ప్రవేశించిరి. వృక్షాగ్రములనున్న పక్షులు బెదరి పై కెగిరిపోయి కూయదొడగినవి. తదుత్పతన వేగమున పక్షిమారుతోచ్ఛలితమై శాఖలనుండి పూలు రాలినవి ఇది స్వభావ సుందరము, అని. మూలమును విమర్శకుల భావమును పోల్చినచో మూలమును వారు సరిగ చూడలేదేమో అనిపించుచున్నది. మూలభిన్నమైన యర్థమే స్వభావ సుందరమట మూలయుక్తమెంత సుందరమో ?—నా సమాధానము: మనోరమమైన యాశ్రమము అని యుండ శాంతమైనది యనుట తప్పు. రాజు ప్రవేశించెననియుండ రాజును తదితరులు ననుట తగదు. పూలు రాల్చుటయును, నినాదము చేయుటయును వృక్షముల మూలమునవై యుండ పక్షులు బెదరి పైకెగిరిపోయి కూసినవనియు, ఆ గాలి తాకున పూలు రాలెననియు ననుట తగదు. ఇట్టి యమూలకార్థ భావనయే విచారణీయము. మూలమునందలి సౌందర్యము చూడుడు. ఆ వనము రాజు మనస్సును రమింపచేయుచు ముందునకు కొనిపోవుచున్నదనుటకై 'మనోరమమ్' అనెను. ఇది భావిశృంగారగాథ కుపస్కారకము. శాంతము విరోధకారకము. పునః పునః అనుటచే మాటిమాటికి కావలెననియర్థము. వ్యసృజంస్తే ద్రుమాః-అనుటలో వృక్షములు కర్తృత్వము వహించి కోరి వదలుచున్నవని యర్థము. అంతియేగాని పక్షుల రెక్కల గాలితాకున కాదు. అట్లనుట నిష్ప్రయోజనకరమేకాక మూలార్థసౌందర్యభంజకముకూడ. పక్షుల కూతల మూలమున భావిశుభాకాంక్షలును, మాటిమాటికి పూలను కోరి వదలుచున్నవనుటచే భావి శకుంతలా దుష్యంత వివాహ మంగళాక్షతలును గమ్యమానములు. దీనిచే పై పద్దెమున నన్నయ కడు రమ్యముగా చిత్రించెను. మూలార్థబోధ కలుగక నన్నయ వ్యంగ్యరచనా సంప్రదాయ మెరుగనిచో నిది యవినయార్థస్ఫూరకమే యగును. పోనిండు వారి భావనయైన సుందరమా యన్న కాదే. పక్షులు బెదరి పై కెగిరి కూయుట యేల? బెదరుటకు దుష్యంతుడు హింసకుడా? కాదు. అదియును గాక కాళిదాసు "విశ్వాసోపగమాదభిన్నగతయః శబ్దం సహన్తే మృగాః" అనుటచే నాశ్రమములోని ప్రాణులు అపాయశంక లేక విశ్వాసము కలుగుటచే చలింపకున్నవనిరి. కాన ఆశ్రమజీవుల తత్త్వము నెరిగినచో 'బెదరి' అని యనరు.

ఇక నన్నయ రచనలోని సౌందర్యము. శకుంతలకు ప్రకృతికాంతయు, లతాలలనలును బంధుగణము. కాన చెలికత్తె తరపున దుష్యంతుని కాతిథ్యమిచ్చుచున్నదా యనునట్లు ప్రకృతి వర్ణింపబడుట యసహజమా? అనుచితమా? పక్షుల మధురధ్వనుల కన్న నాదు తుమ్మెదల నినాదము మంజులతరముకదా. కాకను పూలు రాలుటకు కారణము చూపవలెనుకదా. ఇక నతిథిసత్కారము కణ్వుని తరపున శకుంతల కెంత యావశ్యకమో తత్తపోవన చరాచరముల కన్నిటికి నంత యావశ్య కర్తవ్యమే. ఇది కణ్వుని యుదాత్తతకును తపోవన సంప్రదాయములకును మెరుగే గాని తిరుగు కాదు. కాగా వేటాడి యలసివచ్చు వీరశిఖామణికిని రాబోవు శృంగార గాథకును తగిన మనోరమమై మనోహరమైన వాతావరణము కూర్చవలసినది, సర్వేంద్రియశమము కూర్చు శాంతరసస్ఫూరక వాతావరణమా. అందుచే నన్నయ యున్నంతలో నాయకనకును ప్రకృత కథకును రసమునకును కావలసిన పరిస్థితుల కల్పింప యత్నించెను. ఇది ప్రతిభావంతుడైన కవికి తగునో తగదో విజ్ఞులు యోజింపుడు. ఇంత మనోహరార్థ గాంభీర్యములుగల యీ పద్దె మవినయార్థబోధకముగా కన్పట్టుట విచారకరము.

తరువాత 'తన్మునివల్లభు మందిరమ్మునన్' అన్నది—దీనికి పైటకానియా యర్థము ఈ పత్తమికి లోపల నెక్కడో కూర్చున్నదనియే గ్రహించుట సరసులకు తగదు. ఇంత వ్యంగ్యవైభవముగల పద్దెము ఇంత సుకుమారార్థద్యోతకమైనది తెనుగు సారస్వతమున లేదనుట యత్యుక్తి కాదు. కాళిదాసుని "శాంత మిద మాశ్రమపదం—స్ఫురతి చ బాహుః" అను రెంటికినిగల బలవత్తర విరోధమును, "కుతః ఫలమిహాస్య" యను సందిగ్ధతయు నిందు కలవు. "తన్వీ, పయోజదళాయతాక్షీ, సంకుల మిళితాళి నీలపరికుంచిత కోమలకుంతలన్ శకుంతల యను కన్యకఁ గనిరొ—యని శుద్ధాంతదుర్లభమైన యా సౌందర్యఖనిని చూడగా కలిగిన యాశారేఖను, పరమ తపోనిష్ఠాగరిష్ఠుడైన తన్మునివల్లభుమందిరస్థ యగుటచే గల నిరోధకతయు సూచించుటకు వాడబడిన పద్య

సౌందర్యము వర్ణ గాంభీర్యము పాత్రపోషణ చిత్రణ కౌశలమును గమనింపక శకుంతల ఇంటి యున్నదా? బయట యున్నదా? యను ప్రశ్నపరంపర చే యుక్తిపట్టు చాల విచారకరము.

వనబాలికను చూడగనే ప్రత్యంగసౌందర్యైక లగ్నమైన దృష్టి దుష్యంతునకున్నదా? ఈ వర్ణన చేసినది కవియా దుష్యంతుడా? దుష్యంతుడే యయిన తప్పేమి? కాళిదాసు దేమి చేసెను? మొదటి నుండియు కడవరకును నామె బహిస్సౌందర్యమును వర్ణింపని పట్టు కలదా? అందుపోని దుష్యంతపాత్ర పోషణౌచితి నన్నయ తానై వాడిన మూడు విశేషణములకే పోయినదా? పోనిండు. అసలా విశేషణములను ఆ వర్ణనమును ఏల? అనిన చూడుడు. పై లలిత పదసరదివదుందలి రమ్యత యద్వితీయ శకుంతలా సౌందర్యప్రోత్సాహకము. ఇదియొక విశమైన వ్యంగ్యరచనా విశేషము. ఏమియు లేక శకుంతల యున్నంతనే దుష్యంతుడు వలచెనన్న, స్త్రీమాత్ర నేరిసైన వలచు నంతటి నీచుడు కాడా? ఆమె శుద్ధాంతదుర్లభమైనది కావను అపూర్వ సౌందర్యరాశియు గాననే నిరోధక వాతావరణమువకూడ దుష్యంతుని మనసు పర్వవడి అంతేగాని స్త్రీలను వర్ణించు వ్యామోహముండి ఔచిత్యమెరుగనివాడైనచో నామె నతిమాత్రముగా వర్ణింపలేడా? అనవసరము — ప్రస్తుత కర్తవ్యము దుష్యంతవంశవర్ణనమును, భరతజననమును గాని శకుంతలా దుష్యంతుల ప్రణయగాథ నొక శృంగారకావ్యముగ సృజించుట కాదు. కాని ఇతివృత్తవశమున నాతిమాత్రముగా వర్ణింపక తప్పదు కావున నంతలో నౌచితి నెరిగి రచించె. ఈ తడే శృంగారగాథల రచించుటలోను, నందుల పాత్రపోషణ చేయుటలోను, స్త్రీపాత్రచిత్రణవర్ణనల చేయుటలోను ఔచితి నెరుగకున్న తెలుగుకవులెవ్వరు నెరుగరు. స్త్రీవర్ణన అతిమాత్రముగ చేయక విడిచినది నన్నయ తిక్కన మరెవ్వరున్నారు. తెనుగు శిల్పపుతోటలైన తిక్కనార్యుడే రసాభావమున ద్రౌపది నతిమాత్రముగా వర్ణించి విమర్శకలోకము నన్నవ కెక్కెనే. శ్రీనాథుని చెప్పనక్కరలేదుకదా. అసలిట్లు వర్ణించుట దోషమా? కాదే. వర్ణన లుద్దీపన విభావములని సంప్రదాయజ్ఞు లెరుగుదురుగాక. వర్ణితవస్తుభావనమున గాని పాఠకులు రసానుభూతి నందరు. దుష్యంతునకు శకుంతలా సుందరమూర్తి ఎదుట నున్నది. కాన రసావిష్టుడైనాడు. పాఠకుల కేది యామె సౌందర్యమూర్తి. తత్స్ఫురణకే నాయికానాయకవర్ణనము ఇది యాలోక్య వశ్యకమని ఎఱుగవలెను. కాననే కాళిదాసు చేసిన రసపోషణ చేయగలిగెను. శాంతరసము శృంగారమున కంగిగా నుండరాని విరుద్ధరసము. తత్సన్నిధానమున నితర రసభావ వ్యవధానముల శృంగారపోషణము చేయవలెను. అందులకే వీరరసపోషకమైన వేట మొదలైనవి చేయుటయు, శాంతము నెక్కువ వర్ణింపకుండుటయును.

అసంఖ్యాకులైన శిష్యులుండ నొక్కడే పోయి మాలినీతీరంబున నున్న శకుంతలను కణ్వునకు చూపెనని మూలమున కలదు. అతని శిష్యులేమైరి? అని శంకించిరి మొదటి వ్యాఖ్యాతృగారు.— దీనివి శకుంతలా దుష్యంతుల సమాగమమున కణ్వుడు పంపగా పోయినప్పుడు శిష్యులేమైరని అని రనుకొని నన్నయయు నట్లె వ్రాసెననుట వ్యాఖ్యానము సరిగా చూడని లోపము.

మూలమున కణ్వుని తలచుకొని దుష్యంతుడు తన కృత్యమునకు సిగ్గు చెందెదననియుండె, నన్నయ, శకుంతల భీతిల్లెననుట శోభాతిశయము కాదు అనుటలోని చుంచిశెప్పల విమర్శ: ఇచ్చట కణ్వునకు శకుంతల కూతురు. దుష్యంతుడు పైవాడు. తప్పు కలిగినపుడు తనవారిపైకన్న నితరులపై కవలు బ్రామట సహజము కావున శకుంతలకన్న దుష్యంతుడే కణ్వుని గూర్చి భయము పొందవలెనను విమర్శక సిద్ధాంతము కణ్వపాత్రౌన్నత్యము నెరిగి పలికినది కాదు. ధర్మద్రష్టాపురుషు, కరుణానిరతుడైన మహా తపస్వి పెంపుడుకూతురై తండ్రికి చెప్పకుండ వరుని కోరుకగనే స్వతంత్రించి వివాహమాడిన శకుంతల భయముండుట యీ పాత్ర కెంతయు మెరుగు. ఈ భీతిలో శాపభయముకన్న తన కర్తవ్యోల్లంఘన దోషభయము చూపుట యుక్తియుక్తము కాదా! దుష్యంతుడు చేసినది విధిచోదిత ధర్మమే కనుక భయమక్కరలేదు. కణ్వుడెట్టి పట్టుల కనలడని దుష్యంతు డెరుగును. అట్లు కాక తన చర్యకు కణ్వుడు కవలు నేమో యని భయ ముండినచో తాను చేసిన దుష్కర్మమును భీతి యున్నదైన దుష్యంతుని పాత్రయే పాడగును. కావున దుష్యంతుడు విచారించుటకన్న శకుంతల చింతిల్లుటే యుక్తము.

ఇంక తుచ్ఛ కామావేశము కణ్వుని వద్ద నంతకు క్షణమైన నిల్వజాలని దుష్యంత పాత్రపోషణ విమర్శ. ఈ దోషము నన్నయది కాదు. మూలమున నే కలదు. దోషమైన వ్యాసు డేల వ్రాయును? దుష్యంతుడు శకుంతలను గాంధర్వ వివాహమున చేపట్టెను. గాంధర్వ వివాహమన నేమి? ఎప్పుడు జరుగును. "తనకు మఱి తాన చుట్టంబు తాన తనకు గతియును తె న్నిచ్చుచో తాన కర్త యనగ వనజనేత్రి గాంధర్వ వివాహ మతి రహస్యమును సమంత్రకమును నగుచు నొప్పు." అని నన్నయ. — "త్వయాద్యర్థిశ్రే రహసి మా మహాద్భృత్య యఃకృతః పుంసా సహ సమాయోగో నసకరో మ్రపఘాతకః, క్షత్రియస్య హి గాంధర్వో వివాహః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే, సకామాయా స్సకామేన నిర్మంత్రో రహసి స్మృతః—" అని మూలము.

కాముకులైన నాయికానాయకులు అమంత్రకముగా రహస్యముగా స్వతంత్రించి చేసికొనునది గాంధర్వము. ధర్మ్యము. ఇది క్షత్రియులకు శ్రేష్ఠము. ఇంకను దుష్యంతుడు అమాయకురాలిని మోసగించిన దేమి? ధర్మము కాని దానిని ధర్మముగా చెప్పిన దేమి? తుచ్ఛ కామమును క్షణమైన నాపుకొనని దోషమేమి? దుష్యంతుడు సర్వసంగ పరిత్యాగియై సన్యసింపవచ్చెనా ఆశ్రమమునకు? లేదు. విమర్శకుల యూహాప్రకారము కణ్వునికై యాగినచో గాంధర్వ మెట్లగును. అసలు కథ యిట్లేల జరుగు. గాంధర్వము శ్రేష్ఠము కాన నదియే దుష్యంతుడు చేసె. పెద్దలకై ఆగిన దోషముకాదె. ఇందు దుష్యంతుని పాత్ర మూలమున గాని, నన్నయ భారతమున గాని పోషింపబడినదే గాని దూషింపబడలేదు.

మూలమున శకుంతల "విభ్రాజమానాం వపుషా తపసేవ దమేనచ" యనియు "శ్రీరివ రూపిణీ తాపసీ వేషధారిణీ" యనియు నున్నది. నన్నయ శకుంతలకను వేదురు కలది. ఈ పాత్రచిత్రణము నన్నయ శీలపోషణసామర్థ్యమును వెలువరచుచున్నది అను విమర్శ. వ్యాసునకు వాద్యము చేసినదానిని నన్నయ వ్యంగ్యముగ మాపెను. గ్రంథవిస్తరభీతిచే చాలింతును.

కాన సహృదయవిమర్శకులు బ్రహ్మంగారి విమర్శలోని యుక్తాయుక్తముల గ్రహింతురుగాక. స్నిగ్ధహృదయముతో జిజ్ఞాసువులై చూచినగాని మహా కావ్యముల యర్థగాంభీర్యము రచనా విశేషములు గోచరింపవు. కాన నన్నయ తెనుగుబాసకును నాంధ్రీకృత భారతమునకును జాతికిని నష్టము కల్గింపలేదు.

రెండభ్యుదయ గేయాలు

శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్య

జూన్ 10 తేది "స్వతంత్ర"లో నొకటియు, జూన్ నెల భారతిలో నొకటియు, రెండు గేయములను చదివి యానందించితిని. వీనిని రచియించిన యుభయులును సుప్రసిద్ధ కవులే! రెండును రెండు విధములైన యభ్యుదయ రచనలకు మచ్చుతునకలు. స్వతంత్రలో ప్రచురించినదాని శీర్షిక "నా కొక్కంచెం నమ్మకమివ్వు." దీనిని రచించినది "బైరాగి." భారతిలో ప్రచురించినదాని శీర్షిక "ఆర్తగీతము". దీని రచయిత "బాలగంగాధర తిలక్." రెండింటిలోను రచయితల యసమర్థత సామాన్యలక్షణము. ప్రథమ గీతికలో నమ్మకమిచ్చువారెవరో కవి యెవరి నడుగుచున్నాడో తెలియదు. ఇంగు తనకు శక్తియున్నట్లును, కాని యెవరో తనకు నమ్మకమిచ్చుటలేదనియు ధ్వనించుచున్నది. "మానవేయుని నొసటివ్రాలు" "కాలుడు" "పరమశివుడు" (ఈ శివుడు కాదు) "నందన నికుంజాలు" వంటివైన నుడికారములున్నందున యభ్యుదయ కవియయ్యు పూర్వ సంస్కృతి వాసన కొంచెమో గొప్పో యింకను మిగుల్చుకున్నట్లు కనబడును. "నొసటివ్రాలు" తుడిచివేయుటకు తన యసమర్థత "నిస్సహాయ మానవేయ" పదములలోనుంచి తొంగిచూచుచున్నది. ఇక పోతే తనకు నమ్మకమిచ్చిన, తా నేయే కార్యములు చేయునది తెల్పినాడు. "సూర్యచంద్రులను మింటినుండి కొట్టివేయును." "బ్రహ్మాండాన్ని చాపలాగ చుట్టేను." "నొసటివ్రాలు కొట్టేస్తాను" "కాలునిమీద కలబడతాను" "పరమశివుని శూలాగ్రాన తలక్రిందుగ నిలబడతాను." తుదకు "ఆకాశపుటోదారంగు తాను చించి చొక్కాలేనివారందరికి కుట్టిస్తాను" ఇవి ఈయన చేయు పనులు. అశక్తుని కెల్లప్పుడు నత్యాశ సహజము. ఆ యత్యాశయంతయు నీ గీతమున నిండి కేంద్రీకృతమై యున్నది. అశక్త కార్యపరంపర గీతమున వెల్లివిరియుచున్నది. ఊహకందని విషయము గీతములో నిండియున్నది. అసహజ వాతావరణముతో పెక్కుటిల్లుచున్నది. నేటి

అభ్యుదయ రచనలలో కనపడునట్టి "చితికిన టొమాటో" "అరిగిన అప్పడం" "ఎంగిలి పళ్లెం" మొదలైన నుడికారములు కలవు. "పతాభిషేకం" బాటు గీతమునందంతటను "అహంభావ భావము" మూర్తీభవించినది. పతాభి గీతములయొక్క చిహ్నములు పోకచెలు కూడ యిందు కలవు. కాని యీ భీభత్సమునకు సహము, కవికి సంఘమును బాగుచేయవలెనను సదుద్దేశ్యము "జీవిత సభాభవనం నుంచి అన్యాయాన్ని దౌర్జన్యాన్ని మెడబట్టుక గెంటేస్తాను" అనుమాటలలో వ్యక్తమగుచున్నది. కవి చేయదలచిన పనులలో నిది స్వల్పమైన యేకదేశము. రెండుపంక్తులలో మాత్రముకలదు. మిగిలినదంతయు పళిక్షాహంకారమే! అసంభవకార్యోద్యమమే! సాహిత్యదృష్టితో చూచిన నిదియొక యూహాపరంపర. కవియొక్క యాత్మీయత ద్యోతకమగుచున్నది. అంతయు వాచ్యమే కాని యెచ్చటను వ్యంగవాసన లేదు. తనకంటె బలము కలవానిపై కవి తీర్చుకొనుట చేత గాక "నిన్నేమి చేయుదునో చూడు" అని బెదరించినట్లున్నది యీ వర్ణితవస్తువు. సృష్టికంటె విలక్షణమైన సృష్టిచేయగల కవిబ్రహ్మ "మరో సత్రం కట్టించే" విధమిది కాదు. ఒక వాతావరణమును కల్పించి పాఠకుని నమ్మించిన గాని యీ విలక్షణ సృష్టికి తావులేదు. కవి కోరదగిన నీపనులను చేయగల సమర్థకము లిచ్చినను, కవి యీపనులను చేయలేడనియే పాఠకుని నమ్మకము. గీతపఠనానంతరము పాఠకులు నూతన ప్రపంచములోనుంచి వెలువడిన ట్లనుభవింపవలయును. "కొండలైన పిండిగొట్టవచ్చు"ననెడి వేమన వాక్యమునకు, "కొండలు పిండికొట్టేస్తాను" అనెడి యీ వాక్యమునకు నెంత భేదమున్నదో గమనింపదగును. కాని యతిశిథిలపదబంధముతో, గేయమూ మాత్రము దక్కని "కీర్తి"లో నున్నది. తాను సిగరెట్టు త్రాగువాడనెడి కవి స్వీయచరిత్ర కొంచెము కలదు. "సిగరెట్" ఉపమాన పరంపరలోని మూడంశములందును నెంతమాత్రము దాత్తత లేదు. ఉదాత్తతా హీయత లీ రెండును గేయమున కనపడుచున్నవి. ఇన్ని ఘనకార్యములు చేయదలచిన కవి "కొయ్యతుపాకిదొర"నని తెల్పుకొనియున్నాడు. అనగా నతనిసాధనమున కట్టి శక్తియు లేదని విదితము. కవియొక్క తెచ్చిపెట్టుకున్న కృత్రిమ చిత్తవృత్తి యీ గీతమున ప్రతిబింబించుచున్నది.

ఇక రెండవగీతమునకు వత్తుము. ఇందు ప్రస్తుతపు దేశస్థితి కన్నులకగట్టిన ట్లగపడుచున్నది. కవి చుట్టును చూచుచున్న దృశ్యములును, వానినుండి తప్పింపలేని యశక్తతయు, స్థితిగతులను తెల్పుకొనుటకు తావులేమియు నిందు గోచరము లగుచున్నవి. కరుణరసప్లావితములైన దృశ్యములను లోకమునుండి గ్రహించి వానికి సాహిత్యమునకు కావలసిన యుదాత్తతను కల్పించినాడు కవి. అశక్తతతోబాటు కవియొక్క సమ్మతియు, దేశము యొక్క హీనస్థితి యున్నంతకాలము తానేమియు సాహిత్యసేవ చేయలేకపోవుటయు తెల్పుచు సాహిత్య సృష్టి చేసినాడు. "మర్రిచెట్టుక్రింద మరణించిన ముసలివాడు", "వంతెన క్రింద ప్రసవించిన నిండు చూలాలు", "మురికి కాల్వ ప్రక్కనే నిద్రించిన పసిబాలుడు" "తాను నిరాహారుడై ఆఫీసుకువచ్చిన ప్యూన్" "క్షయ వ్యాధిగ్రస్తయైన భార్యగల గుమాస్తా" కండ్లకు కట్టినట్లు పాఠకునికి కనబడుచు స్వభావోక్తిద్వారా సన్నివేశములకు కావ్యత్వమును కల్పించినవి. దేశముయొక్క ఆర్థిక, సాంఘిక, సామాజిక దుస్థితి నీయుదాహరణ పరంప

రతో కవి చిత్రించినాడు. కవి యొక్క యశాంతియు నది యొప్పుడు తొలగునో, దేశాభ్యుదయ మెప్పుడు కలుగునో, కవి తెల్పినాడు. ఇప్పటి దేశ స్థితిలో "మానవత" లేదు. పేదతనము ఆకలి తాండవించు చున్నవి. అవి తొలగువరకు "నేను పాడలేనని" పాడు చున్నాడు. ఈ స్థితిని తొలగించుట కిప్పటి రాజకీయ వేత్తలును, భోగులును సమర్థులు కారని విలపించు చున్నాడు. కాని దేశపాలనము చేయువారి కొక ప్రశ్న వేయుచున్నాడు. "పైన దైవమునకును క్రింద మానవునకును సమాధానము చెప్పవలసినవాణ్ణి" అని తనను గూర్చి చెప్పుకొనుచు పాలకుల నుద్దేశించు చున్నాడు. మన పెద్దలు "చిత్ర శిల్ప కవితా ప్రసక్తి" తోను "తత్త్వశాస్త్రవాకోక్తితోను" "గత చారిత్ర యశః కలాప వివరణము"తోను కాలము గడుపుచు న్నారు కాని యున్న "మా శ్రీధవత్ దైన్యాన్ని", "హైన్యాన్ని" "క్షుభితాశ్రుకల్లోలనీరధుల్ని" గద్గద్గదాంకార విక్రాంతుల్ని" మాయమటలేదని వాపోవుచున్నాడు. రాజకీయముగా "సోషలిజం" యీ దుర్దశను మార్చుటకు తగినదని కవియొక్క హృదయమున నున్నను, ఇప్పుడున్న రాజకీయవాదము (సామ్యవాదము)న దైవమునకుకూడ స్థానముండవలె నని కవి యుద్దేశమని, "పైన దైవమునకు" అను పద ముల లోగర్భితముగ నున్నది. ఇట్టి దైన్య హైన్యముల కాలవాలమై చూచువారికి కన్నీరు తెప్పించు పరిస్థితు లలో "మీ రెట్లు మానవులమని తలలెత్తుకొని తిరుగు చున్నారు? సిగ్గులేదా?" యని నాయకుల నుద్బో ధించుచున్నాడు కవి. ఇదియేనా మీ నాగరకతకు "ఫలశ్రుతి" మీ విజ్ఞానమున "సుసంస్కృతి"? బుద్ధదేవుని జన్మస్థానమై యీ దేశమని గర్వించుచుందురే! ఇదియేనా యీ గర్వమునకు కారణము? అని ప్రశ్నించుచున్నాడు. ఈ దైన్య హైన్య "విపంచికకు" శ్రుతి కలుపలేనని వాపోవుచున్నాడు. భగవంతునికి కూడ యీ దేశ దుస్థితి కనపడలేదు — ఈ గీత మునను, నేటి అభ్యుదయ రచనలలో సామాన్య మైన "ఆకలి" పేదతనము మొదలైనవే వస్తువు అయి నను అది కాల్ రిడ్జి, చెప్పినట్లు సాధారణ వస్తువు నసా ధారణముగా నుదాత్తముగాను చేసి కవితాకి కావ్య వస్తుత్వమును కలుగచేసినాడు. (*Thoughts translated into the language of poetry*). తన దేశము యొక్క యభ్యుదయమును వాంఛించు చున్నాడు. కాని యసమర్థ దైన్యిన్ని భరించుకొనుటకు ఓపు లేక విలపించుచున్నాడు. ఈ గీతమునందును వాచ్యమే ప్రధానమైనను, నచ్చటచ్చట మాత్రముగా వ్యంగ్యము సుశోభితమై యున్నది. మొదటినుండి తుదివరకు నుదాత్తత యొప్పుటను లోపింపలేదు. కవి నమ్రత "రసాతలమునంట శిరస్సు వంచినవాణ్ణి" అను మాట లలో మూర్తీభవించినది. దురహంకార మెప్పుటను లేదు.

రెండును గీతము లని పిలువబడినను, గణమాత్రా ఛందస్సులలో నేదియు వానిలో లేదు. కాని యొక విలక్షణమైన లయమాత్రమున్నదని చెప్పక తప్పదు. ఆ లయయే వానికి కావ్యత్వమును కల్పించినది. వీనిని భావగద్యము లనవచ్చును. రెంటికికూడ రెండు పత్రిక లబ్ధకీర్తి స్థానము నిచ్చుట సముంజసము.

గ్రంథవిమర్శనము

భారతీయతత్వశాస్త్రము

3, 4, 5 సంపుటములు

జగద్విఖ్యాత తత్వశాస్త్రవేత్త డాక్టర్ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణుని 'ఇండియన్ ఫిలాసఫీ' (*Indian Philosophy*) అనే అర్ణవప్రాయమైన మహాగ్రంథానికి శ్రీ బులుసు వెంకటేశ్వర్లు గారి ఆంధ్రానువాదం. ఈ అనువాదాన్ని మొత్తం అయిదు సంపుటాలుగా వెలువరించారు. మొదటి రెండు సంపుటాలూ లోగడనే ప్రకటింపబడి ఆంధ్రప్రజల మన్ననలందుకున్నయ్.

ఇది అర్ణవప్రాయమైన గ్రంథమని మొదటనే చెప్పాం. సముద్ర తరంగాలను లెక్కించటానికి పూనుకోవటం ఎలాంటి హాస్యాస్పదమైన కార్యక్రమమో ఈ గ్రంథాన్ని సమీక్షించడానికి పూనుకోవటం కూడా అలాంటి హాస్యాస్పదమైన విషయం. మరొక రాధాకృష్ణన్ యెవరైనా ఉద్భవించి దీన్ని సమీక్షించవలసిందేగాని సామాన్యులకు సాధ్యమయ్యేపనిగాదు. అందుచేత ఆ ప్రమేయానికి పోవటం లేదు.

కాగా యీ గ్రంథంయొక్క పరమప్రయోజనమేమిటో మనవి చేయటానికి కొంత ప్రయత్నించుతాం. గ్రంథాంతమందు 'సమాప్తి' అనే అధ్యాయంలో గ్రంథ ప్రయోజనానికి సంబంధించిన వివరణ కొంత వుంది. ఇంచుమించు అందులేఖింపబడిన విషయాలనే టూకీగా మనవి చేస్తాం.

భారత జాతికి ఇది అత్యంత ప్రధానమైన పరిణామ దశ; ఏ జాతి అయినా ఒక దశనుంచి మరొక దశకు పరిక్రమించుచున్నప్పుడు ఆజాతి అసంఖ్యకాలములో సర్వ జీవన రంగాలలోనూ సంక్షోభయుతమైన మహా కల్లోలాన్ని ఎదుర్కోవలసి వుంటుంది. సర్వ జీవన రంగాలకూ తాత్విక రంగం మూలాధారం. ఇప్పుడు ఈ తాత్విక రంగంలో చెలరేగి వున్న కల్లోలం అనంతం.

దేశంలో ఇప్పుడు రెండురకాల తీవ్రవాదులు కనుపించుతున్నారు. భారతీయ తాత్విక ప్రపంచమంతా అర్థరహితమైన వట్టి ఊహాగానమనీ ప్రయోజనరహితమైనదనీ దాన్ని మొత్తంగా విసర్జించితేగాని మనకు బ్రతుకు తెరువు లేదనీ వాదించే వర్గం మొదటిది.

భారతీయ తాత్విక విజ్ఞానమంతా దైవదత్తమైనదనీ, సనాతనమనీ అది సృష్ట్యాదినుంచీ నేటివరకూ ఒకేమాదిరిగా వున్నదనీ దానికి పరిణామదశలంటూ మార్పులంటూ ఎప్పుడూ వుండనేలేదనీ, వుండటానికి వీల్లేదనీ, దానికి మార్పుచేర్పులు వుండాలని యోజన చేయటమే మహా పాపమనీ వాదించేవారు రెండో వర్గం.

ఈ రెండు రకాల పిడివాదాలకూ కూడా కారణం, భారతీయ తాత్విక విజ్ఞానంతో యీషణ్మాత్రమైనా పరిచయం లేని భయంకరమూ అంధప్రాయమూ అయిన అజ్ఞానమని ఈ గ్రంథాన్ని ఆమూలాగ్రం స్థూలంగా పరిశీలించితే మనకు విస్పష్టంగా బోధపడుతుంది.

మన విజ్ఞాన శాస్త్రాలన్నీ సంస్కృతభాషలో వున్నయ్. సంస్కృత భాషాజ్ఞాన శూన్యత ఈ కల్లోలానికంతకూ ప్రధాన కారణంగా కనుపించుతుంది.

మొదటితరగతివారు ప్రాచీన విజ్ఞానంతో ఏ సంపర్కలేశమూ లేక పాశ్చాత్య విజ్ఞాన పావనులై యున్నవారు. ప్రాకృతికవాదము పరమావధియని నమ్ముతున్నవారు. ప్రాచీన విజ్ఞానం కేవలం శృంఖలప్రాయమైనదనీ ఆ శృంఖలాలనుంచి బయటపడితేనే

తప్ప మనకు బ్రతుకు తెరువు లేదనీ వారి అభిప్రాయం. వీరికి సంప్రదాయంపట్ల పరమవిద్వేషం. ప్రాచీన విజ్ఞానంలో గల మంచి చెడుగుల పరిశీలించే సహనంగాని మనశ్శాంతిగాని వీరికి లేదు. ప్రాచీన విజ్ఞానానికి సంబంధించిన ప్రతి విషయాన్నీ వీరు అశంకించుతున్నారు. ప్రాచీన విజ్ఞాన సర్వస్వాన్ని సమూలంగా పెకలించివేయాలనీ దాని స్థానంలో పాశ్చాత్య విజ్ఞానాన్ని మక్కికి మక్కిగా నెలకొల్పాలనీ వీరి ఆవేశం. వీరు యోజించుతున్న పద్ధతి ఇది: విజాతీయుల దాడులనుంచీ, దోపిడులనుంచీ మన ఆత్మవిజ్ఞానం మనల్ని రక్షించలేకపోయింది. ప్రాచీన విజ్ఞానం జాతికి ద్రోహంచేసి ప్రస్తుత దురవస్థకంతకూ కారణమైంది. దీన్ని పూర్తిగా విసర్జించి పాశ్చాత్యుల భౌతిక విజయమార్గాలను సేకరించితే మనం బాగుపడటానికి వీలుంటుంది.

పాశ్చాత్యుల భౌతికవాదం యుద్ధజ్వాలల మహాసంక్షోభంగా పరిణమించి, బ్రతుకు తెరువుకోసం అక్కడి మేధావులంతా భారతీయ తాత్త్వికపథం వైపు ఆశతో చూస్తున్న ఈ దశలో మన దేశంలోనే కొందరు ఇలాంటి అభిప్రాయం కలిగివుండటం విచిత్రమైన విషయం. తాము ఇంతవరకూ ఏ ధర్మాన్ని అనుసరించి బ్రతుకుతూ వచ్చారో ఆ ధర్మాన్ని విసర్జించటం కూర్చున్న కొమ్మనే నరుక్కోవటం వంటిదనీ, ఆత్మహత్యా ప్రయత్న సదృశమని ఇట్టివారు గమనించక పోవటం విచారించదగిన విషయం.

ఇక రెండవ వర్గం:

వీరు పశ్చిమ విజ్ఞాన సంపర్కం లేక దాన్ని గర్హించుతూ వుంటారు. రాజకీయ వాతావరణానికి దూరంగా నిల్చుంటారు. దాన్ని అర్థం చేసుకోవటానికైనా ప్రయత్నించరు. కానున్నది కాకమానదనే మంత్రాన్ని పఠించుతూ నిరాశావాదులై చేతులు ముందు పెట్టుకుని చూస్తూ కూర్చుంటారు, దేశంలో ఏ మహా కల్లోలం చెలరేగుతున్నా తమకేమీ పట్టనట్టు. తాము ఇక నేర్చుకోవలసిందిగాని, విసర్జించవలసిందిగాని యేమీ లేదనే అహంకారంతో తమ చుట్టూ అంధకార బంధురమైన ఒక చెరసాలను నిర్మించుకుని దాని మధ్య కళ్ళుమూసుకుని కూర్చుంటారు. ఓడలూ, విమానాలూ, పొగబండ్లూ, తంత్రీ మార్గాలూ మానవులందర్నీ ఒకే జాతిగా కలిపివేస్తున్న ఈ దశలో మనకు ఇలాంటి ఏకాంతవాసం సాధ్యం కాదని వీరు గమనించటం లేదు. ఇలాంటి మనస్థితి యేర్పడటానికి తగిన కారణాలు లేకపోలేదు.

ఈ గ్రంథం సముద్ధరించి చూపుతున్న సాక్ష్యాన్ని బట్టి, మహమ్మదీయ పరిపాలనకు పూర్వ మేదశలోనూ, భారతీయ మానసం సమాలోచనా సంస్కారాలకు వెనుదీసిన ఘట్టం యెక్కడా వున్నట్టు కనుపించదు. కాని గత మూడు నాలుగు శతాబ్దాల భారతీయ విజ్ఞానచరిత్రలో కారణాంతరాలచేత దురదృష్ట వశాత్తూ ఇలాంటి దుస్థితి కనుపించుతున్నది. తాను యిదివరకు వహించుతున్న ఆసియాఖండ విజ్ఞాన నాయకత్వానికి భారతదేశం తిలోదకాలిచ్చుకుంది. యుగయుగాలనుండీ అవ్యాహత వేగంతో వరదలై ప్రవహించుతూ వచ్చిన భారతీయ విజ్ఞాన మహావాహిని వేగముతగ్గి, చలనశక్తి నశించి, నిలువ నీటికి నిలయమై పాడుబడిపోయింది. ఈ శీర్ణదశకు చెందిన తత్త్వశాస్త్ర రచయితలు తాము సత్యారాధకులమని చెప్పుకున్నారే కాని, నిజంగా పాక్షిక వాద శాఖలకు చెందిన సంప్రదాయాగత సిద్ధాంతాలను బట్టుకుని ప్రాకులాడటమే సత్యాన్వేషణయొక్క పరమావధి యని వ్యవహరించుతూ వచ్చారు. వాదలాలసులైన ఈ రకం తత్త్వకోవిదులు తమ కట్టెగుట కృశించి యెడారి భూములలో ఇంకి అంతరించిపోతున్న పిల్లకాలువలను చూచి సువిశాలమూ గంభీరమూ అయిన భారతీయ విజ్ఞాన ప్రవాహిని యని భ్రమించుతూ వచ్చారు.

మహమ్మదీయ పరిపాలనవల్ల వచ్చిన మార్పులు ప్రజామానసమును సంప్రదాయ సంకుచిత దృష్టికి బంధించి వేసినై. సుస్థిర నిర్ణయాలనూ సాంఘిక స్థాయీ భావాన్నీ ప్రతిఘటించి, వ్యక్తిగతములైన సంకుచితాభిప్రాయాలను నిరంకుశంగా ప్రజల నెత్తిన వేసి రుద్దుతూ భావసాంకర్యాన్ని ఉద్భవింప జేస్తున్న దినాలలో ప్రమాణభూతమై శాసించగల విజ్ఞానావసరం కనుపించింది. మతప్రచార సంప్రదాయంతో కూడిన మహమ్మదీయ విజయము, అనంతరం వచ్చిన క్రైస్తవ ప్రచారకోద్యమమూ, హిందూ సంఘ స్థాయీ భావాన్ని ఉల్లాతలాగించ ప్రయత్నించినాయి. అలాంటి సంచలనయుగంలో సంఘ ధర్మాలకు క్షేమం వుండాలంటే ప్రమాణ శాసనమనే నిశ్చల స్తంభాన్ని అంటిపెట్టుకుని ఉండటం యొక్కటే

మార్గమని అనుకున్నారు. ఈ సంఘర్షణ సమయంలో హైందవుడు తన ధర్మక్షేత్ర సంరక్షణార్థం నియమాలనే అనేకంచెలు వేసుకుని విజాతీయ భావాలు దానిలో ప్రవేశించకుండా అరికట్ట జూచాడు. హిందూ సంఘం హేతువును సమ్యక వివాదములకు విసిగి, సంశయించటమే మహాపాపమనే సంకుచిత ప్రమాణాన్ని ఆశ్రయించుకు కూర్చున్నది. ఈవిధంగా తన్ను కట్టతాళ్లు తానే సమకూర్చుకుని హిందూ సంఘం అపజయం పొందింది. స్వతంత్రంగా యోజించగల విజ్ఞాన కర్తలంతరించారు. ప్రాచీన జ్ఞాన బలాన్ని సేకరించుకుని క్రొత్త బాటలు త్రొక్క సమర్థులైన పండితులు కనిపించలేదు. తమకు తెలిసింది మినహా మిగిలినదేమీ లేదని పండితులు శతాబ్దములపాటు ఆత్మవంచనకు లోనైనారు. తత్వశాస్త్రమంటే గతించిన తత్వశాస్త్రచరిత్రయేనని భ్రమించటంతో నిర్మాణశక్తి వారి నుండి తొలగిపోయింది. హిందూ సంఘం తన కర్తవ్యాన్ని దిగవిడిచి మిథ్యాభావ పాశబద్ధమై పోయింది. హేతు పద్ధతికి మార్గదర్శి సంరక్షకురాలూ అయిన సంఘం దాని ప్రాణానిలాలను విడిచివేసి ఆత్మహత్య చేసుకోవటానికి ప్రయత్నించింది. ఇప్పటి తిరోగమనవాదులైన ద్వితీయ వర్గంలో కనుపించుకున్న మన స్థితి ఇదే.

ఈ రెండువర్గాల అనౌచిత్య పంథాలనూ విసర్జించి భారతజాతి ముందుకు పరిక్రమించటానికి ప్రయత్నించాలి. అలా పరిక్రమించటానికి తనకున్న శక్తి సామర్థ్యాలేమిటో ముందు తెలుసుకోవాలి. అలాంటి విజ్ఞానాన్ని ఈ గ్రంథం సమకూర్చుతున్నది.

వేదవాఙ్మయంలో బీజప్రాయంగా వున్న భారతీయ విజ్ఞానం మొలకెత్తి క్రమవికాసాన్ని పొంది శాఖోపశాఖలుగా విజృంభించి పుష్పఫల సమన్వితమైన మహావృక్షంగా పెంపొందిన చరిత్ర యావత్తూ ఈ గ్రంథంలో సవివరంగా తెలుపబడ్డది. ఈ గ్రంథపఠనంతో జాతికి పట్టివున్న సర్వ దుర్భ్రమలూ తొలగి వెలుగుబాట కనుపించుతుంది. ఇంతకంటే ఈ గ్రంథాన్ని గురించి ఎక్కువగా చెప్పవలసిందేమీ లేదు.

ఈ సంపుటాలలో వివరింపబడిన ముఖ్య విషయాలు:

మూడవ సంపుటం: ఈ సంపుటంలో తొలుదొల్త బౌద్ధమత శాఖలు నాలుగూ, వాటి విజ్ఞాన సంప్రదాయాలు వివరింపబడినై. ఇది మూలగ్రంథంలోని ద్వితీయ భాగంలోని చివరి అధ్యాయం. ఇక్కడ నుంచి తృతీయభాగం ప్రారంభమవుతుంది. ఇందు ప్రథమాధ్యాయంలో షడ్దర్శనముల ఉత్పత్తి వాటికి వేదములతో గల సంబంధమూ వివరించారు. ద్వితీయాధ్యాయం న్యాయదర్శన సమీక్ష. తృతీయాధ్యాయం వైశేషిక కాణాదవాద వివరణ.

నాలుగవ సంపుటం: తృతీయభాగం చతుర్థాధ్యాయంతో ఈ సంపుటం ప్రారంభమవుతుంది. ఈ చతుర్థాధ్యాయం సాంఖ్య దర్శన సమీక్ష; పంచమాధ్యాయం పతంజలి యోగదర్శనం.

షష్ఠాధ్యాయం: పూర్వమీమాంస; సప్తమాధ్యాయం వేదాంత సూత్రములు. అష్టమాధ్యాయం శంకరుని అద్వైత వేదాంతం.

అయిదవ సంపుటము: అష్టమాధ్యాయమే కొనసాగింపబడి శంకరాద్వైతము సమగ్రంగా సమీక్ష చేయబడ్డది. నవమాధ్యాయం: రామానుజుని ఆస్తికతత్వము; దశమాధ్యాయం: శైవం శాక్తం, వైష్ణవమత పరిణామములు. ఏకాదశాధ్యాయం: గ్రంథ ప్రయోజనాదిక వివరణ.

ఈ ఉద్గ్రంథాన్ని ఆంధ్రభాషలోకి అనువదించి అందజేసిన శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు గారికి ఆంధ్ర ప్రజలు ఋణపడివున్నారు. భారతీయ విజ్ఞాన సర్వస్వమైన ఈ గ్రంథం ఇంటింటనూ అలంకరించదగ్గది.

అనువాదంలో ఈ గ్రంథాన్ని సాధించటం సామాన్య విషయం కాదు. ఆయా శాస్త్రముల మూల గ్రంథాల విషయికమైన సమగ్రమైన పాండిత్యముంటేనే గాని ఇది సాధ్యం కాదు. ఈ విషయాలను ఆంగ్లభాషనుంచి అనువదించటంలో పెద్ద చిక్కువుంది. ఆంధ్రభాషకూ సంస్కృత భాషకూ వున్న సన్నిహిత బాంధవ్యాన్ని బట్టి, ఆయా సంస్కృత మూలగ్రంథాలలో వాడబడిన సాంకేతిక పదజాలమంతా కరతలామలకమై వుంటేనే తప్ప ఇది ఆంధ్ర రచన అనిపించుకునే పాటకౌశలం లేదు. శ్రీ వేంకటేశ్వరులు గారికి ఇట్టి పాండిత్యం వున్నది గనుకనే, ఇది అనువాదమైనా స్వతంత్రరచనగా కనుపించుతోంది. మూలగ్రంథం ఆంగ్లరచన కావటంచేత, భాషాక్లిష్టత కారణంగా దానిలో అందరికి సుబోధంగా లేని కొన్ని అంశాలు అనువాదంలో వెలుగు తెచ్చుకున్నాయి. ఈ విషయాన్ని గమనించే, మూడవ సంపుటానికి ఉపోద్ఘాతము వ్రాస్తూ శ్రీ వేటూరి శివరామశాస్త్రి గారు: 'మూలమున నున్న అర్థచ్ఛాయలకన్నిటికిది ముకురము' అన్నారు.

మృత్యు రహస్యం

వైజ్ఞానిక చర్చ: రచన: శ్రీ వేమరాజు భానుమూర్తి; విజ్ఞానసాహితీ ప్రచురణలు, మద్రాసు-17; వెల 0 8 0.

విపంచి

సారస్వత త్రైమాసిక పత్రిక; నిర్వాహకులు శ్రీ ద. నారాయణ రాజభట్; ప్రకాశకులు: ఆంధ్ర విజ్ఞానాభివర్ధనీ మాధ్యమిక పాఠశాలా సమితి; బచ్చన్నపేట; వెల 0 8 0.

శరత్ జీవితము

రచన: శ్రీ గొర్రెపాటి వెంకటసుబ్బయ్య; ప్రచురణ: దేశికవితామండలి, విజయవాడ - 2. వెల 1-8-0.

ముద్దుబిడ్డలు

పిల్లలకథలు. రచన: శ్రీ ముద్దులూరి రామకృష్ణ; ప్రచురణ: ఆదర్శగ్రంథమండలి, విజయవాడ; వెల 0-8-0. ఈ సంపుటిలో గారడీ అబ్బాయి, భూమిపుట్టుక, అందాలపాపలు, నాన్నకోసం, ఆకాశం-గాలి చంద్రుడు-సూర్యుడు, వింత న్యాయం, అంతా మనమంచికే, దెస్తపిల్ల, మనసు మార్పు, నీటావచ్చే గోరువంక — అనే 10 కథ లున్నాయి.

దేవుడు ప్రత్యక్షమైతే

నాటికల సంపుటి: రచన-శ్రీకంచిభట్ల కృష్ణమూర్తి (ఆంధ్రా హైకోర్టు అడ్వొకేటు; గుంటూరు); అమూల్యం.

ఈ సంపుటిలో ‘దేవుడు ప్రత్యక్షమైతే’, ‘పెళ్లి సంబంధాలు’, ‘బీచ్’, ‘ప్రయివేటు మాస్టరు,’ అనే అయిదు నాటికలున్నాయి. ఇవన్నీ లోగడ ఆయా పత్రికలలో ప్రచురించిన నాటికలు. కొలది మార్పులతో గ్రంథరూపంలో ప్రచురించారు.

రవీంద్ర జయంతి సంచిక

రవీంద్ర జయంతి మహోత్సవ సందర్భంలో ‘టాగూర్ అకాడమీ, మద్రాసు’వారు (19 కానరాన్ స్మిత్ రోడ్, మద్రాసు - 6) ప్రచురించిన సంచిక. ఈ సంపుటిలో ఇంగ్లీషు, తమిళం, తెలుగు, బెంగాలీ నాలుగు భాషలలోనూ రచనలున్నాయి— నాలుగు భాగాలుగా. సంపాదకవర్గం: శ్రీయుతులు పి. యస్. యస్. తాతాచారి, పి. యస్. రాయ్, మల్లికార్జునరావు, టి. యన్. కుమారస్వామిగార్లు.

జటాయువు

పద్యకావ్యము; రచన: శ్రీ కోటభట్టరు వెంకటరంగాచార్యులు; వెల 1-0-0; ప్రాప్తిస్థానము: కె. వి. రంగాచార్యులు, C/o, రాజన్ ఎలక్ట్రిక్ ప్రెస్, కాకినాడ.

గాలిమేడల అమెరికాలో

రచన: శ్రీ ఎల్. ఎన్. రావు (సర్వెంట్స్ ఆఫ్ ఇండియా సొసైటీ); మూల్యం 1-8-0; అమెరికా ప్రభుత్వమువారి సహాయంపొంది శ్రీ యల్. ఎన్. రావుగారు అమెరికాలో పర్యటించి వచ్చారు. వీరి పర్యటనానుభవాలను లేఖల రూపంలో తొలుత సాధన పత్రిక (అనంతపురం) ద్వారా వెలువరించారు. అనంతరం, ఆ లేఖలనన్నిటినీ సంపుటీకరించి ఈ గ్రంథంగా ప్రకటించారు. ప్రాప్తిస్థానం: శ్రీ యల్. యన్. రావు, సర్వెంట్స్ ఆఫ్ ఇండియా సొసైటీ. కొళికోడ్ (మలబారు జిల్లా).

శ్రీ అద్భుతానందస్వామి

(లాటూ మహరాజ్ చరిత్రము)

రచన: శ్రీ దువ్వూరి రామకృష్ణరావు, ప్రచురణ: శ్రీ రామకృష్ణమఠము; మైలాపూర్, మదరాసు - 4; వెల 0-6-0.

హృద్గీత

రచన: శ్రీయుతులు సంపత్కుమారాచార్య, సుప్రసన్నాచార్య; ప్రచురణ: రామలింగేశ్వర ప్రెస్, వరంగల్. అమూల్యం.

‘సర్వేశ్వర’ మకుటముగల శతకము. సమ్మోహన శిల్పముగల ప్రౌఢరచన; మచ్చుకు:

"ఎవరయ్యా! ఎవరయ్య నీవు! కవితా
కేళాకళా లీలకై
రససంఫుల్లన మాచరించు వరదం
ద్ర శ్రీముహోరేఖవా!
అవునయ్యా! మృదుభావధాతగిరిసుం
దానీమలైయుండి—ని
న్నవతంసించిన మాకవుల్ గిరిసులే
ఆత్మేశ! సర్వేశ్వరా!"

Printed & Published For Nageswara Rao Estates Ltd., by S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1.
Editor: S. Sambhu Prasad.